

Gireidi Ya 3

VHEGE YA 1

TSHIVENDA

LUAMBO LWA

HAYANI

**Pulane
ya Ngudo**

TSHIHANEDZI/KUI TELE KWA NZUDZANYO

Kha vhashumisani,

Vho t̄anganedzwa kha Phurogireme ya NECT ya Luambo Lwa Hayani!

Ri tama u vha divhadza kana u vha tsivhudza uri matheriala wa themo ya 1 ya NECT ya luambo lwa hayani wo bveledzwa nga tshifhinga tshipufhi. Zwenezwo, ri khou tenda na u t̄anganedza uri hu nga vha na dziñwe nzudzanyo kana tshanduko dzine dza nga tevhela nga murahu.

Ri khou dzhia vhudifhinduleli hothe ha u vha vhane vha mañwala, na u shuma na vhashumisani na riñe u dzula ri tshi khou khwinisa matheriala. Arali vha wana hu na vhukhaxhi, ri humbela uri vha tevhele kuitele kwo teaho kwa u vhiga murahu.

1 Kha vha rumele imeili kha diresi yo teaho:

xitsonga@homelanguage.co.za

tshivenda@homelanguage.co.za

sepedi@homelanguage.co.za

siswati@homelanguage.co.za

isizulu@homelanguage.co.za

isindebele@homelanguage.co.za

isixhosa@homelanguage.co.za

sesotho@homelanguage.co.za

setswana@homelanguage.co.za

afrikaans@homelanguage.co.za

english@homelanguage.co.za

2 Kha mutaladzi wo ñwalwaho “*subject*” kha imeili, vha ñwale referensi ya dokhumenthe yavho. Sa tsumbo Gireidi Ya 3 THEMO YA 1 PULANE DZA NGUDO MASIAṬARI A 45–47

3 Kha mutumbu wa mafhungo avho a imeili, vha ñee mutevhe wa dzitshanduko kana ndulamiso dzine dza tea u itwa. Kana, vha ite tshanduko/ndulamiso idzo kha khophi ya siaṭari vha sikene kana u dzhia tshifanyiso tsha siaṭari ñeneḷo vha nambatedze kha imeili.

4 Arali mafhungo avho ane vha toḁa uri tshivhudza ngao nga ha luambo a tshi fhira thoḁo, ri vha humbela uri vha shumise referensi heyi kha mutaladzi wo ñwalwaho “*subject*” kha imeili. Sa tsumbo: VHUṬANZI HA DAIḼEKITHI YA DZINGU

5 Vha konaha u t̄alusa mafhungo avho kha mutumbu wa imeili.

6 Ri khou humbela uri vha tshi rumela imeili vha ambe madzina avho, poswo ine vha vha khayona nomboro dza selfounu uri ri kone u vha kwama arali hu tshi nga vha na thoḁea ya u vha na therisano navho.

7 **Ri khou livhuwa musi vho ri tendela uri ri aluse ñdivho yavho nga phurogireme iyi! Ri khou toḁou vha na vhuṭanzi ha uri mañwalwa a luambo luñwe na luñwe o kuna nahone ndi mañwalwa kwao kha dokhumenthe dzothe dzashu.**

Zwi re ngomu

Notsi dza Ndangulo	v
Thikho ya Maitele	xii
Vhege ya 1 Pfumbudzo	1
Musumbuluwo	2
Ḳavhuvhili	6
Ḳavhuraru	10
Ḳavhuḽa	16
Ḳavhuḽanu	19
Vhege ya 2 Pfumbudzo	23
Musumbuluwo	24
Ḳavhuvhili	30
Ḳavhuraru	35
Ḳavhuḽa	41
Ḳavhuḽanu	44
Vhege ya 3 Vhuḽama/vhukonani ndi mini?	49
Musumbuluwo	51
Ḳavhuvhili	56
Ḳavhuraru	62
Ḳavhuḽa	69
Ḳavhuḽanu	73
Vhege ya 4 Vhuḽama/vhukonani ndi mini?	79
Musumbuluwo	81
Ḳavhuvhili	87
Ḳavhuraru	93
Ḳavhuḽa	100
Ḳavhuḽanu	105
Vhege ya 5 U ḽiimisela	111
Musumbuluwo	113
Ḳavhuvhili	119
Ḳavhuraru	125
Ḳavhuḽa	131
Ḳavhuḽanu	136

Vhege ya 6 U diimisela	141
Musumbuluwo	143
Lāvuhvili	149
Lāvhuraru	155
Lāvhuṅa	162
Lāvhuṭanu	167
Vhege ya 7 Nḡe na vhana mme anga	173
Musumbuluwo	175
Lāvuhvili	181
Lāvhuraru	187
Lāvhuṅa	194
Lāvhuṭanu	198
Vhege ya 8 Nḡe na vhana mme anga	203
Musumbuluwo	205
Lāvuhvili	211
Lāvhuraru	218
Lāvhuṅa	225
Lāvhuṭanu	230
Vhege ya 9 Vhukonesi vhuhumbulelwa/muhumbulo	235
Musumbuluwo	237
Lāvuhvili	242
Lāvhuraru	249
Lāvhuṅa	256
Lāvhuṭanu	261
Vhege ya 10 Vhukonesi vhuhumbulelwa/muhumbulo	265
Musumbuluwo	267
Lāvuhvili	272
Lāvhuraru	279
Lāvhuṅa	286
Lāvhuṭanu	291

Notsi dza Ndangulo

Mvelelo dza u guda

Theme heyi, vhagudi vha tea u swikela mvelelo dza u guda dzi tevhelaho:

U THETSHELESA NA U AMBA

- 1 Vhagudi vha tea u kona u amba kana u imba zwidade zwiṅa zwiswa.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u shela mulenzhe kha nyambedzano na u kovhana thangelanḁivho kiḁasini.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u ita nyambedzano nga zwiṅori zwa u vhala (khathihi) na vhagudi hu tshi shumiswa fureme ya nyambedzano sa tsumbandila
- 4 Vhagudi vha tea u kona u bveledza zwiṅori zwavho vhone vhane, u itela nyito ya vhutsila ha u ṅalutshedza zwiṅori
- 5 Vhagudi vha tea u kona u amba nga zwe vha ṅwala ngazwo.
- 6 Vhagudi vha tea u kona u pfesesa na u shumisa ḁivhaipfi i tevhelaho

phulusa	fulufhedzea	themba	fulufhedzisa	shushedza	lamulela
mvumbo	vhudifungi	vhuthu	khasiḁi ya muṅavha	ngolo	tshipeidi
thoni	konanea	khombo	u elekanya	u elekanya	u humbela pfarelo
ḁiimisela	vhudiiimisela	u bvelphanda	vhukoni	u ṅea	vhuvha
ndivho	tsheo	u dzhia tsheo	huvhula	khaula	vhulwadze
u sa wa/ giravithi	hanedza	ḁowela	khiratshi	ṅuṅuwedza	vhaisa
tshinyadza	sinyusa	vhana vha mme	fulufhela	fhindula	lavhelela
sinyuwa	luga	tshanga	aḁibino	kuvhonele	sinyuwa
pfanelo	mulandu	u sa dzudzanyea	u dzudzanyea	vhuludu	momela
ḁilanga	vhukonesi vhuhumbulelwa	ngoho	u hoya	tsinde ḁa muṅawa	ḁilema
takadza	madambi	haripa	ḁithu	muvhhi	khumbulelwa
zwi si zwa khumbulelwa	kanakana	vhudifulufheli	mulwela mbofholowo	anḁadza	mudzudzanyi
penya					

NDIVHO YA FONIKI NA FONIKI

- 1 Vhagudi vha tea u kona u țalusa mibvumo nga u pfa kana u thetshelesa.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u țivha fonimi dzi tevhelaho nga u shumisa tshumisandowelo.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u țanganya na u fhandekanya fonimi dzi tevhelaho

dz	hw	mb	dy	vh	nz
fh	sw	tw	ñw	kh	th

U VHALA

Vhagudi vha tea u kona u dikhouda maipfi a tevhelaho

dzula	dzama	dzima	dzuvha	O hwala	hwivha
mbalo	mbila	mbula	mbevha	dyambila	dyelo
vhea	vhomba	vhana	vhia	mavhivhi	thivhela
nzie	nzambo	fhola	fhața	fhira	fhațuwani
swaya	swima	swela	swura	swelani	
țwela	țwisa	țwa	ñwata	ñwenda	ñwavho
ñwala	ñwatela	khekhe	khuhu	khokho	khakha
khulu	khumbelo	thatha	thola	thivha	thero
thovho	vhathu				

Vhagudi vha tea u kona u vhala maipfi o ɔweleaho a tevhelaho

dzula	khovhemakolo	khotsi	lwanzheni	muța	khasiłi
fhața	mme	kusidzana	muțavha	takadzwa	zwienda
Zodwa	mufumakadzi	mbambe	mutshini	khentsa	fhedziha
pfumbudzwa	muzika	tshivhingwi	tshawe	tshiswa	tshigero
țunya	Ntsako	thyethyenyeya	tshikolo	khonani	fanisa
makete	kholomo	zwiłiwa	rengisa	madambi	andadzwa
zwimange	mudzudzanyi	pfuđela	gliivhadza		

Vhagudi vha tea u kona u vhala mañwalwa o țumekanywaho sa tsumbo i tevhelaho

Musi Zwimange Zwo Mpfuđela yo no țanganedzwa ya andadzwa, Stacey o thusa kha u lugisela fulo ıa bugu yawe, u itela u țivhadza bugu yawe vhañwe vhana ngae na vhabebi vhavho. 'Heyi bugu ndo i ñwala ndi ndoțhe,' ndi Stacey a tshi țalutshedza vhatshetshelesi. "Ndi vhona zwi na ndeme uri vhana vhanzhi – nga maanđa vhana vha fhanu Afrika – ri bule zwi re mbiluni dzashu nga mañwalwa!"

U PFESESA

- 1 Vhagudi vha tea u kona u bvumba kha mañwalwa nga u vhala zwifanyiso.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u humbula zwidodombedzwa nga mañwalwa.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u țalutshedza mañwalwa e vha vhala ngao.
- 4 Vhagudi vha tea u kona u tevhekanya zwiwo u bva mañwalwani.
- 5 Vhagudi vha tea u kona u thoma u pfesesa uri zwi amba mini u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo, u țumekanya, u humbulela, u ðivhudzisa nga mañwalwa.
- 6 Vhagudi vha tea u kona u humbula nga vhusedzi nga mañwalwa vha tshi shumisa fureme ya u țalutshedza.
- 7 Vhagudi vha tea u kona u fhindula mbudziso dza tholokanyonđivho kha mañwalwa.
- 8 Vhagudi vha tea u kona u bveledza manweledzo nga mañwalwa

U NŴALA

- 1 Vhagudi vha tea u kona u ola zwifanyiso zwine zwa amba kana zwa rumela mulaedza.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u dzhenisa țebulu nthihi kana mbili kha zve vha ola.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u fhedzisa fureme ya mañwalwa mapfufhi.
- 4 Vhagudi vha tea u kona u nŵala 1 pharagirafu vha tshi shumisa fureme ya u nŵala na u pulana.
- 5 Vhagudi vha tea u kona u nŵala: mutevhe/ mutevhe wa ndaela

Matheriala na Zwiko Zwi re Hone

Kha vha dzhiele nzhele uri zwiko zwoțhe zve vha fhiwa ndi zwa tshikolo. Zwiko zwi ðo bviswa luthihi fhedzi, zwino zwi tea u țanganedziwa zwa vhulungiwa nga ngona.

Kha Themo ya 1 vhadededzi/vhagudisi vho ñewa zwiko zwi tevhelaho:

1 Bodo dza u țana dza mivhala × 4

Kha vha shumise bodo idzi kha u furema mushumo wavho wa vhege. Vhege inwe na inwe, kha vha țane: mibvumo na maipfi; maipfi o shumiseswaho; maipfi a ðivhamaipfi ya thero; nyolo; na fureme ya u nŵala.

2 Tshathi ya/dza muñwalo

Kha vha țane tshati idzi phanđa kilasini u itela uri dzi vhe khagala kha vhagudi. Vhadededzi vha Gireidi ya 1 na Gireidi ya 2 vha ðo fhiwa Tshati dza Muñwalomugannđiswa. Vhagudisi vha Gireidi ya 2 na Gireidi ya 3 vha ðo fhiwa Tshati dza Muñwalomupombiwa.

3 Pulane dza Ngudo dza Themo ya 1

Kha vha shumise pulane idzi kha u vhona uri vha ðo funza mini ðuvha nga ðuvha. Thikho dza maitete dzi vha vhudza kufunzelwe kwa ngudo inwe na inwe. Kha vhege mbili dza u thoma dza Themo ya 1, vha ðo tevhedza phurogireme ya tsumbandila.

4 Ndondangudo ya Themo ya 1

Kha vha shumise liṅwalwa ili kha u ḍadza ATP yavho na Pulane ya Themo yavho. Kha vha ite thikhi na u ṅwala ḍuvha kha ngudo inwe na inwe khathihi na nyito ya u linga musi une zwa itiwa ngawo. Kha vha ṭole kufunzele kwavho.

5 Bugu Khulwane ya Themo ya 1

Kha vha shumise zwiṭori zwa bugu khulwane musi wa ngudo ya U vhala (khathihi) na vhagudi. Hu na zwiṭori zwa malo zwa themo yeneyo.

6 Phekhe ya Zwiko ya Themo ya 1

Phekhe ya zwiko i na zwithu zwi tevhelaho:

- **Maipfi a Garaṭaṭhanwa** vho fhiwa e a u shumisa kha ḍivhamaipfi ya thero; maipfi o shumiseswaho; mibvumo na maipfi. Kha vha dzi gere vha dzi vhulunge dzi tshi tevhkana nga ngona. Kha vha shumise maipfi a garaṭaṭhanwa aya kha bodo dza u ṭana.
- **Tsumbedzelo dza Divhamaipfi ya Thero** dzo ṅewa he zwa tea. Kha vha dzi gere vha dzi vhulunge dzi tshi tevhkana nga ngona. Kha vha shumise maipfi a garaṭaṭhanwa aya kha bodo dza u ṭana.
- **Mabambiri a Vhutsila ha U anetshela Zwiṭori** o ṅewa e a thero inwe na inwe. Hu na tsielano ya zwifanyiso zwa 3 kana zwa 4 zwi no anetshela tshiṭori. Hu na khophi dza 10 dza bambiri liṅwe na liṅwe – lithihi kha tshigwada tshiṭuku tshithihi. Kha vha ite dziṅwe khophi hafhu arali dzi tshi ṭodea.
- **Mabambiri a Rekhodo dza U linga** vho ṅewa e a u rekhoda mvelelo dza vhagudi na mabulamihumbulo zwa themo yeneyo.

7 Mabambiri a U vhala a Themo ya 1 × 8

Vho ṅewa Mabambiri a U vhala a themo iyi – lithihi kha vhege inwe na inwe u thoma kha Vhege ya 3 u swika kha Vhege ya 10. Kha vha shumise mabambiri a u shumela aya musi wa U vhala na tshigwada hu na u sumbiwa ṅdila. Hu na khophi dza 20 dza Bammbirimishumo la U vhala la. Kha vha ite dziṅwe khophi hafhu arali dzi tshi ṭodea.

Rothini/nyitondowelwa dza vhege: Awara dza 7

- 1 Phurogireme dza u guda dzo tou pulanelwaho dzi tevhela rothini dzi no fana vhege inwe na inwe.
- 2 Hezwi zwi leludzela vhagudisi na vhagudi uri vha kone u tevhela.
- 3 Vhagudi vha nga dilugisela nyito i no tevhela musi vha tshi vho ḍivha rothini.
- 4 Rothini iyi yo ḍisendeka nga tshifhinga tsha fhasisa tsha CAPS tsha Luambo lwa Hayani: awara dza 7 nga vhege.
- 5 Rothini iyi yo itelwa u shuma sa tshipiḍa tsha phurogireme ya nyambo mbili i tshi shuma khathihi na phurogireme ya u guda yo tou pulanelwaho ya PSRIP EFAL.
- 6 Kha vha ṭane rothini iyi kilasini yavho nahone vha lingedze u i ḍivha nga ṭoho!

MUSUMBULUWO		LAVHUVHILI		LAVHURARU		LAVHUṄA		LAVHUṬANU	
Nyito dza Oraḷa	15			Nyito dza Oraḷa	15			Nyito dza Oraḷa	15
		Foniki (Mibvumo)	15	Foniki (Mibvumo)	15	Foniki (Mibvumo)	15	Foniki (Mibvumo)	15
Muṅwalo	15	Muṅwalo	15	Muṅwalo	15				
U vhala na Vhagudi	15	U vhala na Vhagudi	15			U vhala na Vhagudi	15	U vhala na Vhagudi	15
U ṅwala	30			U ṅwala	30				
U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30
1.45		1.15		1.45		1.00		1.15	

Ndugiselo dza Vhege nga Vhege

Zwi na ndeme u elelwa uri phurogireme ya Luambo lwa Hayani yo fhungudza ṭhoḏea ya uri vhagudisi vha PULANE, fhedzi NDUGISELO dzi kha ḏi ṭoḏea! Luthihi nga masiari kha vhege, kha vha ṭangane na vhashumisani navho (vhagudisi vhoṭhe vha Vhuimo ha Fhasi), vha ite ndugiselo vhoṭhe.

Musi vha tshi khou ita ndugiselo dzavho, vha elelwe u:

- 1 Vhala pulane ya ngudo ya vhege nga vhuronwane.
- 2 Vha vhe na vhuṭanzi uri vha ḏivha na u pfesesa ngona dzine dza tea u shumiswa. Arali zwi songo ralo, kha vha ye kha khethekanyo i no pfi 'Thikho ya maitele' vha vusuludze he zwa tea.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha sedze uri ndi garaṭaṭhanwa na tsumbedzelo dzifhio dzi no ṭoḏea kha ḏivhamaipfi ya thero, maipfi a no shumiseswa, foniki na fureme ya u ṅwala. Kha vha lugise garaṭaṭhanwa na tsumbedzelo idzi nga ṅḏila heyi:
  - a Kha vha gere garaṭaṭhanwa kana tsumbedzelo.
  - b Kha vha lingedze u dzi nambatedza kha khadibodo kana bammbiri.
  - c Arali zwi tshi konadzea, kha vha dzi ḷamineithe kana vha dzi putele nga puḷasitiki.
  - d Kha vha vhee garaṭaṭhanwa dza ngudo fhethu huthihi fuloboni, kana vha dzi vhoṭhe nga luḷekere.
- 4 Kha vha kuvhanganye zwiṅwe zwiko zwine vha nga zwi ṭoḏa, hu tshi katelwa na zwifanyiso kana zwithu zwa vhukuma.
- 5 Kha vha sedze uri Bugu Khulwane yavho i kha ngona.
- 6 Kha vha vhale nyito dziṅwe na dziṅwe dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE ine vha tea u i ṭhaphudza.
- 7 Kha vha ite ṅdowendowe ya u ṅwala ngudo.
- 8 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri Ndondangudo yavho a khou tshimbila na tshifhinga u bva tsha vhege yo fhiraho vha ṭole kushumele kwavho.

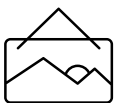
Sheduḽu ya Thero na U vhala

NOMBORO YA VHEGE	THERO	MAḤWALWA A U VHALA NA VHAGUDI	BAMMBIRI ḽA U SHUMELA ḽA U VHALA
1	TSUMBANḽILA		
2			
3	Vhuḽama/vhukonani ndi mini?	Wendy khovhe ya Vhimbi yo lamukisa	3
4	Vhuḽama/vhukonani ndi mini?	Khasiḽi ya muḽavha ya Mbuso	4
5	U ḽiimisela	Zwienda Zwiswa Zwa Zodwa	5
6	U ḽiimisela	Musa-Motha: Mutshini a sa wi!	6
7	Nḽe na vhana mme anga	Tshivhingwi tshi ḽunywa mavhudzi	7
8	Nḽe na vhana mme anga	Bvelani kule hangei, Fanisa!	8
9	Vhukonesi vhuhumbulelwa/ muhumbulo	Jack na tsinde ḽa muḽawa	9
10	Vhukonesi vhuhumbulelwa/ muhumbulo	Bugu ya u ranga ya Stacey	10

Phurogireme ya U linga ya Themo ya 1

Phurogireme ya U linga yo dizainiwa hu tshi tevhedzwa Khethekanyo ya 4 Yo Pfufhifhadzwaho Tshitatamennde Tsha Pholḽisi Tsha Kharikhulamu na U linga (CAPS). Hezwi zwi nga wanala murahu ha ḽhiredzwa ya themo inwe na inwe.

Maḽano a kiḽasini

BODO DZA MAḽANO

- 1 Sa tshipiḽa tsha phurogireme iyi, vha ḽo fhiwa bodo nḽa khulwane dza u ḽana dza mivhalavhala.
- 2 Bodo inwe na inwe ya mivhalavhala i ḽo shumiswa kha u ḽana sethe dzo fhambanaho dza maipfi dza vhege nga vhege.
- 3 Kha vha shumise bodo idzi nga nḽila i tevhelaho:

- a Bodo dala** – kha vha tane maipfi a divhamaipfi ya thero na tsumbedzelo dza vhege yeneyo.
  - b Bodo ya lutombo** – kha vha tane maipfi e a shumiseswa a vhege yeneyo.
  - c Bodo ya mutada** – kha vha tane mibvumo ya foniki na maipfi a vhege yeneyo.
  - d Bodo ya pinki** – kha vha tane fureme ya u nwalela ya vhege yeneyo.
- 4** Maipfi a re kha bodo idzi a tea u engedzwa vhege inwe na inwe.
  - 5** Vha songo tana divhamaipfi na tsumbedzelo zwa thero zwa nwaha wothe. Matano aya a tea u yelana na thero ine vha vha khayoy. Arali maipfi na tsumbedzelo zwa vha zwo sokou dadza kilasi yothe, zwi dadisa vhagudi nahone hu do swika hune vha sa tsha zwi londa.
  - 6** Musi vho no bvisa sethe dza maipfi na tsumbedzelo, kha vha dzi faile nga vhuronwane.
  - 7** Kha vha londote maipfi aya u itela uri vha a shumise nwakani.

TAFULA YA THERO

- 1** Kha vha lingedze u ita tafula ya thero afho kilasini yavho.
- 2** Kha vha shumise fhethu afha kha u tana zwifanyiso na zwithu zwa vhukuma (zwi no tshila) zwi no yelana na thero.
- 3** Kha vha nwale izwi zwithu madzina, u itela uri vhagudi vha gude maipfi aya.

Thikho ya Maitele

Ndangulo ya kilasi

Zwiṅwe zwa zwiṭirathedzi zwa ndangulo ya kilasi zwo dzheniswa afha sa ‘Thikho ya maitele’. Hezwi ndi zwiṭirathedzhi zwine zwa shumiswa misi yoṭhe kha phurogireme iyi, zwino zwi na ndeme uri zwi ḍivhiwe tshoṭhe.

***Ndivho:** U khwinisa tshifhinga-tshishumiswa, vhudifari ha mugudi na tshumisani vhukati ha vhagudi. U fhungudza u khakhiswa ha pfunzo. U ḍisa mitambo pfunzoni.*

KUDZULELE NA ZWIGWADA ZWIṬUKU

- 1 Zwi na mushumo uri vha ḍiṅee tshifhinga na u ṭhogomela uri vha dzudza vhagudi vhavho nga ṅḍila ḍe kilasini.
- 2 Musi vha tshi ita ngauralo, kha vha londe zwi tevhelaho:
  - a **Kha vha dzudze vhagudi vha tshi edza u vangana ha vhukoni** – o zwo ngo tea uri vhagudi vha no khou kundelwa vha dzule nga tshavho, ngeno vha no kona vho dzula vho nga tshavho. Kha vha vanganye vhagudi u itela uri kilasi yoṭhe i vhe fhethu ha vhukoni ho vanganaho.
  - b **Kha vha dzudze vhagudi vha tshi shumisa maano u itela u thivhela phosho yo kalulaho.** Vhagudi vha no dzindela vhaṅwe vha songo dzudzwa nga tshavho. Vhagudi vha no ambesa vha songo dzudzwa nga tshavho. Kha vha fhandekanye vhagudi vho raliho u itela u tinya thaidzo.
- 3 Kha phurogireme ya u guda iyi hu na nyito dzi si gathi dzi no ṭoḍa vhagudi vha tshi shuma vhe kha zwigwada zwiṭuku.
- 4 Zwigwada izwi zwi tea u vha zwi na vhana vha 3–4, vho dzulaho tsini na tsini. Kha vha ite ngauralo u itela uri musu vha tshi vhudza vhagudi uri vha shume vhe kha ‘zwigwada zwiṭuku’ zwavho vha kone u vhumba zwigwada izwi nga u ṭavhanya hu si na thavhithavhi nnzhi.
- 5 Arali vhagudi vho dzula kha miduba, ṅḍila i sa konḍi ya u ita zwigwada zwiṭuku ndi ya uri vhagudi vhavhili vha re kha muduba wa phanḍa vha rembuluwe vha sedzane na vhagudi vhavhili vha re murahu havho, kha muduba wa vhuvhili. Vha nga kona u ita zwigwada zwiṭuku zwa vhaṅa nga u ṭavhanya nahone zwo fhelela.
- 6 Vha songo zwi sia kha vhagudi vhone vhaṅe. Kha vha vhone uri vha vhumba hani zwigwada zwiṭuku kilasini yavho, vha gudise vhagudi uri vha kuvhangane zwigwadani zwavho nga u ṭavhanya nahone hu si na phosho.
- 7 Arali vha vhona nzulele ya tshigwada tshigede i sa shumi zwavhuḍi, kha vha shandukise tshigwada – vha songo kombetshedza uri vhagudi vha shume vhoṭhe.

U LANGA THERISANO DZA ZWIGWADA

- 1 Kha phurogireme ya u guda iyi hu na nyito dzi si gathi dzi no ṭoda vhagudi vha tshi ita therisano dza zwigwada.
- 2 Kha vha gudise vhana uri vha zwi ite nga ndila dzi tevheleho:
  - a Tsha u thoma, vhagudi vha tea u vha kha zwigwada zwiṭuku zwavho.
  - b Tshi no tevhela, vhagudi vha tea u ṭalukanya mbudziso kana fureme ya therisano.
  - c Zwo no ralo, mugudi muṅwe na muṅwe u fanela u wana tshifhinga tsha u fhindula mbudziso inwe na inwe, zwi amba uri:
    - Mugudi 1 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 2 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 3 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 4 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 1 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Mugudi 2 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Mugudi 3 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Mugudi 4 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Ngauralo ngauralo.
- 3 U nga vha muhumbulo wavhuḍi u shumisa zwiga zwa u ṭhonifha tshiambi sa 'lubaḍa/ tombo/tshinwe tshithu' kha u langa u sielisana.
  - a Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe tshithu tshi no nga lubaḍa kana tombo, zwa mivhalavhala.
  - b Tshiambi tsho faraho itsho tshithu tshi a amba ngeno muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada o thetshelesa.
  - c Musi mugudi o no fhedza u amba, u tea u pfukisela tshiga kha muṅwe mugudi, ngauralo ngauralo.
- 4 Musi tshigwada tshi tshi tea u vhiga murahu, musu muṅwe na muṅwe o no fhindula, tshigwada tshi a vouta uri uri phindulo ya khwinesa ya mbudziso inwe na inwe ndi ifhio.

NYITO DZA U RANGELA U VHALA

- 1 Musi wa ngudo dza U vhalala Nga Tshigwada Hu na U Sumbiwa Ndila, vhadededzi/ vhagudisi vha tea u shuma na zwigwada zwivhili izwi.
- 2 U bva kha tshinwe tshigwada u ya kha tshinwe, zwo tea uri hu vhe na 'bureiki ya muṭharamuwo' musu vha sa athu dzudza vhana uri vha ite nyito i no tevhela kha Bammbiri ḷa u shumela.
- 3 Kha vha zwi ite nga ndila i tevhelaho:
  - a Musi vho no fhedza u shuma navho, kha vha ri Tshigwada tsha 1 tshi humele ṭafulani dzatsho.
  - b Kha vha ri kilasi i thetshelese.
  - c Kha vha ite nyito ya Phanda u Vhalala na kilasi yoṭhe.
  - d Kha vha ri vhagudi vha dzule fhasi vho fara Bammbirimishumo ḷa U vhalala ḷa.

- e Kha vha ṭalutshedze nyito i no khou tevhela i re kha Bammbirimishumo ḷa U vhalala.
  - f Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u thoma vha fhedza nyito ine vha khou ita vha sa athu pfukela kha i tevhelaho – vha tea u shuma nga luvhilo lwo vha teaho.
  - g Kha vha vhidze Tshigwada tsha 2 tshi ḑe tshi shume navho.
- 4 Kha Themo ya 1, ri themendela uri vha shumise Nyito dza Phanda u Vhala dza 4 vhe na vhagudi:

Nyito ya 1: Mudededzi/Mugudisi Vha Ri:

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 2 Kha vha vha ṭalutshedze uri vha khou ya u miṭharamuwo yo fhambanaho, sa: u fara ṭhoho; u fhufhisa khaithi; u vinyula ṅingo; u fhufha kararu; nzw.
- 3 Vha thoma nga u amba uri ‘mudededzi/mugudisi vha ri’, vhagudi vha tevhedza nga zwiito.
- 4 Arali vhone vha nga ri ‘mugudisi vha ri’, vhagudi vha tea u ima dzii.
- 5 Arali mugudi a nga ita nyito vhone vha songo ri ‘mugudisi vha ri’, mugudi uyu o kaṭa lune a tea u dzula fhasi.
- 6 Mukundi ndi uyo mugudi we a sala e eṭhe.

Nyito ya 2: Phathi ya Mutshino

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 2 Kha vha vha ṭalutshedze uri vha ḑo tamba muzika kha founu yavho.
- 3 Musi vhagudi vha tshi pfa muzika, vha tea u tshina.
- 4 Musi vhone vha tshi tou dzima muzika, vhagudi vha tea u ima dzii.
- 5 Kha vha tambe muzika vha dovhe vha u dzime lu re na tshivhalo, u itela uri vhagudi vha tshine na u ima dzii lu re na tshivhalo!

Nyito ya 3: Bidiga, bidiga, dzii

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 2 Kha vha ri: bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, dzii!
- 3 Vhagudi vha tea u amba hezwi khathihi na vhone nahone vha tea u bidigama vha tshi ri ‘bidiga’.
- 4 Musi vha tshi swika kha u ‘dzii’ vha tea u sa tsukunyea nahone ho tou hwii!
- 5 Kha vha dovholole lu re na tshivhalo.

Nyito ya 4: Nḡe na tshidulo tshanga

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime tsini ha zwidulo zwavho. Hu tea u sala zwikhala u mona navho.
- 2 Kha vha vha ḡea ndaela dzine vha tea u tevhedza – vha tea u ita nga u ḡavhanya nahone vho fhumula.
- 3 Ndaela idzi dzoḡhe dzi kwama tshidulo nahone vha ita ḡdowendḡowe ya u shumisa thangelavhuimo/mabulafhethu.
- 4 Kha vha ḡee ndaela dzi no fana na:
  - imani murahu ha tshidulo.
  - imisani tshidulo ḡḡha.
  - gonyani ḡḡha ha tshidulo.
  - rathani ḡḡha tshidulo tshanu.
  - nzw.

Nyito dza Oraḡa

Mathomoni a ngudo ya Luambo Lwa Hayani nga Musumbuluwo muḡwe na muḡwe, ḡavhuraru ḡiḡwe na ḡiḡwe na ḡavhuḡanu ḡiḡwe na ḡiḡwe vha ḡo ita ngudo dza oraḡa Hezwi ndi nyito dza u thetshesela na u amba zwa phurogireme/mbekanyamushumo. Zwo vhekanyiwa nga vhuronwane u itela uḡea mugudi muḡwe na muḡwe tshifhinga tsha u amba.

Kha vha Funze ḡivhamaipfi ya Thero

Ndivho: U engedza ḡdivho ya ḡivhamaipfi ya mugudi hu tshi itelwa u khwiḡisa u vhalala hu na u pfesesa na ḡdivho nga u angaredza. U ḡea mugudi luambo lwa khwine lune a ḡo kona u shuma zwavhuḡi kha Vhuimo ha Vhukati.

- 1 Kha vha gudise vhagudi maipfi mararu a ḡivhamaipfi ya thero.
- 2 Kha vha shumise maitele a SIVA (PATS) u funza ḡivhamaipfi ntswa.
- 3 SIVA zwo imela Sumbani, Itani, Vhudzani, Ambani
- 4 A zwi konadzei tshifhinga tshoḡhe u ita nyito hedzi ḡḡa kha ipfi ḡiḡwe na ḡiḡwe ḡa kha thero
  - a S-SUMBANI vha sumba kha tshifanyiso kana kha tshithu tsha vhukuma arali zwi tshi konadzea.
  - b I-ITANI kha vha sumbe ipfi ḡi re kha thero nga u tou ita.
  - c V-VHUDZANI kha vha vhudze vhagudi uri ipfi ḡi re thero zwi amba mini. Kha vha ḡee ḡhalutshedzo i sa konḡi ya ipfi
  - d A-AMBANI kha vha ambe ḡi kha fhungo, vhagudi vha tevhedzele nga murahu.
- 5 Musi vho no funza ḡivhamaipfi ya thero ya vhege, kha vha ḡane maipfi kha bambiri ḡa u ḡanela khathihi na tshifanyiso tsha ipfi i ḡa thero

- 6 A si vhagudi vhothe vha no do humbula ipfi liswa la thero nga u tsvhanya. Hezwi zwi songo vha vhilaedza, nahone vha songo ita uri vhagudi vha dovholele ipfi lunzhilunzhi.
- 7 Vhagudi vha do tangana na maipfi maswa manzhi nga tshifhinga tsha thero, Vha do newa tshifhinga tsha u fhaṭa divhamaipfi yavho nga zwi bvaho kha vhone vhane.

Nyimbo kana Zwidade

Ndivho: Kha vha khwaṭhisedze ndivho ya divhamaipfi ntswa kha vhagudi. *Nga u guda nga u tamba.*

- 1 Nyimbo kana zwidade zwo tiwaho zwine vha tea u ita na vhagudi zwo dubekanyiwa kha pulane ya ngudo.
- 2 Tshifhinga tshi tshi ya phanda, vhagudi vha do divha idzi nyimbo na zwidade, vha vho do kona u imba hu si na u humbula.
- 3 Naho zwo ralo, musi vha tshi thoma u divhadza nyimbo kana zwidade kha vhagudi, vha tea u funza vha maipfi, nyito na muungo (arali u hone)
- 4 Kha vha funze vhagudi luimbo kana tshidade mutaladzi nga mutaladzi sa zwi tevhelaho:
  - a Kha vha imbele kilasi luimbo lwothe kana tshidade tshothe kana vha tou zwi bula nga mulomo.. Kha vha talutshedze vhagudi zwine luimbo kana tshidade tsha amba zwone arali zwo tea.
  - b Kha vha imbe kana u amba mutaladzi wa u thoma, vhagudi vha tevhedzele nga murahu havho.
  - c Kha vha imbe kana u amba mutaladzi wa vhuvhili, vhagudi vha tevhedzele nga murahu havho.
  - d Kha vha imbe kana u amba mitaladzi mivhili ya u thoma khathihi, vhagudi vha tevhedzele nga murahu havho.
  - e Kha vha ise phanda ngaurali u swikela vha tshi funza vhagudi luimbo kana tshidade tshothe.
- 5 Kha vha katele nyito yo teaho kha luimbo kana tshidade tshifhinga tshothe.
- 6 Vhagudi kha vha humbelwe u imba luimbo lune vha lu takalela mafheloni a divha – heyi ndi ndi ndila ya u khwaṭhisedza luambo luswa lwe vha guda.

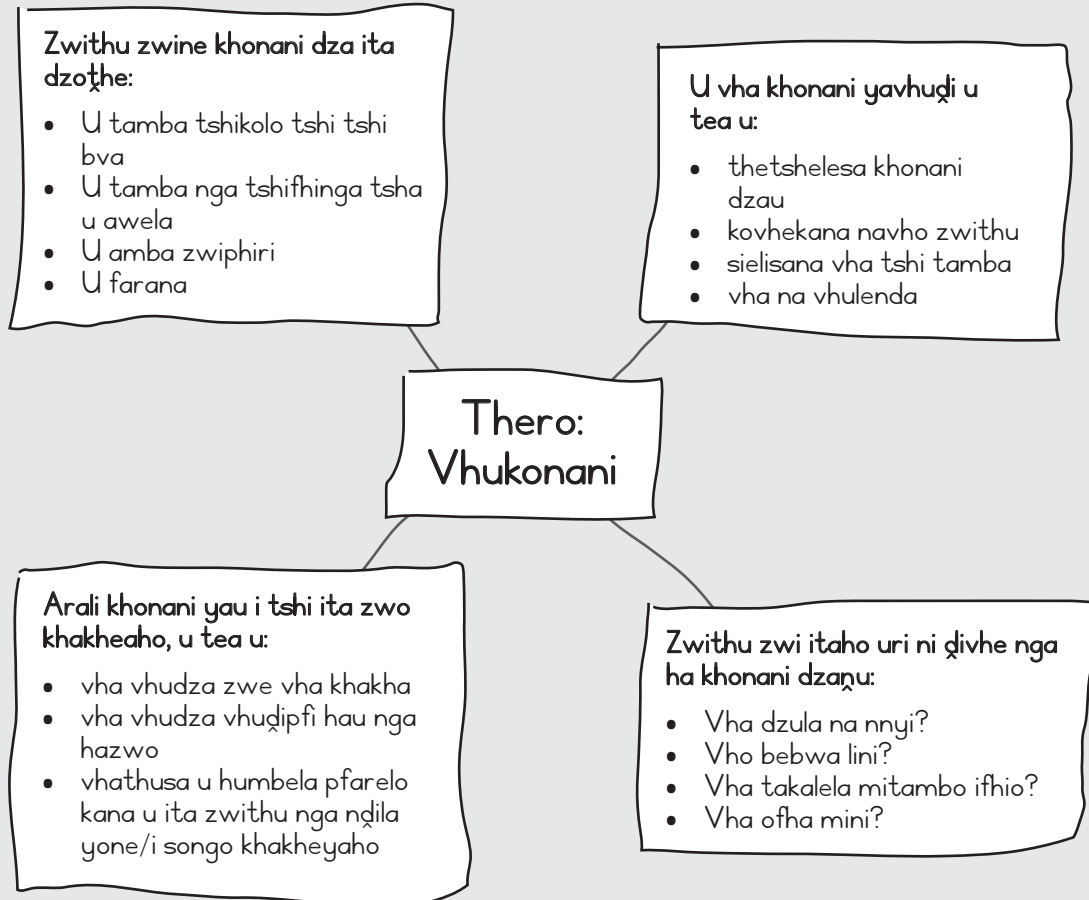
Kha vha divhadze Thero: U linga ndivhothangeli.

Ndivho: u bveledza na u tanganedza ndivho ine vhagudi vha vha nayo kha thero, na u fhaṭa kha zwine zwa vho divhiwa nga ha thero. U modela mepe wa ndivho nga u shumisa tshithathedzhi tsha mapa wa muhumbulo.

- 1 Kha heyi nyito, mugudisi u thoma nga u ita mapa wa muhumbulo nga u tsvhanya kha bodo ya u nwalela.

- 2 Mugudisi vha ola tshitendeledzi tshi re na dzina la thero vhukati ha bodo ya u n'walela.
- 3 Tshi tevhelaho, mugudisi vha vhudzisa vhagudi: *Ndi mini tshine na vho divha nga ha thero iyi?*
- 4 Mugudisi vha n'wala fhasi mihumbulo ya vhagudi u mona na mapa wa muhumbulo. Mugudisi vha tea u lingedza u vhea mihumbulo i fanaho kha tshigwada tshithihi, tsumbo, arali thero i 'Vhukonani' vha nga vha na mapa wa muhumbulo u no nga sa hoyu:

- 5 Nga vhege ya vhuvhili ya mutevhetshandu, mugudisi vha do shumisa mapa wa muhumbulo kha u thusa vhagudi u ita ndovhololo na u sedza murahu kha zwe vha guda kha vhege ya u thoma ya mutevhetshandu.
- 6 Mugudisi vha do vhudzisa vhagudi: *Ndi zwifhio zwiswa na zwithu zwo vha takadzaho kha zwe vha guda u swika zwino nga ha thero iyi?*

Vhutsila ha u anetshela tshitori Vhege ya 1

Ndivho: U nea vhagudi tshifhinga tsha ushumisa luambo luswa nga vhone vhanene, na u shumisa ndivho dzavho kha thero na vhutsila ha u sika tshitori tshi no amba zwi pfallaho. U fhatata tshikili tsha u tevhekanya. U nea vhagudi tshifhinga tsha u u shuma hu na u tanganelana na u pfesesana kha tshigwada tshituku.

- 1 Nyito hedzi dzi nea vhagudi tshifhinga tsha u u shumisa khumbulelo na vhutsila ðivhamaipfi ya thero ntswa na tshikili tsha tevhekanya hu tshi itiwa tshiṭori tshiswa.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 3 Kha vha nee tshigwada bammbiri la vhutsila ha u anetshela tshiṭori nga thero. Vha do wana izwi kha mabammbiri a zwishumiswa.
- 4 Haya mabammbiri a na mutevhe wa zwifanyiso 3–4 zwine zwa do shumiswa u fhaṭa zwiṭori zwi re na vhushaka na thero.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga tshiṭori tshi yelanaho na zwifanyiso.
- 6 Kha vha nee vhagudi minete muthihi kana mivhili u shumisa mihumbulo.
- 7 Zwi tevhelaho, mugudi muṅwe na muṅwe kha tshigwada u tea u sielisana na vhaṅwe kha u nea sia laṅwe la tshiṭori.
- 8 Kha vha humbudze vhagudi uri vhege yo fhelaho, vho fhaṭa zwiṭori zwavho nga ha zwifanyiso.
- 9 Kha vha monamone vha tshi thetshesela vhagudi vho fhambanaho musi vha tshi khou anetshela zwiṭori zwavho.
- 10 Kha vha kuvhanganye mabammbiri vha a vhulunge nga vhuronwane u itela vhege i tevhelaho/idaho.
- 11 Kha vha tuṭuwedze vhagudi uri vha anetshele vhaṅwe zwiṭori zwavho hayani.

Vhutsila ha u anetshela tshiṭori Vhege ya 2

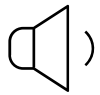
Ndivho: U nea vhagudi tshikhala tsha ushumisa luambo luswa nga vhone vhaṅwe, na u shumisa ndivho dzavho kha thero na vhutsila ha u sika tshiṭori tshi no amba zwi no pfala. U fhaṭa tshikili tsha u tevhekanya. U fha vhagudi tsha u shuma hu na u tanganelana na u pfesesana kha tshigwada tshiṭuku.

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 2 Kha vha nee tshigwada bammbiri la vhutsila ha u anetshela tshiṭori nga thero.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri vhege yo fhelaho, vho fhaṭa zwiṭori zwavho nga ha zwifanyiso.
- 4 Ino vhege, vhagudi vha tea u shuma nga zwigwada u dzhia tsheo nga ha tshiṭori tsha tshigwada.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri tshiṭori tshavho tshi tea u vha na vhutsila fhedzi tshi tea u yelana na zwifanyiso.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u zwi dzhiela nzhele.
- 7 Kha vha humbele zwigwada 1–2 zwo fhambanaho u kovhekana na zwiṅwe zwigwada zwiṭori zwavho.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi u kovhekana na zwiṅwe zwigwada zwiṭori zwavho.

Kha vha rere nga liñwalwa la u Vhala Khathihi na Vhagudi

Ndivho: kha vha funze vhagudi u humbula hu na u sengulusa, tshikili tsha u ita manweledzo na u vha ñea tshifhinga tsha u ita ndowendowe uri vha bveledze izwi zwikili. U fhaṭa vhudifulufheli ha vhagudi nga u vha ñea tsha u fhaṭa na u amba mihumbulo, u sengulusa, u tanganyisa na u kwamanisa na u zwo disendeka nga vhuṭanzi na u humbula. U ñea vhagudi tshikhala tsha u u shuma hu na u tanganelana na u pfesana kha tshigwada.

- 1 U rera nga liñwalwa la u Vhala Khathihi na Vhagudi zwi itea nga Lavhuṭanu liñwe na liñwe.
- 2 Kha vha thome nga u ñwala fureme ya u rera kha bodo ya u ñwalela.
- 3 Zwi tevhelaho, kha vha vhale vha ṭalutshedze vhagudi fureme ya u rera.
- 4 Vhagudi vha tea u zwi pfesana uri a hu na khaṭhulo kha phindulo ya mbudziso yo vuleaho (i si na phindulo yo tewaho) – phindulo dzo fhambanaho na mihumbulo zwi a tanganedzwa.
- 5 Mafheleloni a ngudo, kha vha vhudze kilasi zwine ya tea u zwi dzhiela nṭha.
- 6 Kha minete i si gathi ya u fhedza ya u fhedza kha vha vha humbele vhagudi kana tshiñwe tshigwada tshi sumbedze zwiñwe zwigwada phindulo yatsho.
- 7 Vha livhuwe phindulo na thikhedzo ya vhagudi.
- 8 Musi phindulo dzi si dzone, kana hu na ṭhōḏea ya u engedzedza, kha vha khakhulule vhagudi kana u vhudzisa mbudziso dza u ṭokonya muhumbulo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muñwalo

Gireidi ya 1 na 2 (U swikela phurogireme ya foniki i tshi fhela)

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muñwalo zwi shuma zwoṭhe kha heyi phurogireme

U Pfumbisa/khwaṭhisedza: Musumbuluwo muñwe na muñwe

Ndivho: U linga ṭhalukanyo ya vhagudi ya mibvumo na u elelwa foniki na muñwalo zwo gudwaho lwa infomala. U lulamisa kana u khwaṭhisedza ndivho ya foniki na muñwalo nga u dikhakhulula. U shumisa u linga ha mbono ndivho hu u itela u khwinisa u funza na kugudele.

- 1 Nga Musumbuluwo muñwe na muñwe nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u ñwala nga u sa pomba hu u sedzulula mibvumo, dungo na maipfi zwo gudwaho vhege yo fhelaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza u ñwalela. Vhagudi vha vhuya vha kona u vula bugu, vha tea u ñwala datumu.
- 3 Zwi tevhelaho kha vha vhudze vhagudi vha pete siaṭari nga vhukati, vha ñwale nomboro 1–5 kha lukombo na 6–10 vhukati ha siaṭari. (nomboro ya mibvumo, dungo na ipfi zwi ḏo fhambana u ya nga ngudo na ngudo.)

- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale mubvumo, dungo kana ipfi musi vha tshi khou ɿi amba – vha tea u n̄wala tsini na nomboro i re yone. Arali vha sa koni u n̄wala mubvumo kana ipfi, vha tea u n̄wala deshe –.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihadu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo, dungo na maipfi vho no a gudaho.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha khou ɿola foniki na muñwalo wavho.
  - a Vha tea u vhona arali vha tshi kona u n̄wala mubvumo, dungo kana ipfi nga ndila yone.
  - b Vha tea u vhona arali vha tshi ɿivha u vhumba ɿedere zwavhuɿi.
- 7 Kha vha bule mibvumo, dungo na maipfi zwi re kha pulane ya ngudo.
- 8 Zwi tevhelaho kha vha nee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 9 Kha vha n̄wale phindulo yone kha bodo ya tshoko vha tshi khou bula mubvumo, na u ɿalutshedza mañwalele musi vha tshi khou ita hezwi.
- 10 Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u elelwa mubvumo kana u n̄wala ɿedere, vha tea u ɿi guda vhukati ha ino vhege.
- 11 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha n̄wale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha ɿodathuso yo engedzwaho.

U guda Mubvumo na Maipfi: ɿavhuvhili na ɿavhuraru ɿiñwe na ɿiñwe

Ndivho: U bveledza na u ɿalukanya mibvumo kha vhagudi zwi khagala nga ndila yo ɿandavhuwaho zwi tshi tevhekana. U funza vhagudi mibvumo na dungo ya Luambo lwa Hayani zwi khagala nga ndila yo ɿandavhuwaho zwi tshi tevhekana, na u ita ndowendowe ya u topola na u shumisa fonimi na dungo dzo funzwaho kha maipfi.

Kha vha ɿivhadze mubvumo muswa

- 1 Kha vha ambe mubvumo vho imisela garaɿatai n̄ɿa, tsumbo:/b/.
- 2 Kha vha ambe mubvumo vha laele vhagudi u dovhoolola × 3.
- 3 Kha vha rere vha tshi sumbedza uri mubvumo/b/u a fana kha luambo lwa hayani na kha English/wo fhambana na wa luambo lwa hayani na English.
- 4 Vha tshi amba nga mubvumo muthihi, kha vha sumbedze vhagudi mubvumo kha alfabethe dzi re kha luvhondo.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi maipfi afhio ane na a elekanya a no shumisa mubvumo/o/?
- 6 Kha vha humbule maipfi na vhagudi, sa **omo, oma, omba, ola, (maipfi maña.)**
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni nga kona u elekanya maipfi ane a ɿhaphuwa nga /o/
- 8 Kha vha elekanye maipfi vhe na vhagudi, sa: dzomo, khoro, goko

Kha vha divhadze maipfi maswa

- 1 Kha vha bule ipfi zwi tshi pfala zwi khagala musi vha tshi khou sumbedza vhagudi garaṭatai: **omo, oma, omba, ola** (maipfi maṅa.)
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi ipfi liṅwe na liṅwe, musi vha tshi li bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi vha dovhohole maipfi vha edzisela vhone, vha tshi ombedzela maipfi a re na mibvumo yo nangwaho.
- 4 Kha vha nambatedze magaraṭatai a maipfi kha bodo ya u ṭana foniki.

U ṅwala (ma)ḽedere na maipfi maswa: ḽavhuvhili na ḽavhuraru liṅwe na liṅwe

Ndivho: U bveledza vhukoni ha vhagudi nga ṅḽila yone na u ṅwala grafimi zwi tshi yelana na fonimi ye vha funzwa zwi khagala nga ṅḽila ya u ṭandavhudza nga u tevhekana.

- 1 Kha vha funze vhagudi u vhumba (ma)ḽedere nga ṅḽila yone a mubvumo wo funzwaho.
- 2 Kha vha edzisele u ṅwala mibvumo kha bodo ya tshoko – kha vha ṭalutshedze maitele a u vhumba ḽedere musi vha tshi khou ṅwala.
- 3 Kha vha vhudze vha no shumisa monde vha vhee ṭhoho dzavho kha desike.
- 4 Zwino, vha furalela vhagudi, vha imisela tshanda tshavho tshauḽa ṅḽha.
- 5 Kha vha vhudze vha shumisaho tshanda tshauḽa u tevhedzela musi vha tshi khou ṅwala (ma)ḽedere vha tshi khou kha muya.
- 6 Zwi tevhelaho, kha vha dovhohole maitele aya na vhagudi vha shumisaho monde.
- 7 Vha kone u vhudza vhagudi vha shume na muṅwe vhe vhavhili.
- 8 Zwino kha vha vhudze vhagudi uri vha shume vhe vhavhili vha tshi ṅwalana miṭana nga minwe.
- 9 Murahuru ha hezwi kha vha vhudze vhagudi u ṅwala mubvumo kha desike nga munwe.
- 10 Tsha u fhedzisela, kha vha dovhe vha sumbedze vhagudi kuvhumbele kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 11 Vhagudi vha tea u ṅwala mubvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.
- 12 Vhagudi vha tea u talela mubvumo muswa wo gudwaho kha maipfi/mafhungo o ṅwalwaho.

U Fhandekanya na u ṭanganya : ḽavhuṅa

Ndivho: U bveledza u ṭalukanya mibvumo kha vhagudi zwi khagala nga ṅḽila yo ṭandavhuwaho zwi tshi tevhekana, na vhukoni ha u ṭanganyisani na u fhandekanya fonimi na dungo dzo funzwaho, u itela u vhalala na u ṅwala nga iwe muṅwe. U engedza u ṭalukanya fonimi nga tshumisandowelo (automacy.)

Ndi ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya ḽavhuvhili.

- 2 Kha vha bule ipfi: ombani.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi nga mubvumo nga mubvumo:/o/-/m/-/b/- a/-/n/-/i/.
- 4 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u thoma kha ipfi:/o/.
- 5 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuvhili kha ipfi:/m/.
- 6 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuraru kha ipfi:/b/
- 7 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṅa kha ipfi:/a/.
- 8 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṅanu wa ipfi:/n/.
- 9 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u fhedza kha ipfi:/i/.
- 10 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo nga tshoko:/mba/.
- 11 Kha vha edzisele u sumba kha na u paṅekanya madungo vha tshi ita ipfi:/o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 12 Zwi tevhelaho, kha vha ambe dungo ya u thoma ya ipfi:/o/.
- 13 Kha vha ambe dungo ya vhuvhili ya ipfi:/mba/.
- 14 Kha vha edzisele/modela u sumba kha, na u paṅekanya madungo vha tshi ita ipfi:/o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 15 Kha vha dovhohole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

Ri ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya Lavhuvhili.
- 2 Kha vha ambe ipfi: **maba**.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Mubvumo wa u thoma kha ipfi ndi ufhio?/m/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuvhili ndi ufhio?/a/.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuraru ndi ufhio?/b/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa u fhedza ndi ufhio/a/.
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi: u fhandekanya ipfi nga u ya nga mubvumo nga mubvumo:
- 8 /m/-/a/- b/-a/.
- 9 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo ya tshoko : **maba**.
- 10 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u ṅanganya mibvumo i vhe ipfi na vhone:/m/-/a/-b/-a/= **maba**.
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya u thoma ya ipfi ndi ifhio?:/ma/.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya vhuvhili ya ipfi ndi ifhio?:/ba/.
- 13 kha vha vhudze vhagudi u ṅanganya silabulu dzi fhaṅa/ma/-/ba/= **maba**.
- 14 Kha vha dovhohole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

U wana ipfi: Lavhuṅanu liṅwe na liṅwe

Ndivho: u ṅea vhagudi tshifhinga tsha u khwaṅhisedza ndivho yavho ya fonimi dzo gudwaho. U ṅea vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya tshikili tsha u vanganya hu tshi fhatwa maipfi. U engedza ndivho ya fonimi nga tshumisandowelo (automaticity.)

Kha vha ṅwale thebulu kha bodo ya u ṅwalela hu tshi katelwa na mibvumo yo gudwaho tshifhinga tsho fhiraho khathihi na yo funzwaho nga Lavhuvhili na Lavhuraru.

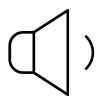
bv-	i	n
zw	d	a
zw	e	m

U Edzisela/Modela

- 1 Kha vha humbudze vhagudi mubvumo wa vhege: sa tsumbo: **/bv/-a/-n/i/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yothe na themba dzo vanganaho (thanganyiso)
- 3 Kha vha nee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ntha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri u fhaṭa ipfi hu tshi shumiswa mubvumo wo sedzwaho khawo zwi itiswa hani, sa **/bv/-a/-n/i/**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga fhaṭa ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe na miṅwe – a vha tou tea u shumisa **/bv/a/n/i/fhedzi**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi u fhaṭa liṅwe ipfi, sa: **/zw/-/i/-/m/-a/**.
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga fhaṭa maipfi vha tshi shumisa mibvumo yo sedzwaho khayoy sa **zwima** kana maipfi a mibvumo i songo sedzwaho khayoy, sa **dzivha**.

Zwine vhagudi vha ḡo ita

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu ya ndowendowe, vha ṅwale thoho: **bv, u, m, a**.
- 2 Kha vhalaele vhagudi uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha wane maipfi manzhi nga ṅdila ine vha nga kona ngayo.
- 4 Kha vha tendele vhagudi u lulamisa mushumo wavho. Kha sumbedze vhagudi kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe):
bvani, bvisa, bvuma, bvela maba, mila, mela, doba, dada, dipe, mala.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muṅwalo

Gireidi ya 2 na 3 (U swikela phurogireme ya fonikik i tshi fhela)

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muṅwalo zwi shuma zwothe kha heyi phurogireme

GIREIDI YA 2 THEMO YA 3-4

MUṅWALO

U shandula Maipfi: Musumbuluwo muṅwe na muṅwe

Ndivho: u khwinisa na u khwaṭhisedza foniki na muṅwalo u ḡilulamisa iwe muṅwe. U bveledza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u lavhelela u shanduka ha phetheni kha ipfi, kana mafhungo, zwine zwa shandukisa zwine ipfi kana fhungo ḡa amba.

Dzhielani nzhele: zwi tshi thoma, vhagudi vha tea u ita nyito iyi vha sa pombi. Musi vhagudi vha tshi tou kona u pomba ho linganela, vha vha humbela vha fhedzise nyito i re kha U POMBA

- 1 Nga Musumbuluwo muñwe na muñwe nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u ñwala nga u sa pomba hu u sedzulula mibvumo, na maipfi zwo gudwaho vhege yo fhelaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza u ñwalela, vha ñwale datumu.
- 3 Zwi tevhelaho kha vha vhudze vhagudi u nombora 1–5 kha lukombo, vha tshi pfuka mutalo vhukati ha nomboro.
- 4 Kha vha ñwale fhungo lo ñewaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya tshoko tsini na nomboro 1, sa 1. Ndi funa u vhala.
- 5 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwalulula fhungo ilo kha bugu dzavho.
- 6 Kha vha ñee vhagudi ndaela.
- 7 Zwi tevhelaho, kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwala zwipida zwa ñefhungo zwo fhambanaho (nga Tshivenḁa – maimela) tsini na nomboro sa:
  - U
  - Ni
  - Tshi
  - Vha
- 8 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwalulula fhungo, vha tshi shumisa maipfi sa ñefhungo sa maimela.)
- 9 Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihaḁu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo, silabulu na maipfi vho no a gudaho.
- 10 Kha vha vhudze vhagudi uri hu khou ṭolwa foniki na muñwalo wavho.
- 11 Mafheloni a ngudo, kha vha ñwale fhungo nga ndila yone kha bodo ya tshoko, vha tshi bula mubvumo na u ṭalutshedza maitele a u pomba musu vha tshi khou ita hezwi.
- 12 Vha kone u humbela vhagudi vha sumbe phetheni iñwe na iñwe ine vha khou i vhona, sa: hune fhungo la Shanduka.
- 13 Kha vha talele phetheni, sa:
  - U funa u vhala.
  - Ni funa u vhala.
  - Tshi funa u vhala.
  - Vha funa u vhala.
- 14 Kha vha ñee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 15 Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u humbula mubvumo kana u ñwala ledere nga u pomba, vha tea u li guda vhukati ha ino vhege.
- 16 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha ñwale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha ṭoḁathuso yo engedzwaho. Vhañwe vhagudi vha nga vha vha kha di kondelwa nga foniki, hu uri vhañwe vha khou kondelwa nga u ñwala nga u pomba.

GIREIDI YA 3 THEMO YA 1-2

MUÑWALO

Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi: Musumbuluwo muñwe na muñwe

***Ndivho:** u khwinisa na u khwaṭhisedza foniki na muñwalo u dilulamisa iwe muṅe. U bveledza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u lavhelela u shanduka ha phetheni kha ipfi, kana mafhungo, zwine zwa shandukisa zwine ipfi kana fhungo la amba.*

***Dzhielani nzhele:** zwi tshi thoma, vhagudi vha tea u ita nyito iyi vha sa pombi. Musi vhagudi vha tshi tou kona u pomba ho linganela, vha vha humbela vha fhedzise nyito i re kha MUPOMBO.*

- 1 Nga Musumbuluwo muñwe na muñwe nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u ñwala nga u sa pomba nga u vusuludza maipfi o gudiwaho vhege yo fhiraho hu u sedzulula mibvumo, na maipfi zwo gudwaho dzi vhege dzo fhelaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dza u ñwalela vha ñwale datumu na ṭhoho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
- 3 Zwi tevhelaho kha vhudze vhagudi vha ñwale nomboro 1–5 kha lukombo, hu tshi pfukiwa mutalo vhukati ha nomboro.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihadu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo na maipfi vho no a gudaho.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi uri vha khou ṭola foniki na muñwalo wavho.
- 6 Kha vha bule maipfi a re kha vhuthihi a re kha pulane ya ngudo, vhagudi vha tea u ñwala aya maipfi tsini na nomboro sa zwi tevhelaho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
  - Tshimange.
  - Tshikolo.
  - Milenzhe.
  - Mutukana.
- 7 Zwi tevhelaho kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ñwalulula maipfi a kha vhunzhi.
- 8 Kha minete miṭanu ya ngudo, kha vha ñwale maipfi nga bodo ya tshoko nga ndila yone, vha tshi khou bula mibvumo vha tshi ṭalutshedza maitele ane u pomba ha itiswa zwone musi vha tshi khou ita na u sumbedzela.
- 9 Vha kone u humbela vhagudi vha sumbe kha phetheni iñwe na iñwe ine vha i vhona, sa: hune ipfi la Shanduka.
- 10 Kha vha talele phetheni hedzi, sa:
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi
  - 1 Tshimange.
Zwimange.
  - 2 Khuhu.
Dzikhuhu.

3 Goloi.

Dzigoloi.

4 Muthu.

Vhathu.

5 Mutukana.

Vhatukana.

- 11** Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbele nga ha phetheni musi vha tshi khou vhala kana u n̄wala.
- 12** Kha vha n̄ee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 13** Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u humbula mubvumo kana u n̄wala ledere nga u pomba, vha tea u li guda vhukati ha ino vhege.
- 14** Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha n̄wale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha toḡathuso yo engedzwaho. Vhañwe vhagudi vha nga vha vha kha ḡi kondelwa nga foniki, hu uri vhañwe vha khou kondelwa nga u n̄wala nga u pomba.

GIREIDI YA 3 THEMO YA 3-4

MUÑWALO

Vhuthihi vhu tshi ya kha vhunzhi: Musumbuluwo muñwe na muñwe

Ndivho: u khwinisa na u khwathisedza foniki na muñwalo u dilulamisa iwe muñe. U bveledza zwickili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u lavhelela u shanduka ha phetheni kha ipfi, kana mafhungo, zwine zwa shandukisa zwine ipfi kana fhungo la amba.

Dzhielani nzhele: zwi tshi thoma, vhagudi vha tea u ita nyito iyi vha sa pombi. Musi vhagudi vha tshi tou kona u pomba ho linganela, vha vha humbela vha fhedzise nyito i re kha U POMBA

- 1** Nga Misumbuluwo nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u n̄wala nga u sa pomba nga u vusuludza maipfi o gudiwaho vhege yo fhiraho.
- 2** Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dza u n̄walela vha n̄wale datumu na ḡhoho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
- 3** Zwi tevhelaho kha vhudze vhagudi vha n̄wale nomboro 1–5 kha lukombo, hu tshi pfukiwa mutalo vhukati ha nomboro.
- 4** Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihaḡu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo na maipfi vho no a gudaho.
- 5** Kha vha vhudze vhagudi uri vha khou ḡola foniki na muñwalo wavho.
- 6** Kha vha bule maipfi are kha vhuthihi are kha pulane ya ngudo, vhagudi vha tea u n̄wala aya maipfi tsini na nomboro sa zwi tevhelaho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
  - 1** Tshimange tshi khou n̄anzwa mafhi.

- 2 Khuhu i a fhufha.
- 3 Muthu u a vhala.
- 4 Mutukana u funa tshikolo.
- 5 Goloi i a ima.
- 7 Zwi tevhelaho kha vha nee vhagudi ndaela ya u nwalulula maipfi a kha vhunzhi
- 8 Kha minete miṭanu ya ngudo, kha vha nṱwale maipfi nga bodo ya tshoko nga ndila yone, vha tshi khou bula mibvumo vha tshi ṭalutshedza maitele ane u pomba ha itiswa zwone musi vha tshi khou ita na u sumbedzela.
- 9 Vha kone u humbela vhagudi vha sumbe kha phetheni inwe na inwe ine vha i vhona, sa: hune ipfi ḷa shanduka.
- 10 Kha vha talele phetheni hedzi, sa:
Vhuthihi vhu tshi ya kha mafhungo a vhunzhi
  - 1 Tshimange tshi khou nanzwa mafhi.
Zwimange zwi nanzwa mafhi.
  - 2 **Khuhu i a fhufha.**
Khuhu dzi a fhufha.
  - 3 Muthu u a vhala.
Vhathu vha a vhala
  - 4 Mutukana u funa tshikolo.
Vhatukana vha funa tshikolo
  - 5 Goloi i a ima.
Goloi dzi a ima
- 11 Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phetheni musi vha tshi khou vhala kana nṱwala
- 12 Kha vha nee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 13 Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u humbula mubvumo kana u nṱwala ḷedere nga u pomba, vha tea u ḷi guda vhukati ha ino vhege.
- 14 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha nṱwale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha ṭodathuso yo engedzwaho. Vhaṱwe vhagudi vha nga vha vha kha ḷi kondelwa nga foniki, hu uri vhaṱwe vha khou kondelwa nga u nṱwala nga u pomba.

FONIKI

Ndovhololo ya mibvumo nga U fhandekanya na U ṭanganya: ḷavhuvhili na ḷavhuraru ḷinwe na ḷinwe

***Ndivho:** U bveledza u ṭalukanya mibvumo kha vhagudi zwi khagala nga ndila yo ṭandavhuwaho zwi tshi tevhekana, na vhukoni ha u ṭanganyisani na u fhandekanya fonimi na silabulu dzo funzwaho, u itela u vhala na u nṱwala nga iwe muṅe. U engedza u ṭalukanya fonimi nga tshumisanḍowelo.*

Ndi ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya Lavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: ombani.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi nga mubvumo nga mubvumo: /o/-/m/-/b/- a/-/n/-/i/.
- 4 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u thoma kha ipfi: /o/.
- 5 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuvhili kha ipfi: /m/.
- 6 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuraru kha ipfi: /b/.
- 7 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṅa kha ipfi: /a/.
- 8 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṭanu wa ipfi: /n/.
- 9 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u fhedza kha ipfi: /i/.
- 10 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo ya tshoko: /mba/.
- 11 Kha vha edzisele u sumba kha na u patekanya silabulu vha tshi ita ipfi: /o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 12 Zwi tevhelaho, kha vha ambe silabulu ya u thoma ya ipfi: /o/.
- 13 Kha vha ambe silabulu ya vhuvhili ya ipfi: /mba/.
- 14 Kha vha edzisele u sumba kha, na u patekanya silabulu vha tshi ita ipfi: /o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 15 Kha vha dovhohole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

Ri ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya Lavhuvhili.
- 2 Kha vha ambe ipfi: maba.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Mubvumo wa u thoma kha ipfi ndi u fhio? /m/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuvhili ndi ufho? /a/.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuraru ndi ufho? /b/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa u fhedza ndi ufho? /a/.
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi: u fhandekanya ipfi nga u ya nga mubvumo nga mubvumo:
- 8 /m/-/a/- b/-a/.
- 9 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo ya tshoko : maba.
- 10 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u ṭanganya mibvumo i vhe ipfi na vhone : /m/-/a/-b/-a/= maba.
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya u thoma ya ipfi ndi ifho?: /ma/.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya vhuvhili ya ipfi ndi ifho?: /ba/.
- 13 kha vha vhudze vhagudi u ṭanganya silabulu dzi fhaṭa /ma/-/ba/= maba.
- 14 Kha vha dovhohole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

Ni ita ...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha bvise bugu dzavho dza u ṅwalela, vha ṅwale datumu na ṭhoho: maipfi a P.
- 2 Zwi tevhelaho kha vhudze vhagudi u ṅwala nomboro i no bva kha 1–5 kha lukombo.
- 3 Kha vha bule silabulu ṭhanu kana maipfi a bvaho kha pulane ya u funza.

- 4 Vhagudi vha tea u ñwala aya maipfi tsini na nomboro yone. Vha tea u shumisa zwikili zwa fhandekanya na u țanganya uri zwi vhathuse u peleța maipfi aya.
- 5 Vhagudi vha tea u talela mubvumo wo tiwaho kha ipfi.
- 6 Nga minete mivhili ya u fhedzisela, kha vha ñwale maipfi kha bodo ya tshoko nga ñdila yone, vha talele mubvumo wo tiwaho.
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha khakhulule
- 8 mushumo wavho nga khirayoni.
- 9 Kha vha țalutshedze vhagudi uri vha ɔo guda u ñwala iyi mibvumo nga u POMBA kha ngudo i tevhelaho.

MUÑWALO

U ñwala ma/leđere na maipfi maswa: Lavhuvhili na Lavhuraru ĩĩwe na ĩĩwe

Ndivho: U bveledza vhukoni ha vhagudi nga ñdila yone na u ñwala grafimi zwi tshi yelana na fonimi ye vha funzwa zwi khagala nga ñdila ya u țandavhudza nga u tevhkana.

- 1 Kha vha funze vhagudi u vhumba (ma)leđere nga ñdila yone na mubvumo wo funzwaho.
- 2 Kha vha funze mađere mațuku na madanzi a mubvumo muñwe na muñwe.
- 3 Kha vha edzisele u ñwala mibvumo kha bodo ya tshoko – kha vha țalutshedze maitele a u vhumba leđere musi vha tshi khou ñwala.
- 4 Kha vha vhudze vha no shumisa monde vha vhee țhoho dzavho kha desike.
- 5 Zwino, vha furalela vhagudi, vha imisela tshandã tshavho tshaulã nțha.
- 6 Kha vha vhudze vha shumisaho tshandã tshaulã u tevhezela musi vha tshi khou ñwala (ma)leđere vha tshi khou ñwala muyani.
- 7 Zwi tevhelaho, kha vha dovholele maitele aya na vhagudi vha shumisaho monde.
- 8 Vha kone u vhudza vhagudi vha shume na muñwe vhe vhavhili.
- 9 Zwino kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na muñwe vhe vhavhili vha tshi ñwalana mițana nga minwe.
- 10 Murahhu ha hezwi kha vha vhudze vhagudi u ñwala mubvumo kha desike nga munwe.
- 11 Tsha u fhedzisela, kha vha dovhe vha sumbedze vhagudi kuvhumbele kwa (ma)leđere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 12 Vhagudi vha tea u ñwala mubvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.
- 13 Musi vha tshi khou edzisela maipfi, kha vha khwațhisedze nga ñdila ine mađere a țumana ngayo musi hu tshi pombiwa.
- 14 Vhagudi vha tea u talela mibvumo kha ipfi/mafhungo mañwe na mañwe o ñwaliwaho.

FONIKI

U tshintshana ha majedere: Lavhuna linwe na linwe

Ndivho: u khwinisa na u khwathisedza ndivho ya foniki. U bvedza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u topola tshanduko nthihi kha ipfi ine ya shandukisa zwine ipfi la amba.

Ndi ita...

- 1 Kha vha talutshedze uri namusi ri do ita ndowendowe ya u sedza phambano thukhu kha ipfi. Hezwi zwi ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha nwale maipfi mavhili o newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya tshoko, sa **pila, sila**.
- 3 Kha vha talutshedza uri namusi ri do lingedza u sumbedza uri ndi mubvumo ufho wo fhambanaho kha maipfi mavhili.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi phambano, sa: **pila, sila**.
- 5 Kha vha talutshedze phambano, sa mubvumo/b/na/s/yo fhambana fhedzi tshinwe na tshinwe kha ipfi zwi a fana.

Ri ita ...

Tshipida tsha 1

- 1 Kha vha nwale maipfi mavhili o newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya tshoko, sa **sela, sala**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Phambano ndi mini kha aya maipfi mavhili?
- 3 Kha vha vhidze mugudi a de a talele phambano vhukati ha maipfi mavhili, sa **sela, sala**.
- 4 Kha vha talutshedze phambano vhukati ha maipfi mavhili.

Tshipida tsha 2

- 1 Zwi tevhelaho, kha vha nwale ipfi lo newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya u nwalela, sa: **bola**.
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi mubvumo ufho une na nga u shandula kha ipfi ili u ita ipfi lo fhambanaho?
- 3 Kha vha nwale muduba wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya u nwalela, sa: **mila, lila; bola, bala**.

Ni ita...

- 1 Kha vha nwale ipfi lo newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya u nwalela, sa: **mila**.
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: **Ndi mubvumo ufho u ne ra nga thivha kha ipfi ili u ita ipfi liswa?**
- 3 Kha vha nee vhagudi ndaela uri vha fhate maipfi manzhi a ne vha nga a kona, u thivha mubvumo muthihi kha ipfi.
- 4 Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha kuvhangane.
- 5 Kha vha vhidze vhagudi vha de kha bodo ya u nwalela vha nwale maipfi avho.

- 6 Kha vha sedze maipfi, vha talutshedze uri ndi mubvumo ufho wo shandulwaho bola, lila, bula, bala.

FONIKI

U wana Ipfi: Lavhutanu liñwe na liñwe

Ndivho: u nea vhagudi tshifhinga tsha u khwathisedza ndivho yavho ya maledere (phonemes.) u tendela vhagudi u ita ndowendowe tshikili tsha u tanganyisa hu tshi fhatwa maipfi. U engedza ndivho ya fonimi nga tshumisandowelo.

Kha vha ñwale thebulu kha bodo ya u ñwalela. Zwi katela na dziñwe thangi.

tshi-	u-	p	mu-
zwi-	b	a	vh-
l	e	m	dzi-

U sumbedzela

- 1 Kha vha humbudze vhagudi mibvumo ya vhege: /**kh/na/th/-/**
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yothe na themba dzo vanganaho (thanganyiso) nga u i ñwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do vha na minete miraru ya u fhatwa maipfi manzhi ane vha nga kona musi vha tshi khou shumisa mibvumo na movango u re afho ntha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi ndila i ne vha nga shumisa mubvumo yo nangiwo u fhatwa maipfi sa: /**th/-/u/-/th/-/a/ = thatha.**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u fhatwa maipfi vha tshi shumisa mibvumo miñwe na miñwe – A vha tou tea u shumisa /**th/kana/kh/.**
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi ndila i ne vha nga fhatwa ngayo manwe maipfi, sa: /**b/-/a/-/ b/-/a/ = baba.**
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga fhatwa maipfi vha tshi shumisa mibvumo yo nangiwo, sa: mibvumo yo tiwaho, sa: **phula**, kana maipfi a si na mibvumo yo nangiwo, sa vhamba.

Vhagudi vha ita

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza u ñwalela vha ñwale thoho **kh, th.**
- 2 Kha vha fhe ndaela vhagudi uri vha thome u ñwala.
- 3 Kha vha fhe vhagudi minete 3 u wana maipfi a u fhatwa maipfi manzhi ane vha nga a kona.

- 4 Kha vha tendele vhagudi u lulamisa mishumo yavho. Kha vha sumbedze ndila i ne vha nga fhatisa zwone maipfi (na zwiṅwe): **phula, thutha, thendo, thatha, mathatha, thivha, phapha, phupha, phopho, thula phema, phala, tholo, fhola, mbila, mela, lala, swima, raha, phomo.**

U vhala na vhagudi (khathihi) na Zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa

Tshiṭori tshiswa tsha u vhala (khathihi) na vhagudi vhege iṅwe na iṅwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi hu itwa nga ndila i tevhelaho:

Musumbuluwo: Thangelauvhala

Ḳavhuvhili: U vhala ha u thoma

Ḳavhuṅa: U vhala ha vuvhili

Ḳavhuṭanu: Thevhelauvhala

Kha tshifhinga hetshi tsha tsha u vhala (khathihi) na vhagudi, kha vha ite uri vhagudi vha lavhelele zwi tevhelaho:

- U dzula vho ḍigeḍa nahone vho fhumula, vhagudi vha tea u dzulisea, uri vha kone u vhona zwifanyiso kha bugu khulwane. Mugudisi a humbudze vhagudi nga zwi tevhelaho:
- ZWANDA zwi dzule kha zwirumbi.
- Mihumbulo na MATO zwi dzule zwo livha kha buguni kha tshiṭori.
- Vhagudi vha FHUMULE (Kha vha ite tsumbozwanḍa i sumbedzaho uri vhagudi vha phosho.)

Ndivho khulwane dza u vhala (khathihi) na vhagudi

- 1 *Mugudi u wana tshenzhemo ya u vhala tshiṭori tshoṭhe tshi konḍaho, u fhira musi a tshi vhala e eṭhe. Kha vhagudi vha si na thaidzo ya u vhala ha tshitekiniki, zwi ita uri vha lavhelesese kha mitaladzi ya tshiṭori na vhabvumbedzwa. Vhagudi vha dovha hafhu vha takalela tshiṭori na u bvedza u dzangalelo ḷa u vhala.*
- 2 *Mugudisi u vhalela tshiṭori nṯha a tshi edza zwiṅwe zwa zwikili zwa u vhala: u vhala u bva kha siṭari ḷa u thoma u ya kha siṭari ḷa u fhedza, u vhala u bva nṯha a tshi ya fhisa ha siṭari, u vhala u bva kha tshanda tsha u ḷa u ya kha tsha monde, u tevhedzela zwiḡa zwa u vhala, u vhala a tshi elela nga ḷiga ḷo teaho, u vhala a tshi sumbedza vhuḍipfi, hezwi zwi ita uri ṯhalutshedzo ya mafhungo i pfesese. Vhagudi vha guda zwikili zwinzhi zwa u vhala nga u tou lavhelesa muvhali a no vhala zwavhuḍi nga ḷiga ḷo teaho.*
- 3 *Musi mugudisi a tshi vhala, u ṯahisa ṯhalutshedzo dza tshiṭorini nga: u sumbedza tshipiḍa tsha tshifanyiso kha tshiṭori, u shumisa tsumbozwanḍa kana nga u tou edzisela zwine a khou vhala tshiṭorini, na nga u engedza nyanyuwo kana thouni ya ipfi musi a tshi vhala. Mugudisi u dovha hafhu a inga u pfala ha ṯhalutshedzo dzawe, nga u ita a tshi ima musi a tshi khou vhala, a ṯalutshedza zwine ipfi kana fhungo ḷa amba zwone. Nga u*

thetshesela na u lavhelesa mugudisi a tshi ita zwothe hezwi, vhagudi vha guda tshikili tsha luambo tshiswa.

4 *Ndi zwa ndeme uri musi hu tshi tshi vhalwa (khathihi) na vhagudi, mugudisi a gudise vhagudi u humbula nga ha tshitori, na u fhaṭa kupfesesele khavho kwa tshitori. Kha phurogireme heyi, ro nanga u fhaṭa zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa zwo fhambanaho. Ho shumiswa zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa zwi tevhelaho:*

- U bvumba.
- U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
- ṭalani maṅwalwani/ṭalani kha maṅwalwa.
- U nweledza/manweledzo.
- U elekanya nga zwi ḍaho (ḍivhudzisa.)
- U ṭumekanya mafhungo.
- U ṭahisa mihumbulo.
- U ṭhaṭhuvha.

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA

Thebuḷu i re afho fhasi i ṭalutshedza tshitarathedzhi nga tshithihi nga tshithihi.

Tshiṭirathedzhi tsha u thoma (1): U bvumba	
Ṭhalutshedzo.	Musi vhagudi vha tshi bvumba, vha amba nga zwine vha humbula u nga zwi ḍo itea kha tshitori. Vhagudi vha bvumba zwine vha vhona u nga zwi ḍo itea nga u sedza zwifanyiso. Vha nga bvumba na zwino khou tevhela, zwine zwi nga itea nga murahu ha musi vho vhala maṅwalwa. Vhagudi vha nga fhedzisela nga u bvumba uri tshitori tshi ḍo fhela hani.
Ndivho.	<i>Nga u ita uri vhagudi vha bvumbe, mugudisi u vha a tshi khou vhathusa u humbula nga ha tshitori, vha sa athu na u thoma u i vhala. Vhagudi vha nga tou ṭungiwa u ri vha lingedze u bvumba uri vhaṅwe vha vhabvumbedzwa ndi vhaḥfio, na uri zwiwo zwine zwa ḍo itea ndi zwifhio. Musi vhagudi vha tshi bvumba vha vha vha tshi khou bveledza zwikili zwa vho zwa u pfesesa nga u humbula nga tshitori.</i>
Maga a u bvumba nga zwifanyiso.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Lavhelesani zwifanyiso. 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha? 3 Kha vha tendele vhagudi vha humbule nga ha mbudziso. 4 Arali vhagudi vha sa koni u fhindula, kha vha vha ṅee tsumbo ya phindulo. 5 Sumbedzisani uri zwifanyiso zwi ṭumekana hani kha u fhaṭa tshitori.
Tsumbo dza u bvumba nga zwifanyiso.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ni vhona u nga hu khou itea mini afha? 2 Ni vhona u nga mubvumbedzwa uyu u khou ḍipfa hani? Ndi ngani ni tshi ralo? 3 Ni vhona u nga ni ḍo vhona mini kha zwifanyiso zwi tevhelaho?
Maga a u bvumba nga zwi no kwama	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale siaṭari ḷithihi ḷa maṅwalwa. 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha? 3 Kha vha tendele vhagudi vha humbule nga ha mbudziso. 4 Arali vhagudi vha sa fhinduli, kha vha vha ṅee tsumbo ya phindulo.
Tsumbo dza u bvumba nga zwi no kwama	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ni vhona u nga ho itea mini zwi tevhelaho? 2 Ni vhona u nga mubvumbedzwa uyu o ita mini zwi tevhelaho? 3 Ni vhona u nga tshitori itshi tsho fhela hani?

Tshiṭirathedzhi tsha vhuvhili (2): U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo	
Ṭhalutshedzo.	Musi vhagudi vha tshi shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo, vha tea u humbula nga zwine zwa khou itea kha tshiṭori, sa kha bono ḽa kha muvi. Vha tea u lingedza u vhona tshiṭori tshi tshi khou itea mihumbuloni yavho musi vha tshi khou endela u vhala.
Ndivho.	<i>Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi thusa u ṅea ṭhaluso ya maipfi a re kha siaṭari tsha a shandukisa a nga sa a bono ḽa kha muvi mihumbuloni ya vhagudi. Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi thusa vhagudi u vhona uri zwiwo zwi ṭumekana hani. Hezwi zwi thusa u fhaṭa u pfesesa nga ha tshiṭori tshoṭhe tsho fhelela, u fhira u vhala siaṭari nga siaṭari.</i>
Maga a u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale maṅwalwa kha siaṭari. 2 Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ri khou ya u bvedza tshifanyiso tsha muhumbulo u fana na musi ro sedza muvi. 3 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha thetshesele maipfi uri vha kone u ita muvi wavho mihumbuloni yavho. 4 Kha vha dovholole u vhala maṅwalwa. 5 Kha vha vhudze vhagudi tshifanyiso tsha muhumbulo tshavho (edzani tshikili.) 6 Kha vha vhudzise vhagudi: No vhona mini? (Hu khou itea mini kha muvi waṅu?) 7 Kha vha thetshesele phindulo dza vhagudi vha ambe navho ngadzo. Kha vha ite vhungoho ha uri phindulo dza vhagudi dzi yelana na zwine zwa khou bvelela kha tshiṭori.
Tsumbo dza u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo kha maṅwalwa.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi Joe a tshi kunda kha mbambe ya u gidima. Ndo vhona biko ḽi tshi tou phopha ṭhoho yoṭhe heyi. Ndo vhona maṭo awe o tou fombe, o livha mutaladzini wa u ṭhaphudza mbambe, muvhili wawe u tshi khou shuma vhukuma. 2 Tshifanyiso tshaṅu tsha muhumbulo ndi tshifhio? Ho itea mini muvini waṅu?
Tshiṭirathedzhi tsha vhuraru (3): Ṭalani maṅwalwani/ṭalani kha maṅwalwa	
Ṭhalutshedzo.	U ṭala maṅwalwani ndi iṅwe ya ṅila yo leluwaho ya u pfesesa mbudziso kha maṅwalwa. Mbudziso hedzi dzi thusa vhagudi u humbula kana u sedza maipfi kha siaṭari na u elewa mafhungo.
Ndivho.	<i>Mbudziso hedzi dzi sedza kha u pfesesa maipfi kha siaṭari. Siṭirathedzhi hetshi tshi sumbedza vhagudi u topola na u ṭoḽa maipfi a ndeme a ne a ḽo vhathusa u fhindula mbudziso.</i>
Maga a u ṭala kha maṅwalwa.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale maṅwalwa kha siaṭari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi nga ha mafhungo a re kha maṅwalwa, sa tsumbo, Joe o vha a tshi khou ṭoḽa u kunda nnyi kha mbambe? 3 Kha vha tendele vhagudi vha fhindule mbudziso. 4 KHA VHA DZHIELE NZHELE: kha vhathuse vhagudi uri vha wane phindulo nga u topola maipfi a ndeme, vha dovhe hafhu vha ṭoḽe mafhungo maipfi ayo ndeme kha maṅwalwa. Hezwi zwi vha isa ṅilani ya u kona u nga fhindula mbudziso.
Tsumbo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Joe o vha a tshi khou ṭoḽa u kunda nnyi? 2 Joe o thoma a ita mini mbambe i sa athu thoma? 3 Joe o ita lini ṅḽowedzo ya mbambe? 4 Mbambe yo farelwa gai?

Tshiṭirathedzhi tsha vhuṅa (4): U nweledza/manweledzo	
Ṭhalutshedzo.	Musi vha vhagudi vha tshi ṅea manweledzo a mafhungo, vha tea u humbula nga zwo iteaho kha tshiṭori. Vha tea u humbula na nga zwinwevho zwithu, sa: ndi mini tshine vha funa nga ha tshiṭori na zwe vha guda kha tshiṭori.
Ndivho.	<i>Manweledzo a sumbedza uri vhagudi vha pfesesa na u humbula nga ha tshiṭori. U vhudzisa vhagudi nga ha manweledzo a tshiṭori ndi ṅḽila ya khwine ya u sedzulusa uri vho pfesesa vha dovha vha humbula nga ha tshiṭori naa.</i>
Maga a manweledzo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale maṅwalwa. 2 Kha vha humbudze vhagudi: ri tshi ṅea manweledzo, ri humbula nga zwipiḽa zwa ndeme kha tshiṭori. Ri dovha hafhu ra humbula nga ha zwine ra zwi funa afho kha tshiṭori. Ri dovha hafhu ra humbula nga zwine ra zwi takalela afho kha tshiṭori na zwe ra guda kha tshiṭori. 3 Kha vha ṅee vhagudi muthethe muthihi wa u humbula nga ha tshiṭori. 4 Kha vha vhudze vhagudi vha rembuluwe vha sedzane uri vha ambe nga manweledzo na ṭhama dzavho. 5 Tsha u fhedzisela, vha nga humbela vhagudi u ri vha ṅwale fhasi manweledzo avho, vha tshi khou shumisa fureme u vhathusa.
Tsumbo.	<p>Tshiṭori: Joe u kunda kha mbambe ya u gidima.</p> <p><u>Vhagudi vha ṅea manweledzo a tshiṭori a tevhelaho:</u></p> <p>Tshiṭori hetshi tshi amba nga ha mutukana a no pfi Joe, a no khou ṭoḽa u kunda muṅwe mutukana a no pfi Sizwe kha mbambe ya u gidima tshikoloni. Joe o vha a tshi ita ṅdowṅdowe tshifhinga tshotḽe, o fhedzisela o kunda Sizwe.</p> <p>Ndi takalela tshipiḽa tsha musii Joe a tshi kunda a ṭhukhula theiphi mafheleloni a mbambe.</p> <p>Ndo guda uri arali u tshi shuma nga maanḽa u sa neti u ya kunda.</p>
Tshiṭirathedzhi tsha vhuṭanu (5): U elekanya nga zwi ḽaho (ḽivhudzisa)	
Ṭhalutshedzo.	Musi mugudisi a tshi ḽivhudzisa, u tea u vha a tshi khou humbulela ṅḽa nga zwi no kwama U ita uri vhagudi vha pfe nga zwine a khou humbula ngazwo.
Ndivho.	<p><i>Nga u edzisela kana u modeḽa musii u tshi khou humbula/kana u ḽivhudzisa nga ha maṅwalwa, ri vha ri tshi khou gudisa vhagudi zwithu zwivhili:</i></p> <p><i>Tsha u thoma, ri vha gudisa uri vhavhali kwae, a vha vhali mafhungo lwa fhedzi, vha tea u dzula vha tshi humbula nga zwine vha khou vhalala ngazwo.</i></p> <p><i>Tsha vhuvhili, ri sumbedza vhagudi kuhumbulele, na ṅḽila kwae dza u vhalala maṅwalwa. Ngauralo ri vha ri khou gudisa vhagudi u humbula nga vhuḽoni na u humbula ho ṭandavhuwaho nga maṅwalwa. Tshifhinga tshi tshi ya vhagudi vha mbo ḽi thoma u ita izwi zwithu zwoḽe nga vhoḽe.</i></p>
Maga a u elekanya nga zwi ḽaho (ḽivhudzisa.)	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale maṅwalwa kha siaṭari. 2 Humbulani nga mbudziso kana muhumbulo une muvhali kwae a nga vha nawo nga zwi no kwama (Mihumbulo yo ṅewa kha u vhalala ha u ranga na ha vhuvhili kha buḽoko ire kha puḽane ya ngudo) 3 Kha vha vhudze vhagudi: Ndi a vhona. 4 Kha vha vhudze vhagudi: Ndi khou ḽivhudzisa ...? 5 Vhagudi a vho ngo tea u ṅea phindulo
Tsumbo.	Ndi a vhona uri Sizwe o sea Joe musii a tshi dzhena mbambeni ya u gidima. Ndi khou ḽivhudzisa arali hezwi zwo vhaisa Joe?

Tshiřirathedzhi tsha vhurathi (6): U řumekanya mafhungo	
řhalutshedzo.	Musi vhagudi vha tshi řumekanya mafhungo, vha fanyisa zwa tshiřori na zwa matshilo avho a řuvha na řuvha, kana mafhungo ane vha a řuvha na e vha vhala huřwevho.
Ndivho.	<i>U řumekanya mafhungo zwi thusa uri vhagudi vha pfesese mařwalwa zwavhuđi nga u řumekanya ayo mafhungo na zwiřwe zwine vha zwi řivha, kana vho vhuyaho vha řangana nazwo. Hezwi zwi sumbedza uri vhagudi vha nga kona u řumekanya mafhungo: u bva kha mařwalwa u ya kha mařwe mařwalwa, mařwalwa u ya kha iwe muře, matshilo avho, na mařwalwa a zwa shango – mařwe mafhungo a ne a řivhea shangoni.</i>
Maga a u řumekanya mafhungo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale mařwalwa kha siařari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso, sa: Ndi lini he na vhuya na pfa ni tshi tama u kunda, u fana na Joe? 3 Kha vha shumise muedzo kana vha nga tou modeřa u řea phindulo sa tsumbo yavho, sa: Musi Joe a tshi řođa u kunda kha mbambe ya u gidima, zwi nkhumudza musu ndi tshi řařisana na mukomana wanga tshikoloni. O vha a tshi dzulela u wana maraga dza řřha kha zwořhe, vhabebi vhanganga vha vha tshi řihudza ngae. Ndo vha ndi tshi řođa uri vhabebi vhanganga vha řihudzevho nga nře.
Tsumbo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Izwi zwi ni humbudzisa mini nga vhutshilo hařu? 2 Ambani arali no no vhuya na vha na tshifhinga tshe zwi fanaho na izwi zwa bvelela kha inwi. 3 Arali no vha ni Joe, no vha ni tshi řo vha no ita mini musu Sizwe a tshi ni sea? 4 Ni humbula u nga Sizwe o řipfa hani musu a tshi kundwa nga Joe? 5 Izwi zwithu zwi ni humbudza mubvumbedzwa ufho?
Tshiřirathedzhi tsha vhusumbe (7): U řahisa mihumbulo	
řhalutshedzo.	U řahisa mihumbulo zwi katela u shuma kana u humbula nga zwine wa vho zwi řivha, na zwine wa vha wo vhala uri u bvumbe zwavhuđi nga ha tshiřori. Hezwi ndi zwone zwine ra zwi vhidza u vhala u tshi řođa u pfesesa na u wana řhalutshedzo ya zwo ambiwaho nga vhumone. Musu vhagudi vha tshi řahisa mihumbulo, vha bvumba nga zwavhuđi zwe vha vhala kha tshiřori. Tshiřwe tshifhinga muřwali ha řwali zwidodombedwa zwořhe nga ha tshiřori. Muřwali u siya zwiřwe zwiřođa zwa mafhungo kha tshiřori, u zwi siya zwi songo fhelela, uri vhavhali vha kone u wana mafhungo o fhelelaho nga vhone vhane.
Ndivho.	<i>Vhagudi vha tea u wana u pfesesa kha tshiřori nga u řahisa mihumbulo yavho – vha tea u guda u vhala vha tshi itela u pfesesa na u wana řhalutshedzo ya zwo ambiwaho nga vhumone. U ita hezwi vha tea u shumisa zwo řwalwaho na zwine vha vho dzula vha tshi zwi řivha u lingedza u wana zwithu zwi songo bvelaho khagala musu hu tshi řwalwa tshiřori.</i>
Maga a u řahisa mihumbulo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Kha vha vhale mařwala kha siařari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni řivha mini nga hezwi? Mařwalwa a ri mini? 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi zwiřho zwiřwe zwine ra nga bvumba nga mafhungo aya? Hu na mafhungo o siedzwaho kha mařwalwa? 4 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni nga řahisa mihumbulo ufho musu no sedza nřila ye Joe a vha a tshi khou ita nřowedzo dzawe? 5 Kha vha thetsheselele vhagudi, ni ite therisano navho nga phindulo dzavho. Kha vha ite vhungoho ha uri vhagudi vha řea phindulo dzi pfalaho.

	6 <i>Arali vhagudi vha tshi kundelwa, kha vha vha nee tsumbo ya t̄ahisa muhumbulo. Kha vha shumise fureme ya mafhungo u vhat̄usa: U ya nga nga mut̄eo wa mafhungo aya ... Ndi vhona u nga ...</i>
Tsumbo.	Mañwalwa Khaladzi yanga o apuḷayela u ya Yunivesithi. Ndi tshi swika hayani ndo wana o fara luñwalo a tshi khou mwemwela. Mme anga vho vha vha tshi khou lila, vha dovha hafhu vha sea, vha tshi ita na u mu kuvhatedza. U t̄ahisa mihumbulo: U ya nga mut̄eo wa mafhungo aya ndi mbuno ya uri khaladzi yanga o apuḷaya u ya Yunivesithi, na uri u o fara luñwalo nahone u vhonala o takala, ri bvumba uri o t̄angedzwa Yunivesithi.
Tshiṭirathedzhi tsha vhumalo (8): U t̄aṭhuvha	
T̄halutshedzo.	Musi ri tshi t̄aṭhuvha mañwalwa, ri dzhia tsheo nga tshipiḷa tsha mañwalwa ayo.
Ndivho.	<i>Vhagudi vha tea u funzwa uri vha dzule vha tshi t̄aṭhuvha zwine vha vhala, na u tikedza phindulo dzavho nga mbuno dzi pfalaho.</i>
Maga a u t̄aṭhuvha.	1 Kha vha vhale mañwala kha siaṭari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso ya u t̄aṭhuvha mañwalwa: ni vha humbele uri tikedze phindulo dzavho nga mbuno dzi pfalaho. 3 <i>Tsumbo: Ni vhona u nga X o ita zwone? Ndi ngani?</i> 4 Kha vha thetshesele vhagudi, ni ite therisano navho nga phindulo dzavho. Kha vha ite vhungoho ha uri vhagudi vha nea phindulo dzi pfalaho. 5 Arali vhagudi vha tshi kundelwa, kha vha vha nee tsumbo ya u t̄aṭhuvha: Ndi vhona u nga X o ita zwone nga uri X
Tsumbo.	Dziñwe mbusiso dza u t̄aṭhuvha dzi thoma nga: 1 Ni vhona u nga ... 2 Ni a tendelana na. 3 Nga u vhona haḷu ... 4 No takalela ...

Afho fhasi hu na t̄halutshedzo ya ngonathikho ya ngudo inwe na inwe ya u vhala (khathihi) na vhagudi. thangelauvhala, u vhala ha u thoma, u vhala ha vhuvhili, na thevhelauvhala.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: THANGELAUVHALA

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U BVUMBA

Kha thangelauvhala, ri fhaṭa zwikili zwa u pfesesa nga u ita uri vhagudi vha humbule nga tshiṭori vha sa athu u tshi vhala.

- 1** Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi vha ḍo lavhelesa zwifanyiso kha tshiṭori, na u humbula nga ha tshiṭori.
- 2** Kha vha vhudze vhagudi uri u ya nga zwine vha vhona, vha ḍo tea u bvumba nga ha tshiṭori. Hezwi zwi amba uri vha ḍo shumisa zwifanyiso u lingedza u bvumba uri tshiṭori tshi amba nga mini?

- 3 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha songo humbula nga tshifanyiso tshithihi fhedzi. Vha tea u humbula ngauri zwifanyiso zwothe zwi na vhushaka-de. Vha tea u tumekanya zwifanyiso zwothe u itela u wana uri tshitori tshothe tsho fhelela tshi amba nga ha mini.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi khava ya tshitori vha vhalele thoho ya mafhungo ntha.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni vhona u nga hu do itea mini kha tshitori itshi?
- 6 Tshi tevhelaho, kha vha lavhelese tshifanyiso tshinwe na tshinwe kha tshitori, musi vho lavhelesa sa zwenezwo, kha vha vhudzise vhagudi:
  - a Ni khou vhona mini kha tshifanyiso itshi?
  - b Ni vhona u nga hu khou itea mini afha fhethu?
  - c Ni vhona u nga hu nga itea mini zwi tevhelaho?
- 7 Arali vhagudi vha tshi hangwa u tumekanya zwifanyiso zwo fhambanaho, kha vha vha tutuwedze u ita hezwi: Tsumbo, Ni a humbula uri uyu mutukana o vha a tshi khou ita mini kha tshifanyiso tsho fhiraho? U khou ita mini zwino? Ni vhona u nga hu khou itea mini?
- 8 Vha tshi swika kha tshifanyiso tsha u fhedzisela, Kha vha vhudzise vhagudi: Ni humbula u nga tshitori itshi tshi do fhela hani? (arali zwo tea)
- 9 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha bvumba.
- 10 Arali vhe na tshifhinga, kha vha vhale tshitori tshothe nga khathihi vha sa imi.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: U VHALA HA U RANGA/THOMA

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: TSHITIRATHEDZHI TSHINE TSHA TEA U SHUMISWA TSHI TALUSWA KHA PULANE YA NGUDO

Kha u vhalo ha u ranga/thoma, ri tea u thoma ra fhaṭa zwikili zwa u pfesesa nga u vhalo na u talutshedza vhagudi nga ha tshitori. Ri tea u ita muedzo kana u modela u humbula nga ha tshitori. Musi vha sa athu u thoma u vhalo, kha vha vhudze kilasi zwine vha do vha vha tshi khou ita. Kha vha vha vhudze zwithu zwi ngaho sa: *'Kilasi, ndi tshifhinga tsha u vhalo (khathihi) na vhagudi' Ni humbule uri musi hu tshi vhalwa kana u thetsheswa tshitori, ndi zwa ndeme u dzula u tshi humbula nga ha tshitori. 'Namusi ndi do ni sumbedza uri nne ndi humbulisa hani nga tshitori. Ndi do ni sumbedza hezwi nga u shumisa: sa tsumbo, tshifanyiso tsha muhumbulo u wana uri ho itea mini kha tshitori. Hezwi zwi amba uri musi ndi tshi khou vhalo ndi do ita muvi nga ha tshitori muhumbuloni wanga.'*

- 1 Kha vha vhale siatari linwe na linwe la tshitori vha tshi elela zwavhudi vha dovha vha pfala. Musi vha tshi khou vhalo, kha vha shumise nyambangazwanda, nyito na u amba nga tshifhatuwo, vha tshi shandukisa khalo/thoni ya ipfi u khwathisedza talutshedzo dza manwalwa.
- 2 Hune zwa vha zwo tea, kha vha ime, vha talutshedze ipfi kana furase lenelo kha vhagudi.
- 3 Nga tshifhinga tshenetsho tshithihi, musi ri kati na u vhalo ha u ranga/thoma, ri lavhelesesa kha u ita muedzo kana u modela na u funza vhagudi zwi tirathedzhi zwa u pfesesa.

- 4 Mafheleloni a siaṭari liṅwe na liṅwe, vha ḑo vhona buḷoko mbili dzo khaḷariwaho, dzo lebelwa, u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
- 5 Vha tshi fhedza u vhalela vhagudi siaṭari ilo, vha awele, vha sumbedzise uri vha khou humbula nga u ri: 'hu na mini kha buḷoko'? Nga u ita nga ndila heyi, vha khou modela kana u ita muedzo wa u humbula nga ha tshiṭori. Ndi zwa ndeme u pfesesa zwine vha khou amba ngazwo – arali zwi sa pfali kha vhone, a zwi nga pfali na kha vhagudi.
- 6 Kha siaṭari la u fhedzisa kha tshiṭori, hu na mbudziso dzi si gathi kha buḷoko dza u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi vho fhambanaho mbudziso uri vha dzi fhindule.
- 8 Kha vha sumbedze vhagudi uri hu nga vha na phindulo dzi fhiraho nthihi kha mbudziso, na uri vhagudi vha nga vha na mihumbulo yo fhambanaho.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: U VHALA HA VHUVHILI

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: TSHIṬIRATHEDZHI TSHINE TSHA TEA U SHUMISWA TSHI ṬALUSWA KHA PUḶANE YA NGUDO

Kha u vhala ha vhuvhili, ri ya phanda na u fhaṭa zwikili zwa u pfesesa nga u vhala na u ṭalutshedza vhagudi nga ha tshiṭori, na u modela kana u ita muedzo wa u humbula nga tshiṭori. Kha vha dovhe hafhu hafhu, vha vhudze kilasi zwine vha ḑo vha vha tshi khou ita. Vha vhudzeni zwithu zwi ngaho sa: *'Kilasi, ndi tshifhinga tsha u vhala (khatihi) na vhagudi' Ni humbule uri musi hu tshi vhalwa kana u thetshesela tshiṭori, ndi zwa ndeme u dzula u tshi humbula nga ha tshiṭori. 'Namusi ndi ḑo ni sumbedza uri nṅe ndi humbulisa hani nga tshiṭori. Ndi ḑo ni sumbedza hezwi nga u shumisa: sa tsumbo, tshifanyiso tsha muhumbulo u wana uri ho itea mini kha tshiṭori. Hezwi zwi amba uri musi ndi tshi khou vhala ndi ḑo ita muvi nga ha tshiṭori muhumbuloni wanga.'*

- 1 Zwi tevhelaho, vhalani siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori vha tshi elela zwavhuḑi na dovha na pfala. Musi vha tshi khou vhala, shumisani nyambangazwanda, nyito na u amba nga tshifhatuwo, vha tshi shandukisa khalo/thoni ya ipfi u khwaṭhisedza ṭhalutshedzo dza maṅwalwa.
- 2 Nga tshifhinga tshenetsho tshithihi, musi ri kati na u vhala ha vhuvhili, vha a modela kana u ita muedzo wa u humbula nga ha tshiṭori.
- 3 Mafheleloni a siaṭari liṅwe na liṅwe, vha ḑo vhona buḷoko mbili dzo khaḷariwaho, dzo lebelwa, u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
- 4 Vha tshi fhedza u vhalela vhagudi siaṭari ilo, vha awele, vha sumbedzise uri vha khou humbula nga u ri: 'hu na mini kha buloko'? Nga u ita nga ndila heyi, vha khou modela kana u ita muedzo wa u humbula nga ha tshiṭori. Ndi zwa ndeme u pfesesa zwine vha khou amba ngazwo – arali zwi sa pfali kha vhone muṅe, a zwi nga pfali na kha vhagudi.
- 5 Kha siaṭari la u fhedzisa kha tshiṭori, hu na mbudziso dzi si gathi kha buḷoko dza u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi vho fhambanaho mbudziso uri vha dzi fhindule.
- 7 Tsha u fhedzisela, kha vha vhudze vhagudi vha sike/vhumbe mbudziso dza zwi no kwama

- a Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga vhothe nga mbudziso dzine vha nga vhudzisa nga zwi no kwama
- b Arali zwo fanela, kha vha humbudze vhagudi nga maipfi a mbudziso, tsumbo, ndi nnyi? Ndi mini? Gai? Hani? Ndi ngani? U ya nga muhumbulo wanu, ni humbula u nga ...? Nani, Nzw.
- c Kha vha vhudze vhagudi vha rembuluwe vha sedzane uri vha kone vhudzisana mbudziso.
- d Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi vha nee phindulo dzavho kilasi yo thetshesela.
- e Kha vha nee vhañwe vhagudi tshifhinga u nea phindulo dza mbudziso.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: THEVHELAVHALA

Ndivho ya nyito ya thevhelavhala ndi u nea vhagudi tshifhinga tsha u tanganyisa kana u kuvhanganya ndivho ya kupfesesele kwa tshitori, na u didowedza nyambo ntswa ye vha guda.

Kha thevhelavhala, vha do ita nyito nthihi kha nna:

- 1 Tsumbedzelo dza manwalwa.
- 2 U ita litambwa/nyito nga ha tshitori.
- 3 Nganetshelo ya tshitori ya orala kana ya u tou nwalwa.
- 4 Tholokanyondivho ya u tou nwalwa.

TSUMBEDZELO DZA MANWALWA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi desikeni dzavho, na bugu dzavho dza u nwalela kana siatari li si na tshithu, penisela na dzikhirayoni.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri vha do tea u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha manwalwa a no bva kha tshitori. Kha vha humbudze vhagudi uri musi vha tshi shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo, vha tea u humbula uri tshi nga vha tshi tshi fana na mini? tshi na munukho de? Tshi pfalisa hani? Vha tea u nea tshifanyiso tsha muhumbulo nga uri vha dipfa hani nga mubvumbedza, zwiwo kana zwiteñwa zwi re kha manwalwa.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye mafo, vha kha nyawelo. Vha vhaleleni manwalwa hafhu.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha bonyolole mafo, vha ole tshifanyiso tshavho tsha muhumbulo tshi no bva kha manwalwa. Vhagudi vha nga lebuła na u talutshedza, munukho, muthetshelo, Nz
- 5 Vhagudi vha tea u shumisa mathomo a mafhungo u nwalwa fhungo kana u nwala nga tshifanyiso tsha muhumbulo tshavho.
- 6 Tsha u fhedzisa, kha vha tendele vhagudi u rembuluwa vha sedzana vha nekana mihumbulo nga ha tshifanyiso tsha muhumbulo.

U ITA LITAMBWA/NYITO NGA HA TSHITORI

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha thovho/methe, kana fhethu ho dzikaho nnda.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri namusi vha do edza zwipida zwa tshitori tshe vha vhala.

- 3 Kha vha farele bugu khulwane n̄tha. Kha vha vhale siatari la u thoma.
- 4 Kha vha n̄ee vhagudi ndaelo dza zwine vha khou tea u edza. (kha pulane ya ngudo)
- 5 Kha vha edze ndaela na vhagudi
- 6 Kha vha dovholele kha siatari līnwe na līnwe.
- 7 Kha vha gudise vhagudi u tenda u shumisa tshiga tsha u sumbedza u fhumula uri vha kone u thetshesela musi vha khou vhala kha siatari vha tshi sumbedzela na nga nyito.

NGANETSHELO YA TSHITORI YA ORAḶA KANA YA U TOU N̄WALWA

- 1 Kha vha dzudze vhana zwavhuḶi uri vha kone u ni pfa.
- 2 Kha vha tevhele maga a pulane ya nyito u Ḷalutshedza vhagudi zwipiḶa zwa tshitori.
- 3 Tsha u thoma, vha Ḷo edza u ita nganetshelelo ya tshin̄we tsha zwipiḶa kha tshitori.
- 4 Ha tevhele uri vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga tshin̄we tsha zwipiḶa kha tshitori – a vho ngo tea u kopa nganetshelelo ya tshitori tshavho.
- 5 Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedzana vha n̄ekana mihumbulo nga nganetshelelo dzavho vhone vhaḶe.
- 6 Tsha u fhedzisela, vha Ḷo tea u vhidza vhagudi vha si gathi uri vha n̄ee kilasi nganetshelelo dzavho.
- 7 Arali ngudo i ya nganetshelelo ya u tou n̄wala, vhagudi vha tea u ola/kana u n̄wala nganetshelelo buguni dzavho dza u n̄walela.

THOLOKANYONḶIVHO YA U TOU N̄WALWA

- 1 Musi ngudo i sa athu thoma, kha vha n̄wale Ḷhoho ya mañwalwa sa Ḷhoho ya mafhungo kha bodo ya u n̄walela.
- 2 Ha tevhele, uri vha n̄wale kupfesesele kwa mbudziso, kha bodo ya u n̄walela, na mathomele a mafhungo musi vha tshi n̄ea phindulo. (arali zwo tea)
- 3 Kha vha n̄ee vhagudi ndaedzo ya u vula bugu dza u n̄walela vha kone u n̄wala Ḷhoho ya mafhungo.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri n̄amusi vha khou ya u humbula na u n̄wala phindulo dza mbudziso hedzi.
- 5 Kha vha vhale mbudziso na vhagudi ni n̄ee Ḷhalutshedzo arali zwo tea.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri a vho ngo tea u n̄wala mbudziso, vha tea u n̄wala phindulo fhedzi.
- 7 Kha vha tshimbile vha mone na kilasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
- 8 Mithethe mivhili ya u fhedzisela, kha vha i shumise kha u vhala phindulo na vhagudi, vha vha tendele vha khakhulule mushumo wavho.

U Vhala ha Zwigwada

Ndivho: U thetshelesa mugudi muñwe na muñwe a tshi vhalela n̄tha nga muthihi, na u fhaṭa zwickili zwa maitele a u vhala na zwickili zwa u vhala hu na u pfesesa zwi khagala. U tendela kilasi yoṭhe u wana tshifhinga u ita ndowendowe ya u vhala maipfi a foniki, maipfi ano dovhola lunzhi na mafhungo ane a konea u dikhouda, vha saathu fhedza nyito pfufhi yo n̄walwaho ya tholokanyandivho nga muthihi.

Ndi zwa ndeme uri vha thetshelese mugudi muñwe na muñwe a tshi vhala e eṭhe, luthihi nga vhege.

ZWINE VHA ITA NA KILASI YOṬHE:

- 1 Vha sa athu u thoma na tshifhinga tsha u vhala ha tshigwada, vha tea u thoma nga u dzudzanya kilasi yoṭhe na bugu dzavho dza ndowendowe na mabambiri a mushumo wa u vhala a no dikhoude.
- 2 Vha tea u vha na vhuṭanzi uri mabambiri a mushumo o tsiredzea, nga u shumisa faela dza u tou vula kana zwibambiri zwa pulasitiki.
- 3 Kha vha funze vhagudi maitele a u vhala ha tshigwada kha Luambo lwa Hayani nga ndila i tevhelaho:
  - a Kha vha dzudzanye kilasi na mabambiri avho a mushumo a u vhala.
  - b Kha vha ṭalutshedze bambiri la nyito ya mushumo une vha tea u u shuma.
  - c Kha vha vhidze tshigwada tshi vha vhalele.
  - d Musi vho no thetshelesa mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada, tshigwada kha tshi humele murahu vhudzuloni hatshe.
  - e Kha vha nee kilasi ndaela ya u ita nyito ya muratho, sa Mugudisi uri; tshinani vhutambo; tshimbila tshimbila, imani ni tou dzii! kana Ndi tshidulo tshanga na n̄e.
    - Kha vha elelwe minete ya 30 yo lapfesa kha vhagudi vhatuku vho tou dzula vho fhumula nga vhone vhane. Nga mulandu wa zwenezwo, ndi zwa ndeme u ita nyito ya u pfukela kha inwe nyito, u itela uri vhagudi vha awele vha ite zwiñwe zwi takadzaho nga muvhili yavho.
  - f Kha vha dzudzanyulule kilasi vhe na mabambiri avho a mushumo.
  - g Kha vha ṭalutshedze nyito ya bambiri ya mushumo i tevhelaho i ne ya tea u shumiwa
  - h Kha vha vhidze tshiñwe tshigwada tshi vha vhalele.
- 4 Ndi muhumbulo wavhuḍi vha dzudza mugudi a no kondelwa tsini na muvhali a sa kondelwi, u itela uri musu vhagudi vha tshi khou vhala mabambiri a mushumo, vhañwe vhagudi vha ngathusa.

TSHIVHUMBEO TSHA MABAMBIRI A MUSHUMO WA U VHALA:

- 1 Bammbiri la mushumo wa vhege inwe na inwe li na nyito dza 10 dza tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada nga vhege, naho zwo ralo tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi na tshifhinga tsha u shuma na mugudisi luthihi nga vhege. Hezwi zwi amba uri vhagudi vha do fhedza nyito dza bammbiri la mushumo nga zwifhinga zwa 9.

- 2 Zwiḡa zwi humbudza vhagudi zwine vha ḡo ita ḡuvha liḡwe na liḡwe:
  - a Mulomo u humbudza vhagudi u bula mubvumo ipfi zwi tshi pfala.
  - b Maḡo a humbudza vhagudi uri vha tea u vhala aya maipfi vho tou a sedza.(U vhalela mbiluni)
  - c Nwana muthihi u humbudza vhagudi u vhala nga vhoḡhe.
  - d Vhana vhavhili vha humbudza vhagudi uri vha vhala vhe vhavhili.
  - e Tshanda tsho faraho tsha u ḡwala zwi humbudza vhagudi uri vha tea u ola kana u ḡwala.
- 3 Mutevhe woḡhe wa foniki na maipfi a no dovhoolola lunzhi e a funziwa a vhulungwe. Zwiḡori zwiḡwa zwo dzudzanyiwa hu tshi khou shumiswa foniki na maipfi a no dovhoolola lunzhi a vhege yeneyo na o gudwaho tshifhinga tsho fhiraho. Hezwi zwi amba uri vhagudi a vha tei ḡangana na maipfi vha saathu a vhona kha bammbiri ḡa mushumo

KOVHELANI ZWIGWADA LIḡWALWA ḡO NANGELWAHO U VHALA HA TSHIGWADA:

- 1 Kha vhege mbili dza u thoma dza tshikolo, kha vha thetshelese mugudi muḡwe na muḡwe a tshi vhala e eḡhe.
- 2 Kha vha shumise ruburiki i re afho fhasi u dzudzanya vhagudi u ya nga vhukoni havho
- 3 Kha vha kovhekanye vhagudi u ya nga zwiḡwada zwa vhukoni vhu no fana.
- 4 Kha phurogireme hei, hu na zwifhinga zwa 10 zwa u thetshelesa u vhala. Zwi amba uri vha nga vhumba zwiḡwada zwa 10. Arali vha nga vhumba zwiḡwada zwiḡuku kha 10, vha nga shumisa tshifhinga tsho salaho kha u shuma na vhavhali vhane vha kondelwa.
- 5 Kha ḡhireka yavho vha ḡo wana fomo ine vha ḡo ḡwala madzina a vhagudi u ya nga zwiḡwada, na thebulu i ne ya ḡo vha tendela u dzula vhe na vhuḡumani na zwe vhagudi vha vhala.
- 6 **Kha vha elelwe:** ruburiki i fhandekanya vhagudi zwo ḡisendeka kha zwiḡwada zwa maitele a vhukoni havho.
- 7 Arali hu na vhagudi vhanzhi kha vhuimo vhufanaho, vha nga shumisa u vhala hu na u pfesesa sa iḡwe ḡdila ya u isa phanda na u kovhekanya tshigwada.
- 8 Kha kiḡasi ya vhagudi vha 40, hu nga vha hu:
  - a si na vhuimo ha u 1 ha tshigwada tsho ḡalaho, hu na vhagudi vhaḡuku.
  - b tshigwada tsha 1 kha vhuimo ha 2.
  - c zwiḡwada 2 kana 3 kha vhuimo ha 3.
  - d zwiḡwada 2 kana 3 kha vhuimo ha 4.
  - e zwiḡwada 1 kana 2 kha vhuimo ha 5.

Ndi vhona uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 1	Ndi vhona uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 2	Ndi vhona uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 3	Ndi vhona uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 4	Ndi vhona uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 5
<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi ha ñivhi na ipfi, kana maipfi a si manzhi. Hoyu mugudi ha vhoneali a tshi ñivha vhushaka ha vhunzhi ha mibvumo ya maḽedere. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi a si manzhi o ḽowealeaho Hoyu mugudi ha vhoneali a tshi ñivha vhushaka ha miñwe ya mibvumo, KANA hoyu mugudi u ṽoḽathuso nnzhi u vhala maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi manzhi o ḽowealeaho Hoyu mugudi u ṽoḽathuso ya u dikhouda maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi manzhi o ḽowealeaho na u kona u dikhouda vhunzhi ha maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. Hoyu mugudi u a ṽoḽathuso nga tshiñwe tshifhinga u dikhouda maipfi manzhi a mu ñeaho khaedu. Mugudi u vhala a tshi tou elela zwiṽukuku/nyana. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi manzhi o ḽowealeaho Hoyu mugudi u a kona u dikhouda vhunzhi ha maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. Mugudi hoyu u vhala a tshi tou elela na vhuḽinyanyuli. Hoyu ndi muñwe wa vhavhali vha khwine kiḽasini.

ZWINE VHA ḽO ITA NA TSHIGWADA TSHIÑWE NA TSHIÑWE NGA TSHIFHINGA TSHA U VHALA HA TSHIGWADA:

- Kha vha vhidze tshigwada tshi vha vhalele.
  - Kha vha vhe na vhuṽanzi uri mugudi muñwe na muñwe u na ḽi ñwalwa ḽo teaho.
  - Tshigwada kha tshi dzule nga tshitendeledzi/sekele.
  - Kha vha humbudze vhagudi nga maipfi a no dovhoolola e vha guda kha vhege yeneyo. Kha vha sumbedze vhagudi magariṽatai a haya maipfi vha ite ndowendowe ya u a vhala.
  - Zwi tevhelaho, kha vha ñee vhagudi minete i si minzhi vha vhale zwiṽiḽa zwa ḽiñwalwa nga vhoṽthe na musi vho fhumula.
  - Vha kone u humbela mugudi a vhalele nṽha tshipiḽa tsha ḽiñwalwa, e eṽhe.
- Nga tshifhinga tsha u vhala ha tshigwada, ndi zwa ndeme u humbula u:
  - sumba maipfi a no dovhoolola lunzhi.** Kha vha humbudze vhagudi uri hu na mañwe maipfi a no bvelela lunzhi, aneo ri tea u guda u a vhala ri tshi tou a vhona.
  - fhaṽa zwikili zwa u dikhouda.** Arali mugudi a sa koni u vhala ipfi, Vha songo sokou muthusa nga u ṽavhanya, vha nga tou muṽuṽuwedza uri kha vhale iḽo ipfi nga mubvumo zwi tshi pfala, vha kone u ḽi ṽanganya mibvumo u vhumba ipfi na mugudi.

- c khoda na u tutuwedza vhagudi.** Kha vha ite u vhala ha tshigwada hu u guda ha tshenzhemo i thusaho kha vhagudi, vha dovhe vha shumise tshifhinga itshi u fhaṭa vhuḍifulufheli kha vhagudi.
- d fhaṭa u vhala nga u elela.** Kha vhathuse vhagudi u khwinisa u vhala havho vha tshi tou elela. Kha vha vhudze vhagudi uri, u vhala havho hu tea u pfala vha tshi nga vha kho tou amba. Kha vha edzisele vhagudi u vhala vha tshi tou elela, vhagudi vha dovholole murahu havho.
- e fhaṭa u vhala hu na u tshi pfesesa.** Kha vha vhudze vhagudi uri tshifhinga tshoṭhe vha tea u humbula nga ha zwine vha khou vhala nga hazwo. Kha vha gudise vhagudi u awela, vha humele murahu vha vhalulule zwe vha vhala arali vho xedza vhuṭala ha zwine zwa amba. Kha vha vha gudise u humbulela musi vha tshi khou vhala-u fhaṭa filimu/muvi ṭhohoni dzavho wa zwine vha khou vhala. Kha vha gudise vhagudi u lingedza u humbula zwe vha vhala. Kha vha dovhe vha vha tutuwedze u vhudzisa arali vha sa pfesesi zwiṅwe.

U VHULUNGA MABAMMBIRI A MUSHUMO:

- 1 Ndi muhumbulo wavhuḍi u vhea mabammbiri a mushumo kha faela ya u tou vula musi vhagudi vha tshi a shumisa.
- 2 Vha londe mabammbiri aya nga vhuronwane, vha a vhulunge zwavhuḍi o no shumiswa.
- 3 Vha ḍo kona u shumbisa anea mabammbiri a mushumo miṅwaha minzhi, sa izwi vhagudi vha sa ṅwaleli khao. Vhudzuloni hao, vha ṅwalela kha bugu dzavho dza ṅdowendowe.

TSHIṅWE TSHI NE VHA NGA ITA KHA U VHALA HA TSHIGWADA

Vha elelwe uri mbuno ya u Vhala ha Tshigwada ndi u thetshelesa mugudi muṅwe na muṅwe nga muthihi, u itela u vhathusa kha u fhaṭa zwikili zwa thekiniki ya vhala. Arali vha si na vhudzulo ho linganaho ha hezwi kilasini yavho, kana arali vha na khaedu ya u langula vhuḍifari hu si havhuḍi kilasini musi vha tshi khou thetshelesa tshigwada tshi tshi khou vhala, hu na zwiṅwe zwine vha nga ita.

Nga tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada, kha vha dzudzanye vhagudi vhoṭhe kha desiki dzavho vha na mabammbiri a u vhala. Vha kone u ita zwi tevhelaho:

- 1 Kha vha ṭalutshedze nyito ya u thoma i ne vha tea u ita kha bammbiri ḷa mushumo.
- 2 Vha konaha, u vhidza mugudi nga muthihi nga muthihi a ḍe a vha vhalela ṭafulani yavho.
- 3 Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala kha ḷiṅwalwa ḷi bvaho kha vhuimo ho mu teaho.
- 4 Kha vha fhaṭe thekiniki ya zwikili zwa u vhala kha vhagudi.
- 5 Murahu ha minete ya 15, kha vha ṅee kilasi ndaela ya u ita nyito ya u pfukela kha iṅwe nyito.

- 6 Vha kona-ha u dzudzanyulula vhagudi vhudzuloni havho vha na mabambiri avho a u shumela khao
- 7 Kha vha talutshedze nyito i tevhelaho i ne vha tea u i ita.
- 8 Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi nga muthihi nga muthihi vha tshi da u vhalela ntha tafulani yavho.

Arali vha tshi khou khetha u shumisa haya maitele a u thetshelesa hu si u vhala, vha tea u vha na vhuṭanzi uri vha do thetshelesa mugudi muṅwe na muṅwe luthihi nga vhege.

U ṅwala nga maga

***Ndivho:** U gudisa vhagudi maitele a u shumisa mihumbulo yavho kha u ṅwala vha tshi tou thusiwa. U sumbedza vhagudi uri musi vha tshi shumisa u tevhekana ha maga/magoza zwi ita uri vha wane tshikhala tsha u shandula, u dzeula na u khwinisa mihumbulo yavho, vhudzuloni ha uri 'vha zwi kone nga luthihi'.*

U ṅwala nga maga zwi katela u pulana, mvetomveto u dzudzanya, u anḑadza na u kumedza. Zwiṭṭa izwi zwiṅa zwa maitele a u ṅwala zwi guḑiwa kha gireidi tharu, musi vhana vha tshi alusa vhukoni nga zwiṭṭu nga zwiṭṭu.

KHA VHA PULANELE U ṅWALA

- 1 Kha phurogireme iyi, u pulana zwi sedzesa u gudisa vhana u pulana hu tshi shumiswa:
  - a Mutevhe.
  - b Mepe/mapa wa muhumbulo.
- 2 Musi vhagudi vha sa athu ḑisikela pulane yavho, vha vha itele tshiedziso tshayo, u itela uri vha talukanye uri ndi zwifhio zwine vha tea u ita. Pulane ya ngudo ndi tsumbandila yavho ya kuitele kwa hezwi zwithu.
- 3 Kha vha talutshedze vhagudi uri, tshifhinga tshoṭhe, muthu u tea u HUMBULA nga zwine a khou ya u ṅwala ngazwo. Kha vha talutshedze kuhumbulele kwavho vha tshi ambela ntha u itela uri vhagudi vha vha pfe.
- 4 Kha vha shumise themphuleithi ya u pulana musi vha tshi sika pulane yavho ya u ṅwala.
- 5 Tshi tevhelaho, kha vha fhe vhagudi minete i si gathi ya u elekanya nga zwine vha do ṅwala ngazwo.
- 6 Kha vha tende vhagudi vha tshi rembuluwa, vha ambe na u nekana mihumbulo na vhaṅwe ngavho.
- 7 Tsha u khunyeledza, kha vha dededze na u tikedza vhagudi musi vha tshi shumisa themphuleithi ya u pulana uri vha fhedzise pulane dzavho.

U N̄WALA MVETOMVETO

- 1 Musi ngudo i sa athu thoma, kha vha n̄wale hafhu fureme yavho ya u pulanela ya ngudo ye ya funzwa nga MUSUMBULUWO kha bodo. Kha vha n̄wale fureme ya u n̄wala kha bodo.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha talutshedze, nga u pfufhifhadza khathihi na u sumbedzela, uri vhagudi vha do shumisisa hani pulane dzavho vha tshi ita mvetomveto
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi fureme ya u n̄wala ine ya do vhathusa u ita mvetomveto
- 4 Musi vhagudi vha tshi khou khunyeledza mvetomveto dzavho, kha vha tandule kilasi vha tshi vhathusa.

KHA VHA DZUDZANYE ZWE ZWA N̄WALWA

- 1 Kha vha n̄wale mutevhe wa u tola (checklist) wa u dzudzanya mañwalwa u no bva kha pulane ya ngudo i re kha bodo.
- 2 Kha vha vhale vha talutshedze vhagudi milayo ya kuitele (criteria).
- 3 Vha nga kha di sumbedza vhagudi kululamisele kwa vhukhaki ho itwaho nga vhunzhi havho.
- 4 Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u dzudzanya na u lulamisa zwe vha n̄wala, vha tshi shumisa mutevhe wa u tola.

U AN̄DADZA NA U KUMEDZA MAÑWALWA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe na vhudele musu vha tshi n̄wala mañwalwa a u khunyeledza.
- 2 Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u nekana bugu uri vha vhale mañwalwa a vhañwe.
- 3 Kha vha fhe vhañwe vha vhagudi tshifhinga tsha u vhalela kilasi yothe zwe vha n̄wala.
- 4 Kha vha humbele vhagudi vha n̄walulule zwe vha n̄wala, kha kubambiri ku songo n̄walwaho tshithu vha sumbedzele nga zwifanyiso, vha saine. Kha vha tane mañwalwa aya kha luvhondo kilasini.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi. Vha lavhelwa uri vha lulamisa mañwalwa a 2 fhedzi lwa fomaḷa nga themo vha tshi shumisa rubiriki dze vha nea. Fhedzi ha, kha vha vhale na u bula mihumbulo yavho malugana na mañwalwa a u khunyeledza a mugudi kha mutevheḥaḍu (sekele) muñwe na muñwe.
- 6 Ri tshi ombedzela, vhuḍifulufheli ndi tshithu tshihulwane kha u alusa/bveledza zwikili zwa u n̄wala.

Zwiṭirathedzhi zwa u ṅwala

Ndivho: U fha vhagudi zwiṭirathedzhi zwi re na tshivhalo zwine shuma sa basha ḷa u vhathusa u shandula mihumbulo yavho ya fhaṭa maṅwalwa a no bva khavho vhone vhaṅe.

- 1 Kha vha tevhele pulane dza ngudo vha tshi fhedzisa mushumo wa u ṅwala wa vhege iṅwe na iṅwe.
- 2 Kha pulane dza ngudo, vha ḍo zwi vhona uri hu tevhelwa rothini dzi no fana. Ndi u itela u thusa vhagudi uri vha ḍivhe zwine vha tea u lavhelela kha pulane dza maṅwalwa. Hezwi zwi vhathusa u fhaṭa vhuḍifulufheli.
- 3 Vha ḍo zwi vhona uri zwiṭirathedzhi zwo fhambanaho zwi funzwa vhana nga zwiṭuku nga zwiṭuku u itela uri vha kone u ṭhaphudza fureme dza maipfi zwavhuḍi.
- 4 Ndivho ndi ya uri, u kona ha vhagudi u shumisa zwiṭirathedzhi izwi, zwi vha zwo no tou vha malofhani, yo no vha ṅdowelo.
- 5 Zwiṭirathedzhi izwi zwi thusa vhagudi uri vha vhe na vhuḍifulufheli siani ḷa zwe vha ṅwala nge vha vha sumbedza uri hu na maga a re na tshivhalo ane a tevhelwa musi vha tshi ṅwala.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U THOMA (1): MUDEDEDZI/MUGUDISI U SUMBEDZELA KUṅWALELE U THOMA

- a Mugudisi u thoma nga u sumbedza kiḷasi kushumele (u sumbedza kiḷasi zwithu zwone zwone zwine vha khou ya u ita.)
- b Nge vha ṭalela mugudisi, vhagudi vha vho pfesesa zwine vha tea u ita.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHUVHILI (2): VHAṅWALI VHA A ELEKANYA VHA SA ATHU ṅWALA

- a U ṅwala ndi nyito ya u ṅwala mihumbulo kha bammbiri.
- b Hezwi zwi amba uri vhaṅwali vha tea u thoma nga u humbula vha kona u khetha zwine vha tama u ṅwala ngazwo musi vha sa athu ṅwala.
- c Zwi dovha zwa amba uri a hu na 'phindulo' dzone na dzo khakheaho musi muthu a tshi ṅwala – muṅwali muṅwe na muṅwe u mihumbulo yawe ine a tama u ṅwala ngayo.
- d Tshifhinga tshoṭhe kha vha wane tshifhinga tsha uri vhagudi vha humbule nga zwine vha tama u ṅwala ngazwo.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHURARU (3): VHAÑWALI VHA TALELA IPFI LIÑWE NA LIÑWE MUTALO

- a Vhagudi vha elekanya nga fhungo line vha toḁa u li ñwala, vha li bulela nḁha.
- b Vha vhala uri hu na maipfi mangana kha fhungo ili, vha tala mutalo u no imela ipfi liñwe na liñwe.
- c Mitalo iyi i fanelwa u talwa i tshi buḁa u bva kha tsha monde u ya kha tsha u la nahone i tshi sielisana u bva nḁha ha siaḁari i tshi ya fhasi ha siaḁari.
- d Vhulapfu ha mitalo iyi vhu tea u anganyelwa uri vhu lingane na ha maipfi ayo.
- e Maipfi kha gadiswe. (Kha hu siiwe tshikhala vhukati ha maipfi.)
- f Magumoni a fhungo, mugudi u vhea tshithoma/tshiwelo.
- g Musi mitalo iyi yo no vha hone, mugudi u ñwalela maipfi ane a ḁivhiwa, kana a lingedze u ñwala mibvumo ya u ranga ya ipfi musu a sa athu humbela thuso
- h Hezwi zwi ita uri mañwalwa a mugudi a vhe na tshivhumbeo, zwa fhaḁa vhuḁifulufheli. Vhagudi vhane vha khou kundelwa na vhone vha nga thoma u ñwala mañwalwa nga ḁila yeneyi.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHUḂA (4): VHAÑWALI VHA SHUMISA ZWIKO KHA U ÑWALA MAIPFI

- a Kha vha gudise vhagudi vha si humbele thuso ya u ñwala maipfi oḁhe ane vha sa a ḁivhe. Kha vha thome vha shumise zwiñwe zwiko kha u wana kuñwalele kwa ipfi line vha si li ḁivhe. Sa tsumbo:
- b Maipfi a re luvhondoni.
- c Bugu dziñwe vho.
- d Mitevhe ya mupeleḁo.
- e Vha nga kha ḁi vhudzisa na vhañwe ngavho kiḁasini.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHUḂANU (5): VHAÑWALI VHA SHUMISA NYEDELWO YAVHO KHA U ÑWALA MAIPFI

- a Vhagudi vha tea u lingedza u elelwa maipfi e vha guda, na u a ñwala zwi tshi bva kha nyedelwo dzavho.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHURATHI (6): VHAṆWALI VHA BULA MAIPFI VHA TSHI ONGOLOWA SA TSHIBODE

- a** Kha vha gudise vhagudi u bula nga u ongolowa ipfi line vha sa li divhe u itela u pfa mibvumo yaḷo yo fhambanaho. (U fhandekanya)
- b** Zwi no tevhela, kha vha gudise vhagudi u ṅwala mubvumo muṅwe na muṅwe une vha kona u u pfa. (Vha nga vha vha sa koni u peleṭa ipfi nga ngona, fhedzi hu vha hone u thoma u ṅwala maipfi ane vha sa a divhe. Sa tsumbo **thoṭha** li nga ṅwalwa sa **thoṭha**. Mugudisi a nga kona-ha u fhaṭa kha zwenezwi a fundedza muṅwali mupeleṭo wone.)
- c** Kha vha lingedze u vhala maṅwala a fonetiki a mugudi, vha vha khoḍe uri vho shumisa ṅdivho yavho ya fonetiki vha tshi lingedza u fhaṭa maipfi. Hetshi ndi tshikili tshihulwane tshine tsha tea u tuṭuwedzwa.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHUSUMBE (7): VHAṆWALI VHA VHALA ZWINE VHA ṆWALA

- a** Vhagudi vha vhalela ṅṭha mafhungo avho vha tshi divhalela vhone vhaṅe kana vha tshi vhalela vhaṅwe ngavho. U vhalela vhaṅwe nga iwe kḷasini zwe wa ṅwala zwi ita uri maitele a u ṅwala a pfaḍe.
- b** Musi vha tshi ita ngaaurali, vha ita vha tshi ṭola uri a hu na maipfi e vha siedza naa.
- c** Vha dovha hafhu vha sedza uri thevhekano ya maipfi ndi yone naa.
- d** Tshi re tshihulwane afha ndi tsha uri vha zwi ite nga ṅḍila ine vhana vha ḍiphṅa nga u vhala, nahone vha pfe vha tshi ḍihudza nga zwe vha ṅwala.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHUMALO (8): VHAṆWALI VHA A REMBULUWA VHA AMBA

- a** Kha zwifhinga zwo fhambanaho musu wa ngudo, vhagudi vha nga rembuluwa vha livhana na vhaṅwe ngavho vha sielisana u amba vhoṭhe.
- b** Hezwi zwi nga shumiswa kha u ṅekana mihumbulo i no kwama zwine vha ḍo ṅwala ngazwo, vha tshi vhalelana, u ṭalutshedzana zwifanyiso, kana u ṭola uri vha a pfesesa zwine vha tea u ita.
- c** Kha vha gudise vhagudi vha sedzane nahone vha haseledze vha sa iti phosho musu vha tshi rembuluwa vha amba.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHUṬAHE (9): HU VHA NA DZULO TSHIROLE (MINI-CONFERENCES)

- a** Hetshi ndi tshitirathedzhi tshi no shuma tshi no shumiswa musi vhagudi vha tshi khou ṅwala.
- b** Kha vha tandule kilasi/lufhera, vha ime hune vha vhona mugudi a tshi khou kundelwa.
- c** Kha vha ite dzulo-tshirole na mugudi uyu.
- d** Kha vha ambe nga mushumo wa mugudi, vha mu thetshelese, vha mu thuse zwi tshi langwa ngathuso ine a lila/toḡa.
- e** Vha elelwe u lingedza u fha mugudi thuso yawe e eṭhe, khathihi na u khoḡa u lingedza hune vhagudi vha ita khathihi na u ḡikhwinifhadza havho.

Gireidi ya 3

THEMO YA 1

Vhege ya

1

Pfumbudzo

Musumbuluwo

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U LINGA NDIVHOTHANGELI (VHEGE YA U THOMA YA THERO)

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri nañwaha, ri do guda thero dziñwevho/dzi sa fani na dza kale.
- 2 Kha vha vha talutshedze uri thero ndi muhumbulo muhulwane une wa do ri dededza musi ri tshi guda rothe.
- 3 Kha vha ole tshitendeledzi tshi re na ipfi **u guda** nga ngomu, vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na tama u guda ngazwo?*
- 5 Kha vha ñwale mihumbulo ya vhagudi u mona na mapa wa muhumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi balelwa u fhindula kha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a No ita takadzwa nga u guda mini musi ni kha Gireidi ya 1?
  - b No ita takadzwa nga u guda mini musi ni kha Gireidi ya 2?
  - c Ndi nga mini no takadzwa nga u guda...

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 **Kha vha talutshedze uri nañwaha ri do guda maipfi maswa manzhi ane a do ri thusa u bula mihumbulo yashu na ngelekanyo dzashu nga ndila ya khwine!**
- 2 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 3 Kha vha tane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Zwi no fana
    - Kha vha imisele ntha minwe ya 1–5.
    - Kha vha talutshedze vhagudi uri vha imise minwe ya tshivhalo TSHI NO FANA.
    - Kha vha zwi dovholele luña u swika kha luñanu.

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha talutshedze uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha nange sisiteme i no shumela vhone na vhagudi vhavho, sa: **U shumisa monitha dza bugu.**
- 3 Kha vha talutshedze uri kha ñwaha wothe, muñwe na muñwe u do fhiwa tshikhala tsha u vha monitha wa bugu. Ino vhege, ri do ita ndowendowe ya uri monitha wa bugu u tea u ita mini u itela uri muñwe na muñwe a zwi ñive khathihi na u dzula o dilugisa.

- 4 Kha vha sumbedze vhagudi hune bugu dza ndowedzo dza do dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ndila ifhio nga zwigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ndowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 6 Kha vha vha sumbedze uri bugu dzi phakhelwa vhañwe nga ndilade, hu na vhuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 7 Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi (tshivhalo tshavho tshi do langwa nga nzulele ya kilasini yavho) vha ri vha de vha vhe monitha dza bugu dza lenelo divha.
- 8 Kha vha nee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 9 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 10 Musi mugudi muñwe na muñwe o no wana bugu, kha vha talutshedze uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 11 Kha vha sumbedze vhagudi kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 12 Kha vha sumbedze vhagudi hune bugu dza vhewa hone.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo divha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

- 1 Kha vha talutshedze uri nanwaha, ri do ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha talutshedze uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu do itiwa ho dzulwa kha khaphethe, i re phanda kilasini (kana huñwe na huñwe, arali izwi zwi si nga shumi kilasini yavho.)
- 3 Kha vha talutshedze uri ri fanela u dzula khaphetheni/metheni nga u tsvhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ya hani khaphetheni/metheni. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tsvhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou.**
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u divha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u **elelwa** rou dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Musi vhagudi vho no dzula kha khaphethe/methe, kha vha vha talutshedze uri ri do tea hafhu u humela vhudzuloni hashu nga u tsvhanya nahone ro fhumula.
- 10 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tsvhanya na nga vhuronwane!

11 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U n̄wala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U N̄WALA:

Tshithu tshine nda tama vha tshi tshi ðivha nga n̄ne ndi _____

NYEDZISELO/U MODELA

- 1 Kha vha ðalutshedze uri n̄amusi, vhagudi vha ðo n̄wala vha tshi sumbedza **tshithu tshine vha tama vhone (mugudisi) vha tshi tshi ðivha ngavho.**
- 2 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u n̄wala. Vha i vhalele n̄tha.
- 3 Kha vha shumise **u modela** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu n̄wala.**
- 4 Kha vha vhidze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo ine vha ðo i shumisa kha u ðadza fureme ya u n̄wala, u fana na: Ndi na vhana vhavhili.
- 5 Kha vha shumise **u modela** kha u ola tshifanyiso tsha musi vhone vhe na vhana vhavho.
- 6 Kha vha ðalutshedze uri ndi maipfi afhio ane vha ðo a n̄wala. **Vha tale mutalo wa ipfi liñwe na liñwe.**
- 7 Kha vha shumise **u modela** kha u fhedzisa fureme ya u n̄wala: **Tshithu tshine nda tama vhoiwe ni tshi tshi ðivha nga n̄ne ndi uri** ndi na vhana vhavhili.
- 8 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni n̄wale mibvumo ine na i ðivha.**
- 9 **Kha vha shumise zwiko,** sa maipfimaðowelwa nga tshivhumbeo na maipfi ðivhamaipfi ya thero.
- 10 Kha vhathe tsumbo i re kha bodo ya u n̄walela. Kha vha ðalutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhañe.

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha vhidzise vhagudi vha ri: Ni tama ndi tshi ðivha zwifhio nga vhoiwe?
- 2 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu n̄wala.**
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha vha vhidze tshithu tshithihi tshine vha tama vhone vha tshi tshi ðivha.
- 4 Vhagudi vha tea u amba uri: Tshithu tshine nda tama vhone vha tshi tshi ðivha nga n̄ne ndi...
- 5 Kha vha ðalutshedze uri zwino vhagudi vha ðo ola na u n̄wala nga zwi no kwama vhuðipfi havho!

U N̄WALA

- 1 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.**
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara **khuvhanganotshihadu.**
- 3 Kha vha humbele vhagudi vha vhudze nga zwe vha n̄wala.
- 4 Kha vhathuse vhana kha u dadza fureme ya u n̄wala.
- 5 Kha vha tuṭuwedze vhagudi.
- 6 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi kuvhanganye bugu dza ndowedzo.**

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḑo shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri monitha dza bugu dzi ḑo ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi hune mabammbirimishumo a u vhala a ḑo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio nga zwigwada, rou, nzw.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kudobele kwa mabammbirimishumo a u vhala kha tshithopho nga zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha sumbedze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhanwe nga ndila-ḑe, hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana mabammbirimishumo!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi vhe dzone dzi no dovha dza phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Kha vha vha nee ndaela ya u ita ndowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 8 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha ṭalutshedze vhagudi aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere
- 11 Kha vha ṭalutshedze uri monitha dza bugu dzi ḑo dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 12 Kha vha sumbedze vhagudi kukuvhanganyele kwa mabammbirimishumo a u vhala vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 13 Kha vha sumbedze vhagudi hune mabammbirimishumo a u vhala a vheva hone.
- 14 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo ḑuvha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.

Ḳavhuvhili

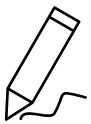

U ḡalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḡivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha ḡalutshedze uri musi ri tshi guda foniki ḡaḡwaha, zwi na ndeme uri ri thetshelese nga vhuronwane.
- 2 Kha vha ḡalutshedze uri ḡamusi, ri ḡo tamba mutambo wa **Mugudisi Vha ri**. Hoyu ndi mutambo une wa ḡoḡa uri ri thetshelese nga vhuronwane nga maanda! Hoyu mutambo ri ḡo anzela u u tamba ḡwaha uno woḡhe!
- 3 Kha vha ḡalutshedze vhagudi milayo ya hone:
  - a Kha vha ḡalutshedze uri vha khou ya u ita mitsukunyeo yo fhambanaho, u fana na u fara ḡhoho; u fhufhisa khaithi; u tshinisa ningo; u fhufha kararu; nzw.
  - b Arali vhone vha nga thoma ngauri, 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ita nyito ye ya bulwa.
  - c Arali vha sa songo amba uri 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ima vha sa tsukunyei.
  - d Arali mugudi a nga ita nyito vhone vha songo ri 'mugudisi vha ri', mugudi uyu o kaḡa lune a tea u dzula fhasi.
  - e Mukundi/muwini ndi uyu mugudi we a sala e eḡhe.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha tambe mutambo uyu u swika ho sala mugudi muthihi fhedzi o imaho!

Muḡwalo:

Minete ya 15

Kha vha ḡwale maḡedere maswa kana ḡedere ḡiswa/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḡo dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ḡdowedzo na mabammbirimishumo a u vhalala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ḡdowedzo dza ḡo dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ḡdila ifhio nga zwigwada, rou, nzw.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ḡdowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhaḡwe nga ḡdila-ḡe, hu na vhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo bugu!)
- 5 Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha ḡe vha vhe monitha dza bugu dza ḡleneḡo ḡuvha. Vha **songo vha** vhagudi vhe vha vha nanga nga Musumbuluwo.
- 6 Kha vha ḡee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ḡdowendḡowe ya u phakhela bugu.
- 7 Kha vha vha ḡee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.

- 8 Musi mugudi muñwe na muñwe o no fhiwa bugu, kha vha ñee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siatari la u ranga li songo ñwalwaho tshithu.
- 9 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha ñwalulule deithi/duvha i/li re kha bodo nga u tavhanya. Kha vha talutshedze vhagudi uri vha do ñewa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u tavhanya!)
- 10 Kha vha talutshedze uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo divha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalala ha U ranga

- 1 Kha vha talutshedze uri ñanwaha, ri do ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha talutshedze uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu do itiwa ho dzulwa kha **khaphethe**, i re phanda kilasini.
- 3 Kha vha talutshedze uri ri fanela u dzula **khaphetheni/metheni** nga u tavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ya hani **khaphetheni/metheni**. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisieme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou**.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u divha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea **u elelwa** rou dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Musi vhagudi vho no dzula kha khaphethe/methe, kha vha talutshedze uri kha u vhalala (khathihi) na vhagudi, hu na milayo ya kudzulele kha khaphethe/methe.
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: Ni vhona u nga ndi zwithu zwifhio zwi re na ndeme musi ro dzula rothe kha khaphethe/methe?
- 11 Kha vha ite tsukamihumbulo na vhagudi ya mihumbulo i si gathi, sa u sa sokou farafara vhañwe, u sa vshivha vhudzulo, u thetshelesa vhañwe vha tshi amba, nzw.
- 12 Kha vha talutshedze na u sumbedza kudzulele kha khaphethe/methe musi wa u vhalala (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfunza tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muñwe na muñwe a wane vhudzulo.

- b** Zwanḁa kha zwi vheve kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzelwa kha vhaṅwe.
  - c** Ri thetshesela ro fhumula musi hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d** Ri amba ro thoma ra imisa tshanḁa.
- 13** Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ita ṅowendowe ya minete i si gathi ya kudzulele musi wa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 14** Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u ṭavhanya nahone ro fhumula.
- 15** Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 16** Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅdila

Minete ya 30

- 1** Kha vha humbudze vhagudi uri ri ḁo shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala**.
- 2** Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo ita na u phakhela kiḁasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3** Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhala a ḁo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ṅdila ifhio nga zwigwada, rou, nzw.
- 4** Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshiṭhopho tsha mabammbirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5** Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhaṅwe hu na vhuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6** Kha vha vhidze monitha dza bugu dza Lavhuvhili dzi ḁe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 7** Kha vha vha ṅee ndaela ya u ita ṅowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 8** Kha vha vha ṅee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9** Kha vha ṅee ndaela vhagudi vhoṭhe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10** Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a** Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b** Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c** Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d** Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere
- 11** Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo dovha dza vha dzone dzi no ḁo kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 12** Kha vha humbudze vhagudi ṅdila ine vha ḁo kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.

- 13** Kha vha hambudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabambirimishumo.
- 14** Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza leneḽo ḽuvha, uri vha ite ḽowendḽowe ya u kuvhanganya mabambirimishumo a u vhalā.
- 15** Zwo no ralo, kha vha ḽee vhana ndingotshihāḽu ya oraḽa vha tshi linga nyelelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi ḽiḽowedza u imisa zwanḽa u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 16** Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
- a** Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b** Aikhoni ya milomo i amba mini?
  - c** Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d** Nzw.

ᱵavhuraru

Nyito dza Oraᱵa

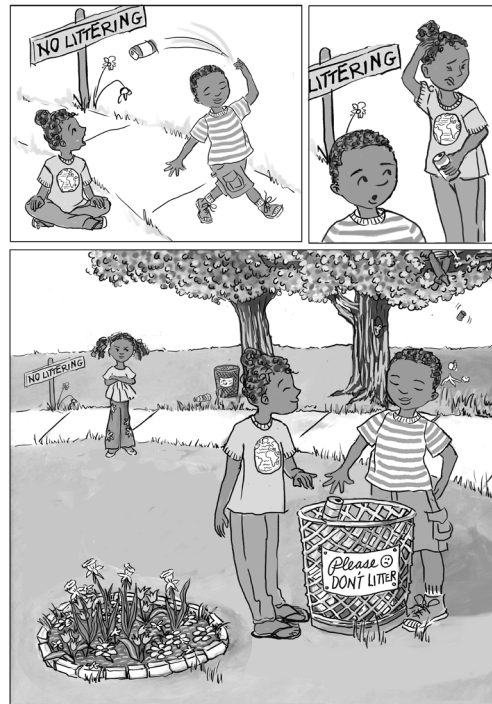
Minete ya 15

ᱤᱨᱠᱤᱨᱤᱰᱤᱦᱤ ᱢᱤᱨᱤᱰᱤᱦᱤ

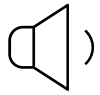
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ᱵane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya ᱤᱨᱠᱤᱨᱤᱰᱤᱦᱤ ya Thero.
  - a Tshinwevho
    - Kha vha phakhele bugu dza vhagudi.
    - Kha vha ole tshivhumbeo TSHI SA KONDI kha bodo.
    - Kha vha ᱵalutshedze vhagudi uri vha ole tshivhumbeo TSHINWE-VHO buguni dzavho.
    - Kha vha zwi dovholele luᱵa u swika kha luᱵanu.

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIᱵTORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO)

- 1 Kha vha ᱵalutshedze uri ᱵanwaha, kha ngudo dza vhutsila ha u anetshele zwiᱵtori, ri ᱵo shuma ri kha zwigwada. Ri tea u vhumba zwigwada zwiᱵtuku ri sa ongolowi!
- 2 Kha vha ᱵalutshedze vhagudi uri vha vhumba hani zwigwada zwiᱵtuku. Kha vha sumbedze vhagudi uri vhone vane vha ᱵo vha kha tshigwada nga tshithihi nga tshithihi.
- 3 (Sa tsumbo: arali vhagudi vhu dzula kha rou dzavho, ᱵᱵila i no leluwa ya u vhumba zwigwada zwiᱵtuku ndi ya uri vhagudi vhavhili vho dzulaho kha rou ya phanda vha rembuluwe vha sedze vhagudi vhavhili vha re kha rou i re murahu havho, kha rou ya vuvhili.)
- 4 Kha vha vhe na vhuᱵanzi uri vhagudi vha a pfesesa uri ndi nnyi a re kha tshigwada tshavho na uri vha dzhena hani kha tshigwada tshavho.
- 5 Kha vha tambe mutambo u no thusa vhagudi u guda uri vha nga vhumba hani zwigwada zwavho zwiᱵtuku nga u ᱵavhanya.
- 6 Kha vha ᱵalutshedze uri musi vha tshi bula ipfi 'kha ri ye', vhagudi vha ᱵo ᱵewa minete ya 30 ya u gidimela kha zwigwada zwavho zwiᱵtuku.

- 7 Mugudi muṅwe na muṅwe ane a kundelwa u dzhena kha tshigwada tshawe nga minete ya 30 o bva, hu tshi katelwa na tshigwada tshawe tshoṭhe! Vha tea u ḍa vha ima phanda ha kilasi.
- 8 Kha vha tambe mutambo uyu u swika hu tshi sala tshigwada tshithihi fhedzi. (Arali zwo tea, kha vha fhungudze tshifhinga tsha u gidimela zwigwadani tshi vhe minete ya 20 kana minete ya 10).

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi guda foniki ṅaṅwaha, zwi na ndeme uri ri thetshesele nga vhuronwane..
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi, ri ḍo tamba mutambo wa **Mugudisi Vha ri**.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi milayo ya hone:
  - a Kha vha ṭalutshedze uri vha khou ya u ita mitsukunyeo yo fhambanaho, u fana na u fara ṭhoho; u fhufhisa khaithi; u tshinisa ningo; u fhufha kararu; nzw.
  - b Arali vhone vha nga thoma ngauri, 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ita nyito ye ya bulwa.
  - c Arali vha sa songo amba uri 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ima vha sa tsukunyei.
  - d Arali mugudi a nga ita nyito vhone vha songo ri 'mugudisi vha ri', mugudi uyu o kaṭa lune a tea u dzula fhasi.
  - e Mukundi/muwini ndi uyo mugudi we a sala e eṭhe.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha tambe mutambo uyu u swika ho sala mugudi muthihi fhedzi o imaho!

Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale maḷedere maswa kana ḷedere ḷiswa/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ṅdowedzo na mabammbirimishumo a u vhala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ṅdowedzo dza ḍo dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ṅdila ifhio nga zwigwada, rou, nzw.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ṅdowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhaṅwe nga ṅdila-ḍe, hu na vhuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo bugu!)
- 5 Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha ḍe vha vhe monitha dza bugu dza ḷenelo ḍuvha. Vha **songo vha** vhagudi vhe vha vha nanga nga Musumbuluwo.

- 6 Kha vha nee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 7 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 8 Musi mugudi muñwe na muñwe o no fhiwa bugu, kha vha nee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siatari la u ranga li songo ñwalwaho tshithu.
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ñwalulule deithi/duvha i/li re kha bodo nga u tsvhanya. Kha vha tsvhanya vhagudi uri vha do newa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u tsvhanya!)
- 10 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ñwale madzina avho nga vhudele nahone nga u tsvhanya nga fhasi ha deithi/duvha. Kha vha tsvhanya vhagudi uri vha na minete ya 30 fhedzi ya u ita izwi.
- 11 Kha vha nee ndaela vhagudi vhane vha kha di vha na tshifhinga tsho salaho uri vha ñwale madzina avho hafhu (kana vha a ñwale lunzhilunzhi kha minete ya 30 ye vha newa).
- 12 Musi minete ya 30 yo no fhela, kha vha nee vhagudi ndaela ya u tiba bugu dzavho.
- 13 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 14 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 15 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 16 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo duvha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

***Tshivhudzo:** Vha nga vhea ito musi vhagudi vha tshi khou ñwala madzina avho vha mbo di vha linga lu si lwa fomala vha tshi sedza uri ndi vhagudi vha fhio vha re kilasini yavho vhane vha talukanya kuñwalele kwa madzina avho, na uri vha zwi ita nga luvhilo lungafhani.*

U ñwala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U ÑWALA:

Tshithu tshine nda tama ni tshi divha nga nne ndi _____

Tshiñwe tshithu hafhu tshine tsha vha na ndeme nga nne ndi _____

NYEDZISELO/U MODELA

- 1 Kha vha tsvhanya vhagudi uri namusi, vhagudi vha do engedza linwe fhungo kha zve vha ñwala nga Musumbuluwo.
- 2 Namusi vha do elekanya nga tshiñwe tshithu hafhu tshine tsha vha na ndeme tshine vha tama u tshi divhiwa nga havho!
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa ya u ñwala.

- 4 Kha vha shumise **u modela** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu n̄wala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u n̄wala: tshiñwe tshithu hafhu tshine tsha vha na ndeme tshine na tama u tshi ḁivhiwa nga n̄e ndi uri ndi pfana na u vhala.
- 6 Kha vha shumise **u modela** kha u engedza kha tshifanyiso tshe vha vha olela, sa: Vhone vha tshi khou vhala bugu.
- 7 Kha vha ḁalutshedze uri ndi maipfi afhio ane vha ḁo a n̄wala. **Vha tale mutalo wa ipfi liñwe na liñwe.**
- 8 Kha vha shumise **u modela** vha tshifhedzisa fureme ya u n̄wala, sa: Tshiñwe tshithu hafhu tshine nda tama ni tshi tshi ḁivha nga n̄e ndi uri Ndi pfana na u vhala!
- 9 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni n̄wale mibvumo ine na i ḁivha.**
- 10 **Kha vha shumise zwiko**, (maipfimaḁowelwa nga tshivhumbeo na maipfi ḁivhamaipfi ya thero) kha u dzhenisa leibuḁu kha tshifanyiso tshavho.
- 11 **Kha vhathuthe tsumbo** i re kha bodo ya u n̄walela. Kha vha ḁalutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino **vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhañe.**

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro elekanya nga tshithu tshine ra tama vhañwe vha tshi tshi ḁivha nga riñe.
- 2 N̄amusi ri ḁo engedza iñwe fhungo kha zwe ra n̄wala.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: tshiñwe tshithu hafhu tshine tsha vha na ndeme tshine na tama u tshi ḁivhiwa nga inwi?
- 4 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu n̄wala**.
- 5 Kha vha ḁalutshedze uri vhagudi vha tea u ḁa na mihumbulo yavho – vha **songo** n̄walulula mihumbulo ya mugudisi!
- 6 Kha vha ḁalutshedze uri ri **rembuluwa ra amba** nga ḁilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha teau thetshelesa nga vhurongwane!
- 7 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara dzavho nga tshithu tshine vha tshi funesa tshikoloni.
- 8 **Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhuḁanzi uri mugudi muñwe na muñwe u na phathinara ine a ḁo amba nayo. Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vhagudi vha khou amba nga mbudziso ye vha vha vhudzisa**
- 9 Kha vha vhidze vhagudi vha 3–4 uri vha vha vhudze tshithu tshine phathinara wavho a vhona tshi tshone tshi re na ndeme lune vhatu vha tea u tshi ḁivha.
- 10 Vhagudi vha tea u amba uri: tshiñwe tshithu hafhu tshine tsha vha na ndeme tshine na tama u tshi ḁivhiwa nga havho ndi...
- 11 Kha vha ḁalutshedze uri zwino vhagudi vha ḁo shumisa fureme ya u n̄wala kha u ola na u n̄wala nga ha mihumbulo yavho!

U NŴALA

- 1 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.**
- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u wana zwe vha nŵala nga Musumbuluwo. Vha do **engedza** kha zwenezwi!
- 3 Musi vhagudi vha tshi khou nŵala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara **khuvhanganotshihadu**.
- 4 Kha vha ri vhagudi **vha vhale zwe vha nŵala**.
- 5 Kha vhathuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u nŵala.
- 6 Kha vhathuse vhagudi u **bula maipfi vha tshi ongolowa sa tshibode** khathihi na u **shumisa zwiko**.
- 7 **Kha vha tutuwedze vhagudi.**

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha vhudze vhagudi uri vha vhee penisela dzavho kule.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri musiri tshi **rembuluwa ra amba**, ri rembulutshela kha phathinara dzashu ra amba/rera!
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha **rembuluwe vha ambe** nga nyolo dzavho na phathinara dzavho.

Kha vha nemebedze zwe vhagudi vha nŵala kha luvhondo u mona na kilasi, kha vhuntha/levele hu/i no swikelea nga maṭo a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha kone u amba nga thero.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

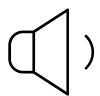
Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabambirimishumo a U vhala**.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do ita na u phakhela kilasi mabambirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabambirimishumo a u vhala a do dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio nga zwigwada, rou, nzw.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshithopho tsha mabambirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha talutshedze uri namusi ndi Lavhuraru, zwino vhagudi vha tea u lavhelesa nyito ya Lavhuraru.
- 6 Kha vha sumbedzele/modele kha vhagudi uri nyito iyi i itiwa nga ndila-de, vha tshi shumisa aikhoni.

- 7 Vha no fhedza, kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u ita nyito iyi **nga vhoṭhe** (*ṇamusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!*)
- 8 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi musi ri itshi ita zwa **u vhala nga woṭhe**, ri tea:
  - a U lavhelesa bammbiri ṭanga ṇṇe muṇe.
  - b U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa ṭi ḍivhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ṭlo ipfi.
- 9 Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u ita ṇdowendowe ya u vhala nga vhoṭhe. Kha vha mone na ḱilasi vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha kha khou shumisa mbammbirimishumo.
- 10 Nga murahu ha minete ya 5, kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no ḍo kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi ṇḱila ine vha ḍo kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza ṭeneḷo ḍuvha, uri vha ite ṇdowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 14 Zwo no ralo, kha vha ṇee vhana ṇdingotshihadu ya oraḷa vha tshi linga nyelelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi ḍḱidowedza u imisa zwanḱa u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 15 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
  - a Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b Aikhoni ya mulomo i amba mini?
  - c Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d Nzw.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi guda foniki ṇaṇwaha, zwi na ndeme uri ri thetshelese nga vhuronwane.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṇamusi, ri ḍo tamba mutambo muswa wa **Bidiga, Bidiga, Dzii**.
- 3 **Kha vha ṭalutshedze vhagudi milayo ya hone:**
  - a Kha vha ṭalutshedze uri vha ḍo shumisa maipfi aya mavhili: bidigama na dzii.
  - b Musi vha tshi amba uri bidigama, vhagudi vha tea u bidigama.
  - c Musi vha tshi ri 'dzii' vha tea u ima nahone vho tou tshetee!
  - d Arali vhagudi vha sa ima 'dzii' vha a bva!
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha ri: bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, dzii!
- 6 Kha vha vhudze vhagudi vhane vha si ime dzii uri vha dzule fhasi!
- 7 Kha vha dovholele lu re na tshivhalo.

Lavhuṅa

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha vhuvhili

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅaṅwaha, ri ḑo ita zwa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri u vhala (khathihi) na vhagudi hu ḑo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe/methe**, u re phanḑa kilasini.
- 3 Kha vha ṭalutshedze uri ri fanela u dzula **khaphetheni/metheni** nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ya hani khaphetheni/metheni. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḑa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou**.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḑivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea **u elelwa** rou dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Kha vha humbudze vhagudi nga kudzulele kwa khaphetheni/metheni musi wa u vhala (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfunḑa tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muṅwe na muṅwe a wane vhudzulo.
  - b Zwanḑa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzelwa kha vhaṅwe.
  - c Ri thetshesela ro fhumula musi hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanḑa.
- 10 Kha vha ṭalutshedze uri musi wa U vhala (khathihi) na Vhagudi, vhagudi vha tea u thetshesela zwiṭori nga vhuronwane.
- 11 Kha vha vhale tshiṭori tshi re kha siaṭari ḑa 2 ḑa bugu ya mishumo ya DBE, vha tshi vhalele nṭha.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi tevhelaho. Vha vha humbudze uri vha tea u imisa zwanḑa arali vha tshi ṭoḑou fhindula:
  - a Mudededzi wa Gireidi ya 3 ndi nnyi?
  - b Hu na vhana vhangana?
  - c Phosiṭara ire kha luvhondo i ri mini?
- 13 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ita ṅowendowe ya minete i si gathi ya kudzulele musi wa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 14 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u ṭavhanya nahone ro fhumula.

- 15 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 16 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhalā nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅdila

Minete ya 30

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri ḁo shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhalā**.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhalā.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhalā a ḁo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ṅdila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshithopho tsha mabammbirimishumo a u vhalā vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhaṅwe hu na vuhwāvho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu, ntswa dza Lāvhuṇa, dzi ḁe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhalā.
- 7 Kha vha vha ṅee ndaela ya u ita ṅdowenḁowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhalā.
- 8 Kha vha vha ṅee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha ṅee ndaela vhagudi vhoṭhe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhalā.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhalā:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhalā mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhalā nga muthihi.
  - d Hu vhalā vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhalā nga phere
- 11 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi ndi Lāvhuraru, zwino vhagudi vha tea u lavhelesa nyito ya Lāvhuṇa.
- 12 Kha vha sumbedze/modele kha vhana uri nyito iyi i itiwa nga ṅdila-ḁe, vha tshi shumisa aikhoni.
- 13 Vha no fhedza, kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u ita nyito iyi **nga vhoṭhe** (ṅamusi kha vha pfuke zwa u vhalā nga phere!)
- 14 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi musi ri itshi ita zwa **u vhalā nga woṭhe**, ri tea:
  - a U lavhelesa bammbiri ḁanga ṅṅe muṅe.
  - b U edzisa u vhalā mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa ḁi ḁivhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ḁo ipfi.

- 15** Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya u vhala nga vhothe. Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha kha khou shumisa mbammbirimishumo.
- 16** Nga murahu ha minete ya 5, kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no do kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 17** Kha vha humbudze vhagudi ndila ine vha do kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.
- 18** Kha vha humbudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 19** Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo duvha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 20** Zwo no ralo, kha vha nee vhana ndingotshihadu ya oraḷa vha tshi linga nyelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi didowedza u imisa zwanda u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 21** Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
- a** Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b** Aikhoni ya mulomo i amba mini?
  - c** Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d** Nzw.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

VHEGE YA 1

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ṭane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Zwi no fana
  - b Zwiṅwevho
    - Kha vha kuvhanganye zwiṅwe zwithu, zwi no fana na: bugu dza mishumo dza 2 dza DBE, penisela, zwipeḍukwa zwa 2 zwa tshoko, na tshiphumulabodo.
    - Kha vha sumbedze vhagudi zwithu zwiṅhili.
    - Kha vha ṭalutshedze uri arali zwithu zwi ZWI NO FANA, vhagudi vha tea U IMISA MAGUNWE.
    - Arali izwi zwithu zwi sa fani, vha dzudze zwanḍa zwavho kha desike.

THERISANO NA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Zwiḷiwa zwine nda zwi funesa ndi...
  - b Nyito ine nda i funesa ndi...
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṅaṅwaha, ri ḍo shuma ri kha zwigwada zwiṭuku ri tshi rera nga maṅwalwa ashu a u vhalala (khathihi) na vhagudi. Ri tea u vhumba zwigwada zwiṭuku ri sa ongolowi!
- 3 Musi ri kha zwigwada zwashu, ri ḍo shumisa zwisimafhungo zwi re kha bodo uri ri vhe na therisano.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya therisano.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ra vhuya ra dzhena kha zwigwada zwashu, mugudi muṅwe na muṅwe u tea u fhindula mbudziso iṅwe na iṅwe.
- 6 Kha vha thome u shumisa zwiga zwa u ṭhonifha tshiambi sa 'lubaḍa/tombo/tshiṅwe tshithu'.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u pfukisela tshiga kha muṅwe mugudi. Musi vho fara tshiga tsha lubaḍa lwa muambi, ndi tshifhinga tshavho tsha u amba. Musi muṅwe-vho heneḥo kha tshi gwada o fara lubaḍa muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada u tea u thetshelesa.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi vhararu vha ḍe phanḍa ha kiḷasi vhone vha sumbedze ngavho kupfukisele kwa lubaḍa nahone vha fhindule mbudziso hedzi:
  - a Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 1.
  - b Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 1.
  - c Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 1.
  - d Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 1.

- e Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 2.
  - f Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 2.
  - g Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 2.
  - h Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 2.
- 9 Kha vha humbudze vhagudi nga kuvhumbelwe kwa zwigwada zwiṭuku. Kha vha vha humbudze uri ndi vhone vha vha wela kha tshigwada tshinwe na tshinwe. Zwi fanela u fana na zwa zwigwada zwa Lavhuraru!
- 10 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha elelwe uri ndi vhone vha vha kha zwigwada zwavho na uri vha vha ḁo dzhenisa hani zwigwadani zwavho.
- 11 Kha vha ṭalutshedze uri musi vha tshi bula ipfi 'kha ri ye', vhagudi vha ḁo newa minete ya 30 ya u gidimela kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 12 Vho no fhedza, kha vha fhirisele lubaḁa kha zwigwada zwinwe nga tshithihi nga tshithihi. Vha ta u sielisana vha tshi fhindula mbudziso sa zwe vhone vha sumbedzela.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ṭhalamaipfi

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi guda foniki ṇaṇwaha, zwi na ndeme uri ri thetshesele nga vhuronwane.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṇamusi, ri ḁo tamba mutambo wa **Nṇe na tshidulo tshanga.** Hoyu ndi mutambo une wa ṭoḁa uri ri thetshesele nga vhuronwane nga maanda! Hoyu mutambo ri ḁo anzela u u tamba ṇwaha uno woṭhe!
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi milayo ya hone:
- a Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḁo ima tsini na zwidulo zwavho.
  - b Vhone vha ḁo vha ṇea ndaela.
  - c Vhagudi vha tea u thetshesele nga vhuronwane thangelavhuimo/mabulafhethu, uri vha si khakhe.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha ṇee ndaela dzi no fana na:
- imani murahu ha tshidulo.
  - imisani tshidulo ṇṭha.
  - gonyani ṇṭha ha tshidulo.
  - rathani ṇṭha ha tshidulo tshaṇu.

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

ThevhelaUVhala

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri vhege inwe na inwe hu na u vhalā (khathihi) na vhagudi, ri ḍo ita nyito ya thevhelaUVhala.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḍo amba nga tshithu tshe vha tshi takalelesa tshi re kha tshitori tsha Bugu ya Mishumo ya DBE.
- 3 Kha vha shumise **u sumbedzela/u modela** kha u sumbedza vhagudi uri vha nga itisa hani manweledzo a fhungo lithihi u swika kha mavhili a zwi no bva kha tshitori: **Ndi kha ḍi zwi elelwa uri ho vha hu na vhana vhaswa vhavhili afho tshikoloni, Piet na Lebo.**
- 4 Kha vha dovhe vha vhale hafhu tshitori tshi re kha siatari la 2 la bugu ya mishumo ya DBE.
- 5 Kha vha ri vhagudi vha elekanye nga **manweledzo avho.**
- 6 Kha vha ri vhana vha 2–3 vha **nekane** mihumbulo na kilasi yothe. **Kha vhathuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 7 Kha vha ṭalutshedze na u lulamisa thaidzo dze dza anza kha vhagudi.
- 8 Kha vha humbudze vhagudi uri ri **rembuluwa ra amba** nga ndilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha tea u thetshesela nga vhuronwane!
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na u anetshela phathinara dzavho **nga zwe vha tangana nazwo.**

U vhalā nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri ḍo shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhalā.**
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhalā.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhalā a ḍo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshithopho tsha mabammbirimishumo a u vhalā vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhañwe hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana mabammbirimishumo!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu, ntswa dza Lāvhuṭānu, dzi ḍe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhalā.
- 7 Kha vha vha nee ndaela ya u ita ndowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhalā.

- 8 Kha vha vha *nee* ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha *nee* ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 11 Kha vha ṭalutshedze uri *namusi* ndi *Lavhuraru*, zwino vhagudi vha tea u lavhelesa nyito ya *Lavhuṭanu*.
- 12 Kha vha sumbedzele/modele kha vhana uri nyito iyi i itiwa nga *ndilade*, vha tshi shumisa aikhoni.
- 13 Vha no fhedza, kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u ita nyito iyi **nga ethe** (*namusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!*)
- 14 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi musi ri itshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
  - a U lavhelesa bammbiri ṭanga nṅe muṅe.
  - b U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa ṭi ḍivhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 15 Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u ita *ndowendowe* ya u vhala nga vhothe. Kha vha mone na *kilasi* vha vhe na *vhuṭanzi* uri vhagudi vha kha khou shumisa mbammbirimishumo.
- 16 Nga murahu ha minete ya 5, kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no ḍo kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 17 Kha vha humbudze vhagudi *ndila* ine vha ḍo kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.
- 18 Kha vha humbudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 19 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza *leneḷo* ḍuvha, uri vha ite *ndowendowe* ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 20 Zwo no ralo, kha vha *nee* vhana ndingotshihadu ya oraḷa vha tshi linga nyelelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi ḍidowedza u imisa zwanḍa u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 21 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
  - a Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b Aikhoni ya mulomo i amba mini?
  - c Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d Nzw.

Gireidi ya 3

THEMO YA 1

Vhege ya

2

Pfumbudzo

Musumbuluwo

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U LINGA NDIVHOTHANGELI (VHEGE YA VHUVHILI YA THERO)

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri nañwaha, ri do guda thero dziñwevho/dzi sa fani na dza kale.
- 2 Kha vha vha thalutshedze uri thero ndi muhumbulo muhulwane une wa do ri dededza musi ri tshi guda rothe.
- 3 Kha vha ole tshitendeledzi tshi re na ipfi **u guda** nga ngomu, vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *U vha mugudi zwi amba mini?*
- 5 Kha vha ñwale mihumbulo ya vhagudi u mona na mapa wa muhumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi balelwa u fhindula kha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ni tama u guda mini?
  - b Ni nga ita mini musi ni tshi tama u guda tshiñwe tshithu fhedzi tsha ni kondela?
  - c Ni nga vha mugudi wa mañhakheni nga ndilade?

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 **Kha vha thalutshedze uri nañwaha ri do guda maipfi maswa manzhi ane a do ri thusa u bula mihumbulo yashu na ngelekanyo dzashu nga ndila ya khwine!**
- 2 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 3 Kha vha tane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Vhanzhi
    - Kha vha vhidze vhagudi VHARARU vha de vha ime kha lurumbu luthihi lwavho.
    - Kha vha ñee ndaela mugudi MUTHIHI a de a ime kha luja luñwe lurumbu.
    - Kha vha vhudzise vhagudi uri: ndi tshigwada tshifhio tsha vhagudi tshi re na vhagudi VHANZHI.
    - Kha vha dovholole vha tshi shumisa zwivhalo zwa fhambanaho zwa vhagudi. Zwi no fana

Munwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha thalutshedze uri zwi na ndeme kilasi ivhe na milayo yayo.
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mikhuvha ifhio ine ya vha na ndeme afha kilasini yanu?

- 3 Kha vha ñwale mihumbulo ya vhagudi kha bodo.
- 4 Zwino kha vha sime milayo vhe na vhagudi.
- 5 Tsumbandila dza kusimelwe kwa milayo ya kilasi:
  - a I fanela u fusha mikhuvha ye ya bulwa kha mutevhe.
  - b I tea u ñwalwa i sa hanedzani na nzulele zwithu (Ri a ... vhudzuloni ha A ri ...)
  - c Milayo i tea u angaredza shango – i tea u vha i ngoho tshifhinga tshoṭhe.
  - d Hu tea u vha na milayo ya kilasi miṭanu u swika kha ya sumbe.

Tsivhudzo: Musi tshikolo tsho no bva, kha vha ñwale milayo kha phosiṭara kana kha bammhiri lihulwane. Kha vha i/li nembeledze hune ya/la kona u vhoṅwa nga vhagudi vhoṭhe.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ñañwaha, ri ḍo ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu ḍo itiwa ho dzulwa kha khaphethe/methe, u re phanda afha kilasini (kana huñwe na huñwe, arali izwi zwi si nga shumi kilasini yavho).
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri vha fanela u dzula khaphetheni/metheni nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga uri vhaisa hani khaphetheni/metheni. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḍa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 6 Musi vhagudi vho no dzula kha khaphethe/methe, kha vha vha ṭalutshedze uri vha tea uri vha vha thetshelese tshifhinga tshoṭhe
- 7 Kha vha vha funze **zwiṭuṭuwedza u thetshelesa**, zwi no nga:
  - a 1–2 – MAṬO NGENO,
  - b 1–2 MAṬO KHA VHOIWE!
- 8 Kha vha vhudze vhagudi uri zwiṭuṭuwedza u thetshelesa zwi shuma nga ndilade:
  - a Musi muthu a tshi pfa “1–2–3 MAṬO NGENO” vha tea u fhumula.
  - b Vha tea u amba uri “1–2 MAṬO NGEYO.”
  - c U bva afho, vha mbo ḍi dzula fhasi vho fhumula maṭo o sedza mugudisi.
- 9 Kha vha tambe mutambo uyu na vhagudi uri zwi vthathuse u guda zwiṭuṭuwedza u thetshelesa:
  - a Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u amba na vhahura vhavho.
  - b Kha vha ri: “1–2–3 MAṬO NGENO.”
  - c Vhagudi vha tea u ri: “1–2 MAṬO NGEYO.”
  - d U bva afho, vha mbo ḍi dzula fhasi vho fhumula, maṭo o sedza mugudisi.
  - e Kha vha huwelele vhagudi vhane vha si khou tevhela ndaela!

- 10 Musi vho no fhedza u ita ndowendowe ya zwiṭuṭuwedza u thetshesela, kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u humela vhudzuloni havho nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 12 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U ṅwala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U ṅWALA:

ṅaṅwaha, tshipikwa tshanga ndi...

tshiṅwe tshipikwa tshine nda vha natsho ndi ...

NYEDZISELO/U MODEḽA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi, vhagudi vha ḁo ola nga **zwiṅwe zwa zwipikwa zwine vha vha nazwo zwa ṅaṅwaha.**
- 2 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u ṅwala, vha tou vhalela ṅṅha.
- 3 Kha vha shumise **u modeḽa** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu ṅwala.**
- 4 Kha vha vhudze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo i no kwama tshifanyiso tshe vha vha olela, u fana na: Zwipikwa zwanga ndi u thusa mugudi muṅwe na muṅwe a re kilasini yashu uri a vhe muvhali a no kona u fhira kale, na uri ndi vhale bugu dzi no swika ṅṅa.
- 5 Kha vha shumise **nyedzisele/u modeḽa** vha tshi ola tshifanyiso tshavho vha tshi khou vhala na tshigwada tshiṅuku tsha vhagudi, na musu vha tshi khou vhala vhe hayani.
- 6 Kha vha ṭalutshedze uri ndi maipfi afhio ane vha ḁo a ṅwala. **Vha tale mutalo wa ipfi liṅwe na liṅwe.**
- 7 Kha vha shumise **u modeḽa** kha u fhedzisa fureme ya u ṅwala: **ṅaṅwaha, tshipikwa tshanga ndi** u thusa vhagudi vhanga vhoṅhe uri vha kone u vhala u fhira kale. **Tshiṅwe tshipikwa tshanga ndi uri** ndi vhale bugu dzi no swika ṅṅa
- 8 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni ṅwale mibvumo ine na i ḁivha.**
- 9 **Kha vha shumise zwiko,** sa maipfimaḁowelwa nga tshivhumbeo na maipfi ḁivhamaipfi ya thero.
- 10 Kha vathuthe tsumbo i re kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino vhagudi vha tea u ṅwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

NDAELA DZA ORAĽA

- 1 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: Ndi zwifhio zwine na tama u guda nañwaha?
- 2 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu ñwala**.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri ri **rembuluwa ra amba** nga ndila-de:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha tea u thetshesela nga vhuronwane!
- 4 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe**, vha ambe na phathinara dzavho nga mihumbulo ine vha vha nayo.
- 5 Kha vha ñee vhagudi minete ya 2–3 ya u rembuluwa vha amba.
- 6 Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 vha vha vhudze tshithu tshithihi tshine vha tama u guda nañwaha.
- 7 Vha tea uri: Nañwaha, ndi tea u guda nga...
- 8 Kha vha talutshedze vhagudi uri zwino vha do ola na u ñwala nga mihumbulo ya vhone vhañe!

U ÑWALA

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha talutshedze uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhonny.
- 2 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.**
- 3 Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara **khuvhanganotshihadu** na vhagudi.
- 4 Kha vha humbele vhagudi vha vhudze nga zwe vha ñwala.
- 5 Kha vhathuse vhana kha u dzhenisa leibu.
- 6 Kha vha tutuwedze vhagudi.
- 7 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi kuvhanganye bugu dza ndowedzo.**

U vhalala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha humbudze uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhonny.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do phakhela kilasi bugu dza ndowedzo.
- 3 Kha vha talutshedze uri muñwe mushumo wa monitha ndi u vha monitha wa phosho.
- 4 Kha vha talutshedze uri monitha dza phosho dzi tea u humbudza vhañwe vhagudi uri vha shume vho fhumula musu wa u vhalala muthu e ethe.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi zwine monitha dza phosho dza tea u ita.
- 6 Kha vha talutshedze uri monitha dza phosho dza vhege ndi vhonny.
- 7 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele mabammbirimishumo.

- 8 Kha vha *nee* ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 9 Kha vha *talutshedze* vhagudi aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
- a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 10 Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya u thoma ya Musumbuluwo wa vhege ya 3.
- 11 U bva afho, kha vha *talutshedze* uri vhagudi vha tea u ita izwi **nga vhothe** (*namusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!*)
- 12 Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
- a U lavhelesa bammbiri *langa nne* mune.
  - b U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa *li divhi*, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 13 Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhothe.
- 14 Kha vha *nee* vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha *de* desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 15 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha *nee* vhagudi bureiki pfufhi. Kha vha tambe mutambo wa: Mugudisi vha ri, nga u *tavhanya*.
- 16 Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya vhuvhili ya Lavhuraru wa vhege ya 3.
- 17 Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhothe.
- 18 Kha vha *nee* vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha *de* desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 19 Musi ho no fhela minete ya 30, kha vha vhidze monitha dza bugu dza *leneḽo* *ḽuvha* uri dzi ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.

Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 1	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 2	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 3	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 4	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 5
Mugudi uyu ha qivhi kana u qivha maipfi a si gathi. Mugudi uyu u nga ha koni u tšalukanya vhushaka vhukati ha maḷeḷere na mibvumo.	Mugudi uyu u tšalukanya mibvumo i si gathi kana u sumbedza a tshi tšalukanya uri maḷeḷere a na vhushaka na mibvumo KANA mugudi uyu u lilathuso nnzhi ya u vhala maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a tšalukanya maḷwe a maipfi o ḍowealeaho. Mugudi uyu u lilathuso ya u saukanya (dikhouda) maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a tšalukanya maḷwe a maipfi o ḍowealeaho. U a kona u saukanya (dikhouda) vhunzhi ha maipfi. Hoyu mugudi tshiḱwe tshifhinga u lilathuso ya u saukanya maipfi.	Mugudi uyu u tšalukanya maipfi manzhi o ḍowealeaho. Mugudi uyu u a kona u saukanya maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma. Mugudi uyu u vhala a tshi elela nahone e na vhuḱinyanyuli. Hoyu mugudi ndi muḱwe wa vhavhali vha no konesa kiḱasini iyi.

Lavhuvhili

U talukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha divhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha talutshedze uri kilasini yashu nanwaha, zwi na ndeme uri hu tevhelwe milayo ya kilasi yashu ye ra i sima rothe.
- 2 Vha tshi zwi ita vhothe na vhagudi, kha vha vhale milayo yoneyone ya u fhedzisela.
- 3 Kha vha ambe nga milayo iyi. Kha sumbedze vhagudi uri milayo iyi i tevhedzwa nga ndilade.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha sumbedze kutevhedzelwe kwa milayo
- 5 Kha vha ambe nga tsumbo dza u pfuka milayo khathihi na vhuḍifari huvhi musi ri kilasini.
- 6 Kha vha ambe nga ha uri masiandoitwa a u pfuka milayo ya kilasini a do vha afhio.

Muḥwalo:

Minete ya 15

Kha vha ḥwale maḥedere maswa kana ḥedere ḥiswa/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ndowedzo na mabammberimishumo a u vhalala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ndowedzo dza do dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ndowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhanwe nga ndila-de, hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 5 Kha vha nee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 6 Musi mugudi muḥwe na muḥwe o no fhiwa bugu, kha vha nee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siatari la u ranga li songo ḥwalwaho tshithu.
- 7 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ḥwalulule deithi i/ḍuvha li re kha bodo nga u ḥavhanya. Kha vha talutshedze vhagudi uri vha do newa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u ḥavhanya!)
- 8 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ḥwalulule, nga u ḥavhanya na nga vhudele fhasi ha deithi, mulayo wa kilasi une vha u funesa. Kha vha talutshedze uri vha do newa minete ya 5 fhedzi ya u ita nyito iyi.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhanwe vha kha di vha na tshifhinga tsho salaho uri vha ḥwalulule mulayo wa vuvhili buguni dzavho (kana vha a ḥwale lunzhilunzhi kha minete ya 5 ye vha newa).

- 10 Musi tshifhinga tshe tsha n̄ewa tsho no fhela, kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u vala bugu dzavho.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 13 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 14 Kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo ḁuvha uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalā ha u thoma

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri n̄anwaha, ri ḁo ita zwa u vhalā (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri u vhalā (khathihi) na vhagudi hu ḁo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe/methe**, i re phanḁa afha kilasini.
- 3 Kha vha ḁalutshedze vhagudi uri vha fanela u dzula **khaphetheni/metheni** nga u ḁavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri vha ya **khaphetheni/metheni** nga ndilade. Kha vha ḁalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ḁavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha humbudze vhagudi nga sisiḁeme ya u ya khaphetheni/metheni sa: **nga rou nga rou**.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḁivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ḁalutshedze vhagudi uri vha tea u **elelwa rou** dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi **nga rou nga rou** uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Kha vha humbudze vhagudi nga kudzulele kha khaphethe/methe musu wa u vhalā (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfunā tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muḁwe na muḁwe a wane vhudzulo.
  - b Zwanḁa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ḁharamudzelwa kha vhaḁwe.
  - c Ri thetshelesa ro fhumula musu hu tshi khou vhaliwa tshiḁori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanḁa.
- 10 Kha vha ḁalutshedze uri musu wa U vhalā (khathihi) na Vhagudi, vhagudi vha tea u thetshelesa zwiḁori nga vhuronwane.
- 11 Kha vha vhalele vhagudi tshiḁori tshi re kha siaḁari 6 ḁa bugu ya mishumo ya DBE, vha tshi tou tshi vhalela nḁha.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi tevhelaho. Vha vha humbudze uri vha tea u imisa zwanda arali vha tshi ḁoḁou fhindula:

- a Lo vha li duvha la mabebo la nnyi?
  - b Ho bvelela mini musi o no dzima makhandela?
  - c O fhiwa mini sa mpho?
- 13 Kha vha vha shumise **zwitutuwedza u thetshelesa** u itela uri vhagudi vha thetshelese.
- 14 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u tsvhanya nahone ro fhumula.
- 15 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha tlatshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tsvhanya na nga vhuronwane!
- 16 Kha vha vhidze vhagudi nga rou rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhalala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhoneyi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi phakhela kilasi bugu dza ndowedzo na mabambirimishumo a u vhalala.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phosho dzi tea u humbudza vhanwe vhagudi uri vha shume vho fhumula musi wa u vhalala muthu e ethe.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phosho dza vhege ndi vhoneyi.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi thendelo ya u ya thoietha.
- 6 Kha vha tlatshedze uri nga tshifhinga tsha U vhalala Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa Ndila, vhagudi vha songo vha khakhisa. Arali vha tshi todu ya thoietha, vha fanela u shumisa thendelo ya thoietha.
- 7 Kha vha tlatshedze vhagudi kushumiselwe kwa thendelo ya thoietha, khathihi na milayo ya thendelo ya thoietha i no nga sa:
  - a Vhagudi vha ya thoietha nga muthihi nga muthihi.
  - b Vhagudi vha tea u zwi ita nga u tsvhanya nahone vho fhumula. Thendelo i vha fha minete ya 5 fhedzi ya u vvela nda.
  - c Vhagudi a vho ngo tea u shumisa thendelo lu no fhira luthihi nga vhege.
  - d Arali vhone vha nga limiwa uri hu na vhagudi vha no khou shumisa thendelo ya thoietha nga ndila i si yone, vhagudi avha a vha nga tendelwi u bva vhe vhothe nga tshifhinga tsha U vhalala Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa Ndila.
- 8 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi de dzi phakhele mabambirimishumo a u vhalala.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabambirimishumo a u vhalala.
- 10 Kha vha tlatshedze vhagudi aikhoni/zwigazwifanyiso dzi re kha mabambirimishumo a u vhalala:
  - a Mafo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhalala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhalala nga muthihi.
  - d Hu vhalala vhagudi vvhili: Tholokanyo/U vhalala nga phere.

- 11** Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya u thoma ya Lāvuhvili la vhege ya 3.
- 12** Kha vha hambudze vhagudi uri musi ri tshi ita zwa **u vhalā nga wothe**, ri tea:
- a** U lavhelesa bammbiri langa nne mune.
  - b** U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c** Arali ipfi ri sa li divhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 13** Kha vha talutshedze uri namusi ri do ita na tholokanyo nga phere/u vhalā nga phere.
- 14** Kha vha talutshedze uri musi ri tshi ita **tholokanyo nga phere/u vhalā nga phere**, ri tea:
- a** U vhalela muthu a re tsini hashu ri sa iti phosho.
  - b** U sielisana u vhalā ri sa iti phosho.
  - c** U sielisana u thetshesela phathinara yashu i tshi vhalā, nahone ri lingedze u muthusa arali a sa talukanyi ipfi kana mubvumo.
- 15** Kha vha hambudze vhagudi uri vha tea u fhedza nyito iyi, vha tshi tevhedza aikhoni dzothe dzi re kha bammbirimishumo.
- 16** Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhalā Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi).
- 17** Nga murahu ha minete ya 15, kha vha nee vhagudi bureiki pfufhi. Kha vha tambe mutambo wa: Mugudisi vha ri, nga u tavhanya.
- 18** Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya vuhvili ya Lāvuhvili la vhege ya 3.
- 19** Kha vha hambudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhothe
- 20** Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhalā Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi).
- 21** Musi ho no fhela minete ya 30, kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo divha uri dzi ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhalā.

Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 1	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 2	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 3	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 4	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 5
<p>Mugudi uyu ha ñivhi kana u ñivha maipfi a si gathi. Mugudi uyu u nga ha koni u ñalukanya vhushaka vhukati ha mañedere na mibvumo.</p>	<p>Mugudi uyu u ñalukanya mibvumo i si gathi kana u sumbedza a tshi ñalukanya uri mañedere a na vhushaka na mibvumo KANA mugudi uyu u lilathuso nnzhi ya u vhala maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.</p>	<p>Mugudi uyu u a ñalukanya mañwe a maipfi o ñoweleaho. Mugudi uyu u lilathuso ya u saukanya (dikhouda) maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.</p>	<p>Mugudi uyu u a ñalukanya mañwe a maipfi o ñoweleaho. U a kona u saukanya (dikhouda) vhunzhi ha maipfi. Hoyu mugudi tshinwe tshifhinga u lilathuso ya u saukanya maipfi.</p>	<p>Mugudi uyu u ñalukanya maipfi manzhi o ñoweleaho. Mugudi uyu u a kona u saukanya maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma. Mugudi uyu u vhala a tshi elela nahone e na vhuñinyanyuli. Hoyu mugudi ndi muñwe wa vhavhali vha no konesa kiñasini iyi.</p>

Lavhuraru

Nyito dza Oraḷa

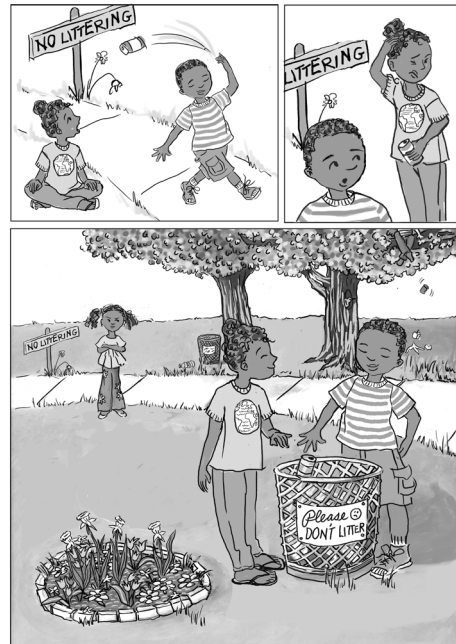
Minete ya 15

ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ṭane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - a vhaṭuku
    - Kha vha ṅee ndaela vhagudi VHARARU vha ḍe vha ime kha lurumbu luthihi lwavho.
    - Kha vha ṅee ndaela mugudi MUTHIHI a ḍe a ime kha luḷa luṅwe lurumbu.
    - Kha vha vhudzise vhagudi uri: ndi tshigwada tshifhio tsha vhagudi tshi re na vhagudi VHAṬUKU?
    - Kha vha dovholole vha tshi shumisa zwivhalo zwa fhambanaho zwa vhagudi.

VHUTSILA HA U ANETSELA ZWIṬORI (VHEGE YA VHUVHILI YA THERO)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ṅaṅwaha, kha ngudo dza vhutsila ha u anetshela zwiṭori, ri ḍo shuma ri kha zwigwada. Ri tea u ya kha zwigwada zwiṭuku zwashu ri sa ongolowi!
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri vha vhumba hani zwigwada zwiṭuku.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi arali vha tshi kha ḍi humbula uri ndi vhoneyi vhe vha vha vhe kha tshigwada tshavho vhege yo fhiraho. Kha vha vha ṭalutshedze uri zwigwada zwavho zwiṭuku a zwi nga shanduki – vha ḍo dzula vhe na vhatu vhonevho vhatihi!
- 4 Kha vha ṅee ndaela
- 5 Kha vha tambe mutambo u no thusa vhagudi u guda uri vha nga vhumba hani zwigwada zwavho zwiṭuku nga u ṭavhanya.
- 6 Kha vha ṭalutshedze uri musi vha tshi bula ipfi 'kha ri ye', vhagudi vha ḍo ṅewa minete ya 30 ya u gidimela kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 7 Mugudi muṅwe na muṅwe ane a kundelwa u dzhena kha tshigwada tshawe nga minete ya 30 o bva, hu tshi katelwa na tshigwada tshawe tshoṭhe! Vha tea u ḍa vha ima phanda afha kiḷasini.
- 8 Kha vha tambe mutambo uyu u swika hu tshi sala tshigwada tshithihi fhedzi. (Arali zwo tea, kha vha fhungudze tshifhinga tsha u gidimela zwigwadani tshi vhe minete ya 20 kana minete ya 10).

U t̄alukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha d̄ivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri kilasini yashu n̄anwaha, zwi na ndeme uri ri tevhela milayo yashu ya kilasi ye rothe nga kilasi ra d̄isimela yone.
- 2 Kha vha vhale milayo yothe nga muthihi nga muthihi.
- 3 Kha vha ambe nga milayo iyi. Kha vha sumbedze vhagudi uri milayo iyi ri i tevhela nga ndila-de.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha sumbedze uri milayo i tevhelwa nga ndilade.
- 5 Kha vha ambe nga tsumbo dza u pfuka milayo khathihi na vhuḍifari huvhi musi ri kilasini.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi nga uri masiandoitwa a u pfuka milayo ya kilasini a do vha afhio.

Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha ñwale maḷedere maswa kana ḷedere ḷiswa/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ndowedzo na mabammbirimishumo a u vhalala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ndowedzo dza do dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ndowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhañwe nga ndila-de, hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 5 Kha vha ñee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 6 Musi mugudi muñwe na muñwe o no fhiwa bugu, kha vha ñee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siatari la u ranga li songo ñwalwaho tshithu.
- 7 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha ñwalulule deithi i re kha bodo. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha do ñewa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u t̄avhanya!).
- 8 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwalulula milayo minzhi nga hune vha nga kona ngaho, nga vhudele na nga u t̄avhanya, fhasi ha deithi. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha do ñewa minete ya 10 fhedzi wa u ita izwi.
- 9 Musi tshifhinga tshe tsha ñewa tsho no fhela, kha vha ñee vhagudi ndaela ya u vala bugu dzavho.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.

- 12 Kha vha hambudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo duvha uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U n̄wala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

VHEGE YA 2

FUREME YA U N̄WALA:

- 1 N̄añwaha, ndi tama u guda _____
- 2 N̄añwaha, ndi tama u khwiñifhadza _____

NDUGISELO:

- 1 Kha vha n̄wale mutevhemuṭoli (checklist) kha bodo ya tshoko musi ngudo ya u n̄wala i sa athu thoma.
- 2 Kha vha n̄wale mvetomveto yavho kha bodo ya tshoko zwi tshi rangela ngudo. Vha dzhenise na zwo khakheaho, tshithihi kana zwivhili.

MUTEVHEMUṬOLI WA IU DZUDZANYA:

- 1 Ndi na mafhungo mavhili o fhelelaho?
- 2 Ndo peleṭa maipfi oṭhe nga ngona?
- 3 Fhungo liñwe na liñwe li thoma nga leḍeredanzi?
- 4 Fhungo liñwe na liñwe li fhela li na tshiga tsha u vhala tshone?

KHA VHA SUMBEDZELE/MODEḽE MAITELE A U DZUDZANYA (HU ITA N̄NE)

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri n̄añwaha, ri ḍo thoma u ita ndowendowe ya u dzudzanya mishumo yashu. Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi dzudzanya, ri lingedza u lugisa vhukhaki hashu.
- 2 Musi ri tshi dzudzanya, ri tea u vhala zwe ra n̄wala nga vhuronwane. U vhalela mishumo yashu n̄ṭha zwi nga ri thusa (fhedzi ri vhale maipfi e fhasi!)
- 3 Vha vha vhelele n̄ṭha mutevhemuṭoli wa u dzudzanya vhe na vhagudi.
- 4 Vho no fhedza, kha vha vhalele vhagudi mvetomveto yavho, ipfi li n̄ṭha.
- 5 Kha vha ṭole mutevhemuṭoli woṭhe, vha sumbedze uri mvetomveto yavho ndi yone kana a si yone, kana uri vha tea u i lulamisa na u i khwiñisa.
- 6 Kha vha sumbedzele/modeḽe kha vhana maitele a u lulamisa.

VHAGUDI VHA FHEDZISA MAITELE A U DZUDZANYA (HU ITA VHOIWE)

- 1 Kha vha phakhele bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha wane mafhungo avho a mvetomveto a nga Musumbuluwo.

- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi vha shumise mutevhemutoli wa u dzudzanya vha ite ndulamiso kana khwinifhadzo dzo teaho.
- 4 Musi vhagudi vha tshi khou shuma, kha vha mone na kilasi vha tshi fara khuvhangantshihadu – vha vhe na vhuṭanzi ha uri vha khou shuma na zwigwada zwo fhambanaho zwa vhagudi, kha zwi no kwama mushumo muṅwe na muṅwe wa u ṅwala.
- 5 Vha sedzese vhukhaki hu no fana hu no itwa nga vhagudi kha maṅwalwa avho.
- 6 Kha vha ri vhagudi vha thetshese vhone vha ṅwale kha bodo ya tshoko vhukhaki uhu he vhagudi vha anzela u ita.
- 7 Kha vha sumbedze vhagudi kululamisele kwa vhukhaki.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅdila

Miniti ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhone.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi phakhela kilasi bugu dza ṅdowedzo na mabambirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phoso dzi tea u humbudza vhaiwe vhagudi uri vha shume vho fhumula musu wa u vhala muthu e ethe.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phosho dza vhege ndi vhone.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi thendelo ya u ya thoiletethe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri nga tshifhinga tsha U vhala Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa ṅdila, vhagudi vha songo vha khakhisa. Arali vha tshi ṭodou ya thoiletethe, vha fanela u shumisa thendelo ya thoiletethe.
- 7 Kha vha humbudze vhagudi nga milayo ya thendelo ya thoiletethe, i no nga sa:
  - a Vhagudi vha ya thoiletethe nga muthihi nga muthihi.
  - b Vhagudi vha tea u zwi ita nga u ṭavhanya nahone vho fhumula. Thendelo i vha fha minete ya 5 fhedzi ya u bvela ṅṅa.
  - c Vhagudi a vho ngo tea u shumisa thendelo lu no fhira luthihi nga vhege.
  - d Arali vhone vha nga limiwa uri hu na vhagudi vha no khou shumisa thendelo ya thoiletethe nga ṅdila i si yone, vhagudi avha a vha nga tendelwi u bva vhe vhothe nga tshifhinga tsha U vhala Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa ṅdila.
- 8 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi de dzi phakhele mabambirimishumo a u vhala.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabambirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha ṭalutshedze vhagudi aikhoni dzi re kha mabambirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.

- 11** Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya u thoma ya Lāvthuraru wa vhege ya 3.
- 12** Kha vha ṭalutshedze uri musī ri tshi ita zwa **u vhala nga woṭhe**, ri tea:
- a** U lavhelesa bammbiri ṭanga nṅe muṅe.
  - b** U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c** Arali ipfi ri sa ṭi ḍivhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ṭlo ipfi.
- 13** Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi ri ḍo ita na tholokanyo nga phere/u vhala nga phere.
- 14** Kha vha ṭalutshedze uri musī ri tshi ita **tholokanyo nga phere/u vhala nga phere ri tea**:
- a** U vhalela muthu a re tsini hashu.
  - b** U sielisana u vhala ri sa iti phosho.
  - c** U sielisana u thetshesela phathinara yashu i tshi vhala, nahone ri lingedze u mu thusa arali a sa ṭalukanyi ipfi kana mubvumo.
- 15** Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u fhedza nyito iyi, vha tshi tevhedza aikhoni dzoṭhe dzi re kha bammbirimishumo.
- 16** Kha vha ṅee vhagudi minete ya 15 ya u ita ṅdowṅdowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha ḍe desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Nḍila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 17** Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ṅee vhagudi bureiki pfufhi. Kha vha tambe mutambo wa: Mugudisi vha ri, nga u ṭavhanya.
- 18** Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya vhuvhili ya Lāvthuraru ṭa vhege ya 3.
- 19** Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhoṭhe
- 20** Kha vha ṅee vhagudi minete ya 15 ya u ita ṅdowṅdowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha ḍe desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Nḍila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 21** Musi ho no fhela minete ya 30, kha vha vhidze monitha dza bugu dza ṭeneṭo ḍuvha uri dzi ite ṅdowṅdowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.

Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 1	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 2	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 3	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 4	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 5
<p>Mugudi uyu ha divhi kana u divha maipfi a si gathi. Mugudi uyu u nga ha koni u talukanya vhushaka vhukati ha majedere na mibvumo.</p>	<p>Mugudi uyu u talukanya mibvumo i si gathi kana u sumbedza a tshi talukanya uri majedere a na vhushaka na mibvumo KANA mugudi uyu u lilathuso nnzhi ya u vhala maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.</p>	<p>Mugudi uyu u a talukanya mañwe a maipfi o dowealeho. Mugudi uyu u lilathuso ya u saukanya (dikhouda) maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.</p>	<p>Mugudi uyu u a talukanya mañwe a maipfi o dowealeho. U a kona u saukanya (dikhouda) vhunzhi ha maipfi. Hoyu mugudi tshinwe tshifhinga u lilathuso ya u saukanya maipfi.</p>	<p>Mugudi uyu u talukanya maipfi manzhi o dowealeho. Mugudi uyu u a kona u saukanya maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma. Mugudi uyu u vhala a tshi elela nahone e na vhuḍinyanyuli. Hoyu mugudi ndi muñwe wa vhavhali vha no konesa kijasini iyi.</p>

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

- 1 Kha vha hambudze vhagudi uri kilasini yashu ṅaṅwaha, zwi na ndeme uri ri tevhele milayo yashu ya kilasi ye roṭhe nga kilasi ra ḍisimela yone.
- 2 Kha vha vhale milayo yoṭhe nga muthihi nga muthihi.
- 3 Kha vha sedze milayo nga muthihi nga muthihi. Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi nga mini mulayo uyu u na ndeme?
- 4 Kha vha ambe uri ndi nga mini muṅwe na muṅwe wa milayo iyi u na ndeme kha u sika fhethu ha u gada ho tsireledzeaho nahone hu re na madakalo.
- 5 Kha vha hambudze vhagudi nga uri masiandoitwa a u pfuka milayo ya kilasini a ḍo vha afhio.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalala ha vhuvhili

- 1 Kha vha hambudze vhagudi uri ṅaṅwaha, ri ḍo ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha hambudze vhagudi uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu ḍo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe/methe**, u re phanda afha kilasini.
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha fanela u dzula **khaphetheni/metheni** nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha hambudze vhagudi uri vha ya **khaphetheni/metheni** nga ṅḍilade. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḍa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou**.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḍivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u **elelwa rou** dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi **nga rou nga rou** uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Kha vha hambudze vhagudi nga kudzulele kha khaphethe/methe musi wa u vhalala (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfuṅa tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muṅwe na muṅwe a wane vhudzulo.
  - b Zwanḍa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzelwa kha vhaṅwe.
  - c Ri thetshelesa ro fhumula musi hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanda.

- 10 Kha vha nee vhagudi vhothe ndaela ya u ita ndowendowe ya minete i si gathi kudzulele kwa musi wa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 11 Kha vha talutshedze uri musi wa U vhala (khathihi) na Vhagudi, vhagudi vha tea u thetshelesa zwiitori nga vhuronwane.
- 12 Kha vha vhale tshiitori tshi re kha siatari la 6 la bugu ya mishumo ya DBE, vha tshi vhalele ntha.
- 13 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi tevhelaho. Vha vha humbudze uri vha tea u imisa zwanda arali vha tshi todou fhindula:
  - a Lo vha li duvha la mabebo la nnyi?
  - b Ho bvelela mini musi o no dzima makhandela?
  - c O fhiwa mini sa mpho?
- 14 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u tavhanya nahone ro fhumula.
- 15 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tavhanya na nga vhuronwane!
- 16 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

Tsivhudzo: Kha vha ite ndugiselo dza nyito iyi, zwo tou tea uri vha dzi ite:

- Vho no linga vhagudi vhothe.
  - Vho no vhea vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni hu no fana.
  - Vho rina madzina zwigwada zwa vhukoni hu no fana.
  - Madzina aya a songo vha a tshi sumbedza vhukoni uhu.
  - Dziinwe tsumbo dza madzina ndi: zwiipuka zwo fhambanaho, mitshelo, thimu dza bola ya milenzhe, nzw.
  - Kha vha ite tshati ya U vhala nga Tshigwada Ha u Tou Sumbiwa Ndila, u itela uri zwi lelutshela vhagudi u vhona tshigwada tshine vha wela khatsho.
- 1 Namusi, vha tea u vhea vhagudi kha zwigwada zwavho zwa u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila.
  - 2 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila. Kha vha vhale madzina a tshigwada tshinwe na tshinwe. Kha vha vhale madzina a vhagudi vhothe vha re kha tshigwada tshenetsho vha ri vha ime. Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha lavhelese vhagudi vhothe vho imaho: havha ndi vhone mirado ya zwigwada zwavho!
  - 3 Kha vha tambe mutambo na vhagudi uri zwi vhathuse u elelwa zwigwada zwavho.
  - 4 Kha vha vhidze zwigwada zwo fhambanaho ZWI IME zwi dovhe ZWI DZULE.
  - 5 Kha vha vhidze zwigwada zwo fhambanaho ZWI TSHIMBILE ZWO FHUMULA zwi tshi ya phanda afha kilasini, na u humela vhudzuloni hazwo ZWO FHUMULA.

- 6 Kha vha ṅee vhagudi ndaela uri vha RWELE NGOMANI madzina a vhagudi vha re kha zwiṅwe zwigwada.
- 7 Kha vha ri vhagudi vha lingedze u bula madzina a vhagudi vhoṅhe vha re kha tshigwana tshavho.
- 8 Kha vha tambe mutambo uyu u swika vhagudi vha tshi ḍivha zwigwada zwavho musi vhe kha u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅḍila.

Lavhutanu

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

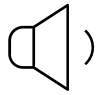
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha tane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Zwinzhi
  - b Zwiṭuku
    - Kha vha tale mutalo vhukati ha bodo ya tshoko.
    - Kha vha ole zwitendeledzi **zwiṅa** kha thodzi inwe ya mutaladzi.
    - Kha vha ole zwitendeledzi **zwiṅhili** kha ila inwe thodzi ya mutaladzi.
    - Kha vha vhudzise uri ndi kha thodzi ifhio hu re na **zwinzhi**.
    - Kha vha vhudzise uri ndi kha thodzi ifhio hu re na **zwiṭuku**.
    - Kha vha dovholole vha tshi shumisa zwivhalo zwo fhambanaho zwa zwitendeledzi.

THERISANO NA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha nṱwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Ndi konesa...
  - b Ndi funesa u ...
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri nṱanwaha, ri ḍo shuma ri kha zwigwada zwiṭuku ri tshi rera nga maṅwalwa ashu a u vhalo (khathihi) na vhagudi. Ri tea u vhumba zwigwada zwiṭuku ri sa ongolowi!
- 3 Musi ri kha zwigwada zwashu, ri ḍo shumisa zwisimafhungo zwi re kha bodo uri ri vhe na therisano.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya therisano.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ra vhuya ra dzhena kha zwigwada zwashu, mugudi muṅwe na muṅwe u tea u fhindula mbudziso inwe na inwe.
- 6 Kha vha thome u shumisa zwiga zwa u thonifha tshiambi sa 'lubaḍa/tombo/tshinwe tshithu'.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u pfukisela tshiga kha muṅwe mugudi. Musi vho fara tshiga tsha lubaḍa lwa muambi, ndi tshifhinga tshavho tsha u amba. Musi muṅwe-vho henefho kha tshigwada o fara lubaḍa muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada u tea u thetshesela.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi vhararu vha ḍe phanḍa ha kilasi vhone vha sumbedze ngavho kupfukisele kwa lubaḍa nahone vha fhindule mbudziso:
  - a Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 1.
  - b Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 1.
  - c Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 1.

- d** Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 1.
  - e** Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 2.
  - f** Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 2.
  - g** Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 2.
  - h** Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 2.
- 9** Kha vha humbudze vhagudi uri vha vhumba hani zwigwada zwiṭuku. Kha vha vha humbudze uri ndi vhonnyi vhane vha wela kha tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe. Zwi fanela u fana na zwa zwigwada zwa Ḳavhuraru!
  - 10** Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha elelwe uri ndi vhonnyi vhane vha vha kha zwigwada zwavho na uri vha ḍo dzhenisa hani zwigwadani zwavho.
  - 11** Kha vha tambe mutambo uyu u swika hu tshi sala tshigwada tshithihi fhedzi. (Arali zwo tea, kha vha fhungudze tshifhinga tsha u gidimela zwigwadani tshi vhe minete ya 20 kana minete ya 10.)
  - 12** Vho no fhedza, kha vha fhirisele lubaḍa kha zwigwada zwiṅwe nga tshithihi nga tshithihi. Vha tea u sielisana vha tshi fhindula mbudziso sa zwe vhone vha sumbedzela.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ṭhalamaipfi

- 1** Kha vha humbudze vhagudi uri kilaṣini yashu ṅaṅwaha, zwi na ndeme uri ri tevhele milayo yashu ya kilaṣi ye roṭhe nga kilaṣi ra ḍisimela yone.
- 2** Kha vha ri vhagudi vha vhale milayo iyi nga muthihi nga muthihi.
- 3** Kha vha sedze milayo nga muthihi nga muthihi.
- 4** Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na milayo iyi?
- 5** Ambani nga milayo iyi. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a pfesesa:
  - a** Uri milayo ndi mini.
  - b** Uri ndi nga mini milayo i na ndeme.
  - c** Uri u tevhele milayo zwi vhone nga mini.
  - d** Uri u pfuka milayo zwi vhone nga mini.
  - e** Masiandoitwa a u pfuka mulayo.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelaavhala

- 1** Kha vha ṭalutshedze uri vhege iṅwe na iṅwe hu na u vhalala (khathihi) na vhagudi, ri ḍo ita nyito ya thevhelaavhala.
- 2** Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḍo amba nga tshithu tshu vha tshi takalelesa tshi re tshithorini tshi no bva kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

- 3 Kha vha shumise **u sumbedzela/u modela** kha u sumbedza vhagudi uri vha nga itisa hani manweledzo a fhungo lithihi u swika kha mavhili a zwi no bva kha tshifanyiso: **Ndi kha di zwi elelwa uri lo vha li divha la mabebo la mudededzi.**
- 4 Kha vha dovhe vha sumbedze vhagudi siatari la 6 la Bugu ya Mishumo ya DBE hafhu.
- 5 Kha vha ri vhagudi vha elekanye nga **manweledzo avho.**
- 6 Kha vha ri vhana vha **nekane** mihumbulo na kilasi yothe. **Kha vhathuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 7 Kha vha talutshedze na u lulamisa thaidzo dze dza anza kha vhagudi.
- 8 Kha vha humbudze vhagudi uri vha ri **rembuluwa ra amba** nga ndilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha tea u thetshelesa nga vhuronwane!
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe**, vha anetshele phathinara dzavho nga **zwe vha tangana nazwo.**
- 10 Kha vha shumise **zwitutuwedza u thetshela** kha u ita uri vhagudi vha vha thetshelese.
- 11 Kha vha ri vhagudi vha si gathi vha vhudze kilasi zwe phathinara dzavho dza vha vhudza.

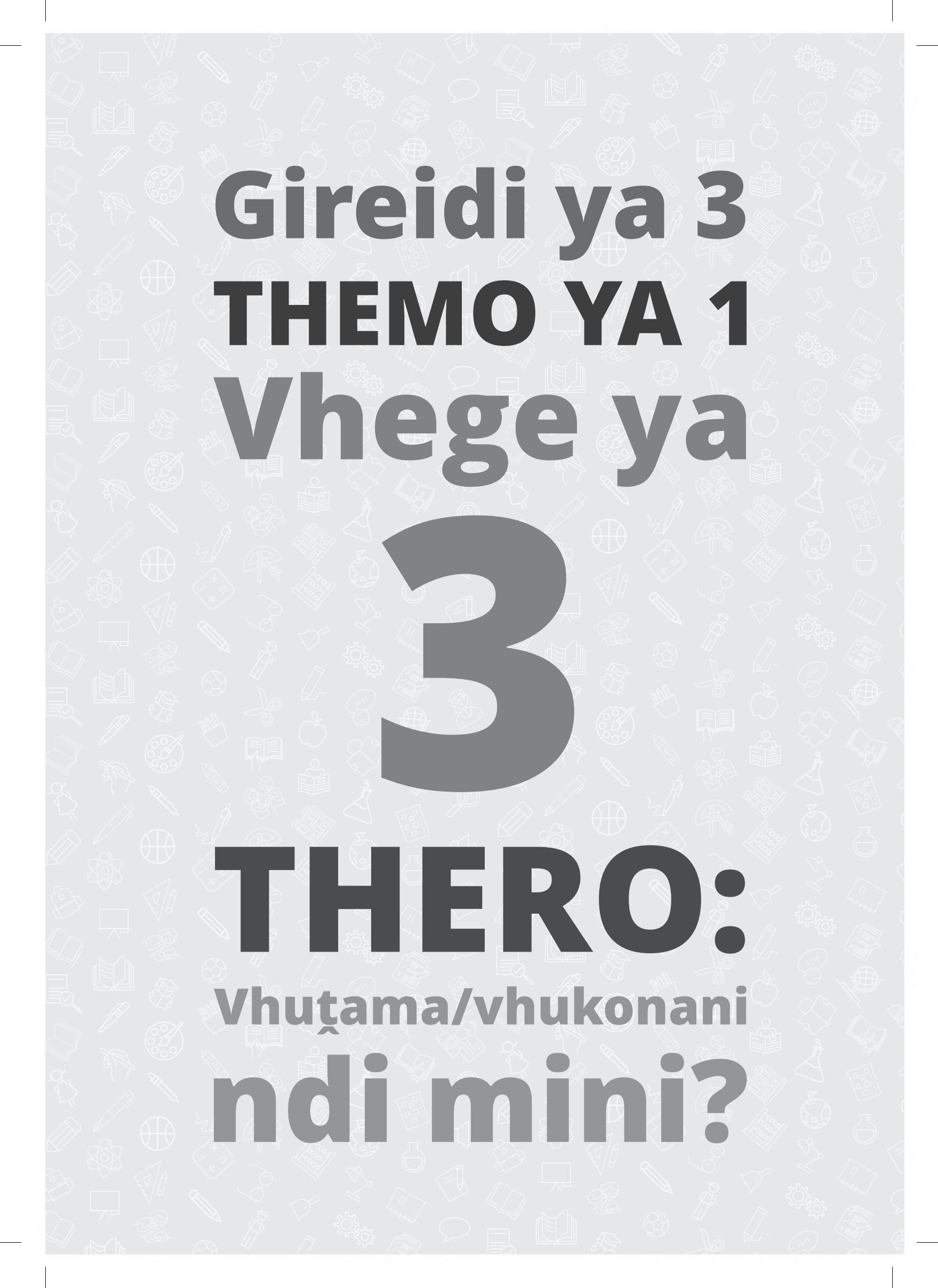
U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala.**
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhala a do dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshiphopho tsha mabammbirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhañwe hu na vhuhwavo, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi de dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Vho no fhedza, kha vha talutshedze zwine zwa bvelela musu wa u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila.
- 8 Kha vha talutshedze uri vha do vhidza kugwada kuthihi kutuku. Kugwada uku ku tea u da kwa dzula kha khaphethe/methe kwo ita danga nahone kwo fhumula.
- 9 Vhañwe vhagudi vhothe vha tea u shumisa mabammbirimishumo a u vhala vha tshi **vhala nga vhothe** u fana na zwe ra ita ndowendowe yazwo.
- 10 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma. Musi vho dzula kha danga, kha vha nee ndaela mugudi muñwe na muñwe a tshimbile a tshi diamba dzina lawe, na tshitori tshithihi tshine a tshi funesa.

- 11** Musi vha tshi khou amba na kuḲa kugwada, vhaṅwe vhagudi vhoṭhe vha tea u vha vha tshi khou shuma nga vhoṭhe. Zwi na ndeme vhukuma u kaidza zwiito zwoṭhe zwine zwi si vhe o vhalo nga woṭhe kha tshifhinga itshi.
- 12** Kha vha ṅee tshigwada tsha u thoma ndaela ya u humela vhudzuloni havho vho fhumula.
- 13** Kha vha zwi dovholele ngaurali na kha zwigwada zwoṭhe.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, speech bubbles, gears).

Gireidi ya 3
THEMO YA 1
Vhege ya

3

THERO:

Vhufama/vhukonani

ndi mini?

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiṭeṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: zwifanyiso zwavho vha na ṭhama/khonani dzavho; kha vha humbele vhagudi uri vha ḍe na zwavho na vhone.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: khonani dza tsini dzi ḍivheaho dzi re na bvumo.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.
- 8 Kha vha dzudzanye u vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni /ndivho arali zwi tshi ṭoḍea
- 9 Kha vha pulane nyito dzavho dza vhege dza u linga hu si ha fomaḷa na ha fomaḷa.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 2, Kha ri vhale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 3, Kha ri riwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 4, Kha ri ite nyito

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha khonani yaṅu. Nṅwalani fhungo lithihi la u ṭalusa khonani yaṅu.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha **Wendy Khovhe ya Vhimbi ndi mulamukisi** kha tshitori tsha Bugu Khulwane **Wendy Khovhe ya Vhimbi ndi mulamukisi**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: **Vhutaḡama/vhukonani ndi mini?**
- 3 Kha vha ole tshidanga vhukati ha bodo ya tshoko vha ḡwale dzina ḷa **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ḡwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoḡthuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Vhutaḡama/vhukonani ndi mini?
  - b Ḥhama/Khonani dzi tea u ita mini?
  - c Ḥhama/Khonani a dzo ngo tea u ita mini?

VHEGE YA 3

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ḡane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - phulusa
  - fulufhedzea
  - themba

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi bva kule, ndi bva kule. Kudobo nda tengenedza, Ha ḡa na a si no ngo ḡa; Wee! Wee! Wee!	Vhagudi kha vha sumbedze vhukonani nga nyito iyi ya tshidimela. <i>Vhagudi vhararu vha a farana nga khuḡavhavha vha tshi edza maḡorokisi a tshidimela o hakanaho. Vha mona na kiḷasi (hu no tshimbilea) vha tshi namedza vhaḡwe sa tshidimela tshi tshi namedza vhanameli zwiḡtshini.</i>
Mbavu dzanga, mbabvu dzanga Dzi a vhavha, dzi a vhavha, Nga zwitavha, nga zwitavha; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tshi khou ita masongesonge tshi tshi gonya zwitavha.</i>

Tshidade kana luimbo	Nyito
Gudu-tzwirr! Gudu-tzwirr Ndo no swika, ndo no swika, Ḑoroboni, Ḑoroboni; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tsho swika Ḑoroboni. Vhanameli vha a tsa. Vhagudi vhaṅwe vhoṭhe vha a tsa tshidimelani ha sala vhaḵa vhararu vha re tshidimela.</i>

Muṅwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅḏowedzo vha ṅwale deithi.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ṅwale nomboro 1 – 5 kha lukombo lwa bugu.
- 3 Kha vha ṅwale fhungo ḽi tevhelaho kha bodo ya tshokho tsini na nomboro 1: Nṅe ndi a suvha nda wa.
- 4 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale masala a tevhelaho tsini na nomboro 2–5:
  - a Ene
  - b Inwi
  - c Riṅe
  - d Vhone
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha dovholele u ṅwala fhungo ḽi thomaho nga ipfi ḽo ṅewaho.
- 6 Kha minete miṭanu yo salaho ya ṅgudo, kha vha ṅwale mafhungo nga ṅḏila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ṅwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ṭalisa muṅwalo wa u pomba.
- 7 Kha vha humbele vhagudi uri vha sumbe phetheni dzine vha khou dzi vhona, sa: hune fhungo ḽa shanduka hone.
- 8 Kha vha talele phetheni, sa:
  - a Ene u a suvha a wa.
  - b Inwi ni a suvha na wa.
  - c Riṅe ri a suvha ra wa.
  - d Vhone vha a suvha vha wa.
- 9 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho. vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaṅe.

PHUROGIREMEṬHAḐULI YA MUṅWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: **Wendy Khovhe ya Vhimbi ndi mulamukisi**
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaṭari ḽinwe na ḽinwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vhathuse vhagudi u ṭumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḽi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha ḽivhadze vhagudi ḽivhamaipfi ntswa kha zwipiḽa zwo teaho zwa tshiṭori.
- 6 Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

VHEGE YA 3

U ṅwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Zwi amba mini u vha na ṭhama/khonani ya vhukuma? Kha vha ṅwale sethe ya ndaela ya u sumbedza uri ṭhama/khonani ya vhukuma i tea u vha ṭhama/khonani-ḽe?

MUSHUMO: Kha vha ṅwale sethe ya ndaela.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PULANA: Kha vha ṅwale mutevhe.

KHA VHA ḽIVHADZE THERO NTSWA

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa athu ṅwala.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo nga thero, sa:
Ndi vhona u nga hu na zwithu zwine vhathu vha ṭoḽa ṭhama/khonani dzavho dzi tshi ita. Fhedzi, ndi dovha nda vhona u nga vhathu vho fhambanaho vha ṭoḽa zwithu zwo fhambanaho kha ṭhama/khonani dzavho. Kha nṅe zwi re na ndeme ndi u vha na khonani ine ya funa u amba na iwe khathihi na u u thetshesesa.

U EDZISELA/U MODEḽA: (NNE NDI ...)

- 1 Kha vha ṅwalele vhagudi fureme ya u pulana luḽa luṅwe lurumbu lwa bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani **mutevhe** nga u fhindula mbudziso.
- 3 Kha vha fhedzisani pulane kha luḽa luṅwe lurumbu lwa bodo ya tshoko.

Mbudziso dza u pulana	Pulane
1 Ndi mini tshi re na ndeme tshine ṭhama/khonani a tea u tshi ita?	a Thetshelesa.
2 Ndi mini tshiṛwe tshi re na ndeme tshine ṭhama/khonani a tea u tshi ita?	b U luga.
3 Ndi mini tsha vhuraru tshi re na ndeme tshine ṭhama/khonani a tea u tshi ita?	c U tambisa thoyi vhoṭhe.
4 Ndi mini tshine ṭhama/khonani i si tee u tshi ita? Ambani tshithihi.	d Tshikhuna.
5 Ndi mini tshiṛwe tshine ṭhama/khonani i si tee u tshi ita?	e U kolela vhaṛwe.
6 Ndi mini tshiṛwe tsha vhuraru tshine ṭhama/khonani i si tee u tshi ita?	f U somolana zwa haṛwani.

VHAGUDI VHA SHUMISA TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PULANA (NṆE NDI ITA)

- 1 Vha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo vha humbule nga zwithu zwi re na ndeme zwine ṭhama/khonani ya vhukuma ya tea u vha zwone. Kha vha ṭalutshedze vhagudi na zwine ṭhama/khonani i si fanele u vha zwone.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha ṛee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara, u kovhana mihumbulo.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi fureme ya u pulanela kha bodo ya tshokho, vha vha vhudze uri vha shumise fureme iyo kha u pulanela zwine vha ḍo ṛwala, sa zwe vhone vha itisa zwone.
- 4 Kha vha ṛee vhagudi bugu dza ṛḍowedzo.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale ṭhoho: **Ndaela: U pulana**
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tea u ṛwala mihumbulo yavho – vha **songo** kopa pulane yavho.
- 7 Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha monamone na kiḷasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho.

Pulane

1. Kovhekana
2. Ivhani na vulenda
3. Thetshelesani
4. Viphani
5. Ivhani muvi
6. Ntseni

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kłasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala 3**.
- 2 Kha vha talutshedze kłasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kłasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha đadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwiifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U ṭanganya na u Fhandekanya

NṆE NDI ITA ...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **dz**
- 2 Kha vha bule ipfi: **dzula**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**dz**/-/**u**/-/**l**/-/**a**/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo: /**dz**/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ḷo: /**u**/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ḷo: /**l**/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisa wa ipfi ḷo: /**a**/
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **dzula**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**dz**/-/**u**/-/**l**/-/**a**/ = **dzula**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dundo ḷa u thoma ḷa ipfi ḷo: /**dz**u/
- 11 Kha vha bule dundo ḷa vhuvhili ḷa ipfi ḷo: /**la**/
- 12 Kha vha modeḷe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi ḷo: /**dz**u/-/**la**/ = **dzula**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **dz**
- 2 Kha vha bule ipfi: **dzama**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo ndi ufhio? /**dz**/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ḷo ndi ufhio? /**a**/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ḷo: /**m**/
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḷo ndi ufhio? /**a**/
- 7 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **dzama**
- 8 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṭanganyisa mibvumo kha ipfi navho /**dz**/-/**a**/-/**m**/-/**a**/
- 9 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dundo ḷa u thoma ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /**dza**/
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dundo ḷa vhuvhili ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio? /**ma**/
- 11 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**dza**/-/**ma**/ = **dzama**

VHOIWE NI ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ṅdowedzo vha ṅwale deithi na ṭhoho: **maipfi a dz.**

- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a dzula
  - b dzama
  - c dzima
  - d dzuvha
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro. Vha talele mibvumo ine vha khou t̄oḁa i tshi gudwa.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga n̄ḁila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oḁa i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muṅwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muṅwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMETHADULI YA MUṅWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

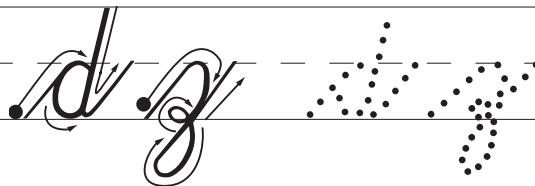
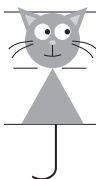

Muṅwalo:

Minete ya 15

U n̄wala ma(ḁere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḁere maṭuku na u pomba: **dz**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḁere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshauḁa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḁere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḁere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḁere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

Vhege ya 3 • Thero: Vhuṭama/vhukonani ndi mini?

dzula

dzama

dzima

dzuvha

U dzula o fara dzuvha.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṄWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA:: U ṬALA MAṆWALANI

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Muṭa muṭuku wa Khovhemakolo wo vha u tshi dzula fhasifhasi madungunudzini lwanzheni lwa muvhala wa lutombo.	Muṭa wa Khovhemakolo u dzula ngafhi? Hoo! Vha dzula fhasifhasi madungunudzini lwanzheni.
Muṭa hoyu muṭuku wa Khovhemakolo wo vha u tshi zwi takalela u dzula lwanzheni. Wo vha u tshi wana zwithu zwinzhi zwa u Ḳa madungunudzini a lwanzheni. Wo vha u na khonani nnzhi dza vhadzulavhupo vha henefho madungunudzini. Wo vha u tshi pfa wo tsiredzea.	Muṭa wa Khovhemakolo u ḍipfa hani hune wa dzula hone? Hoo! Vha pfa vho tsiredzea, vha siho khomboni.
Fhedzi-ha Ḳinwe ḍuvha, musi muṭa uyu muṭuku wa Khovhemakolo u tshi khou Ḳa tshiswiṭulo, vha pfa muṆwe a tshi khou ṭavha mukosi: 'Nthuseni! Nthuseni! nthuseni!' <p>'Yowee! Ndi nnyi ane a khou huwelela?' ndi khotsi a Khovhemakolo vha tshi vhudzisa. 'Hu khou itea mini?' ndi vhana vhaṭuku vhararu vha tshi vhudzisa, vho farwa nga nyofho.</p> <p>'Ndi ḍo ya nda ṭolela!' ndi mme a Khovhemakolo vha tshi amba vha tshi sumbedza u sa ofha.</p>	Muṭa wa Khovhemakolo wo pfa mini? Hoo! Vho pfa muṆwe a tshi khou ṭavha mukosi. Ndi khou ḍivhudzisa uri ndi nnyi?
Mme a Khovhemakolo vha mbo ḍi tala vha tshi ya lumemeni lwa ḍakalwanzhe. Vhana vhaṭuku na khotsi avho vho vha vha tshi khou tevhela nga murahu, vha tshi ṭoḍa u vhona uri hu khou itea mini? Vha mbo ḍi vhona khovhe ya Shaka i tshi khou pandamedza khonani yavho, Angie, khovhe ya MuruṆwa. Yo vha i tshi khou ṭoḍa u i Ḳa.	--
Mme a Khovhemakolo vha mbo ḍi vhidzelela Angie uri a shavhele ngei kha ḍakalwanzhe hune a ḍo tsiredzea. Fhedzi Angie o vha o tshuwesa, a mbo ḍi veka a tsela fhasi fhasi lwanzheni a tshi khou shavha khovhe ya Shaka.	Ndi nnyi we a vha a tshi khou ṭavha mukosi? Hoo! Ho vha hu khonani yavho Angie, khovhe ya MuruṆwa! Ndi khou ḍivhudzisa uri Shaka u ḍo mu fara naa?
'Yoweee! Arali zwino khonani yashu Angie a Ḳiwa?' ndi vhana vha Khovhemakolo vha tshi khou lila. <p>'Ri ḍo thusa!' ndi khotsi a Khovhemakolo vha tshi fhindula.</p> <p>'Ri nga si kone u mu sala murahu, ngauri Shaka i nga ri Ḳa na riḡe' ndi mme a Khovhemakolo vha no ralo.</p>	Muṭa wa Khovhemakolo u khou ṭoḍa u thusa! Vha nga ita mini uri vhathuse? Hoo! Vha ḍo tea u wana Wendy Khovhe ya Vhimbi uri athuse. Khovhemakolo dzo ṭukufhalesa fhedzi Wendy a ngathusa Angie.

Liñwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Muṭa uyu muṭuku wa Khovhemakolo wa mbo ḡi ṭhusana nga mihumbulo. Vha vhamba maano. Vho vha vha tshi ḡivha uri hu na ḡivhanda ḡithihi fhedzi hafho lwanzheni ḡine ḡi ngathusa Angie: vha tea u wana Wendy Khovhe ya Vhimbi!</p>	
<p>Khotsi a Khovhemakolo vha tala vha ya hayani fhasifhasi madungunudzini a lwanzhe nga u ṭavhanya. Vha wana luṭingo lwavho lwo itwaho sa khovhe. Vha founela Wendy Khovhe ya Vhimbi. 'Wendy, Wendy, ri khou humbela thuso ndi khotsi a Khovhemakolo vha no ralo. 'Shaka i khou pandamedza Angie khovhe ya Muruṅwa. Khonani yashu i khakhathini'</p> <p>'Khunzi heḡa nḡe i nga si nnyite tshithu! A thi i shavhi!' ndi Wendy a no ralo. 'Ndi khou ḡa!'</p>	<p>Khotsi a Khovhemakolo vho vhidza nnyi? Hoo! Vho vhidza Wendy Khovhe ya Vhimbi uri a ḡe athuse. Ndi khou ḡivhudzisa uri Wendy u ḡo kona u thusa Angie naa?</p>
<p>Wendy Khovhe ya Vhimbi ya tala ya swika ha khonani yayo Angie khovhe ya Muruṅwanga u ṭavhanya. Nga u tou tapa mutshila, a shushedza Shaka. A veka o ranga Angie phanḡa uri Angie a kone u shavha.</p> <p>'U tou vha khunzi i no tshilela u shengedza vhaṅwe!' Wendy Khovhe ya Vhimbi i tshi huwelela. 'A zwi ambi uri u muhulwane u tea u tambudza vhaṭuku.' Ndi Wendy a tshi amba.</p>	<p>Wendy Khovhe ya Vhimbi o thusisa hani Angie? Hoo! O shushedza Shaka a dovha ya mu sema hoyu Shaka.</p>
<p>Nga murahu, Angie khovhe ya Muruṅwa ya ya kha Wendy. Angie a mu ambadza khare i sa fani na dziṅwe ye a vha o mu itela. 'U khonani yangohongoho' ndi Angie a no ralo.</p>	<p>Ndi ngani Angie o itela Wendy khare? Hoo! O ita khare ngauri Wendy ndi khonani ya ngohongoho nahone yo mu thusa.</p>
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Ndi nnyi ane a khou ṭoḡathuso?	Ndi Angie ane a khou ṭoḡathuso.
Khotsi a Khovhemakolo vho vhidza nnyi uri a ḡe athuse?	Vho vhidza Wendy Khovhe ya Vhimbi uri a ḡe athuse.
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani khotsi a Khovhemakolo vho founela Wendy?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri vha khou ṭoḡa u thusa khonani yavho Angie. • Ngauri Khovhemakolo ndi ṭhukhusa kha u thusa – dzi nga ḡiwa! • Ngauri u ḡivha uri Wendy Khovhe ya Vhimbi ndi khonani ya ngohongoho. • Ngauri khotsi a Khovhemakolo vha khou ṭoḡa uri Angie khovhe ya Muruṅwa a wane thuso kha Wendy Khovhe ya Vhimbi • Ngauri Wendy Khovhe ya Vhimbi i ḡivha uri ndi khululwane lune Shaka i nga si i ite tshithu.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala 3**.
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvuhvhili**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvuhvhili**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

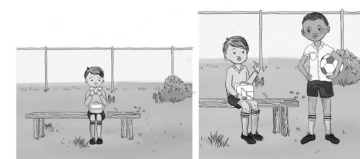
ḐIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḑivhamaipfi ya Thero.
  - Fulufhedzisa.
  - Shushedza.
  - Lamulela

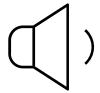
Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi bva kule, ndi bva kule. Kudobo nda tengenedza, Ha ḡa na a si no ngo ḡa; Wee! Wee! Wee!	Vhagudi kha vha sumbedze vhukonani nga nyito iyi ya tshidimela. <i>Vhagudi vhararu vha a farana nga khudavhava vha tshi edza maṭorokisi a tshidimela o hakanaho. Vha mona na kiḷasi (hu no tshimbilea) vha tshi namedza vhaṅwe sa tshidimela tshi tshi namedza vhanameli zwiṭitshini.</i>
Mbavu dzanga, mbavbu dzanga Dzi a vhavha, dzi a vhavha, Nga zwitavha, nga zwitavha; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tshi khou ita masongesonge tshi tshi gonya zwitavha.</i>
Gudu-tzwirr! Gudu-tzwirr Ndo no swika, ndo no swika, Ḑoroboni, ḡoroboni; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tsho swika ḡoroboni. Vhanameli vha a tsa. Vhagudi vhaṅwe vhoṭhe vha a tsa tshidimelani ha sala vhaḷa vhararu vha re tshidimela.</i>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshelela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshelela tshiṭori tshawe.

- 6 Kha vha hambudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha hambudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshele-vho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI ITA ...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **hw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **hwivha**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /hw/-/i/-/vh/-/a/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: /hw/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: /i/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: /vh/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo: /a/
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **hwivha**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /hw/-/i/-/vh/-/a/ = **hwivha**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo ḷa u thoma ḷa ilo ipfi: **hwi/**
- 11 Kha vha bule dungo ḷa vhuvhili ḷa ilo ipfi: /vha/
- 12 Kha vha modeḷe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi ilo: /hwi/-/vha/ = **hwivha**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **hw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **O hwala**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? /O/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? /hw/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: /a/
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuṅa wa ipfi ilo ndi ufhio? /I/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ilo? /a/
- 8 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe? /O/-/hw/-/a/-/I/-/a/
- 9 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **O hwala**
- 10 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha ṭanganyise mibvumo uri vha vhumbe fhungo khathihi na vhone: /O/-/hw/-/a/-/I/-/a/ = **O hwala**
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa u thoma ḷa ipfi ilo ndi lifhio?: /O/
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa vhuvhili ḷa ipfi ilo ndi lifhio?: /hwa/
- 13 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa vhuraru ḷa ipfi ilo ndi lifhio?: /Ia/

- 14 Kha vha vhudze vhagudi uri vha t̄anganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /O/-/hwa/-/la/ = O hwala

VHOIWE NI ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha ñwale deithi na t̄hoho: maipfi a hw.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha mukombo wa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a h̄wala
  - b h̄wivha
- 4 Vhagudi vha tea u ñwala maipfi tsini na nomboro. Vha talele mibvumo ine vha khou t̄oda i tshi gudwa.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha ñwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

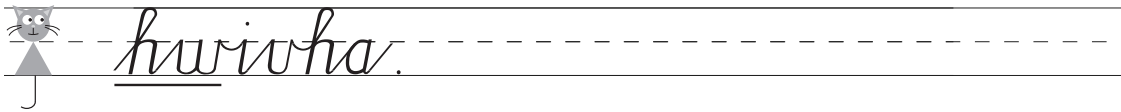
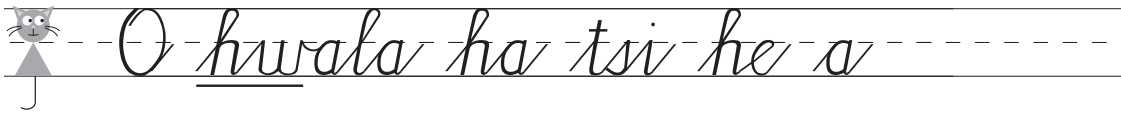
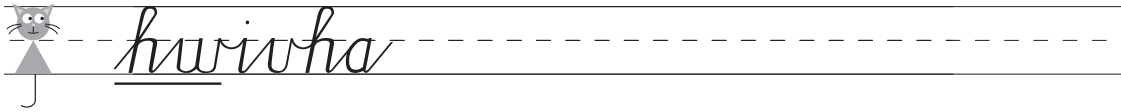
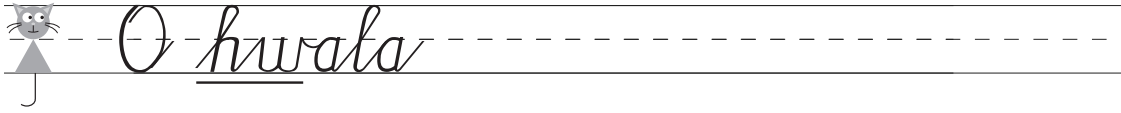
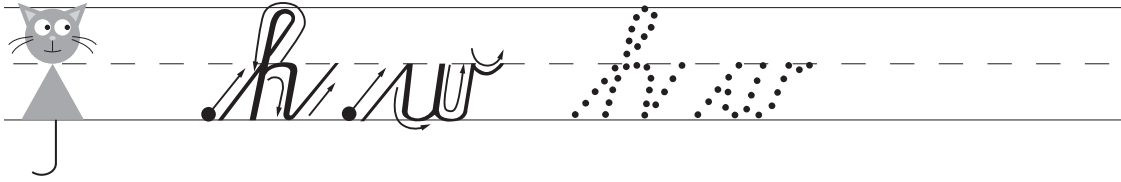

Muñwalo:

Minete ya 15

U ñwala ma(ḽedere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maḽedere maṭuku na u pomba: **hw**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḽa tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḽa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ñwale (ma)ḽedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ñwale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ñwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U űwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Zwi amba mini u vha na ṭhama/khonani ya vhukuma? Kha vha űwale sethe ya ndaela ya u sumbedza uri ṭhama/khonani ya vhukuma i tea u vha ṭhama/khonani-ḁe?

MUSHUMO: Kha vha űwale sethe ya ndaela.

FUREME/MUHANGA WA U űWALA:

- 1 Tsha u thoma, uri ni vhe ṭhama/khonani yanga ni tea u vha...
- 2 Tsha vhuvhili, ni tea u...
- 3 Tsha vhuraru, ni tea u...
- 4 Tsha vhuḁa, ni tea u...
- 5 Tsha vhuḁanu, ni tea u...
- 6 Tsha u fhedzisela, ni tea u...

NDUGISELO: Vha sa athu thoma nyito ya u űwala, kha vha űwale pulane ye vha ita nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.

U EDZISELA/U MODEḁA KUI TELE KWA MVETOMVETO: (ṆNE NDI ITA ...)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi fureme ya u pulanela ye vha ita nga Musumbuluwo. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani mutevhe nga u fhindula mbudziso.
- 2 Kha vha vhale pulane yo űwalwaho kha bodo ya tshoko ngathungo ha bodo.
- 3 Tshi tevhelaho, kha vha vhale fureme ya u űwala na vhagudi.
- 4 Nga u modeḁa/sumbedza fhedzisani fureme ya u űwala vha tshi khou shumisa pulane yavho, sa:
  - a Tsha u thoma, u vha ṭhama/khonani yanga ni tea u vha ni tshi thetshesela.
  - b Tsha vhuvhili, ni songo nkolela.
  - c Tsha vhuraru, ni tea u tambisa thoyi dzaḁu na ṇne (na ṇne ndi ḁo tambisa dzanga na inwi.)
  - d Tsha vhuḁa, a no ngo tea u nnyitela tshikhuna.
  - e Tsha vhuḁanu, a no ngo tea u nkolela.
  - f Tsha u fhedzisela, a no ngo tea u bvisa zwiphiri zwanga.

KHA VHA FUNZE LSC (ṆNE NDI ITA)

- 1 Kha vha nange LSC yo teaho vha i funze zwi tshi ya nga nyimele kana vhuvha ha ngudo
- 2 Kha vha ḁalutshedze vhagudi LSC na mishumo yayo (zwi fhambana u ya nga nyambo.)
- 3 Ri tshi űwala ndaela, ri nga thoma nga u vhalala nomboro dza maipfi uri ri kone u vhona uri hu na ndaela nngana. Haya ndi maipfi a fanaho na: u thoma, vhuvhili, vhuraru, nzw

- 4 Haya maipfi a vhidzwa odinala.
- 5 U sumbedza uri ri kha ndaela ya mafhelelo, kha ndaela ya vhuraru ri nga shumisa: tsha u fhedzisela kana u khunyeledza.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA MVETOMVETO (VHOIWE NI ITA...)

- 1 Kha vha nee vhagudi bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u nwala deithi na thoho: **Ndaela: Mvetomveto**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha wane pulane yavho ye vha nwala nga Musumbuluwo na uri vha de na mihumbulo yavho.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise fureme ya u nwala vha tshi khou shumisa pulane dzavho.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha engedze maiwe mafhungo arali vha na tshifhinga.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi zwine vha nga shumisa u itela u vhathusa.
- 7 Musi vhagudi vha tshi khou nwala, kha vha monamone na kilasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

Ndila ya u vha khonani yavhudi

1. tsha u thoma, u vha khonani yanga ni tea
u kovhekana na ne.
2. tsha vhuvili, ni tea u vha na vutenda
tshifhinga - tshothe.
3. tsha vhuraru, ni tea u the tshelesa
zwipiri zwanga.
4. tsha vhuna, a ni te u vha a sa takadzi
kha ne.
5. tsha vhutani, a ni tei u vha muvi
6. tsha u fhedzisela, ni songo ntseca.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo** la U vhala 3.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuraru**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuraru**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavuḥuḅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷeḷere a a ṭhadulana

NNE NDI ITA ...

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri namusi ri ḍo, ita ndowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **dzama, dzima**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **dzama, dzima**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /a/ na /i/ ndi maḷeḷere o fhambanaho, fhedzi maḷeḷere ayo maṅwe oṭhe a a fana!

RINE RI ITA

TSHITENWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **dzula, dzuvha**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **dzula, dzuvha**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **hwala**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷeḷere ḷifhio ḷine na nga tshintsha kha fhungo ḷi na ita uri ipfi ḷi ḷi ambe zwiṅwe zwo fhambanaho na zwine ḷa amba zwone?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa: **pala, kala, vala, vhala, ṅwala, pfhala**

NNE NDI A ITA

- 1 kha vha ṅwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **dzama**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha ḷiṅwe ḷeḷere vha dzhenise ḷiṅwe. Vha dzhenise ḷeḷere ḷithihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḍe phanda vha ṅwale maipfi avho bodo ya tshoko:.
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho shandulwa maḷeḷere afhio. **fama, hama, nama, rama, dzima**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: ṬALANI MAṆWALWANI

Ṭinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Muṭa muṭuku wa Khovhemakolo wo vha u tshi dzula fhasifhasi madungunudzini lwanzheni lwa muvhala wa lutombo.	Ndi nnyi a dzulaho madungunudzini lwanzheni. Hoo! Muṭa muṭuku wa Khovhemakolo wo vha tshi dzula fhasifhasi madungunudzini lwanzheni.
Muṭa hoyu muṭuku wa Khovhemakolo wo vha u tshi zwi takalela u dzula lwanzheni. Wo vha u tshi wana zwithu zwinzhi zwa u ṭa madungunudzini a lwanzheni. Wo vha u na khonani nanzhi dza vhadzulavhupo vha henefho madungunudzini. Wo vha u tshi pfa wo tsireledzea.	Ndi ngani muṭa wa Khovhemakolo wo vha u tshi funa u dzula fhasifhasi madungunudzini lwanzheni? Hoo! Hu na zwiliwa zwinzhi na khonani dzavho nanzhi nahone vho vha tshi pfa vho tsireledzea.
Fhedzi-ha ṭinwe ḡuvha, musi muṭa uyu muṭuku wa Khovhemakolo u tshi khou ṭa tshiswiṭulo, vha pfa muṁwe a tshi khou ṭavha mukosi: 'Nthuseni! Nthuseni! nthuseni!' 'Yowee! Ndi nnyi ane a khou huwelela?' ndi khotsi a Khovhemakolo vha tshi vhudzisa. 'Hu khou itea mini?' Ndi vhana vhaṭuku vhararu vha tshi vhudzisa, vho farwa nga nyofho. 'Ndi ḡo ya nda ṭolela!' ndi mme a Khovhemakolo vha tshi amba vha tshi sumbedza u sa ofha.	Ndi ngani vhana vho vha vha tshi khou shavha. Hoo! Ngauri vho pfa muthu a tshi khou huwelela a tshi ṭavha mukosi na uri a vha ḡivhi uri hu khou itea mini.
Mme a Khovhemakolo vha mbo ḡi tala vha tshi ya lumemeni lwa ḡakalwanzhe. Vhana vhaṭuku na khotsi avho vho vha vha tshi khou tevhela nga murahu, vha tshi ṭoḡa u vhona uri hu khou itea mini? Vha mbo ḡi vhona khovhe ya Shaka i tshi khou pandamedza khonani yavho, Angie, khovhe ya Muruṁwa. Yo vha i tshi khou ṭoḡa u i ṭa.	--
Mme a Khovhemakolo vha mbo ḡi vhidzelela Angie uri a shavhele ngei kha ḡakalwanzhe hune a ḡo tsireledzea. Fhedzi Angie o vha o tshuwesa a mbo ḡi veka a tsela fhasi fhasi lwanzheni a tshi khou shavha khovhe ya Shaka.	Ndi ngani Angie o veka a ya fhasi fhasi lwanzheni? Hoo! Ndi ngauri u ḡo vha e na nyofho. U khou ṭoḡa u shavha Shaka.

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Yoweee! Arali zwino khonani yashu Angie a Ḳiwa? Ndi vhana vha Khovhemakolo vha tshi khou lila.</p> <p>‘Ri ḡo thusa!’ ndi khotsi a Khovhemakolo vha tshi fhindula.</p> <p>‘Ri nga si kone u mu sala murahu, ngauri Shaka i nga ri Ḳa na riḡe’ ndi mme a Khovhemakolo vha no ralo.</p> <p>Muḡa uyu muḡuku wa Khovhemakolo wa mbo ḡi ḡhusana nga mihumbulo. Vha vhamba maano. Vho vha vha tshi ḡivha uri hu na Ḳivhanda Ḳithihi fhedzi hafho lwanzheni Ḳine Ḳi ngathusa Angie: vha tea u wana Wendy Khovhe ya Vhimbi!</p>	<p>Ndi ngani Khovhemakolo dzi sa tali dza ranga Angie phanḡa? Hoo! Ndi ngauri ndi ḡhukhu – dzi nga Ḳiwa.</p>
<p>Khotsi a Khovhemakolo vha tala vha ya hayani fhasifhasi madungunudzini a lwanzhe nga u ḡavhanya. Vha wana luḡingo lwavho lwo itwaho sa khovhe. Vha founela Wendy Khovhe ya Vhimbi. ‘Wendy, Wendy, ri khou humbela thuso!’ ndi khotsi a Khovhemakolo vhano ralo. ‘Shaka i khou pandamedza Angie khovhe ya Muruḡwa. Khonani yashu i khakhathini’</p> <p>‘Khunzi heiḲa nḡe i nga si nnyite tshithu! A thi i shavhi!’ ndi Wendy a no ralo. ‘Ndi khou ḡa!’</p>	<p>Ndi ngani Wendy Khovhe ya Vhimbi a sa ofhi? Hoo! Ngauri u ḡivha uri Shaka a nga si vuwe o huvhadza khovhe ya Vhimbi.</p>
<p>Wendy Khovhe ya Vhimbi ya tala ya swika ha khonani yayo Angie khovhe ya Muruḡwanga u ḡavhanya. Nga u tou tapa mutshila, a shushedza Shaka. A veka o ranga Angie phanḡa uri Angie a kone u shavha.</p> <p>‘U tou vha khunzi i no tshilela u shengedza vhaḡwe!’ Wendy Khovhe ya Vhimbi i tshi huwelela. ‘A zwi ambi uri u muhulwane u tea u tambudza vhaḡuku.’ Ndi Wendy a tshi amba.</p>	<p>Ndi ngani Wendy Khovhe ya Vhimbi o sema Shaka?</p> <p>Ngauri Shaka i na tshiḡuhu nahone i tambudza zwipuka zwiḡuku. Wendy u pfa uri a zwo ngo tea uri i ite ngauralo.</p>
<p>Nga murahu, Angie khovhe ya Muruḡwa ya ya kha Wendy. Angie a mu ambadza khare i sa fani na dziḡwe ye a vha o mu itela. ‘U khonani ya ngohongoho’ ndi Angie a no ralo.</p>	<p>Ndi ngani Wendy Khovhe ya Vhimbi o pfa a tshi ḡihudza? Hoo! Ngauri Angie o mu itela khare ya vhukonani i sa fani na dziḡwe.</p>

VHEGE YA 3

Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Ndi ngafhi ho tsireledzeaho?	Ho tsireledzea kha ḡakalwanzhe.
Wendy o thusisa hani khonani yawe?	<ul style="list-style-type: none"> • O ḡa musi a tshi tou bva u vhidzwa nga khotso a Khovhemakolo. • O shushedza Shaka nga mutshila. • A veka o ranga Angie phanḡa uri Shaka a songo fara Angie. • O sema Shaka a ri a zwi ambi uri u muhulwane u tea u tambudza vhaṭuku.
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi nga mini Khovhemakolo dzo vha dzi tshi khou shavha?	<ul style="list-style-type: none"> • Vho vha vho tshuwa musi vha tshi pfa muṅwe a tshi khou ṭavha mukosi. • Vho vha vho tshuwa ngauri vho vha sa ḡivhi uri hu khou itea mini. • Vho vha vho tshuwa ngauri vha humbula uri Angie a nga Jiwa. • Vho vha vha tshi khou ofha Shaka! • Vho vha vha tshi khou ofha u tevhelela Angie – vha khou shavha u Jiwa.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kiḡasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala 3**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kiḡasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuṅa**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kiḡasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuṅa**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - mvumbo.
  - vhuḍifungi
  - vhuthu.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi bva kule, ndi bva kule. Kudobo nda tengenedza, Ha ḡa na a si no ngo ḡa; Wee! Wee! Wee!	<i>Vhagudi kha vha sumbedze vhukonani nga nyito iyi ya tshidimela.</i> <i>Vhagudi vhararu vha a farana nga khuḡavhavha vha tshi edza maṭorokisi a tshidimela o hakanaho. Vha mona na kiḷasi (hu no tshimbilea) vha tshi namedza vhaṅwe sa tshidimela tshi tshi namedza vhanameli zwiṭitshini.</i>
Mbavu dzanga, mbabvu dzanga Dzi a vhavha, dzi a vhavha, Nga zwitavha, nga zwitavha; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tshi khou ita masongesonge tshi tshi gonya zwitavha.</i>
Gudu-tzwirr! Gudu-tzwirr Ndo no swika, ndo no swika, Ḍoroboni, ḡoroboni; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tsho swika ḡoroboni. Vhanameli vha a tsa. Vhagudi vhaṅwe vhoṭhe vha a tsa tshidimelani ha sala vhaḷa vhararu vha re tshidimela.</i>

THERISANO YA MAṅWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Mubvumbedzwa muhulwane kha tshiṭori itshi ndi...
  - b Ndi ṭhama/khonani ya vhukuma musi a tshi...
  - c Ndi vhona uri thero ya tshiṭori hetshi ndi u ri funza nga vhuṭhama/vhukonani ngauri...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso iṅwe na iṅwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kiḷasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.

- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya guḍiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḷavhuvhili na Ḷavhuraru. Hu tshi katelwa na thangi.

dz	hw	u
i	m	a
l	vh	o
r	f	h

U MODEḶA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /**dz**/ na /**hw**/
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumisa mubvumo wo tiwaho, sa /**dz**/ - /**u**/ - /**l**/ - /**a**/ = **dzula**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho - a vho ngo tea u shumisa fhedzi /**dz**/ **kana** /**hw**/
- 6 Kha vha sumbedze vhana uri maipfi a vhumbiwa hani, sa: /**f**/ - /**a**/ - /**m**/ - /**a**/ = **fama**

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅḍowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **dz**, **hw**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **dzula**, **dzama**, **dzima**, **dzuvha**, **hwala**, **hwivha**, **fama**, **hama**, **rama**, **fomo**, **fagi**

PHUROGIREMEṬHADḲULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

15 minutes

Thevhelauvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U NWELEDZA

U EDZISELA TSHIṬORI

Ḳinwalwa	Mugudisi vha ri:	Vhagudi:
Muṭa muṭuku wa Khovhemakolo wo vha u tshi dzula fhasifhasi madungunudzini lwanzheni lwa muvhala wa lutombo.	Kha ri tale lwanzheni sa khovhe!	Vha veka lwa kholekhole.
Muṭa hoyu muṭuku wa Khovhemakolo wo vha u tshi zwi takalela u dzula lwanzheni. Wo vha u tshi wana zwithu zwinzhi zwa u Ḳa madungunudzini a lwanzheni. Wo vha u na khonani nnzhi dza vhadzulavhupo vha henefho madungunudzini. Wo vha u tshi pfa wo tsireledzea.	Muṭa wa khovhemakolo u pfa wo takala nahone wo tsireledzea. Kha ri sumbedze u takala na u tsireledzea u fana na muṭa wa khovhemakolo.	Vhagudi vha sumbedza vho takala na u tsireledzea.
Fhedzi-ha Ḳinwe ḡuvha, musi muṭa uyu muṭuku wa Khovhemakolo u tshi khou Ḳa tshiswiṭulo, vha pfa muṭwe a tshi khou ṭavha mukosi: 'Nthuseni! Nthuseni! nthuseni!' 'Yowee! Ndi nnyi ane a khou huwelela?' ndi khotsi a Khovhemakolo vha tshi vhudzisa. 'Hu khou itea mini?' Ndi vhana vhaṭuku vhararu vha tshi vhudzisa, vho farwa nga nyofho. 'Ndi ḡo ya nda ṭolela!' ndi mme a Khovhemakolo vha tshi amba vha tshi sumbedza u sa ofha.	Kha vha vhidze mugudi muthihi a ḡe phanḡa ha kaḲasi a vhidzelele uri 'thusani wee'. Kha vha vhudze avho vharwe vhagudi uri: Kha ri sumbedze ro tshuwa zwa kholekhole u fana na zwikovhe zwa khovhemakolo.	Mugudi muthihi u vhidzelela uri 'thusani wee'. Vharwe vhagudi vhoṭhe vha: Sumbedza u tshuwa Vha ri: 'Hu khou bvelela mini?'

VHEGE YA 3

Vhege ya 3 • Thero: Vhuṭama/vhukonani ndi mini?

Liṅwalwa	Mugudisi vha ri:	Vhagudi:
<p>Mme a Khovhemakolo vha mbo ḡi tala vha tshi ya lumemeni lwa ḡakalwanzhe. Vhana vhaṭuku na khotsi avho vho vha vha tshi khou tevhela nga murahu, vha tshi ṭoḡa u vhona uri hu khou itea mini? Vha mbo ḡi vhona khovhe ya Shaka i tshi khou pandamedza khonani yavho, Angie, khovhe ya Muruṅwa. Yo vha i tshi khou ṭoḡa u i ḡa.</p> <p>Mme a Khovhemakolo vha mbo ḡi vhidzelela Angie uri a shavhele ngei kha ḡakalwanzhe hune a ḡo tsiredzea. Fhedzi Angie o vha o tshuwesa a mbo ḡi veka a tsela fhasi fhasi lwanzheni a tshi khou shavha khovhe ya Shaka.</p>	<p>Kha ri ḡiite Mme a Khovhemakolo. Kha ri vhidze Angie uri a ḡe kha ḡakalwanzhe!</p>	<p>Vha ri: 'Shavhelani ngeno Angie!'</p>
<p>Yoweee! Arali zwino khonani yashu Angie a ḡiwa? ndi vhana vha Khovhemakolo vha tshi khou lila.</p> <p>'Ri ḡo thusa!' ndi khotsi a Khovhemakolo vha tshi fhindula.</p> <p>'Ri nga si kone u mu sala murahu, nga uri Shaka i nga ri ḡa na riṅe' ndi mme a Khovhemakolo vha no ralo.</p> <p>Muṭa uyu muṭuku wa Khovhemakolo wa mbo ḡi ṭhusana nga mihumbulo. Vha vhamba maano. Vho vha vha tshi ḡivha uri hu na ḡivhanda ḡithihi fhedzi hafho lwanzheni ḡine ḡi ngathusa Angie: vha tea u wana Wendy Khovhe ya Vhimbi!</p>	<p>Kha ri ḡi ite muṭa wa khovhemakolo lwa kholekhole. Kha ri lingedze u vhamba maano, u fana na khovhemakolo!</p>	<p>Vha songa mutumba na vha re tsini navho.</p> <p>Vha ri: 'Ri ngathusa hani Angie wa Khovhemuruṅwa?'</p> <p>Vha ri: 'Kha ri ye u ṭoḡa Wendy Khovhe ya Vhimbi!'</p>
<p>Khotsi a Khovhemakolo vha tala vha ya hayani fhasifhasi madungunudzini a lwanzhe nga u ṭavhanya. Vha wana luṭingo lwavho lwo itwaho sa khovhe. Vha founela Wendy Khovhe ya Vhimbi. 'Wendy, Wendy, ri khou humbela thuso ndi khotsi a Khovhemakolo vhanu ralo. 'Shaka i khou pandamedza Angie khovhe ya Muruṅwa. Khonani yashu i khakhathini'</p> <p>'Khunzi heḡa nṅe i nga si nnyite tshithu! A thi i shavhi!' ndi Wendy a no ralo. 'Ndi khou ḡa!'</p>	<p>Kha ri ḡi ite Khotsi a Khovhemakolo. Ri ḡo tala ri tshi ya hayani ra founela Wendy Khovhe ya Vhimbi.</p>	<p>Vha tala vha tshi ya hayani lwa kholekhole</p> <p>Vha founela Wendy Khovhe ya Vhimbi lwa kholekhole.</p> <p>Vha ri: 'Wendy, Wendy, ri thuseni wee!'</p>
<p>Wendy Khovhe ya Vhimbi ya tala ya swika ha khonani yayo Angie khovhe ya Muruṅwa nga u ṭavhanya. Nga u tou tapa mutshila, a shushedza Shaka. A veka o ranga Angie phanḡa uri Angie a kone u shavha.</p> <p>'U tou vha khunzi i no tshilela u shengedza vhaṅwe!' Wendy Khovhe ya Vhimbi i tshi huwelela. 'A zwi ambi uri u muhulwane u tea u tambudza vhaṭuku.' Ndi Wendy a tshi amba.</p>	<p>Kha ri ḡiite Wendy Khovhe ya Vhimbi lwa kholekhole.!</p>	<p>Vha kukumuwa vha vha vhahulwane sa Wendy Khovhe ya Vhimbi.</p> <p>Vha ri: U tou vha khunzi i no tshilela u shengedza vhaṅwe!' A zwi ambi uri u muhulwane u tea u tambudza vhaṭuku!'</p>

Ḳinwalwa	Mugudisi vha ri:	Vhagudi:
Nga murahu, Angie khovhe ya Muruṅwa ya ya kha Wendy. Angie a mu ambadza khare i sa fani na dziṅwe ye a vha o mu itela. 'U khonani yangohongoho' ndi Angie a no ralo.	Kha ri sumbedze ro fushea na u ḡihudza sa Wendy!	Vha ambara khare lwa kholekhole. Vha tala vho ambara khare lwa kholekhole, vha sumbedza vha tshi ḡihudza ngazwo.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila

Minete ya 30

VHEGE YA 3

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḡlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo Ḳa U vhala 3.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kḡlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kḡlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

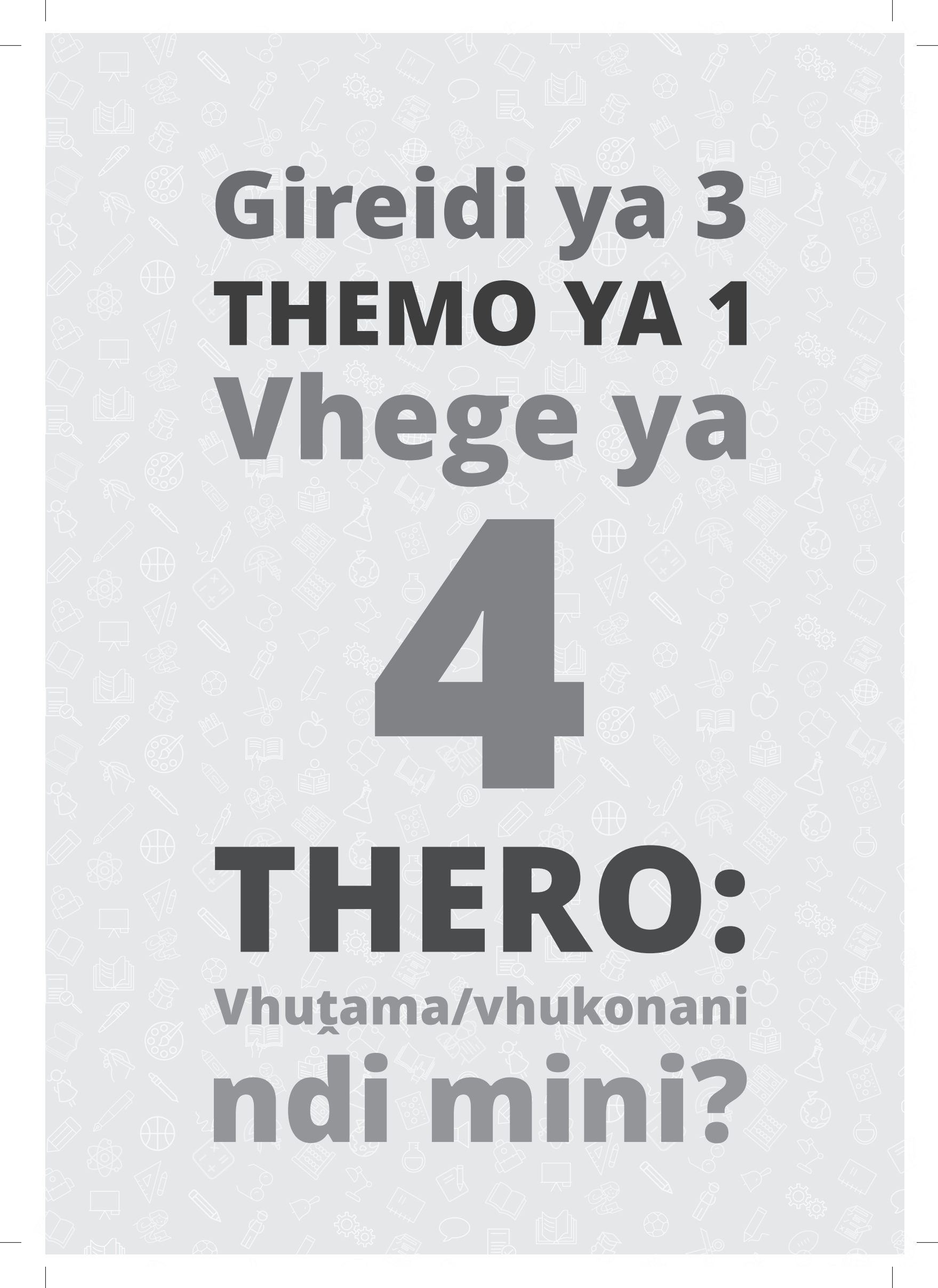

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḁuvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yoṭhe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudzisoṭhuṭhuwedzi dzine dza ḁo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwiṭori zwifhio zwe ra vhala roṭhe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwiṭori zwe ra vhala?
  - e Ro ṅwala nga mini ino vhege?
  - f Muṅwalo waṅu wo khwinifhala nga ndila-ḁe ino vhege?
  - g Kuvhalele kwaṅu kwo khwinifhala nga ndila-ḁe ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na ḁihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha ḁo zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha ḁikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha dzhieze nzhele: Maitete haya a u ḁiingamela na u ḁitola a na ndeme khulwane sa tshipiḁa tsha u guda. Vha songo fanywa vho pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 3 THEMO YA 1 Vhege ya

4

THERO:

Vhufama/vhukonani

ndi mini?

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭhaṭha/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudisi: zwifanyiso zwi bvaho kha magazini zwa dzikhonani.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: ṭhoḍisiso nga ḍuvha ḷa inthaneshinala ḷa vhuṭama/vhukonani.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza ḷaiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 4, Kha ri ṅwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 5, Kha ri ṅwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 6, Kha ri vhale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha musu we nathusa khonani yaṅu, sa Wendy Khovhe ya Vhimbi.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

U DOVHOLOLA THERO: U WANA NḌIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha Mbuso na Precious vha tshi khou sea vhothe kha tshitori tsha Bugu Khulwane: **Khasili ya mutavha ya Mbuso**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanda na thero ntswa i no pfi: Vhutama/vhukonani ndi mini?
- 3 Kha vha ole tshidanga vhukati ha bodo ya tshoko vha nwale dzina la **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha nwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisothuhuwedzi dzi tevhelaho:
  - a No guda mini nga vhukonani kha Wendy Khovhe ya Vhimbi?
  - b Ndi mvumbo ifhio ine khonani vhukuma ya tea u vha nayo?
  - c Ndi zwifhio zwine khonani i si tee u zwi ita?

VHEGE YA 4

ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - khasili ya mutavha.
  - ngolo
  - tshipeidi.

Tsidade kana luimbo	Nyito
Ndi bva kule, ndi bva kule. Kudobo nda tengenedza, Ha ḡa na a si no ngo ḡa; Wee! Wee! Wee!	<i>Vhagudi kha vha sumbedze vhukonani nga nyito iyi ya tshidimela.</i> <i>Vhagudi vhararu vha a farana nga khudavhava vha tshi edza matrokisi a tshidimela o hakanaho. Vha mona na kilasi (hu no tshimbile) vha tshi namedza vhanwe sa tshidimela tshi tshi namedza vhanameli zwiitshini.</i>
Mbavu dzanga, mbabvu dzanga Dzi a vhavha, dzi a vhavha, Nga zwitavha, nga zwitavha; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tshi khou ita masongesonge tshi tshi gonya zwitavha.</i>

Tsidade kana luimbo	Nyito
Gudu-tzwirr! Gudu-tzwirr Ndo no swika, ndo no swika, Ḑoroboni, Ḑoroboni; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tsho swika Ḑoroboni. Vhanameli vha a tsa. Vha gudi vharwe vhoṭhe vha a tsa tshidimelani ha sala vhaḵa vhararu vha re tshidimela.</i>

Muṅwalo

Minete ya 15

1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅḵowedzo vha ṅwale deithi ṭhoho: **Vhuthihi a ya kha Vhunzhi.**

2 Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ṅwale nomboro 1 – 5 kha lukombo lwa bugu, vha pfuke mutalo vhukati ha nomboro.

3 Kha vha vhidzelele maipfi sa zwi tevhelaho. Vhagudi vha tea u ṅwala maipfi tsini na nomboro.

Maipfi a Vhuthihi a tshi ya kha Vhunzhi

a Tshikepe.

b Mbudzi.

c Kuḑula.

d Tshitaḵa.

e Mutevhe.

4 Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṅwala maipfi a ye kha vhnunzhi kha mutalo wa nga fhasi.

5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ṅgudo, kha vha ṅwale mafhungo nga ṅḵila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ṅwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ṭalisa muṅwalo wa u pomba.

6 Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo ḵa shanduka hone.

7 Kha vha talele phetheni, sa:

Maipfi a Vhuthihi a a tshi ya kha Vhunzhi

a tshikepe.

zwikepe.

b mbudzi.

(dzi)mbudzi.

c lianga.

maanga.

d muthu.

vhathu.

e mutevhe.

mitevhe.

8 Kha vha vhudze vhagudi vha elelwe phetheni hedzi musi vha tshi khou ṅwala na u vhalala.

- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṬWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangela uvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: Khasili ya muṭavha ya Mbuso
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaṭari liṅwe na liṅwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vhathuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḍi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṭori.
- 6 Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

U n̄wala:

Minete ya 30

U dzudzanya

T̄HOHO: Zwi amba mini u vha na t̄hama/khonani ya vhukuma? Kha vha n̄wale sethe ya ndaela ya u sumbedza uri t̄hama/khonani ya vhukuma i tea u vha t̄hama/khonani de?

MUSHUMO: Kha vha n̄wale sethe ya ndaela.

NDUGISELO:

- 1 Kha vha n̄wale mutevhemuṭoli wa u dzudzanya kha bodo ya tshokho vha sa athu thoma u n̄wala ngudo.
- 2 Kha vha n̄wale mvetomveto yavho kha bodo ya tshokho ngudo i sa athu thoma, vha dzhenise na zwo khakheaho, tshithihi kana zwivhili.

MUTEVHEMUṬOLI WA U DZUDZANYA/U EDITHA:

- 1 Ndo shumisa tshifhinga tsha zwino?
- 2 Ndo thoma ndaela in̄we na in̄we nga nomboro i no bula vhuimo?
- 3 Ndi na ndaela dza 6?
- 4 Ndo peḷeṭa maipfi zwavhuḍi?
- 5 Ipfi līn̄we na līn̄we lī thoma nga leḍeredanzi?
- 6 Fhungo līn̄we na līn̄we lī fhela nga tshithoma kana tshigagarukela?

U MODEḶA/U EDZISELA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (N̄NE NDI ITA...)

- 1 Kha vha vhalele vhagudi mutevhemuṭoli n̄tha.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhalele vhagudi mvetamveto n̄tha.
- 3 Kha vha sedzuluse mutevhemuṭoli, vha vha vhone arali mvetomveto yavho i si na vhukhaki kana i tshi ṭoda u khakhululwa.
- 4 Nga u modeḶa kha vha sumbedze vhagudi n̄dila ya u khakhula.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (VHOIWE NI ITA...)

- 1 Kha vha n̄ee vhagudi bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha wane mvetomveto ya mushumo wa u n̄wala.
- 3 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sedzuluse mutevhemuṭoli wa u dzudzanya, vha khakhulule na u khwinisa ho teaho.
- 4 Kha vha humbele vhagudi uri vha shume, kha vha monamone na kiḷasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho – kha vha vhe na vhuṭanzi ha uri vha shuma na tshigwada tshin̄we na tshin̄we tsha vhagudi kha ngudo ya mushumo muṅwe na muṅwe wa u n̄wala.
- 5 Kha vha sedzese vhukhaki ho ḍowealeho vhune ha anzela u itwa nga vhagudi musi vha tshi khou n̄wala.

- 6 Kha vha vhudze vhangudi uri vha thetshelese, kha vha n'wale vhukhaki ho doweleaho vhune ha anzela u itwa nga vhangudi kha bodo ya tshoko.
- 7 Kha vha sumbedze vhangudi kukhakhululele kwa vhukhaki havho.

Ndila ya u vha khonani yavhudi

1. ^T @sha u thoma, u vha khonani yanga ni tea u kovhekana na n'ne.
2. ^T @sha vuvili, ni tea u vha na v^hulenda tshifhinga tsho^hthe.
3. ^I @sha vhuraru, ni tea u thetshelisa zwip zwanga.
4. ^T @sha vhuna, a ni te u vha a sa takadzi kha nne.
5. ^T @sha v^hutanu, a ni tea u vha muvi.
6. ^T @sha u fhedzisela, ni songo ntsea.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvuhvili

U ũalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ndovhololo ya mibvumo, u fhandekanya na u ũanganya

KHA VHA DIVHADZE MUBVUMO

NNE NDI ITA ...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **mb**
- 2 Kha vha bule ipfi: **mbila**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yothe: **/mb/-i/-l/-a/**
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: **/mb/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: **/i/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: **/i/**
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela ilo: **/a/**
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **mbila**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ũanganya mibvumo uri vha sike ipfi: **/mb/-i/-l/-a/ = mbila**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ipfi ilo: **/mbi/**
- 11 Kha vha bule dungo la vhuvhili la ipfi ilo: **/la/**
- 12 Kha vha modele vha tshi sumba madungo na u a ũanganya uri a vhumbe ipfi ilo: **/mbi/-la/ = mbila**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **mb**
- 2 Kha vha bule ipfi: **mbula**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? **/mb/**
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? **/u/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: **/l/**
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo ndi ufhio?? **/a/**
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo ndi ufhio? **/mb/-u/-l/-a/**
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **mbula**
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u ũanganyisa mibvumo kha ipfi navho. **/mb/-u/-l/-a/ = mbula**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ilo ipfi ndi lifhio?: **/mbu/**
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ilo ipfi ndi lifhio?: **/la/**
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ũanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: **/mbu/-la/ = mbula**

VHOIWE NI ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na ṭhoho: **maipfi a mb.**
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a mbalo
  - b mbila
  - c mbula
  - d mbevha
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou ṭoda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi nga muṅwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u ṭalusa muṅwalo wa **U POMBA.**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

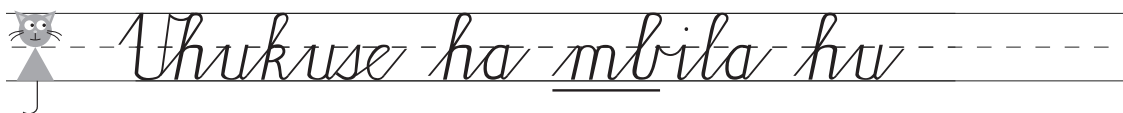
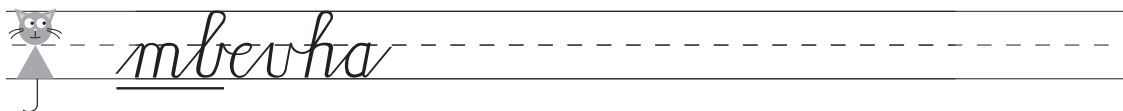
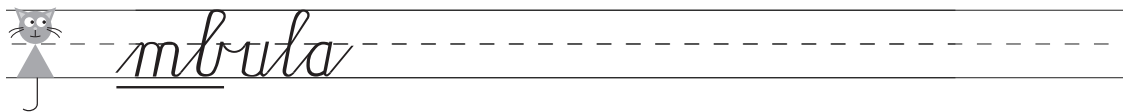
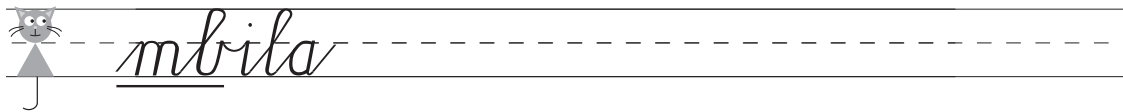
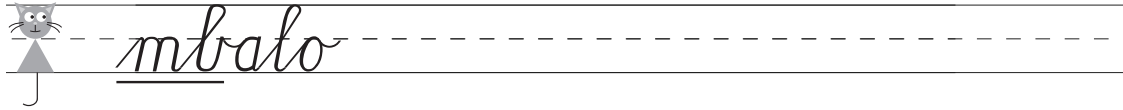
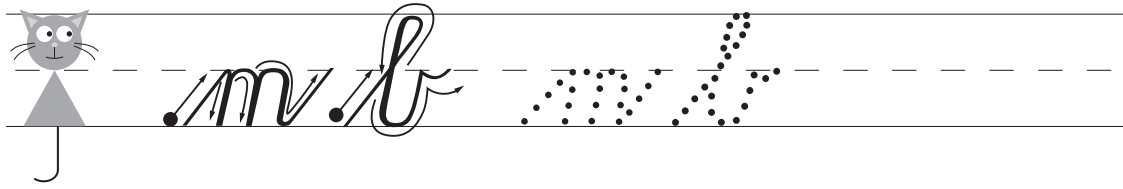

Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha U vha n̄wale n̄wala ma(ḷeḷere), maipfi/mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḷeḷere maṭuku na u pomba: **mb**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḷeḷere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḷeḷere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṀIRATHEDZHI ZWA U PFESESA:: U ḐIVHUDZISA/U HUMBULELA

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>U bva tshee mme a Mbuso vha mu vhudza uri hu khou yiwa bitshini musi zwikolo zwi tshi vala nga holodei ya tshilimo, tshe a ṭwela u humbula tshone ho vha u fhaṭa khasiji dza muṭavha.</p> <p>Mbuso o elekanya nga u fhaṭa khasiji dza muṭavha dza u naka. O elekanya nga u fhaṭa khasiji dzi re na ngolo khulu u mona nadzo, ngolo dzo ḑalaho maḑi a lwanzhe.</p>	<p>Ndi a ḑivhudzisa uri Mbuso o no vhuya a ya bitshini naa?</p>
<p>Ndi fhaṭa-ha Mbuso na mme awe vha tshi ya mavhengeleni u renga zwoṭhe zwi no ḑo shumiswa bitshini. Musi vhe mudubani wa u badela, Mbuso a vhona tshipeidi na tshibakete. 'Mmawe, ndi zwi dzhie?' u a humbela, 'Ndi khou tou humbela!'</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Mbuso u khou ṭoḑou renga tshibakete na tshipeidi zwine a ḑo fhaṭa ngazwo khasiji dza muṭavha bitshini.</p>
<p>Ḑi tshi tsha nga matshelo, Mbuso na mme awe vha buba vha ya renngeni ya thekhisi. Thekhisi ya tshimbila lwendo lwa awara nnzhi, u swikela Mbuso a tshi vhona lwanzhe lu hafhaṭaa!</p>	<p>Ndi a ḑivhudzisa uri ndi lwa u thoma naa Mbuso a tshi vhona lwanzhe?</p>
<p>Musi vho no swika bitshini, Mbuso a thoma u gwa muṭavhani. A gadela muṭavha tshibaketeni tshawe tshiswa. U bva afho, a shumisa tshibakete kha u vhumba thawara dza khasiji yawe ya muṭavha. A shumisa zwitanda kha u ṭoma fuḷaga kha thawara. A shumisa khamba ṭhukhu kha u ita mafasiṭere. A gwa ngolo khulu i tshi mona na khasiji nga nnḑa hayo. U bva afho, a i ḑadza nga maḑi a lwanzhe.</p>	<p>Mbuso u vhone a tshi ḑivha mushumo wawe. Ndi a kona u humbulela uri ha khou thoma u fhaṭa khasiji nga hei, ngauri u vhone a tshi ḑivha zwine a tea u ita!</p>
<p>Mbuso a mbo imela kulenyana o lavhelesa mishumo ya zwanḑa zwawe. A rembuluwa a vhidzelela mme awe. 'Mma!' u a huwelela, 'Kha vha ḑe vha vhone!' U rembuluwa ha Mbuso u bva kha mme awe ho itea mazha na musi kuriwe kusidzana ku tshi raha bola yakwo ya lutombo, bola ye kha khasiji ya Mbuso mboo! Khasiji ya fhalala.</p>	<p>Yooo! Ndi a ḑivhudzisa uri Mbuso o ḑipfa hani musi khasiji yawe yo fhaladzwa?</p>
<p>Kuḷa kusidzana kwa mbo ḑi rembuluwa, kwe mapidi ku tshi shavha. Tshe Mbuso a vha o sala natsho ho vha hu thulwi ya muṭavha.</p> <p>'Heḷa!' u a vhidzelela, 'No tshinya khasiji yanga!' Fhedzi kuḷa kusidzana ku si vuwe kwo rembuluwa. Kwa gidima, asikuḷaa! Ku tshi tsa na bitshi.</p>	<p>Ndi a ḑivhudzisa uri ndi ngani kuḷa kusidzana kwo fhaladza khasiji ya muṭavha ya Mbuso?</p>

Linwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Mbuso a gidimela ha mme awe. 'Houja musidzana o wisa khasili yanga yothe!' ndi Mbuso a no ralo.</p> <p>'Ri do fhaṭa iriwe, riwananga,' hu amba mme awe.</p> <p>Mbuso na mme awe vha thoma u gwa muṭavha. Vha shumisa tshibakete kha u fhaṭa thawara. Fulaga dza hone dza vha khulwane kha dziḷa dza khasili ya muṭavha ya Mbuso ya u thoma. Vha ya vha dobela khamba tshena khulwane dza u ita mafasiṭere. Vha mbo gwa ngolo khulu u mona na khasili nga nḡa. Ngolo ya hone yo vha yo tsa u fhira ya u rangani. Vha ka maḡi a lwanzhe nga tshibakete vha shela ngolo ya ḡala. Vha mbo fhaṭa muratho u tshi pfuka ngolo.</p>	<p>Hoo! Ndi a zwi humbulela uri mme a Mbuso vha khou ṭoḡou mu thusa u fhaṭa khasili ya muṭavha i no ḡo imela iḷa yo wiswaho!</p>
<p>Mbuso na mme awe vha sendela murahunyana uri vha ṭole zwe vha ita.</p> <p>'Yoo, heyi khasili ya muṭavha i fhira heiḷa yaṅu ya u thoma!' hu pfala ipfi ḷa kusidzana ḷi tshi ralo.</p> <p>Mbuso a rembuluwa. Kuḷa kusidzana kwa bola ya lutombo kwo vha kwo ima murahu hawe.</p> <p>Kwa ḡekedza Mbuso khovheḡaledzi yoneyone ya phephulu.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri kuḷa kusidzana kwa bola ya lutombo kwo vha ku songo ḡiimisela u wisa khasili ya Mbuso ya u thoma, ngauri kwo vhuya na tshifhiwa tshi re tshipfumelo!</p>
<p>Mbuso a dzhia khovheḡaledzi a i vhea kha muṭumeri wa khasili yawe.</p> <p>'Khezwo,' a ralo, 'heyi ndi yone khasili ya muṭavha yavhuḡisa i sa athu vhonwa!'</p> <p>Kuḷa kusidzana kwa ḡwethuwa ku tshi tendelela nga ṭhoho. 'Nḡe ndi pfi Precious,' ku ralo ku tshi ḡiḡivhadza. 'Ni nga ntsumbedza-vho kufhaṭelwe kwa khasili?' ku a humbela, ngeno ku tshi khou vhea iḷa bola fhasi muṭavhani.</p>	<p>Ndi a ḡivhudzisa uri Mbuso u ḡo gudisa kusidzana u fhaṭa khasili, kana u tshee o sinyuwa?</p>
<p>'Ri tea u thoma nga u ḡadza tshibakete nga muṭavha! hu amba Mbuso. Mbuso na Precious vha thoma u gwa. Precious a khafula muṭavha munzhi nga tshipeidi khathihi fhedzi ha mbo bva kuḡambatshekwa! Zwa shusha Precious zwiḡulu, fhedzi Mbuso a vhona zwi sa seisi zwone! Hu si kale, Precious na ene a thoma u sea-vho. Hu si kale, idzi khonani ntswa dza thoma u vhumbuluwa muṭavhani dzi tshi khou sea.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri u thoma vhuṭama huswa zwi takadza u fhira u fhaṭa khasili dza muṭavha, ngauri Mbuso o mbo ḡi hangwa zwa u fhaṭa khasili ya muṭavha.</p>

VHEGE YA 4

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>'Ndi mini tshe tsha ni takadzesa ṅamusi?' Hu vhudzisa mme a Mbuso vhusiku honoho.</p> <p>'Khasiji dza muṭavha dzo takadza nangoho. Fhedzi tsho takadzesaho ndi u thoma vhuṭama na Precious,' Mbuso u ralo a tshi mwemwela. 'A thi koni u lindela uri ri vhonane hafhu bitshini matsheho!'</p>	<p>Ndi a qivhudzisa arali Mbuso o pfa o mangala uri tshe tsha mu takadzesa ho vha u thoma vhuṭama huswa, ṅṅhani ha u fhaṭa khasiji dza muṭavha?</p>
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Ndi nnyi we a wisa khasiji ya Mbuso?	Precious.
Ri nga hambulela hani uri Precious o ḡisola?	Ngauri o ḡisela Mbuso khovheṅaledzi.
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani mme a Mbuso vho mu thusa u fhaṭa khasiji ya muṭavha?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri khasiji yawe ya u thoma yo wisiwa. • Ngauri o vha o sinyuwa nga murahu ha musi khasiji yawe ya muṭavha i tshi wisiwa. • Ngauri vho vha vha tshi ṭoḡa u mu thusa uri a rudze mbilu.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **La vuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **La vuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvharuru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

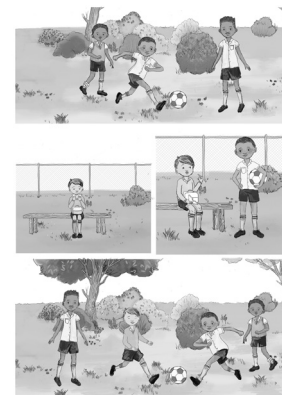
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - ṭhoni
  - ḍowelea.
  - khombo.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi bva kule, ndi bva kule. Kudobo nda tengenedza, Ha ḍa na a si no ngo ḍa; Wee! Wee! Wee!	<i>Vhagudi kha vha sumbedze vhukonani nga nyito iyi ya tshidimela.</i> <i>Vhagudi vhararu vha a farana nga khuḍavhavha vha tshi edza maṭorokisi a tshidimela o hakanaho. Vha mona na kiḷasi (hu no tshimbilea) vha tshi namedza vhaṅwe sa tshidimela tshi tshi namedza vhanameli zwiṭitshini.</i>
Mbavu dzanga, mbabvu dzanga Dzi a vhavha, dzi a vhavha, Nga zwiṭavha, nga zwiṭavha; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tshi khou ita masongesonge tshi tshi gonya zwiṭavha.</i>
Gudu-tzwirr! Gudu-tzwirr Ndo no swika, ndo no swika, Ḍoroboni, ḍoroboni; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tsho swika ḍoroboni. Vhanameli vha a tsa. Vha gudi vhaṅwe vhoṭhe vha a tsa tshidimelani ha sala vhaḷa vhararu vha re tshidimela.</i>

VHEGE YA 4

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u Ṭanganya

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **dy**
- 2 Kha vha bule ipfi: **dyelo**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**dy**/-/**e**/-/**l**/-/**o**/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: /**dy**/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ilo: /**e**/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vuvharu wa ipfi ilo: /**l**/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo: /**o**/
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **dyelo**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**dy**/-/**e**/-/**l**/-/**o**/ = **dyelo**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ipfi ilo: /**dye**/
- 11 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la vuvhili la ipfi ilo: /**lo**/
- 12 Kha vha modeḽe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi ilo /**dye**/-/**lo**/ = **dyelo**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **dy**
- 2 Kha vha bule ipfi: **dyambila**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? /**dy**/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi ilo ndi ufhio? /**a**/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvharu wa ipfi ilo: /**m**/
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvha wa ipfi ilo ndi ufhio? /**b**/
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhanu wa ipfi ilo ndi ufhio? /**i**/
- 8 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhathi wa ipfi ilo ndi ufhio? /**l**/
- 9 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo ndi ufhio? /**a**/
- 10 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe? /**dy**/-/**a**/-/**m**/-/**b**/-/**i**/-/**l**/-/**a**/
- 11 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: /**dy**/-/**a**/-/**m**/-/**b**/-/**i**/-/**l**/-/**a**/
- 12 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha ṭanganyise mibvumo uri vha vhumbe fhungo khathihi na vhone: /**dy**/-/**a**/-/**m**/-/**b**/-/**i**/-/**l**/-/**a**/ = **dyambila**
- 13 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ipfi ilo ndi lifhio?: /**dyam**/
- 14 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vuvhili la ipfi ilo ndi lifhio?: /**bi**/
- 15 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vuvharu la ipfi ilo ndi lifhio?: /**la**/

- 16** Kha vha vhudze vhagudi uri vha t̄anganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**dyam**/-/**bi**/-/**la**/ = **dyambila**

VHOIWE NI ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza nd̄owedzo vha n̄wale deithi na t̄hoho: **maipfi a dy**.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
- 4 **dyambila**
- 5 **dyelo**
- 6 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 7 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga nd̄ila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oda i tshi gudwa.
- 8 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 9 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

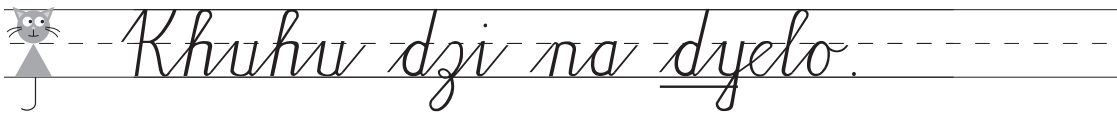
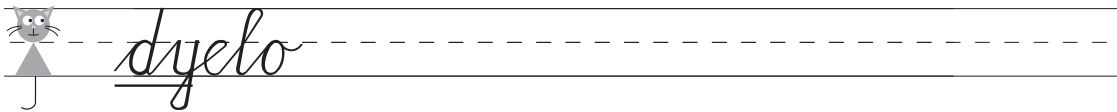
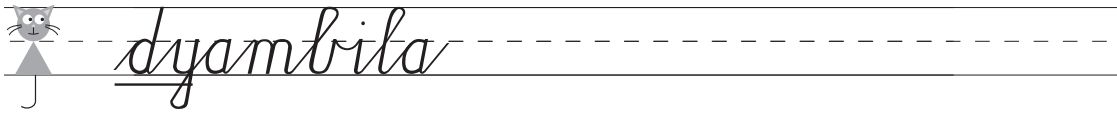
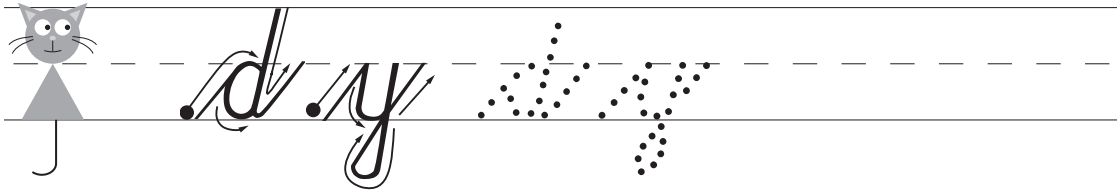
Muñwalo:

Minete ya 15

U n̄wala ma(ḽedere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maḽedere maṭuku na u pomba: **dy**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshand̄a tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshand̄a tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḽedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

Vhege ya 4 • Thero: Vhuṭama/vhukonani ndi mini?

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U ñwala:

Minete ya 30

U anḡadza na makumedzwa

ṬHOHO: Zwi amba mini u vha na ṭhama/khonani ya vhukuma? Kha vha ñwale sethe ya ndaela ya u sumbedza uri ṭhama/khonani ya vhukuma i tea u vha ṭhama/khonani ḡe?

MUSHUMO: Kha vha ñwale sethe ya ndaela.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA:

- 1 Tsha u thoma, uri ni vhe ṭhama/khonani yanga ni tea u vha ...
- 2 Tsha vhuvhili, ni tea u
- 3 Tsha vhuraru, ni tea u...
- 4 Tsha vhuṅa, ni tea u...
- 5 Tsha vhuṭanu, ni tea u...
- 6 Tsha u fhedzisela, ni tea u...

NDUGISELO: Vha sa athu thoma nyito ya u ñwala, ñwalani mvetomveto ye na dzudzanya nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.

U EDZISELA/U MODEḶA KUI TELE KWA U DZUDZANYA: (NṆE NDI ITA ...)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro shumisa mutevhemuṭoli u dzudzanya mvetomveto.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbudze vhagudi uri namusi ri ḡo anḡadza na u ṅea makumedzwa a u fhedzisa a tshipiḡa tsha mañwalwa ashu.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi uri vhone vha ñwalulula hani tshipiḡa tsha mañwalwa avho, vha ñwale na ṭhoho na deithi.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA U ANḡADZA (VHOIWE NI ITA...)

- 1 Kha vha ṅee vhagudi bugu dza ṅḡowedzo.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ñwala deithi na ṭhoho: **Ndaela: U vha khonani ya vhukuma ... (dzina ḷavho)**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha ñwalulule zwavhuḡi tshipiḡa tsha u fhedzisa tsha mañwalwa avho, hu si na u khakha.
- 4 Arali hu na tshifhinga vhagudi vha nga ola muolo nga u ṭavhanya.
- 5 Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha monamone na kiḷasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

VHAGUDI VHA NEA MAKUMEDZWA A MAÑWALWA AVHO

- 1 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngundo, kha vha vhudze vhagudi vha vhee penisela fhasi.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha rumbuluwe vha ambe, vha vhalelane mañwalwa avho na phathinara.
- 3 Musi vhagudi vho no fhedza nga izwo, kha vha vhidze mugudi muthihi kana vhagudi vhavhili vha ḁe vha vhalele kilasi mañwalwa avho.
- 4 Kha vha ṭane mañwalwa a vhagudi vho a livhanya na levele ya maṭo avho, uri vha kone u vhalelana mañwalwa nga tshavho.

Ndila ya u vha khonani yavhudi

1. Tsha u thoma, u vha khonani yanga ni tea u kovhe kana na nne.
2. Tsha vuvili, ni tea u vha na vhatenda tshifhinga tsho the.
3. Tsha vhuraru, ni tea u the tshelesa zwiphiri zwanga.
4. Tsha vhuna, a ni te u vha a sa takadzi khe nne.
5. Tsha vhatanu, a ni tea u vha mvhi.
6. Tsha u fhedzisela, ni songo ntsea.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuṇa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

MaḲedere a a ṭhaḲulana

NNE NDI ITA ...

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri namusi ri ḡo, ita ndowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḡo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṇwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **mbila, mbula**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **mbila, mbula**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /i/ na /u/ ndi maḲedere o fhambanaho, fhedzi maḲedere ayo maṇwe oṭhe a a fana!

RINE RI ITA...

TSHITENWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṇwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **mbula, mvula**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **mbula, mvula**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṇwale ipfi li tevhelaho kha bodo ya tshoko: **mbula**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi Ḳedere liḲhio line na nga tshentsha kha fhungo ili na ita uri ipfi ili li ambe zwiṇwe zwo fhambanaho na zwine la amba zwone?
- 3 Kha vha ṇwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa: **nula, vula, rula, dzula, mvula, dzeula, vheula, mbila**

NNE NDI ITA ...

- 1 kha vha ṇwale ipfi li tevhelaho kha bodo ya tshoko: **mbila**
- 2 Kha vha ṇee vhagudi ndaela ya u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha liṇwe Ḳedere vha dzhenise liṇwe. Vha dzhenise Ḳedere liṭhihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḡe phanda vha ṇwale maipfi avho bodo ya tshoko:.
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho tshentshwa maḲedere afhio. **ila, tila, ndila, mbula**

PHUROGIREMETHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIḲIRATHEDZHI ZWA U PFESEA: U DIVHUDZISA/U HUMBULELA

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>U bva tshee mme a Mbuso vha mu vhudza uri hu khou yiwa bitshini musu zwiḡkolo zwi tshi vala nga holodei ya tshilimo, tshe a ḡwela u humbula tshone ho vha u fhaḡa khasiḡi dza muḡavha.</p> <p>Mbuso o elekanya nga u fhaḡa khasiḡi dza muḡavha dza u naka. O elekanya nga u fhaḡa khasiḡi dzi re na ngolo khulu u mona nadzo, ngolo dzo ḡalaho maḡi a lwanzhe.=</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Mbuso o no vhuya a ya bitshini, ngauri u na nḡivho ya u fhaḡa khasiḡi dza muḡavha.</p>
<p>Ndi fhaḡaha Mbuso na mme awe vha tshi ya mavhengeleni u renga zwoḡthe zwi no ḡo shumiswa bitshini. Musu vhe mudubani wa u badela, Mbuso a vhona tshipeidi na tshibakete. 'Mmawe, ndi zwi dzhie?' u a humbela, 'Ndi khou tou humbela!'</p>	<p>Ndi kha ḡi elelwa ndi tshi shumisa tshibakete kha u ita thawara yoneyone. Ndi a humbulela uri u khou humbula nga u fhaḡa khasiḡi dza muḡavha dzavhuḡi hezwi a tshi khou humbela u renga tshibakete!</p>
<p>Ḳi tshi tsha nga matshelo, Mbuso na mme awe vha buba vha ya renngeni ya thekhisi. Thekhisi ya tshimbila lwendo lwa awara nanzhi, u swikela Mbuso a tshi vhona lwanzhe lu hafhaḡaa!</p>	
<p>Musi vho no swika bitshini, Mbuso a thoma u gwa muḡavhani. A gadela muḡavha tshibaketeni tshawe tshiswa. U bva afho, a shumisa tshibakete kha u vhumba thawara dza khasiḡi yawe ya muḡavha. A shumisa zwitanda kha u ḡoma fuḡaga kha thawara. A shumisa khamba ḡhukhu kha u ita mafasiḡere. A gwa ngolo khulu i tshi mona na khasiḡi nga nḡa hayo. U bva afho, a i ḡadza nga maḡi a lwanzhe.</p>	<p>Ndi a humbulela uri Mbuso u ḡhanngela u ita khasiḡi dzo fhelelaho, nahone dzo nakaho – u dzhenisa zwithu zwinzhi khadzo!</p>

VHEGE YA 4

Vhege ya 4 • Thero: Vhuxama/vhukonani ndi mini?

Linwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Mbuso a mbo imela kulenyana o lavhelesa mishumo ya zwanḡa zwawe. A rembuluwa a vhidzelela mme awe. 'Mma!' u a huwelela, 'Kha vha ḡe vha vhone!' U rembuluwa ha Mbuso u bva kha mme awe ho itea mazha na musi kuriwe kusidzana ku tshi raha bola yakwo ya lutombo, bola ye kha khasiji ya Mbuso mboo! Khasiji ya fhalala.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri mbuso u pfa a tshi ḡihudza nga khasiji yawe ya muḡavha, ngauri u khou tama u sumbedza mme awe. A nga vha a tshi khou pfa o sinyuswa ngauri yo thuthekanyiwa mme awe vha sa athu i vhona!</p>
<p>Kuḡa kusidzana kwa mbo ḡi rembuluwa, kwe mapidi ku tshi shavha. Tshe Mbuso a vha o sala natsho ho vha hu thulwi ya muḡavha.</p> <p>'Heḡa!' u a vhidzelela, 'No tshinya khasiji yanga!' Fhedzi kuḡa kusidzana ku si vuwe kwo rembuluwa. Kwa gidima, asikuḡaa! Ku tshi tsa na bitshi.</p>	<p>Ndi a zwi elelwa uri nga vhuya tshitorini itshi, Precious u a humbela pfarelo! Fhedzi hafha hune ra vha hone kha tshitori, zwi tou nga o fhaladza khasiji nga khole, ngauri o fhedza o shavha hu si na tshe a amba!</p>
<p>Mbuso a gidimela ha mme awe. 'Houḡa musidzana o wisa khasiji yanga yoḡhe!' ndi Mbuso a no ralo.</p> <p>'Ri ḡo fhaḡa inwe, nwananga,' hu amba mme awe.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri musi vhathu vhavhili vha tshi shuma vhoḡhe, vha nga ita khasiji ya muḡavha yo fhelelaho ya dovha ya naka u fhira musi muthu a tshi khou shuma e eḡhe!</p>
<p>Mbuso na mme awe vha thoma u gwa muḡavha. Vha shumisa tshibakete kha u fhaḡa thawara. Fulaga dza hone dza vha khulwane kha dziḡa dza khasiji ya muḡavha ya Mbuso ya u thoma. Vha ya vha dobela khamba tshena khulwane dza u ita mafasiḡere. Vha mbo gwa ngolo khulu u mona na khasiji nga nḡa. Ngolo ya hone yo vha yo tsa u fhira ya u rangani. Vha ka maḡi a lwanzhe nga tshibakete vha shela ngolo ya ḡala. Vha mbo fhaḡa muratho u tshi pfuka ngolo.</p>	
<p>Mbuso na mme awe vha sendela murahunyana uri vha ḡole zwe vha ita.</p> <p>'Yoo, heyi khasiji ya muḡavha i fhira heiḡa yanu ya u thoma!' hu pfala ipfi ḡa kusidzana ḡi tshi ralo.</p> <p>Mbuso a rembuluwa. Kuḡa kusidzana kwa bola ya lutombo kwo vha kwo ima murahu hawe.</p> <p>Kwa ḡekedza Mbuso khovheḡaledzi yoneyone ya phephuḡu.</p>	<p>Ndi a zwi humbulela uri mbilu ya Precious i nga vha i tshi khou vhavha ngauri o wisa iḡa khasiji ya Mbuso ya u thoma, ngauri o mu ḡela na mpho i sa fani na dziḡwe, ya u humbela pfarelo!</p>

Ḳinwalwa	U vhalu ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Mbuso a dzhia khovheḡaledzi a i vhea kha muḡumeri wa khasili yawe.</p> <p>'Khezwo,' a ralo, 'heyi ndi yone khasili ya muḡavha yavhuḡisa i sa athu vhone!' </p> <p>KuḲa kusidzana kwa riwethuwa ku tshi tendelela nga ḡhoho. 'Nḡe ndi pfi Precious,' ku ralo ku tshi ḡḡivhadza. 'Ni nga ntsumbedzavho kufhaḡelwe kwa khasili?' ku a humbela, ngeno ku tshi khou vhea iḲa bola fhasi muḡavhani.</p>	<p>Ndi a zwi humbulela uri Mbuso u swika hune a hangwela Precious, ngauri o ḡanganedza tshifhiwa tshe Precious a ḡa natsho a ita na u tshi vhea nḡha ha khasili!</p>
<p>'Ri tea u thoma nga u ḡadza tshibakete nga muḡavha! hu amba Mbuso. Mbuso na Precious vha thoma u gwa. Precious a khafula muḡavha munzhi nga tshipeidi khathihi fhedzi ha mbo bva kuḡambatshekwa! Zwa shusha Precious zwiḡulu, fhedzi Mbuso a vhona zwi sa seisi zwone! Hu si kale, Precious na ene a thoma u sea-vho. Hu si kale, idzi khonani ntswa dza thoma u vhumbuluwa muḡavhani dzi tshi khou sea.</p>	<p>Mbuso u hangwa tshoḡhe nga khasili yawe ya muḡavha. A nga vha a tshi khou ḡiphiḡesa na khonani yawe ntswa lune khasili dza muḡavha dzi si tsha vha na mushumo kana dzi si tsha takadza na luthihi.</p>
<p>'Ndi mini tshe tsha ni takadzesa ḡamusi?' Hu vhudzisa mme a Mbuso vhusiku honoho.</p> <p>'Khasili dza muḡavha dzo takadza nangoho. Fhedzi tsho takadzesaho ndi u thoma vhuḡama na Precious,' Mbuso u ralo a tshi mwemwela. 'A thi koni u lindela uri ri vhone hafhu bitshini matshelo!'</p>	<p>Ndi a humbulela uri u thoma vhuḡama huswa zwo vha zwithu zwiḡulwane kha Mbuso – o thoma o takalesa a tshi humbula nga khasili dza muḡavha, fhedzi zwi tshi fhela, ho vha u wana khonani ntswa zwe a ḡiphiḡesa ngazwo!</p>
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
<p>Mbuso o vha a tshi khou ḡoḡou ita mini bitshini?</p>	<p>O vha a tshi khou ḡoḡou fhaḡa khasili ya muḡavha.</p>
<p>Ndi mini tshe tsha takadzesa Mbuso ngei bitshini?</p>	<p>O takadzwa nga u thoma vhuḡama huswa na Precious.</p>
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
<p>Ni vhona u nga ndi ngani tshe tsha takadzesa Mbuso ngei bitshini ho vha u thoma vhuḡama huswa na Precious?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri zwi a takadza u thoma vhuḡama huswa. • Ngauri o ḡiphiḡesa nga u fhaḡa khasili ya muḡavha e nae u fhira musi e eḡhe kana e na mme awe.

VHEGE YA 4

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuna.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuna.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - u elekanya.
  - u lindela.
  - u humbela pfarelo.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi bva kule, ndi bva kule. Kudobo nda tengenedza, Ha ḡa na a si no ngo ḡa; Wee! Wee! Wee!	<i>Vhagudi kha vha sumbedze vhukonani nga nyito iyi ya tshidimela.</i> <i>Vhagudi vhararu vha a farana nga khuḡavhavha vha tshi edza maṭorokisi a tshidimela o hakanaho. Vha mona na kiḷasi (hu no tshimbilea) vha tshi namedza vhaṅwe sa tshidimela tshi tshi namedza vhanameli zwiṭitshini.</i>
Mbavu dzanga, mbabvu dzanga Dzi a vhavha, dzi a vhavha, Nga zwitavha, nga zwitavha; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tshi khou ita masongesonge tshi tshi gonya zwitavha.</i>
Gudu-tzwirr! Gudu-tzwirr Ndo no swika, ndo no swika, Ḍoroboni, ḡoroboni; Fhee! Fhee! Fhee!	<i>Tshidimela tsho swika ḡoroboni. Vhanameli vha a tsa. Vha gudi vhaṅwe vhoṭhe vha a tsa tshidimelani ha sala vhaḷa vhararu vha re tshidimela.</i>

VHEGE YA 4

THERISANO YA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Tshiṭori hetshi tshi...
  - b Zwine nda takalela zwone kha tshiṭori itshi ndi...
  - c Ndi vhone u nga thero ya tshiṭori hetshi ndi u ri funza nga vhuṭhama/vhukonani nga uri...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso iṅwe na iṅwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kiḷasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.

- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḽu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya guḽiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga ḽavhuvhili na ḽavhuraru. Hu tshi katelwa na thangi.

mb	dy	a
o	l	i
e	vh	u
t	v	f

U MODEḽA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /**mb**/ na /**dy**/
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumisa mubvumo wo tiwaho, sa: /**mb**/ - /**a**/ - /**l**/ - /**o**/ = **mbalo**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho - a vho ngo tea u shumisa fhedzi /**mb**/ **kana** /**dy**/
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ḽiṅwe ipfi, sa: /**f**/ - /**i**/ - /**f**/ - /**a**/ = **fagi**

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅḽowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **mb, dy**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **mbalo, mbila, mbula, mbevha, dyambila, dyelo, ila, tila, vula, rula, vheula, lela, lofo, vala, vula**

PHUROGIREMETHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

ThevhelaUVhala**ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U DIVHUDZISA****NYITO YA ORALA YA U ṬALUTSHEDZA ZWI BVAHO TSHIṬORINI**

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḑo tea u amba nga zwe vha takalela tshiṭorini tsha: **Khasili ya mutavha ya Mbuso**
- 2 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḑo amba nga zwine vha ḑivhudzisa ngazwo tshiṭorini.
- 3 Kha vha shumise **u modela** vha tshi sumbedza vhagudi uri vha nga shumisa hani mafhungo a 1–2 kha u elelwa **tshiṱwe tshithu tshine vha tshi funa** na tshithu tshine vha ḑivhudzisa ngatsho tshiṭorini itshi, sa: **Ndo takadzwa nga musu** Mbuso a tshi dzhenisa zwithu zwinzhi-zwinzhi kha khasele yawe – zwi no nga fulaga na mafasitere o itwaho khamba. **Ndi ḑivhudzisa uri** Mbuso u wana ngafhi muhumbulo wa u dzhenisa zwithu izwi?
- 4 Kha vha imisele nṱha zwifanyiso zwi re kha bugu khulwane. Kha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha lavhelese zwifanyiso vha humbule nga zwe zwa itea.
- 5 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha vha humbule nga zwine vha zwi ḑivha, vha dovha vha kona na u zwi **tumekanya** na zwi bvaho tshiṭorini
- 6 Kha vha humbele vhagudi 2–3 u amba nga mihumbulo yavho na kilasi yoṱhe. Kha **vhathuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 7 Kha vha ṭalutshedze na u khakhulula vhukhaki ho ḑowealeho vhune ha itwa nga vhagudi.
- 8 Kha ṅee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha amba** nga u ṭalutshedza zwe **vhone vhaṅe vha** vhala u bva tshiṭorini na phathinara. (*A vho ngo tea u tou rwela ngomani zwe mugudisi a amba. Vha tea u ḑa na mihumbulo yavho vhone vhaṅe.*)

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuṭanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yoṭhe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso ṭhuthuwedzi dzine dza ḍo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala roṭhe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nṱwala nga mini ino vhege?
  - f Muṅwalo waṅu wo khwinifhala nga ndila-ḍe ino vhege?
  - g Kuvhalele kwaṅu kwo khwinifhala nga ndila-ḍe ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na ḍihudza ngazwo kha ino vhege?

- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwina khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha vhe na nzhele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vho pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 3

THEMO YA 1

Vhege ya

5

THERO:

U diimisela

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭhaṭha/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiṭeṭeṭe zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: vhatu vhe vha sumbedza u diimisela sa: Nelson Mandela, Malala Yousafzai, Caster Semenya. Kha vha inwale ṭhalutshedzo pfufhi ni ṭalutshedze nga uri avha vhatu vho sumbedzisa hani u diimisela.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: Zwiṭirathedzhi zwa u bvela phanda!
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.
- 8 Kha vha dzudzanye u vhalo nga zwigwada u ya nga vhukoni /ndivho arali zwi tshi ṭoḍea
- 9 Kha vha pulane nyito dzavho dza vhege dza u linga hu si ha fomaḷa na ha fomaḷa.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 7, Kha ri inwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 8, Kha ri ite nyito

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 8, Kha ri inwale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tshaṅu ni tshi khou lingedza u ita tshinwe tshithu tshiswa.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha Zodwa a tshi khou newa riboni kha tshiḱori tsha Bugu Khulwane tsha: *Zwienda zwiswa zwa Zodwa*
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: *U ḱiimisela*
- 3 Kha vha ole tshidanga vhukati ha bodo ya tshoko vha ḱwale dzina ḷa **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwiḱhio zwine na vho zwi ḱivha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ḱwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoḱhuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a U ḱiimisela ndi u ita mini?
  - b Ndi mini zwine vhanwe vhathu vha ḱiimisela khazwo?
  - c Ndi nnyi ane na mu ḱivha we a ḱiimisela? (Hu nga vha muthu ane na mu ḱivha, kana muthu a re na bvumo.)

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ḱane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - ḱiimisela.
  - vhuḱiimisela.
  - u bvelaphanda.

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Robotho Ndo ima ndo sokou dzii! Nda ri pfuka, hu a pfukiwa. Nda ri ima hu a imiwa. Ndi amba nga mivhala. A thi iti phosho. Wa sa nthetshelesa u ḡo lila. Ndi nḡe robotho.</p>	<p><i>Robotho i sumbedza u ḡiimisela na ndango.</i> <i>Mugudi muthihi u ima mafhandeni a kholekhole kijasini. U ḡiita robotho i no langa kupfukele kwa vhana vha tshi wela seli henefho kijasini. Vhaphuki ndi vhana vhararu vha kijasini yeneyi.</i> <i>Avha vhanwe vhagudi vha a imba vha tshi ri:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 <i>Ndo ima ndo sokou dzii! – [Mugudi a re robotho u edzisela u ima, dzii.]</i> 2 <i>Nda ri pfuka, hu a pfukiwa – [Mugudi a re robotho u tendela vhagudi vhararu vhane vha khou ḡoḡou pfuka uri vha pfuke]</i> 3 <i>Nda ri ima hu a imiwa. – [Vhagudi vhararu vha no khou pfuka vha ima dzii]</i> 4 <i>Ndi amba nga mivhala. – [Mugudi a re robotho u imisa mabambiri a mivhala miraru yo fhambanaho – mudala, mutswuku na tshitopana]</i> 5 <i>A thi iti phosho.</i> 6 <i>Wa sa nthetshelesa u ḡo lila. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoḡhe vha sumbana nga minwe.</i> <i>Ndi nḡe robotho. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoḡhe vha sumbedza u vha na nungo dza u langa vho ḡiimisela]</i>

Muḡwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha ḡwale deithi na ḡoho: **Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.**
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ḡwale nomboro 1 – 5 kha lumeme lwa bugu, vha pfuke mutalo vhukati ha nomboro.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi sa zwi tevhelaho. Vhagudi vha tea u ḡwala maipfi tsini na nomboro.
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
  - a Mutukana o wisa ḡiromu.
  - b Mmbwa i gidimela murini.
  - c Tshimange tshi fhufhela tshikepeni.
  - d Munna u khou ḡea mbudzi zwiliwa.
  - e Mbudzi yo raha mutukana.
- 4 Tshi tevhelaho, kha vha ḡee vhagudi ndaela ya u ḡwala maipfi a ye kha vhunzhi kha mutalo wa nga fhasi.
- 5 Kha minete miḡanu yo salaho ya ngudo, kha vha ḡwale mafhungo nga ḡdila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ḡwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ḡalusa muḡwalo wa u pomba.

- 6 Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo la shanduka hone.
- 7 Kha vha talele phetheni, sa:
Vhuthihi u ya kha Vhunzhi.
- Mutukana o wisa diromu.
Vhatukana vho wisa diromu.
  - Kuṅoni tshi fhufhela murini.
  - Zwiṅoni zwi fhufhela murini..
  - Tshimange tshi fhufhela tshikepeni.
Zwimange zwi fhufhela tshikepeni.
  - Munna u u khou ṅea mbudzi zwiliwa.
Vhanna vha khou ṅea mbudzi zwiliwa.
  - Mbudzi yo raha mutukana.
Dzimbudzi dzo raha mutukana.
- 8 Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga phetheni hedzi musi vha tshi khou ṅwala na u vhala.
- 9 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUṆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: Zwienda zwiswa zwa Zodwa
- Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaṭari liṅwe na liṅwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- Kha vhathuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḍi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṭori.

- 6 Kha vha vhale tshitori tshothe nga khathihi, vha sa imi.

U n̄wala:

Minete ya 30

U dzudzanya

T̄HOHO: Kha vha n̄wale nga musi we vha vha no diimisela u khunyeledza ndivho dzavho!

MUSHUMO: Kha vha n̄wale pharagirafu ya mitaladzi ya mafhungo a 8.

TSHIT̄IRATHEDZHI TSHA U PULANA: Kha vha n̄wale mutevhe

KHA VHA DIVHADZE THERO NTSWA

- 1 kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa athu n̄wala.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo nga thero, sa:
Tshinwe tshifhinga ndo vhuya nda diimisela u ya India madaloni. Ndo vha ndi tshi khou tea u vhulunga tshelede. Nda i vhulunga, ndo i vhulunga. Nwaha wothe da, wo fhela ndi songo vhuya nda tambisa tshelede kha zwithu zwine zwa sa vhe na ndeme. Ndo vha ndi sa rengi zwimunemune kana zwiambaro. Nwaha u tshi fhela, ndo fhedza ndi na tshelede i no lingana u renga thikhithi ya bufho!

U EDZISELA/U MODELA: (N̄NE NDI A ITA...)

- 1 Kha vha n̄walele vhagudi fureme ya u pulana kha luḽa luḽwe lurumbu lwa bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani **mutevhe** nga u fhindula mbudziso.
- 3 Fhedzisani pulani kha bodo ya tshoko kha luḽa luḽwe lurumbu lwa bodo.

Mbudziso dza pulane

- 1 No vha no diimisela mini?
- 2 Ndi ngani no vha no diimisela?
- 3 No sumbedzisa hani u diimisela?
- 4 Ndi mini tsho ni itaho uri ni si late fulufhelo?
- 5 No dipfa hani musi no khunyeledza ndivho yaḽu?
- 6 Ndi ngani zwo vha zwi zwa ndeme uri ni diimisele?
- 7 No guda mini kha tshenzhemo iyi?

Pulane

- a U renga thikhithi ya bufho.
- b Ngauri ndo vha ndi khou ṭoḽa u ya u dala.
- c Ndo vhulunga, ndo vhulunga. A tho ngo renga zwe zwa vha zwi si na mushumo. Ndo difara.
- d U dzulela u humbula nga thikhithi ya bufho, na u dzulela u humbula nga madalo.
- e Ndo pfa ndo takala musi ndi tshi vho kona u renga thikhithi.
- f Zwi ri thusa u wana zwithu zwiḽulwane.
- g Ndo guda uri ndi nga phetha zwithu zwinzhi arali ndi tshi shuma ndo diimisela!

VHAGUDI VHA SHUMISA TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PULANA (VHOIWE NI ITA)

- 1 Vha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo vha humbule nga musi we vha vha vho diimisela u khunyeledza ndivho yavho.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha ṅeani vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara, u kovhana mihumbulo.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi fureme ya u pulana kha bodo ya tshokho, vha vhudze vha shumise fureme iyo kha u pulanela zwine vha ḁo ṅwala, sa zwe vhone vha itisa zwone.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi bugu dza ṅḁowedzo.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tea u ṅwala mihumbulo yavho – vha **songo** kopa pulane yavho.
- 6 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kiḁasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho.

Pulane

1. Fhatani thima ya bola ya milenzehe.
2. Ngauri ndi funa bola ya milenzehe.
3. Ndi ita ṅḁowendwe nda ita ṅḁowendwe
4. Ndi funa bola ya milenzehe na khotsi anga vha ḁo dihudza.
5. Ndi pfa ndi a tshilaho.
6. Zwi nnyita uri ndi si litshedze.
7. Nd inga konga arali nda ita ṅḁowendwe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa ṅḁila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kiḁasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 5.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kiḁasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**

- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuvhili

U ɽalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U ɽanganya na u Fhandekanya

NNE NDI ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **vh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **vhomba**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yothe: **/vh/-/o/-/mb/-/a/**
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: **/vh/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: **/o/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: **/mb/**
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisa wa ipfi ilo: **/a/**
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **vhomba**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ɽanganya mibvumo uri vha sike ipfi: **/vh/-/o/-/mb/-/a/ = vhomba**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ipfi ilo: **/vho/**
- 11 Kha vha bule dungo la vhuvhili la ipfi ilo: **/mba/**
- 12 Kha vha modele vha tshi sumba madungo na u a ɽanganya uri a vhumbe ipfi ilo: **/vho/-/mba/ = vhomba**

RINE RI ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **vh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **vhana**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? **/vh/**
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? **/a/**
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ilo ndi ufhio? **/n/**
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo ndi ufhio? **/a/**
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yothe? **/vh/-/a/-/n/-/a/**
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **vhana**
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u ɽanganyisa mibvumo kha ipfi navho **/vh/-/a/-/n/-/a/ = vhana**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ilo ipfi ndi lifhio?: **/vha/**
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ilo ipfi ndi lifhio?: **/na/**
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ɽanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: **/vha/-/na/ = vhana**

VHOIWE NI ITA ...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na t̄ho: **maipfi a vh**
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a v̄hea
  - b v̄homba
  - c v̄hana
  - d v̄hia
  - e mayhiv̄hi
  - f thiv̄hela
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga n̄dila kwayo kha bodo ya tshokho, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

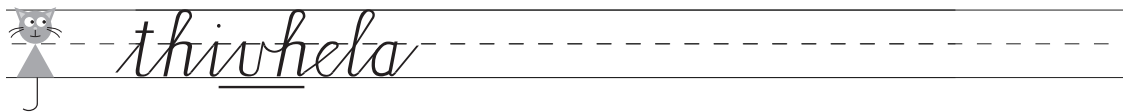
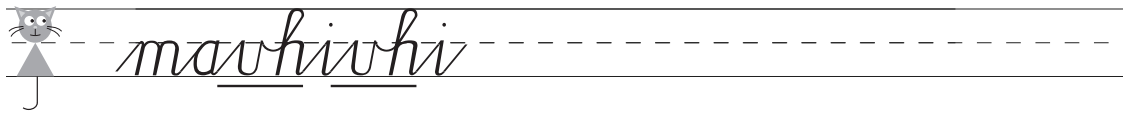
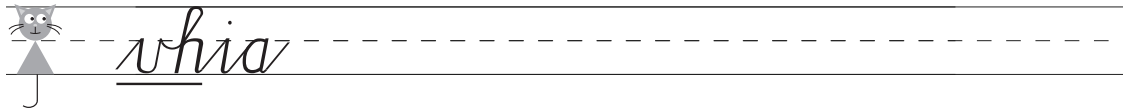
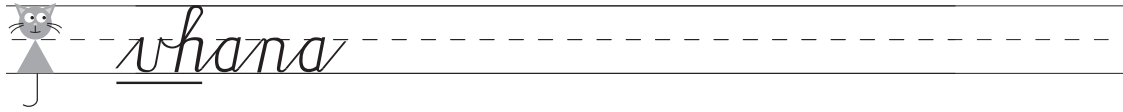
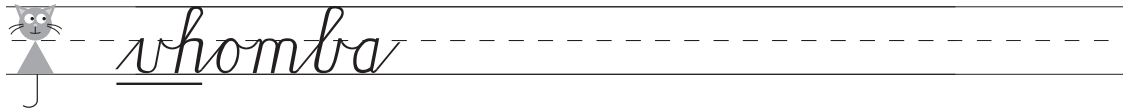
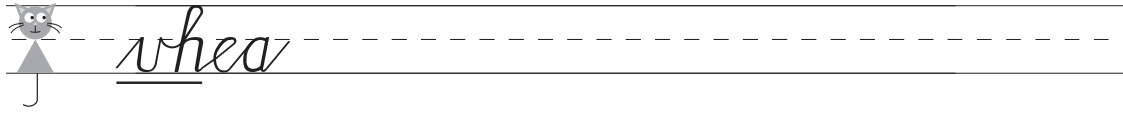
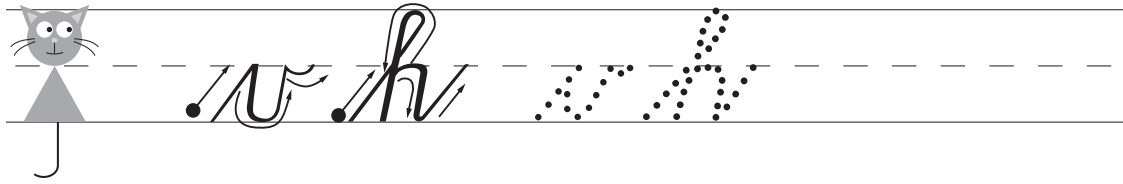

Muñwalo:

Minete ya 15

U n̄wala ma(ḽedere), maipfi/mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maḽedere maṭuku na u pomba: **vh**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḽa tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḽa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḽedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalo (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalo ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ṬALA MAṆWALANI

Ṭinwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Zodwa u funesa u gidima. O vha a tshi takadzwa nga musi muya u tshi vhudzula tshifhatuwo tshawe musi a tshi khou gidima. O vha a tshi takadzwa nga muungo une milenzhe yawe ya ita musi a tshi gidima. O vha a tshi takadzwa na ngauri u na luvhilo.</p> <p>Fhedzi Zodwa o vha a sa zwi funi uri a tshi gidima a kande thongwana ngauri dzi a mu tshea. O vha a sa zwi funi musi fhasi hu tshi fhisesa ngauri khando dza milenzhe yawe dzi a swa. O vha a sa zwi funi musi vhaṅwe vhana vha tshi sea milenzhe yawe.</p>	<p>--</p>
<p>Tsho dinaho ndi uri hayaniha Zodwa vho vha vha si na tshelede ya u renga zwienda. 'Kana ha tou itea mini, ndi na zwienda kana a thi na zwienda, ndi do gidima duvha ṭirwe na ṭirwe!' ndi Zodwa a tshi divhudza.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Zodwa a tshi khou gidima duvhani nga milenzhe. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha uri nayo dzawe dzi nga vha dzo vha dzi tshi pfa u swa musi a tshi gidima.</p>
<p>Ṭirwe duvha nga Mugivhela, Zodwa o ṭavhanya u ya mudavhini wa u gidima. Mbambe khulu ya u gidima yo vha i tshi khou sendela, a tshi khou toḡa u ita ndowendowe. A gidima a tshi mona na mudavhi, a tshi dovholosa. O mona na mudavhi kafumi, a tshi lingedza u engedza luvhilo tshifhinga tshothe. Musi a tshi tou awela a tshi khou nwa maḡi, a vhona vhaṅwe mufumakadzi vho ima vho mu sedza a tshi khou gidima. 'Ṭani ngeno,' ndi avho mufumakadzi vha tshi mu vhidza, vha tshi khou setshelela. Zodwa a mbo ḡi ya khavho. 'Ndi khou vhona ni tshi tou vha mugidimi makone!' ndi avho mufumakadzi vha tshi amba na Zodwa. Nahone no tou futelela vhukuma! 'Zwino zwienda zwaṅu zwi ngafhi? Milenzhe i tea u vha i tshi khou vhavha'. Zodwa a sedza fhasi. O pfa o niwa nga ṭhoni. 'A thi na tshelede ya u renga zwienda' a ralo a tshi ambela fhasi.</p>	<p>--</p>
<p>'Eyaa! Nṅe ndi na vhengele ṭa zwienda doroboni' ndi avho mufumakadzi vha tshi amba. 'Ni ḡe vhengeleni ṭanga, ndi do ni nṅea phere ya zwienda nga mahala!'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha muṅe wa vhengele ṭa zwienda vho ṭalela Zodwa a tshi khou gidima. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tshavho musi vha tshi vhona uri Zodwa o futelela vhukuma.</p>

Linwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Zodwa a gidimela hayani a yo vhudza mme awe mafhungo maqifha. Ene na mme awe vha mbo tuwa vha ya vhengeleni la zwienda. Zodwa a mbo di wana phere ya zwienda ziswa zwidala.</p> <p>'Tshukhwi! Ndo livhuwesa vhathu!' ndi Zodwa a tshi livhuwa.</p> <p>'Ndi a fulufhela uri zwienda izwi zwi do ni thusa na vha mugidimi a no fhira vhothe tshikoloni tsha'u!' hu fhindula avha mufumakadzi vha vhulenda. 'Nahone ndi do da nda ni talela musi wa mbambe khulu!</p>	
<p>Zodwa o pfa o tshuwa musi a tshi pfa mupe wa vhengele la zwienda vha tshi ri vha do da u mu talela. 'Arali zwino nda kundiwa vha ri ndi vhuise zwienda!' ndi Zodwa a tshi vhilahela.</p> <p>'Arali zwino vha vha vha tshi khou qisola uri vho mphela mini zwienda!' Zodwa u ralo a tshi vhilahela.</p> <p>'A thi toqi u vha shonisa, ' ndi Zodwa a tshi humbula. 'ndi khou toqa u kunda uri ndi vha fhe riboni yanga.'</p> <p>Zodwa a thoma u ita ngowendowe o qiimisela vhusiku na masiari. 'A tho ngo tea u laa fulufhelo' Zodwa o vha a sa athu vhuya a shuma u fana na hezwo tshi tshetsho tshe a bebwa.</p>	<p>--</p>
<p>--</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Zodwa a tshi buba uri a ye mudavhini musi duvha li tshi tavha. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tshawe o neta, o nukala nga biko. Naho zwo ralo a sa litshe ngowendowe.</p>
<p>Duvha la mbambe la swika. Zodwa o vha o tshuwa musi a tshi sendela fha la mutaladzini wa u thoma mbambe. Fhedzi o ri u thoma u gidima, a mbo di hangwa mbialelo dzawe dzothe. O vha a tshi khou humbula fhedzi nga riboni i re ngei mutaloni wa u thaphudza mbambe. O gidima sa ntsamavhuvhu, u fhira zwa maduvha othe e a vhuya a gidima.</p> <p>A tshi swika kha mutaladzi wa u thaphudza, a vhona o sia vhagidimi vhothe murahurahu nahone nga tshikhala tshilapfu vhukuma.</p> <p>'Ndo kunda! Ndo kunda!'ndi ene a tshi huwelela o takala. A tshi sedza nga henefho tsini a vhona mupe wa vhengele la zwienda vha tshi khou dzungudza zwanqa vha tshi khou mu ffululedza. Zodwa a takala.</p>	<p>--</p>

VHEGE YA 5

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>A tshi tou fhedza u wana riboni, o mbo ḡi gidimela vhengeleni ḡa zwienda kha vhaḡa mufumakadzi vha mbilu ya vhulenda. 'Riboni hei ndi yavho!' ndi Zodwa a tshi vha vhudza. 'Ndo vha ndi sa ḡo kunda ngavhe hu si vhe vhone!' Vhaḡa mufumakadzi vha mbilu ya vhulenda vha dzhia riboni. 'Fhedzi nḡe ndi vhona u nga no vha ni tshi ḡo ḡi kunda, ni na zwienda kana ni si na.'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi Zodwa o swika mutaloni wa u ṡhaphudza mbambe a tshi khou sedza sedza. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi a tshi vhona o kunda, a tshi khou thamukana nga dakalo.</p>
Mbudzisotheveleli	Phindulondavhelelwa
<p>Ndi nnyi o ḡeaho Zodwa zwienda zwiswa?</p>	<p>Muḡe wa vhengele ḡa zwienda vho ḡea Zodwa zwienda.</p>
<p>Muvhala wa zwienda wo vha u ufhio?</p>	<p>O fhiwa zwienda zwidala.</p>
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
<p>Ndi ngani muḡe wa vhengele ḡa zwienda vho ḡea Zodwa zwienda?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri muḡini wa Zodwa vho vha vha si na tshedele ya u renga zwienda zwiswa. • Ngauri muḡe wa vhengele ḡa zwienda vho vhona u ḡidina ha Zodwa • Ngauri Zodwa o vha a tshi gidima nga luvhilo. • Ngauri muḡe wa vhengele ḡa zwienda vho pfa vha tshi tama u thusa Zodwa musi vha tshi vhona a tshi khou gidima nga milenzhe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṡhe, muḡwe na muḡwe e na **Bambirimishumo ḡa U vhala ḡa 5.**
- 2 Kha vha ṡalutshedze kilasi yoṡhe **Nyito ya 1** ya **ḡavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṡalutshedze kilasi yoṡhe **Nyito ya 2** ya **ḡavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṡalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

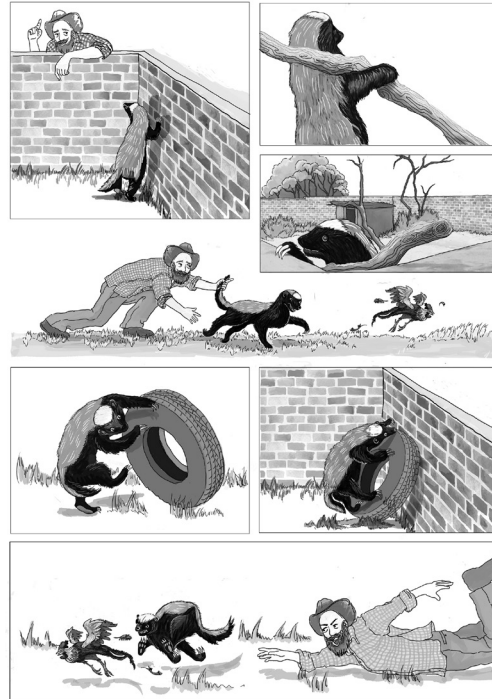
DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - vhukoni
  - u nea
  - vhuvha

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Robotho Ndo ima ndo sokou dzii! Nda ri pfuka, hu a pfukiwa. Nda ri ima hu a imiwa. Ndi amba nga mivhala. A thi iti phosho. Wa sa nthetshelesa u do lila. Ndi nḡe robotho.</p>	<p><i>Robotho i sumbedza u ḡiimisela na ndango.</i> <i>Mugudi muthihi u ima mafhandeni a kholekhole kiḷasini. U ḡiita robotho i no langa kupfukele kwa vhana vha tshi wela seli henefho kiḷasini. Vhaphuki ndi vhana vhararu vha kiḷasi yeneyi.</i></p> <p><i>Avha vharḡwe vhagudi vha a imba vha tshi ri:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndo ima ndo sokou dzii! – [Mugudi a re robotho u edzisela u ima, dzii.] 2 Nda ri pfuka, hu a pfukiwa – [Mugudi a re robotho u tendela vhagudi vhararu vhane vha khou toḡou pfuka uri vha pfuke] 3 Nda ri ima hu a imiwa. – [Vhagudi vhararu vha no khou pfuka vha ima dzii] 4 Ndi amba nga mivhala. – [Mugudi a re robotho u imisa mabambiri a mivhala miraru yo fhambanaho – mudala, mutswuku na tshitopana] 5 A thi iti phosho. 6 Wa sa nthetshelesa u do lila. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoḡhe vha sumbana nga minwe. <p><i>Ndi nḡe robotho. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoḡhe vha sumbedza u vha na nungo dza u langa vho ḡiimisela]</i></p>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshesele zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **nz**
- 2 Kha vha bule ipfi: **nzie**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: **/nz/-/ie/**
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: **/nz/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo: **/ie/**
- 6 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **nzie**
- 7 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: **/nz/-/ie/ = nzie**
- 8 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ilo ipfi: **/nzie/**
- 9 Kha vha modeḷe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi ilo: **/nzie/ = nzie**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **nz**
- 2 Kha vha bule ipfi: **nzambo**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? **/nz/**
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? **/a/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: **/mb/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ilo? **/o/**
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yothe: **/nz/-/a/-/mb/-/o/**
- 8 Kha vha nwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **nzambo**
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha tanganyise mibvumo vha tshi vhumba fhungo na vhone: **/nz/-/a/-/mb/-/o/ = nzambo**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ipfi ilo ndi lifhio?: **/nza/**
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ipfi ilo ndi lifhio?: **/mbo/**
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: **/nza/-/mbo/ = nzambo**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha nwale deithi na thoho: **maipfi a nz.**
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a **nzie**
  - b **nzambo**
- 4 Vhagudi vha tea u nwala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete mitanu yo salaho ya ngudo, kha vha nwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa **U POMBA.**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

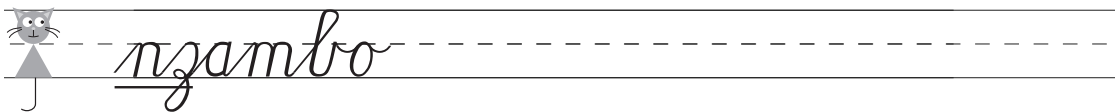
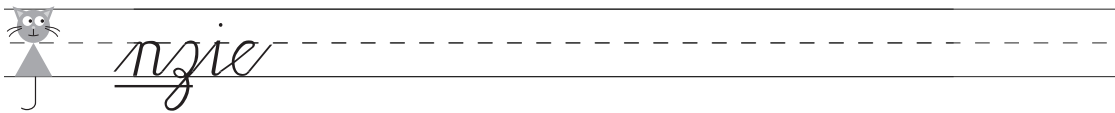
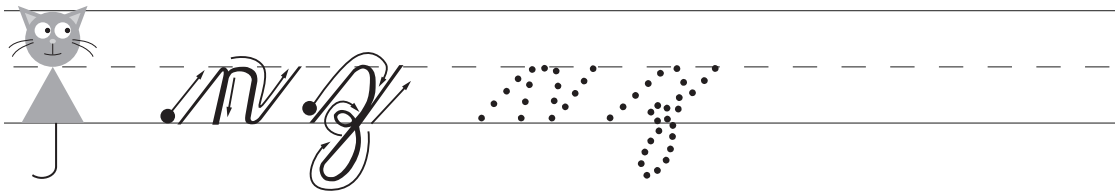

Muñwalo:

Minete ya 15

U ñwala ma(ḽedere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maḽedere maḽuku na u pomba: nz
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ñwale (ma)ḽedere kha mitana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ñwale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ñwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMEḽHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U n̄wala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Kha vha n̄wale nga musi we na vha no ḡiimisela!

MUSHUMO: Kha vha n̄wale pharagirafu ya mafhungo a 8.

FUREME/MUHANGA WA U N̄WALA:

- 1 Tshiṅwe tshifhinga ndo vhuya nda ḡiimisela u...
- 2 Ndo khunyeledza ndivho dzanga nga u...
- 3 Zwo vha zwi tshi khou konḡa, fhedzi...
- 4 Mafheleloni...

NDUGISELO: Vha sa athu thoma nyito ya u n̄wala, kha vha n̄wale pulane ye na ita nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.

U EDZISELA/U MODEḶA KUI TELE KWA MVETOMVETO: (N̄NE NDI ITA...)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi fureme ya u pulana na ye vha ita nga Musumbuluwo. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani mutevhe nga u fhindula mbudziso.
- 2 Kha vha vhalepulane yo nwalwaho kha bodo ya tshoko kha luḶa luṅwe lurumbu lwa bodo.
- 3 Tshi tevhelaho, kha vha vhale fureme ya u n̄wala vhe na vhagudi.
- 4 Nga u modeḶa/sumbedza fhedzisani fureme ya u n̄wala vha tshi khou shumisa pulane yavho sa:

Tshiṅwe tshifhinga ndo vhuya nda ḡiimisela u vhulunga tshelede ya thikhithi ya bufho uri ndi ye u dala India. **Ndo khunyeledza ndivho dzanga nga** u u vhulunga tshelede n̄waha woṭhe. Ndo vhulunga, ndo vhulunga, nda sa renye malegere kana zwiambaro. **Zwo vha zwi tshi khou konḡa, fhedzi** ndo vha ndi tshi khou ṭoḡa u ya India, ndo zwi kona nge nda dzhia tsheo ya u ḡifara. **Mafheleloni** ndo ḡirwa khana nge nda ita zwoṭhe hezwi zwa nṅhesa. Ndo guda uri u shuma wo ḡiimisela zwi a vhuedza!

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA MVETOMVETO (VHONE VHA...)

- 1 Kha vha ṅee vhagudi bugu dza nḡowedzo.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u n̄wala deithi na ṭhoho: **Musi we nda ḡiimisela: Mvetomveto**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha wane pulane yavho ye vha n̄wala nga Musumbuluwo na uri vha ḡe na mihumbulo yavho.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise fureme ya u n̄wala vha tshi khou shumisa pulane dzavho vhone vhaṅe.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha engedze maṅwe mafhungo arali vha na tshifhinga.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi zwine vha nga shumisa u itela u vhathusa.
- 7 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kiḶasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

Tshifhinga tshe nda pfa ndo diimisela u ita
thimu ya bola ya milenzhe

nda vhuya nda pfa ndo diimisela u ita ya
bola ya milenzhe ngoru ndi a funa bola ya milenzhe.
ndo swikelela hei ndivho nga u ita ndowendowe
na u ita ndowendowe.

Zwo vha zwi tshi konda, fedzi ndi funa bola
ya milenzhe nga maanda na khotsi anga vha
a dihudza.

mapheleluni ndo pfa ndi na dakalo lihulu u
ita thimu na u wanulussa uri ndi nga ita
thshinwe na tshinwe arali nda ita ndowendowe

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 5.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya Lavhuraru.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya Lavhuraru.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷedere a a ṭhadulana

NNE NDI ITA...

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi ri ḍo, ita ṅdowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **vhea, vha**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **vhea, vha**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /e/ na /i/ ndi maḷedere o fhambanaho, fhedzi maḷedere ayo maṅwe oṭhe a a fana!

RIṅE RI ITA...

TSHITEṅWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **vha, via**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **vha, via**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITEṅWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **kola**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷedere ḷifhio ḷine na nga tshentsha kha fhungo ḷi na ita uri ipfi ḷi ḷi ambe zwiṅwe zwo fhambanaho na zwine ḷa amba zwone?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa: **thivhela, imela, wela, twela, ṅwatela**

NNE NDI A ITA

- 1 kha vha ṅwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshokobodo ya tshoko: **kola**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha ḷiṅwe ḷedere vha dzhenise ḷiṅwe. Vha dzhenise ḷedere ḷithihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḍe phanda vha ṅwale maipfi avho bodo ya tshoko:
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho shandulwa maḷedere afhio. **sola, thola, fhola, kopa**

PHUROGIREMEṬHAḌULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Zodwa u funesa u gidima. O vha a tshi takadzwa nga musi muya u tshi vhudzula tshifhaṭuwo tshawe musi a tshi khou gidima. O vha a tshi takadzwa nga muungo une milenzhe yawe ya ita musi a tshi gidima. O vha a tshi takadzwa na ngauri u na luvhilo.</p> <p>Fhedzi Zodwa o vha a sa zwi funi uri a tshi gidima a kande thongwana ngauri dzi a mu tshea. O vha a sa zwi funi musi fhasi hu tshi fhisesa ngauri khando dza milenzhe yawe dzi a swa. O vha a sa zwi funi musi vhaṅwe vhana vha tshi sea milenzhe yawe.</p>	<p>--</p>
<p>Tsho dinaho ndi uri hayani ha Zodwa vho vha vha si na tshelede ya u renga zwienda. 'Kana ha tou itea mini, ndi na zwienda kana a thi na zwienda, ndi ḡo gidima ḡuvha liṅwe na liṅwe!' Ndi Zodwa a tshi ḡivhudza.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Zodwa tsha uri o vha o ḡiimisela vhukuma. Naho ṅayo dzawe dzo vha dzi tshi khou pfa u vhavha, o ḡi ṭoḡa u ri a vhe mugidimi makone.</p>
<p>Liṅwe ḡuvha nga Mugivhela, Zodwa o ṭavhanya u ya mudavhini wa u gidima. Mbambe khulu ya u gidima yo vha i tshi khou sendela, a tshi khou ṭoḡa u ita ṅdowṅdowe. A gidima a tshi mona na mudavhi, a tshi dovholosa. O mona na mudavhi kafumi, a tshi lingedza u engedza luvhilo tshifhinga tshoṭhe. Musi a tshi tou awela a tshi khou nwa maḡi, a vhona vhaṅwe mufumakadzi vho ima vho mu sedza a tshi khou gidima. 'ḡdani ngeno,' ndi avho mufumakadzi vha tshi mu vhidza, vha tshi khou setshelela. Zodwa a mbo ḡi ya khavho. 'Ndi khou vhona ni tshi tou vha mugidimi makone!' ndi avho mufumakadzi vha tshi amba na Zodwa. Nahone no tou futelela vhukuma! 'Zwino zwienda zwaṅu zwi ngafhi? Milenzhe i tea u vha i tshi khou vhavha'. Zodwa a sedza fhasi. O pfa o niwa nga ṭhoni. 'A thi na tshelede ya u renga zwienda' a ralo a tshi ambela fhasi.</p>	<p>--</p>

Ḳinwalwa	U vhalu ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>'Eyaa! Nḡe ndi na vhengele Ḳa zwienda ḡoroboni' ndi avho mufumakadzi vha tshi amba. 'Ni ḡe vhengeleni Ḳanga, ndi ḡo ni ḡea phere ya zwienda nga mahala!'</p> <p>Zodwa a gidimela hayani a yo vhudza mme awe mafhungo maḡifha. Ene na mme awe vha mbo ḡuwa vha ya vhengeleni Ḳa zwienda. Zodwa a mbo ḡi wana phere ya zwienda zwiswa zwidala.</p> <p>'Tshukhwi! ndo livhuwesa vhathu!' ndi Zodwa a tshi livhuwa.</p> <p>'Ndi a fulufhela uri zwienda izwi zwi ḡo ni thusa na vha mugidimi a no fhira vhoḡhe tshikoloni tshaḡu!' hu fhindula avha mufumakadzi vha vhulenda. 'Nahone ndi ḡo ḡa nda ni ḡalela musi wa mbambe khulu!</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Zodwa o donolela maḡo zwienda zwawe. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Zodwa uri o vha o takala hani a tshi vhona o no vha na zwienda. Ndi vhona ungari o pfa e na mashudu.</p>
<p>Zodwa o pfa o tshuwa musi a tshi pfa muḡe wa vhengele Ḳa zwienda vha tshi ri vha ḡo ḡa u mu ḡalela. 'Arali zwino nda kundiwa vha ri ndi vhuise zwienda!' ndi Zodwa a tshi vhilahela.</p> <p>'Arali zwino vha vha vha tshi khou ḡisola uri vho mphela mini zwienda!' Zodwa u ralo a tshi vhilahela.</p> <p>'A thi ḡoḡi u vha shonisa, ' ndi Zodwa a tshi humbula. 'ndi khou ḡoḡa u kunda uri ndi vha fhe riboni yanga.'</p> <p>Zodwa a thoma u ita ḡḡowenḡowe o ḡiimisela vhusiku na masiari. 'A tho ngo tea u laḡa fulufhelo' Zodwa o vha a sa athu vhuya a shuma u fana na hezwo tshi tshetsho tshe a bebwa.</p>	<p>--</p>
<p>--</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Zodwa o neta a tshi gidima a sa fhedzi. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo a tshi humbula nga muḡe wa vhengele Ḳa zwienda. U khou tama uri a vha takadze! Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi a tshi gidima naho o neta.</p>
<p>Ḳuvha Ḳa mbambe Ḳa swika. Zodwa o vha o tshuwa musi a tshi sendela fhaḲa mutaladzini wa u thoma mbambe. Fhedzi o ri u thoma u gidima, a mbo ḡi hangwa mbialelo dzawe dzoḡhe. O vha a tshi khou humbula fhedzi nga riboni i re ngei mutaloni wa u ḡhaphudza mbambe. O gidima sa ntsamavhuvhu, u fhira zwa maḡuvha oḡhe e a vhuya a gidima.</p>	<p>--</p>

VHEGE YA 5

Liṅwalwa	U vhalala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>A tshi swika kha mutaladzi wa u ṭhaphudza, a vhona o sia vhagidimi vhoṭhe murahurahu nahone nga tshikhala tshilapfu vhukuma.</p> <p>'Ndo kunda! Ndo kunda!'ndi ene a tshi huwelela o takala. A tshi sedza nga heneṭho tsini a vhona muṅe wa vhengele ḽa zwienda vha tshi khou dzungudza zwanḽa vha tshi khou mu fhuledza. Zodwa a takala.</p>	
<p>A tshi tou fhedza u wana riboni, o mbo ḽi gidimela vhengeleni ḽa zwienda kha vhaḽa mufumakadzi vha mbilu ya vhulenda. 'Riboni hei ndi yavho!' ndi Zodwa a tshi vha vhudza. 'Ndo vha ndi sa ḽo kunda ngavhe hu si vhe vhone!' Vhaḽa mufumakadzi vha mbilu ya vhulenda vha dzhia riboni. 'Fhedzi ṅṅe ndi vhona u nga no vha ni tshi ḽo ḽi kunda, ni na zwienda kana ni si na.'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi Zodwa a tshi sendela uri a thome mbambe, o tshuwa ngauri u khou ṭoḽa u kunda. Ndi nga ndi a mu vhona a tshi khou ya vhengeleni ḽa zwienda. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha uri o pfa a tshi ḽihudza nga ṅḽila-ḽe musi a tshi vha fha riboni.</p>
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
<p>Zodwa o ita ṅḽowenḽowe ya u gidima lini?</p>	<p>O ita ṅḽowenḽowe ya u gidima vhusiku na masiari.</p>
<p>Zodwa o ri u kunda a wana mini?</p>	<p>O wana riboni.</p>
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
<p>Ndi ngani Zodwa o vha a tshi ṭoḽa u kunda?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri Zodwa o vha a tshi funa u gidima. • Ngauri Zodwa o vha a tshi khou ṭoḽa u takadza muṅe wa vhengele ḽa zwienda nge vha mu ṅea zwienda. • Ngauri Zodwa o vha a tshi khou vhihela uri muṅe wa vhengele ḽa zwienda vha ḽo ri mini arali a kundwa. • Ngauri Zodwa o vha a tshi khou vhihela uri muṅe wa vhengele ḽa zwienda vha nga dzhiulula zwienda arali a kundwa kana vha ḽisola uri ndi ngani vho mu ṅea zwienda. • Ngauri Zodwa o vha a tshi khou ṭoḽa u wana riboni uri a i ṅee muṅe wa vhengele ḽa zwienda a tshi vha livhuwa.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḲasi yoḡhe, muḡwe na muḡwe e na **Bammbirimishumo Ḳa U vhala Ḳa 5.**
- 2 Kha vha ḡalutshedze kḲasi yoḡhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuḡa.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ḡalutshedze kḲasi yoḡhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuḡa.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ḡalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

ḲIVHAMAIPFI YA THERO

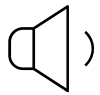
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḳivhamaipfi ya Thero.
  - ndivho
  - tsheo
  - u dzhia tsheo

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Robotho Ndo ima ndo sokou dzii! Nda ri pfuka, hu a pfukiwa. Nda ri ima hu a imiwa. Ndi amba nga mivhala. A thi iti phosho. Wa sa nthetshelesa u ḡo lila. Ndi nṅe robotho.</p>	<p><i>Robotho i sumbedza u ḡiimisela na ndango.</i> <i>Mugudi muthihi u ima mafhandeni a kholekhole kijasini. U ḡiita robotho i no langa kupfukele kwa vhana vha tshi wela seli henefho kijasini. Vhaphuki ndi vhana vhararu vha kijasini yeneyi.</i> <i>Avha vhaṅwe vhagudi vha a imba vha tshi ri:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 <i>Ndo ima ndo sokou dzii! – [Mugudi a re robotho u edzisela u ima, dzii.]</i> 2 <i>Nda ri pfuka, hu a pfukiwa – [Mugudi a re robotho u tendela vhagudi vhararu vhane vha khou ṭoḡou pfuka uri vha pfuke]</i> 3 <i>Nda ri ima hu a imiwa. – [Vhagudi vhararu vha no khou pfuka vha ima dzii]</i> 4 <i>Ndi amba nga mivhala. – [Mugudi a re robotho u imisa mabambiri a mivhala miraru yo fhambanaho – mudala, mutswuku na tshitopana]</i> 5 <i>A thi iti phosho.</i> 6 <i>Wa sa nthetshelesa u ḡo lila. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoṭhe vha sumbana nga minwe.]</i> <p><i>Ndi nṅe robotho. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoṭhe vha sumbedza u vha na nungo dza u langa vho ḡiimisela]</i></p>

THERISANO YA MAṅWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Mubvumbedzwa muhulwane kha tshiṭori itshi ndi...
  - b Ndi humbula uri thero ya tshiṭori hetshi ndi u ri funza nga ...
  - c Zodwa o vha o ḡiimisela ngauri...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.

- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **z**wigwada **z**wituku.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhanwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebulu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru. Hu katelwa na thangi.

vh	nz	a
b	u	l
i	n	e
m	o	k

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: **/vh/** na **/nz/**
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumisa mubvumo wo tiwaho, sa **/vh/ - /e/ - /a/ = vhea**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo minwe-vho - a vho ngo tea u shumisa fhedzi **/vh/ kana /nz/**
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi u vhumba liṅwe dzina, sa: **/k/ - /o/ - /l/ - /a/ = kola**

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **vh, nz**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.

- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhatele kwa maipfi aya (na mañwe): **vhea, vhomba, vhana, vha, mavhivi, nzambo, nzie, kola, imela, kuma, kala, nona, naka**

PHUROGIREMEṬHAḌULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

15 minutes

Thevhela uvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

U ṆWALA THOLOKANYONḌIVHO

- 1 Musi ngudo i sa athu thoma, kha vha ṅwale ṭhoho i tevhelaho, mbudziso na zwirangi zwa mafhungo kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha vhale mbudziso na vhagudi, vha dzi ṭalutshedze arali hu na ṭhodea iyo.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha rembuluwe vha ambe, vha rere nga mbudziso na phathinara.
- 4 Vhagudi vha ḍo tea u vula bugu dzavho dza ṅdowedzo, vha ṅwala deithi na ṭhoho, na phindulo dza mbudziso.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho kha ngudo, kha vha ambe nga phindulo na vhagudi vha vha tendele u khakhulula mushumo wavho.

ZWIENDA ZWISWA ZWA ZODWA

- 1 Ndi ngani Zodwa o vha a tshi ya mudavhini wa u gidima nga Mugivhela?
Zodwa o vha a tshi ya mudavhini wa u gidima nga Mugivhela ngauri...
- 2 Mukegulu vho ṅea Zodwa mini?
Vho ṅea Zodwa...
- 3 Zwienda zwe Zodwa a ṅewa zwo vha zwi zwinzani?
Zodwa o ṅewa...
- 4 Ivhani na tshifanyiso tsha muhumbulo nga Zodwa mbambe i sa athu thoma. Hu khou itea mini?
Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga Zodwa a tshi...

ZWIENDA ZWISWA ZWA ZODWA – PHINDULO

- 1 Ndi ngani Zodwa o vha a tshi ya mudavhini wa u gidima nga Mugivhela?

Zodwa o vha a tshi ya mudavhini wa u gidima nga Mugivhela ngauri mbambe khulu yo vha i tsini, o vha a tshi toda u ita ndowendowe/ o vha a tshi khou dilugisela mbambe.

- 2 Mukegulu vho nea Zodwa mini?
Vho nea Zodwa phere ntswa ya zwienda nga fhedzi.
- 3 Zwienda zwe Zodwa a newa zwo vha zwi zwinzani?
Zodwa o newa zwienda zwidala.
- 4 Ivhani na tshifanyiso tsha muhumbulo nga Zodwa mbambe i sa athu thoma. Hu khou itea mini?
Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga Zodwa a tshi vhonele o tshuwa! (kana phindulo inwe na inwe i no yelana na heyi / yo teaho)

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nqila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 5.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhutanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhutanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

VHEGE YA 5

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi duvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.

- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwina khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha dzhie nzele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vho pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

Gireidi ya 3

THEMO YA 1

Vhege ya

6

THERO:

U diimisela

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U TANA kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭhaṭha/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: zwifanyiso zwavhukuma zwa Musa Motha.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: vhaḡidimi vha zwihole vhe vha diimisela u phetha zwithu zwihulwane.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ṇḍowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 9, Kha ri ṇwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 10, Kha ri vhale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 11, Kha ri ṇwale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha u sumbedza uri ni ḍipfa hani musu ni tshi khou shuma nga nungo dzoṭhe.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

U DOVHOLOLA THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso Musa Motha a tshi khou tshina kha tshiṭori tsha Bugu Khulwane: Musa Motha: **Mutshini a sa wi!**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanda na i no pfi: U diimisela
- 3 Kha vha ole tshidanga vha ṅwale dzina la **thero**. vhukati ha bodo ya tshoko vha ṅwale dzina la **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ṅwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoṭhuṭhuwedzi dzi tevhelaho
  - a U diimisela zwi amba mini?
  - b Ndi zwiṭalusi zwifhio zwi no sumbedza uri muthu o diimisela?
  - c Ndi ngani u diimisela zwi na ndeme?

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - huvhula
  - khaula
  - vhulwadze

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Robotho Ndo ima ndo sokou dzii! Nda ri pfuka, hu a pfukiwa. Nda ri ima hu a imiwa. Ndi amba nga mivhala. A thi iti phosho. Wa sa nthetshelesa u ḡo lila. Ndi nḡe robotho.</p>	<p><i>Robotho i sumbedza u ḡiimisela na ndango.</i> <i>Mugudi muthihi u ima mafhandeni a kholekhole kijasini. U ḡiita robotho i no langa kupfukele kwa vhana vha tshi wela seli heneḡho kijasini. Vhaphuki ndi vhana vhararu vha kijasini yeneyi.</i> <i>Avha vhanwe vhagudi vha a imba vha tshi ri:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 <i>Ndo ima ndo sokou dzii! – [Mugudi a re robotho u edzisela u ima, dzii.]</i> 2 <i>Nda ri pfuka, hu a pfukiwa – [Mugudi a re robotho u tendela vhagudi vhararu vhane vha khou ḡoḡou pfuka uri vha pfuke]</i> 3 <i>Nda ri ima hu a imiwa. – [Vhagudi vhararu vha no khou pfuka vha ima dzii]</i> 4 <i>Ndi amba nga mivhala. – [Mugudi a re robotho u imisa mabambiri a mivhala miraru yo fhambanaho – mudala, mutswuku na tshitopana]</i> 5 <i>A thi iti phosho.</i> 6 <i>Wa sa nthetshelesa u ḡo lila. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoḡhe vha sumbana nga minwe.]</i> <p><i>Ndi nḡe robotho. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoḡhe vha sumbedza u vha na nungo dza u langa vho ḡiimisela]</i></p>

Muḡwalo

Minete ya 15

- 1** Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha ḡwale deithi na ḡoho:
- 2** Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ḡwale nomboro 1 – 5 kha lumeme lwa bugu, vha pfuke mutalo vhukati ha nomboro.
- 3** Vhagudi vha tea u ḡwala maipfi tsini na nomboro.
- 4** Tshi tevhelaho, vhagudi vha tea u ḡwala madzina zwao a tevhelaho tsini na nomboro 2–5:
  - a** vhone
  - b** riḡe
  - c** ene
  - d** inwi
- 5** Kha vha vhudze vhagudi vha ḡwale mafhungo vho thoma nga madzina zwao o ḡewaho.
- 6** Kha minete miḡanu yo salaho ya ngudo, kha vha ḡwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ḡwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ḡalusa muḡwalo wa u pomba.
- 7** Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo ḡa shanduka hone.

- 8 Kha vha talele phetheni, sa:
- Nne ndi lavhelesa lebula yanga.
  - Vhone vha lavhelesa lebula yavho.
  - Rine ri lavhelesa lebula yashu.
  - Ene u lavhelesa lebula yawe.
  - Inwi ni lavhelesa lebula yanu.
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: Musa Motha: Mutshini a sa wi!
- Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- Kha vhathuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḍi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṭori.
- Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

U n̄wala:

Minete ya 30

U dzudzanya

T̄HOHO: Kha vha n̄wale nga musi we vha vha vho diimisela u khunyeledza ndivho dzavho!

MUSHUMO: Kha vha n̄walepharagirafu ya mitaladzi ya mafhungo a 8.

TSHIT̄IRATHEDZHI TSHA U PULANA:

- 1 Kha vha n̄wale mutevhemuṭoli wa nzudzanyo kha bodo ya tshokho vha sa athu thoma u n̄wala ngudo.
- 2 Kha vha n̄wale mvetomveto yavho kha bodo ya tshokho ngudo i sa athu thoma, vha dzhenise na zwo khakheaho, tshithihi kana zwivhili

MUTEVHEMUṬOLI WA NZUDZANYO:

- 1 Ndo shumisa tshifhinga tsho fhiraho?
- 2 Ndo shumisa muthu wa u thoma?
- 3 Zwiwo zwanga zwi na ndunzhendunzhe?
- 4 Ndi na mafhungo a 8 o fheleaho?
- 5 Ndo peṭeṭa maipfi zwavhuḍi?
- 6 Ipfi liṅwe na liṅwe li thoma leḍeredanzi?
- 7 Mafheleloni ha fhungo liṅwe na liṅwe ri vhea tshithoma kana tshigagarukela?

U MODEḶA/U EDZISELA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (N̄NE NDI A ITA)

- 1 Kha vha vhalele vhagudi mutevhemuṭoli n̄ṭha.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhalele vhagudi mvetomveto n̄ṭha.
- 3 Kha vha sedzuluse mutevhemuṭoli, vha vha vhone arali mvetomveto yavho i si na vhukhaki kana i tshi ṭoḍa u khakhululwa.
- 4 Nga u modeḶa kha vha sumbedze vhagudi n̄ḍila ya u khakhula.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (VHOIWE NI ITA...)

- 1 Kha vha n̄ee vhagudi bugu dza n̄dowedzo.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha wane mvetomveto ya mushumo wa u n̄wala.
- 3 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha sedzuluse mutevhemuṭoli wa u dzudzanya, vha khakhulule na u khwinisa ho teaho.
- 4 Kha vha humbele vhagudi uri vha shume, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho – kha vha vhe na vhuṭanzi ha uri vha shuma na tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhagudi kha ngudo ya mushumo muṅwe na muṅwe wa u n̄wala.

- 5 Kha vha sedzese vhukhaki ho dowealeho vhune ha anzela u itwa nga vhagudi musi vha tshi khou n'wala.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshese, kha vha n'wale vhukhaki ho dowealeho vhune ha anzela u itwa nga vhagudi kha bodo ya tshoko.
- 7 Kha vha sumbedze vhagudi kukhakhululele kwa vhukhaki havho.

Tshifhinga tshe nda pfa ndo diimisela u ita
thimu ya bola ya milenzhe

N nda vhuva nda pfa ndo diimisela u ita ya
bola ya milenzhe (ngauri) ndi a funa bola ya milenzhe.

N ndo swikelela hei ndivho nga u ita ndowendowe
na u ita ndowendowe.

Z zwo vha zwi tshi konda, fedzi ndi funa bola
ya milenzhe nga maanda na khotsi anga vha
a dihudza.

M (mapheleluni) mafheleloni ndo pfa ndi na dakalo lihulu u
ita thimu na u wanulussa uri ndi nga ita
tshinwe na tshinwe arali nda ita ndowendowe

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 6.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvuhvili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ndovhololo ya mibvumo, u fhandekanya na u ṭanganya

KHA VHA DIVHADZE MUBVUMO

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **fh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **fhola**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**fh**/-/**o**/-/**l**/-/**a**/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: /**fh**/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa u vhuvhili wa ipfi ilo: /**o**/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: /**l**/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ilo: /**a**/
- 8 Kha vha nṱwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **fhola**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**fh**/-/**o**/-/**l**/-/**a**/ = **fhola**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ipfi ilo: /**fo**/
- 11 Kha vha bule dungo la vhuvhili la ipfi ilo: /**la**/
- 12 Kha vha modele vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi ilo: /**fo**/-/**la**/ = **fhola**

RIṆE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **fh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **fhira**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? /**fh**/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? /**i**/
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ilo ndi ufhio? /**r**/
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo ndi ufhio?? /**a**/
- 7 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**fh**/-/**i**/-/**r**/-/**a**/
- 8 Kha vha nṱwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **fhira**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**fh**/-/**i**/-/**r**/-/**a**/ = **fhira**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ilo ipfi ndi lifhio?: /**fhi**/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ilo ipfi ndi lifhio?: /**ra**/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**fhi**/-/**ra**/ = **fhira**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na t̄hoho: **maipfi a fh**
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a fhola
  - b fhata
  - c fhira
  - d fhatuwani
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga nd̄ila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou toḁa i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muṅwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muṅwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

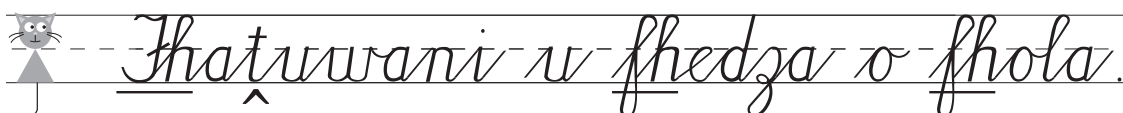
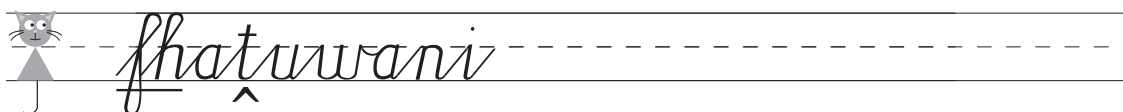
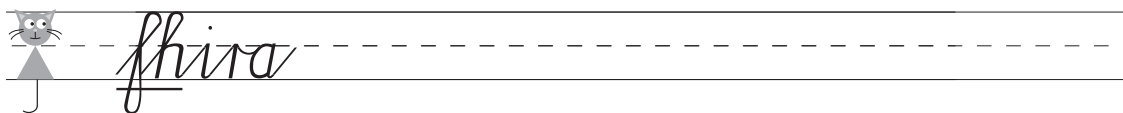
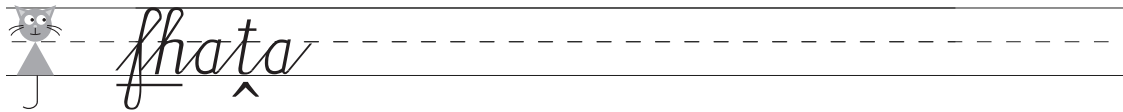
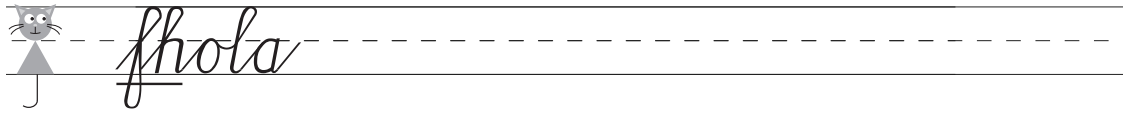
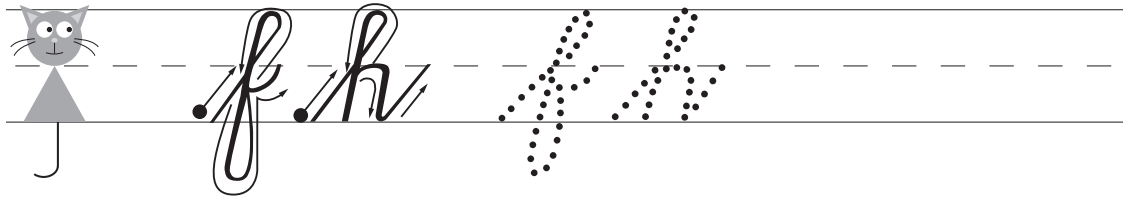

Muṅwalo:

Minete ya 15

U n̄wala ma(ḽedere), maipfi/ nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḽedere maṭuku na u pomba: **fh**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshauḽa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḽedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA:: U DIVHUDZISA/U ṬHAṬHUVHA

Ṭiṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Hetshi ndi tshiṭori tsha Musa Motha, mutshini wa dambi wa Afrika Tshipembe.</p>	
<p>Musi Musa a tshee muṭuku vhukuma, ho ngo vhuya a ḡivhona e mutshini Ṭiṅwe ḡuvha. Lutamo lwawe ho vha hu u vha mutambi wa bola ya milenzhe. O vha a tshi pfana na u rambalala na mudavhi, a tshi khou ḡirivhuḷa na u raha bola.</p> <p>Fhedzi Ṭiṅwe ḡuvha, musi Musa e na miṅwaha ya 9, a rahiwa kha gona musi e metsheni. Vhusiku vhuṅwe na vhuṅwe, vhege na vhege, gona ḷawe ḷo vha ḷi tshi zwimba ḷe vhi! Vhabebi vhawe vha zwi elelwa uri fuvhalo ḷi a si ḷo ḡoweleaho, vha humbula u mu isa sibadela.</p>	
<p>Ho fhela miṅwedzi ya rathi hu si na ane a khou kona u ḡivha uri hu khou dina mini kha gona ḷa Musa. O mona na zwibadela. A ṭolwa nga madotela a sa fheli. A ita ndingo dzi sa vhalei, fhedzi ha si vhe na ane a kona u ḡivha uri gona ḷa Musa ḷi khou zwimbiswa nga mini.</p> <p>Nga murahu, muṅwe wa madokotela a Musa a si na tshivhalo, a humbula u ita nyaro ṭhukhu i no pfi bayopsi. Musi mvelelo dzi tshi vhuya dza sumbedza uri Musa u na <i>Osteosarcoma</i> – lushaka lwa khentsa i no wanala kha marambo. Musa a dzhia tsheo i no konḡa ya uri mulenzhe wawe u ṭhukhulwe u itela uri khentsa i si phadḷale.</p>	
<p>U ṭhukhulwa mulenzhe ha Musa zwo amba uri o vha a si tshee na khentsa. Fhedzi-ha, zwa vho amba uri uḷa muloro wawe wa u vha mutambimakone wa bola ya milenzhe u nga si tsha wedza. O vha a sa tsha ḡo gidima a tshi rambalala na mudavhi, kana u ḡirivhula na u raha bola. Fhedzi-ha, Musa a nanga u tou fombe kha zwithu zwine muvhili wawe une wa vha na vuhole wa kona u ita.</p>	<p>Hu na thaidzo hafha fhethu: Musa ha tsha kona u tamba bola ya milenzhe. Ndi vhona u nga hezwi zwithu zwi nga vha zwo ṭungufhadza tshoṭhe ṅwana wa vathu Musa. Ndi a ḡivhudzisa uri Musa u ḡo tou ita hani?</p>

Līnwalwa	U vhalā ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Vha dzangano lī no pfi 'Reach for a Dream', līne lathusa vhana vhane vha khou lwala malwadze a no vhanga mpfu, vho rengela Musa sisiteme ya u lidza muzika. Musa a thoma u funa muzika. Nga lufuno ulu lwa muzika, Musa a zwi vhona uri hu na dziṅwe ṅdila dzine a nga dzi shumisa kha ita uri muvhili wawe u tsukunyee. A thoma u ita ṅḍowenḍowe ya u tshina.	Musa o vha a si tsha kona u tamba bola ya milenzhe, fhedzi ndi khou ita tḥaṭhuvho ya uri o vha o ḍiimisela u wana tshithu tshinwe-vho tshine a tshi funesa. A mbo ḍi tswiwa mbilu nga u dantsa.
Nga 2017, Musa o ya kha odishini ya Vuyani Dance Company. Avha vha mu ṭanganedza nga ṅwambo wa vhukoni hawe ha u tshina ha maṭhakheni, na nga tshitaela tshawe tshi sa fani na zwiṅwe tshine a ḍo sumbedza vhaṭaleli musi e tshiteidzhini.	Ndi ita tḥaṭhuvho ya uri Musa a nga vha o shuma nga nungo dzoṭhe uri a ṭanganedzwe nga tshigwada tsha u tshina ha u tou gudelwa. Zwi nga vha zwo itiswa nga u futelela hawe tshoṭhe!
Musi Musa a tshi khou pfumbudzwa u tshina kha Vuyani Dance Company, o vha e ene muholefhali e eṭhe. Fhedzi-ha, Musa o ṭanganedza khaedu inwe na inwe. A zwi ṭalukanya uri u vha mutshini a re na mulenzhe muthihi zwi amba u tshina u sa wi, hu shuma nungo na baṭantsi. Tshifhinga tshoṭhe zwenezwi a tshi khou pfumbudzwa, o lwela u fhaṭa vhushaka havhuḍi na giravithi, i no wisa zwithu.	Vhaṅwe vhatshini vhoṭhe vha na milenzhe mivhili, zwine zwa leludza nga maanḍa u baṭantsa. Ndi vhona u nga Musa o swika he a shuma u fhira vhoṭhe. Ndi ita tḥaṭhuvho ya uri o ḍiimisela vhukuma uri a vhe mutshini a sa athu vhonwa.
Musi o no fhedza u pfumbudzwa, Musa o vha muṅwe wa vhatshini vha re vhomalogwane ngei Vuyani Dance Company. Fhedzi-ha, Musa a tea uri a shumese ḍuvha na ḍuvha. A zwi leluwi uri vha re khoriogirafa vha sike mitshino i no yelana na kutshinele kwa Musa kwa muthu wa mulenzhe muthihi. Musa o vha a tshi tea u thusa nge a ita uri a ḍigudise u tshina mitshino yo itelwaho vha re na milenzhe mivhili.	Ndi khou zwi vhona uri Musa o ḍiimisela u khwinisa kutshinele kwawe tshifhinga tshoṭhe, na musi o no ṭanganedzwa kha tshigwada tsha u tshina. O ḍiimisela u vha mutshini a sa athu vhonwa.
Musi Musa a tshi khou tshina zwiteidzhini zwihulwane, vhunzhi ha vhaṭaleli vha vha vha sa athu vhona tshilombe tsho tou gudelaho u tshina tshi tshi khou tshina nga magodobo. Vhathu vha ṭuwa vho mangala na u ṭuṭuwedzwa nga vhuḍi na vhulombe ha kutshinele kwawe.	Zwithu a zwi lelutsheli Musa tshifhinga tshoṭhe, ngauri vhathu tshinwe tshifhinga vha na mihumbulo i no vhaisa malugana na vhathu vha re na vuhole.
Nga u tshina hawe uhu, Musa Motha u tama u sumbedza uri a hu na tshithu tshi no pfi a tshi itei vhutshiloni. Tshinwe tshifhinga Musa u ḍifunga lune muvhili wawe woṭhe wa rema, Fhedzi ha fhidzi u vuwa a ya u tshina a sa nyetḥi.	Ndi ita tḥaṭhuvho ya uri Musa u shuma nga nungo dzoṭhe ḍuvha līṅwe na līṅwe u itela u vha tshilombe.

Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Musa o vha e na miṅwaha mingana musi a tshi farwa nga khentsa?	O vha e na miṅwaha ya sumbe.
Musa o humbula u ita mini vhudzuloni ha u tamba bola ya milenzhe?	O humbula u tshina.
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani Musa o humbula u tshina?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha a sa tsha ḁo kona u vha mutambi wa bola ya milenzhe. • Ngauri o tswiwa mbilu nga muzika. • Ngauri muzika wo mu thusa u ṭalukanya uri hu na dziṅwe ṅḁila dzine ngadzo a nga ita uri muvhili wawe u tsukunyee/vinyuwe. • Ngauri o vha a tshi ṭoḁa u futelela kha zwithu zwoṭhe zwine muvhili wawe wa nga kona u ita. • Nga uri o ita ṅḁowḁowe a sa imi u swika a tshi ṭanganedzwa nga vha Vuyani Dance Company.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḁila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḁlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo ḁa U vhala ḁa 6.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kḁlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **ḁavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kḁlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **ḁavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḁadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

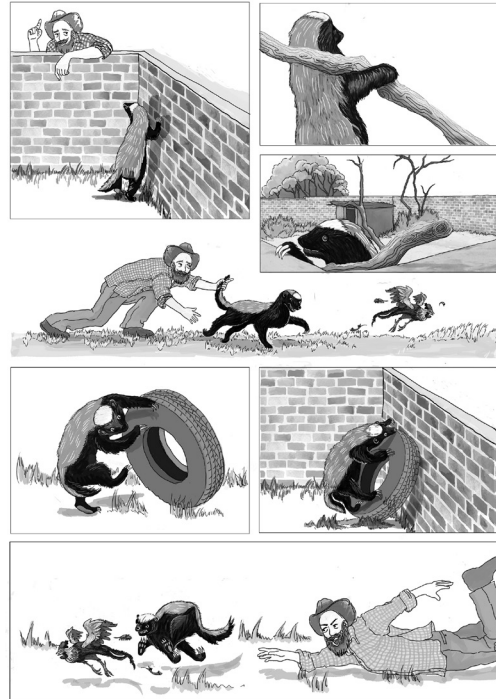
ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - U sa wa/giravithi
  - Hanedza
  - ḍowela

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Robotho Ndo ima ndo sokou dzii! Nda ri pfuka, hu a pfukiwa. Nda ri ima hu a imiwa. Ndi amba nga mivhala. A thi iti phosho. Wa sa nthetshelesa u ḍo lila. Ndi nḡe robotho.</p>	<p><i>Robotho i sumbedza u ḍiimisela na ndango.</i> <i>Mugudi muthihi u ima maḡhandeni a kholekhole kiḷasini. U ḍiita robotho i no langa kupfukele kwa vhana vha tshi wela seli heneḡho kiḷasini. Vhaphuki ndi vhana vhararu vha kiḷasi yeneyi.</i></p> <p><i>Avha vhaḡwe vhagudi vha a imba vha tshi ri:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 <i>Ndo ima ndo sokou dzii! – [Mugudi a re robotho u edzisela u ima, dzii.]</i> 2 <i>Nda ri pfuka, hu a pfukiwa – [Mugudi a re robotho u tendela vhagudi vhararu vhane vha khou ṭoḍou pfuka uri vha pfuke]</i> 3 <i>Nda ri ima hu a imiwa. – [Vhagudi vhararu vha no khou pfuka vha ima dzii]</i> 4 <i>Ndi amba nga mivhala. – [Mugudi a re robotho u imisa mabambiri a mivhala miraru yo ḡhambanaho – mudala, mutswuku na tshitopana]</i> 5 <i>A thi iti phosho.</i> 6 <i>Wa sa nthetshelesa u ḍo lila. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoṭhe vha sumbana nga minwe.]</i> <p><i>Ndi nḡe robotho. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoṭhe vha sumbedza u vha na nungo dza u langa vho ḍiimisela]</i></p>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelase zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **sw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **swaya**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: **/sw/-/a/-/y/-/a/**
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: **/sw/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ilo: **/a/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: **/y/**
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo: **/a/**
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **swaya**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: **/sw/-/a/-/y/-/a/ = swaya**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ilo ipfi: **/swa/**
- 11 kha vha bule dungo la vuvhili la ilo ipfi: **/ya/**
- 12 Kha vha modele vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi ilo: **/swa/-/ya/ = swaya**

RINE RI ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **sw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **swela**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? **sw/**
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? **/e/**
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo ndi ufhio? **/l/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: **/a/**
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yothe? **/sw/-/e/-/l/-/a/**
- 8 Kha vha nwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **swela**
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha tanganyise mibvumo u vhumba fhungo na vhone: **/sw/-/e/-/l/-/a/ = swela**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ipfi ilo ndi lifhio?: **/swe/**
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ipfi ilo ndi lifhio?: **/la/**
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: **/swe/-/la/ = swela**

VHOIWE NI ITA ...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha nwale deithi na thoho: **maipfi a sw.**
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele wa maipfi a tevhelaho:
  - a **swaya**
  - b **swima**
  - c **swela**
  - d **swura**
  - e **swelani**
- 4 Vhagudi vha tea u nwala maipfi tsini na nomboro. vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 5 Kha minete mitanu yo salaho ya ngudo, kha vha nwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa **U POMBA.**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

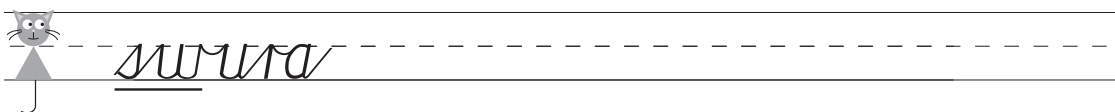
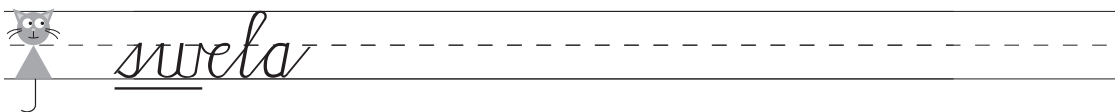
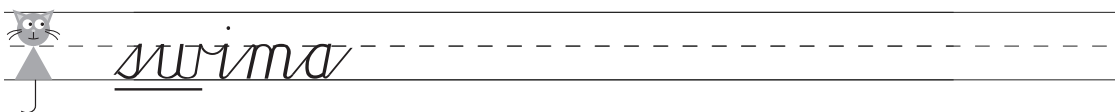
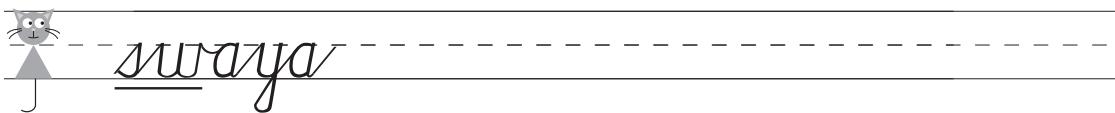
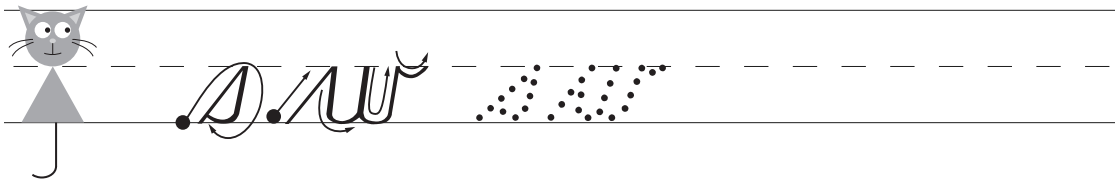

Muṅwalo:

Minete ya 15

U ṅwala ma(ḽedere), maipfi/ nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḽedere maṭuku na u pomba: th
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḽa tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḽa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ṅwale (ma)ḽedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ṅwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

swelani

swelani u swura gofhi.

PHUROGIREMETHADULI YA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U ŋwala:

Minete ya 30

U anḡadza na makumedzwa

ṬHOHO: Ŋwalani nga musi we na vhuya na ḡiimisela u swikelela ndivho yaṅu!

MUSHUMO: Ŋwalani pharagirafu ya mafhungo a 8.

FUREME/MUHANGA WA U ŊWALA:

- 1 Tshiṅwe tshifhinga ndo vhuya nda ḡiimisela...
- 2 Ndo swikelela ndivho dzanga nga...
- 3 Zwo vha zwi tshi khou konḡa, fhedzi...
- 4 Mafheleloni...

NDUGISELO: Vha sa athu thoma nyito ya u ŋwala, kha vha ŋwale mvetomveto ye vha dzudzanya nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko

U EDZISELA/U MODEḤA KUI TELE KWA NZUDZANYO: (NṅE NDI A ITA...)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro shumisa mutevhemuṭoli kha u dzudzanya mvetomveto.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbudze vhagudi uri ṅamusi ri ḡo anḡadza na u ṅea makumedzwa a u fhedzisa a tshipiḡa tsha maṅwalwa ashu.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi uri vhone vha ŋwalulula hani tshipiḡa tsha maṅwalwa avho, vha ŋwale na ṭhoho na deithi.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA U ANḐADZA (VHOIWE NI A ITA ...)

- 1 Kha vha nee vhagudi bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u n̄wala deithi na thoho: **Ndaela: U vha khonani ya vhukuma ... (dzina laḅu)**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha n̄walulule zwavhuḑi tshipiḑa tsha u fhedzisa tsha maḅwalwa avho, hu si na u khakha.
- 4 Arali hu na tshifhinga vhagudi vha nga ola muolo nga u ṭavhanya.
- 5 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kiḅasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

VHAGUDI VHA NEA MAKUMEDZWA A MAḅWALWA AVHO

- 1 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngundo, kha vha vhudze vhagudi vha vhee penisela fhasi.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha rumbuluwe vha ambe, vha vhalelane maḅwalwa avho na phathinara.
- 3 Musi vhagudi vho no fhedza nga izwo, kha vha vhidze mugudi muthihi kana vhagudi vhavhili vha ḑe vha vhalele kiḅasi maḅwalwa avho.
- 4 Kha vha ṭane maḅwalwa a vhagudi vho a livhanya na levele ya maṭo avho, uri vha kone u vhalelana maḅwalwa nga tshavho.

Tshifhinga tshe nda pfa ndo diimise la u ita
thimu ya bola ya milenzhe

Nda vhaya nda pfa ndo diimise la u ita ya
bola ya milenzhe ngauri ndi a funa bola ya milenzhe.
Ndo swikelela hei ndivho nga u ita ndowendowe
na u ita ndowendowe.

Zwo vha zwi tshi konda, fhedzi ndi funa bola
ya milenzhe nga maanda na khotsi anga vha
a dihuolza.

Mafheleloni ndo pfa ndi na dakalo lihulu u
ita thimu na u wanulusa uri ndi nga ita
tshinwe na tshinwe arali nda ita ndowendowe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

VHEGE YA 6

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo** la U vhala la 6.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuraru**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuraru**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷedere a a ṭhaḷulana

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi ri ḍo, ita ṅdowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **swela, zwela**
- 3 Model finding the difference for learners, like: **swela, zwela**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /sw/ na /zw/ ndi maḷedere o fhambanaho, fhedzi maḷedere ayo maṅwe oṭhe a a fana!

RINE RI A ITA...

TSHITENWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **swima, sima**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **swima, sima**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi li tevhelaho kha bodo ya tshoko: **fhola**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷedere liḷhio liṅe na nga tshentsha kha fhungo ili na ita uri ipfi ili li ambe zwiṅwe zwo fhambanaho na zwine la amba zwone?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa **hola, kola, sola, thola**

NNE NDI A ITA...

- 1 kha vha ṅwale ipfi li tevhelaho kha bodo ya tshoko: **kela**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha liṅwe ḷedere vha dzhenise liṅwe. Vha dzhenise ḷedere liṭhihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḍe phanda vha ṅwale maipfi avho bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho tshentshwa maḷedere afhio. **swela, lela, imela, kala, kola, twela, lela**

PHUROGIREMETHADULI YA MUḆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIḐIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U DIVHUDZISA/U ḐHAḐHUVHA

Ḳinḡalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Hetshi ndi tshiḡori tsha Musa Motha, mutshini wa dambi wa Afrika Tshipembe.</p>	<p>Ndi a zwi elelwa uri Musi ndi muthu we a ḡiimisela vhukuma, we a shuma vhukuma uri a vhe mutshini.</p>
<p>Musi Musa a tshee muḡuku vhukuma, ho ngo vhuya a ḡivhona e mutshini ḡinḡe ḡuvha. Lutamo lwawe ho vha hu u vha mutambi wa bola ya milenzhe. O vha a tshi pfana na u rambalala na mudavhi, a tshi khou ḡirivhuḡa na u raha bola.</p> <p>Fhedzi ḡinḡe ḡuvha, musu Musa e na miḡwaha ya 9, a rahiwa kha gona musu e metsheni. Vhusiku vhuḡwe na vhuḡwe, vhege na vhege, gona ḡawe ḡo vha ḡi tshi zwimba ḡe vhi! Vhabebi vhawe vha zwi elelwa uri fuvhalo ḡi a si ḡo ḡowealaho, vha humbula u mu isa sibatela.</p>	
<p>Ho fhela miḡwedzi ya rathi hu si na ane a khou kona u ḡivha uri hu khou dina mini kha gona ḡa Musa. O mona na zwibatela. A ḡolwa nga madotela a sa fheli. A ita ndingo dzi sa vhalei, fhedzi ha si vhe na ane a kona u ḡivha uri gona ḡa Musa ḡi khou zwimbiswa nga mini.</p> <p>Nga murahu, muḡwe wa madokotela a Musa a si na tshivhalo, a humbula u ita nyaro ḡhukhu i no pfi bayopsi. Musu mvelelo dzi tshi vhuya dza sumbedza uri Musa u na <i>Osteosarcoma</i> – lushaka lwa khentsa i no wanala kha marambo. Musa a dzhia tsheo i no konḡa ya uri mulenzhe wawe u ḡhukhulwe u itela uri khentsa i si phaḡalale.</p>	

VHEGE YA 6

Liḡwalwa	U vhalā ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>U ṡhukhulwa mulenzhe ha Musa zwo amba uri o vha a si tshee na khentsa. Fhedzi-ha, zwa vho amba uri uḡa muloro wawe wa u vha mutambimakone wa bola ya milenzhe u nga si tsha wedza. O vha a sa tsha ḡo gidima a tshi rambalala na mudavhi, kana u ḡirivhula na u raha bola. Fhedzi-ha, Musa a nanga u tou fombe kha zwithu zwine muvhili wawe une wa vha na vuhole wa kona u ita.</p>	<p>Musa a nga vha o kulea nungo. Fhedzi ndi khou vhona o futelela kha zwithu zwine a kona. Ndi vhona a tshi nga sa muthu o ḡiimisela, ngauri ho ngo tenda tshiwo tsho vhihaho ngaurali tshi tshi thivhela mvelaphanḡa yawe.</p>
<p>Vha dzangano ḡi no pfi 'Reach for a Dream', ḡine ḡathusa vhana vhane vha khou lwala malwadze a no vhangā mpfu, vho rengela Musa sisiṡeme ya u lidza muzika. Musa a thoma u funa muzika. Nga lufuno ulu lwa muzika, Musa a zwi vhona uri hu na dziḡwe nḡila dzine a nga dzi shumisa kha ita uri muvhili wawe u tsukunye. A thoma u ita nḡowenḡowe ya u tshina.</p>	<p>Musa o vha o ḡiimisela u vula muhumbulo wawe. Ho ngo ṡwa a tshi ḡa mbilu ngauri ha tsha kona u tamba bola ya milenzhe, o vha o ḡiimisela u wana tshiḡwe tshithu-vho tshine a tshi funa nga mbilu yawe yoṡhe.</p>
<p>Nga 2017, Musa o ya kha odishini ya Vuyani Dance Company. Avha vha mu ṡanganedza nga ḡwambo wa vhukoni hawe ha u tshina ha maṡhakheni, na nga tshitaela tshawe tshi sa fani na zwiḡwe tshine a ḡo sumbedza vhaṡaleli musi e tshiteidzhini.</p>	<p>Ndi a zwi elelwa uri Musa o vha e ene mutshini e eṡhe a re na vuholefhali hafha kha tshigwada tsha vhatshini tsha Vuyani. Ndi vhona u nga o shumesa vhukuma uri a ṡanganedzwe. Ndi a ḡivhudzisa uri vhatshu vhe vha vha vha tshi khou tshimbidza odishini vho humbula mini musi vha tshi vhona Musa? Vha nga vha vho vha vha sa zwi tendi uri a nga kona u tshina nga mulenzhe muthihi.</p>
<p>Musi Musa a tshi khou pfumbudzwa u tshina kha Vuyani Dance Company, o vha e ene muholefhali e eṡhe. Fhedzi-ha, Musa o ṡanganedza khaedu ḡḡwe na ḡḡwe. A zwi ṡalukanya uri u vha mutshini a re na mulenzhe muthihi zwi amba u tshina u sa wi, hu shuma nungo na baḡantsi. Tshifhinga tshoṡhe zwenezwi a tshi khou pfumbudzwa, o lwela u fhaṡa vhushaka havhuḡi na giravithi, i no wisa zwithu.</p>	
<p>Musi o no fhedza u pfumbudzwa, Musa o vha muḡwe wa vhatshini vha re vhomalogwane ngei Vuyani Dance Company. Fhedzi-ha, Musa a tea uri a shumese ḡuvha na ḡuvha.</p> <p>A zwi leluwi uri vha re khorigirafa vha sike mitshino i no yelana na kutshinele kwa Musa a re na mulenzhe muthihi. Musa o vha a tshi tea u thusa nge a ita uri a ḡigudise u tshina mitshino yo itelwaho vha re na milenzhe mivhili.</p>	<p>Musa ndi mushumi a re na biko – ha tendi u imiwa phanḡa nga tshithu. Musi mutshino u si wa muthu wa mulenzhe muthihi, ha kokozeli thungo ngauri u athusa vhaḡwe nga u ḡigudisa kutshinele ukwo. Hezwi zwi sumbedza u ḡiimisela hawe – ngauri ha sokou tenda zwikhukhulisi zwi tshi mu ima phanḡa!</p>

Lṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Musi Musa a tshi khou tshina zwiteidzhini zwiḥulwane, vḥunzhi ha vḥaṭaleli vha vha vha sa athu vḥona tshilombe tsho tou gudelaho u tshina tshi tshi khou tshina nga magodobo. Vḥathu vha ṭuwa vho mangala na u ṭuṭuwedzwa nga vḥuḍi na vḥulombe ha kutshinele kwawe.	Ndi a ita ṭḥaṭhuvho ya uri Musa o ḍiimisela ngauri ha tendi mihumbulo ya vḥathu i no ṭalula vḥaholefḥali i tshi thivhela u wedza ha miloro yawe.
Nga u tshina hawe uhu, Musa Motha u tama u sumbedza uri a hu na tshithu tshi no pfi a tshi itei. Tshiḥwe tshifhinga Musa u ḍifunga lune muvhili wawe woṭḥe wa rema, Fhedzi ha fhidzi u vuwa a ya u tshina a sa nyetḥi.	Hezwi ndi yone tsumbo ya vḥukuma ya u ḍiimisela – lune na musu zwithu zwi tshi khou konḍa muthu u a lingedza o lingedza. Ndi ita ṭḥaṭhuvho ya uri Musa ndi tsumbo yoneyone ya u vḥuḍiimiseli.
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Ni pfa Musa Motha a tshi ni ṭuṭuwedza? Ṭalutshedzani.	Ndi pfa Musa Motha a tshi nṭuṭuwedza ngauri...
Musa o vha o fhambana hani na vḥaḥwe vḥatshini?	Musa o vha o fhambana na vḥaḥwe vḥatshini ngauri o vha e na mulenzhe muthihi fhedzi.
Mbuziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani ri tshi nga amba uri Musa o vha e muthu we a ḍiimisela?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o wana tshithu tshe a vha a tshi nga ita musu mulenzhe wawe wo no ṭḥukhulwa. • Ngauri a nga vha o pfa u kulea nungo uri o vha a sa tsha ḍo kona u vha mutambi wa bola ya milenzhe, fhedzi a humbula u wana tshiḥwe tshithu-vho tshine a nga ita! • Ngauri o futelela kha zwithu zwine muvhili wawe wa nga kona u zwi ita. • Ngauri o shumesa uri a vhe muthu a no tshina. • Ngauri u tshina hu a konḍela muthu a re na mulenzhe muthihi, nahone Musa o vha a tshi tea u shumesa. Fhedzi u edzisa tshiḥwe na tshiḥwe! • Ngauri Musa ndi malogwane. U tea u shumesa uri a vhe muḥwe wa vḥatshini vḥomakone. • Ngauri vḥathu tshiḥwe tshifhinga vha na mihumbulo i no vḥaisa malugana na vḥathu vha re na vḥuhole, fhedzi Musa ha tendi kuhumbulele kwo raloho ku tshi mu kundisa u vha tshilombe tsha dambi. • Ngauri Musa u a ḍigudisa u ita uri mitshino ine a ṅewa i yelane na kutshinele kwawe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 6.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuna.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuna.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - Khiratshi
  - ṭuṭuwedza
  - vhaisa

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Robotho Ndo ima ndo sokou dzii! Nda ri pfuka, hu a pfukiwa. Nda ri ima hu a imiwa. Ndi amba nga mivhala. A thi iti phosho. Wa sa nthetshelesa u ḑo lila. Ndi nṅe robotho.</p>	<p><i>Robotho i sumbedza u ḑiimisela na ndango.</i> <i>Mugudi muthihi u ima maḑhandeni a kholekhole kiḷasini. U ḑiita robotho i no langa kupfukele kwa vhana vha tshi wela seli heneḑho kiḷasini. Vhaphuki ndi vhana vhararu vha kiḷasi yeneyi.</i></p> <p><i>Avha vhaṅwe vhagudi vha a imba vha tshi ri:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndo ima ndo sokou dzii! – [Mugudi a re robotho u edzisela u ima, dzii.] 2 Nda ri pfuka, hu a pfukiwa – [Mugudi a re robotho u tendela vhagudi vhararu vhane vha khou ṭoḑou pfuka uri vha pfuke] 3 Nda ri ima hu a imiwa. – [Vhagudi vhararu vha no khou pfuka vha ima dzii] 4 Ndi amba nga mivhala. – [Mugudi a re robotho u imisa mabambiri a mivhala miraru yo ḑhambanaho – mudala, mutswuku na tshitopana] 5 A thi iti phosho. 6 Wa sa nthetshelesa u ḑo lila. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoṭhe vha sumbana nga minwe. <p><i>Ndi nṅe robotho. – [Mugudi a re robotho na vhagudi vhoṭhe vha sumbedza u vha na nungo dza u langa vho ḑiimisela]</i></p>

VHEGE YA 6

THERISANO YA MAṅWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUD

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Tshiṭori hetshi tshi...
  - b Ndi khou ita thaṭhuvho ya uri Musa Motha ... ndi muthu ngauri...
- 2 Ndi vhona u nga thero ya tshiṭori hetshi ndi u ri funza nga vhuṭhama/vhukonani ngauri...

- 3 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 4 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 6 Kha vha ri kilasi i thetshelese.
- 7 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 8 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 9 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḽu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya guḽiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga ḽavhuvhili na ḽavhuraru. Hu tshi katelwa na thangi.

fh	sw	i
a	m	s
l	u	o
y	e	r

U MODEḽA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: **/fh/** na **/sw/**
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: **/fh/ - /o/ - /l/ - /a/ = fhola**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho - a vho ngo tea u shumisa fhedzi **/fh/ kana /sw/**
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ḽinwe ipfi, sa: **/s/ - /o/ - /l/ - /a/ = sola**

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: dr, ee
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.

- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **fhola, fhira, swaya, swima, swela, swura, sola, lela, imela, rema, ruma, rama, sase, sema, sima, sola**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelauvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U DIVHUDZISA

U ṆWALA MANWELEDZO A TSHIṬORI

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi vha ḍo tea u humbula nga tshipiḍa tsha ndeme nga maṅwalwa.
- 2 Ri ḍo humbula na nga zwithu zwa ndeme zwine ra khou tea u guda u bva kha maṅwalwa.
- 3 Kha vha ṅwale fureme ya manweledzo kha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u shumisa fureme ya manweledzo u fhindula mbudziso:
  - a **Maṅwalwa aya a ...**(mafhungo a 2–3)
  - b **Ndi takalela...**
  - c **Ndi humbula u nga maṅwalwa aya o ṅwalela uri ndi gude ...**
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha nga si kone u u ḍivha zwoṭhe malugana na maṅwalwa – vha ḍo tea u nanga fhedzi zwiḍiḍa zwi re na ndeme.
- 6 Kha vha dzhie phindulo dzavho vhone vha dzi sumbedzele vhagudi. Vha ri: ***Maṅwalwa a amba nga Musa Motha we a vha mutshini wa bvumo. Ndi takalela u vhona musi Musa a tshi tshina o fara magodobo awe. Ndi vhona u nga maṅwalwa aya o ṅwalelwa uri ndi gude*** zwauri tshinwe na tshinwe tshi a konadzea arali u tshi nga shumesa.
- 7 Kha vha ṅee vhagudi tshifhinga tsha u humbula nga tshipiḍa tsha ndeme maṅwalwani.
- 8 Kha vha vhudze vhagudi vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara vha kovhane mihumbulo. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fureme yavho ya manweledzo.
- 9 Kha vha vhidze kiḷasi vha vhe fhethu huthihi.
- 10 Kha vha vhidze vhagudi 1–2 vha ḍe phanḍa vha ambe nga manweledzo avho na kiḷasi.
- 11 Kha vha ṅwale manweledzo avho, sa: ***Maṅwalwa aya a amba nga ha Musa Motha we a vha mutshini wa bvumo, a tshi tshina nga mulenzhe muthihi. Ndi takalela musi Musa***

*o wana sisiteme yawe wa u lidza, a thoma u tshina. **Mañwalwa aya o ñwalelwa uri ndi gude** nga muñwe muthu we a vha o diimisela, a kona na u swikelela ndivho dzawe.*

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo ḡa U vhala ḡa 6.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

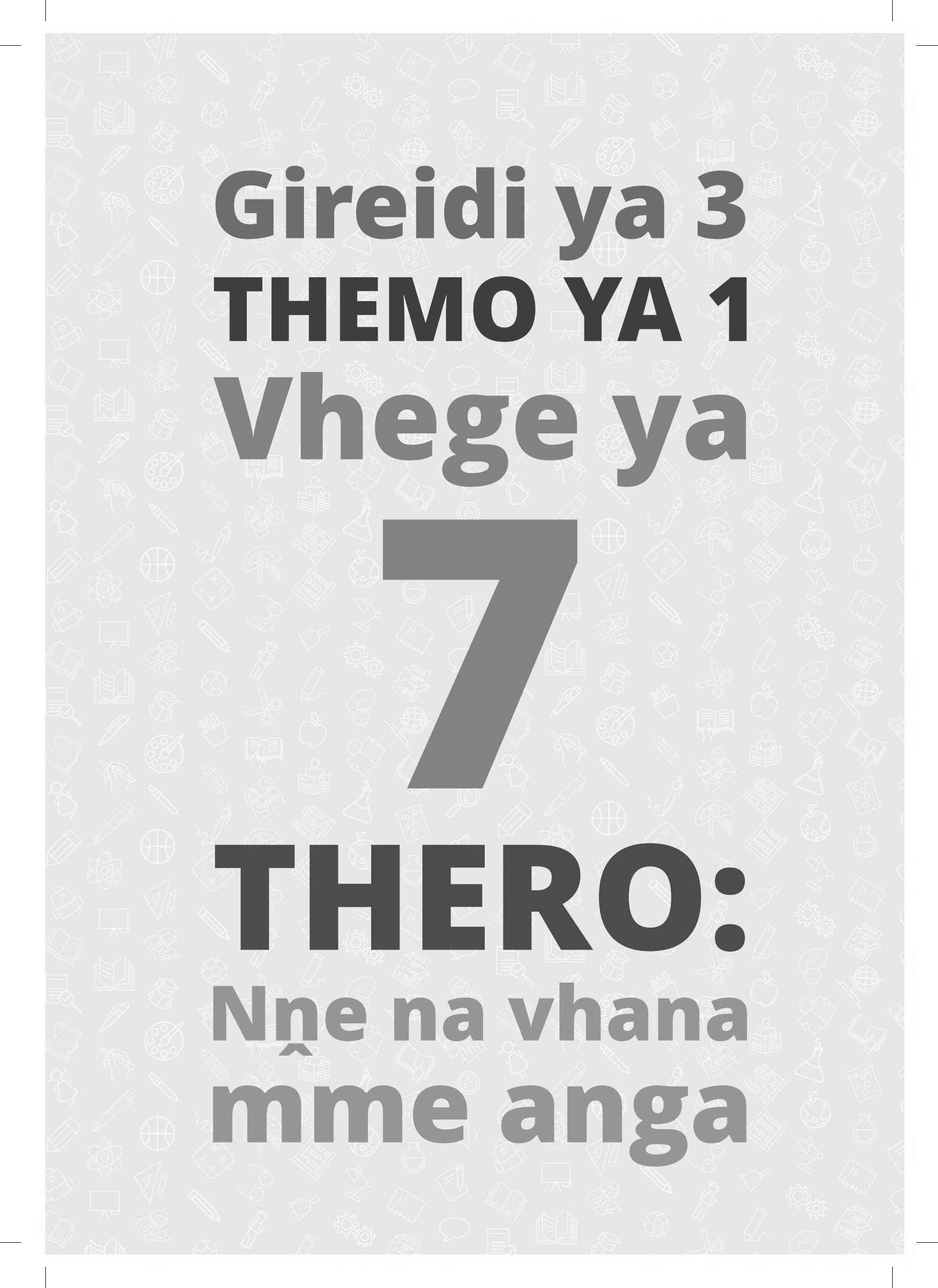
Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi d̄uvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwina khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha dzhiele nzhele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (rulers, compasses, calculators, plus signs), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 3
THEMO YA 1
Vhege ya

7

THERO:
Ntse na vhana
mme anga

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U TANA kha dzi shandulwe na u engedzeda zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭhaṭha/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṭṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: zwifanyiso zwa vhana vha mme, (khaladzi, vhakomana na vharathu), tshifanyiso tsha muṭa wa haṅu wo fhelela, kha vha humbele vhagudi vha ḍe na zwifanyiso zwa vha muṭa wavho.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: mvumbo yo dowealahoya vhana vha mme, zwi tshi bva kha nwana wa u thoma, wa vhukati na wa u fhedzisela.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.
- 8 Kha vha dzudzanye u vhala nga zwigwada zwi tshi ya nga vhukoni /ndivho arali zwi tshi ṭoḍea
- 9 Kha vha pulane nyito dzavho dza vhege dza u linga hu si ha fomaḷa na ha fomaḷa.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 12, Kha ri ite nyito

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 13, Kha ri nṱwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 13, Kha ri diphine

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha zwine na takalela u ita ni na vhana vha mme aṅu.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha tshivhingwi tsha Marie mathomoni a tshiḱori tsha Bugu Khulwane tsha **Tshivhingwi tshi tunywa mavhudzi**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: Nne na vhana mme anga
- 3 Kha vha ole tshidanga vhukati ha bodo ya tshoko vha ḱwale dzina ḷa **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ḱwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoḱhuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Vhana vha mme ndi zwi amba mini?
  - b Vhana vha mme aḱu ndi vhungana?
  - c Ni takalela u ita mini musi ni na vhana vha mme?

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ḱane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - tshinyadza
  - sinyusa
  - vhana vha mme

Tshidade kana luimbo	Nyito
<p>Tzwitwitzwi Doli Mutshavhona dada; Mutshavhona Mutshavhona; Khaladzi anga, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Vhuswa ni sa ji, Mutshavhona dada Mutshavhona Mutshavhona; Vho longa muri, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Muri mutswuku, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Izwo ndo zwi pfa, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona</p>	<p>Khaladzi na khaladzi vha khou tsivhudzana. <i>Vhagudi vha imba luimbo ulu vho fara tshele. Vha nga ita tshele nga u shumisa zwikoṱikoṱi zwa nyamunaithi zwo pangwa thongwana, ha itwa mikonyi ya thanda.</i></p> <p><i>Vhagudi vha vhasidzana ndi vhone vha no sima ngeno vhatukana vha tshi bvumela.</i></p> <p><i>Tsumbo:</i> Vhasidzana: Tzwitwitzwi Doli Mutshavhona dada Vhatukana: Mutshavhona Mutshavhona</p>

Muṅwalo

Minete ya 15

- Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha ṅwale deithi:
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
- Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ṅwale nomboro 1 – 5 kha lukombo lwa bugu.
- kha vha vhidzelele maipfi a re kha vhuthihi a tevhelaho: vhagudi vha ṅwale maipfi tsini na nomboro.
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
  - vhengele
  - ndishi
  - nngu
  - tshithu
  - tshisusu
- Tshi tevhelaho, kha vha xee vhagudi ndaela ya u ṅwala maipfi a ye kha vhunzhi kha mutalo wa nga fhasi.
- Kha minete miṱanu yo salaho ya ngudo, kha vha ṅwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ṅwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ṱalusa muṅwalo wa u pomba.
- Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo la shanduka hone.
- Kha vha talele phetheni, sa:
Maipfi a Vhuthihi a ye kha Vhunzhi
  - vhengele
mayhengele

- b** ndishi
(dzi)ndishi
- c** muḁi
miḁi
- d** tshithu
zwithu
- e** tshisusu
zwisusu
- 8** Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga phetheni hedzi musi vha tshi khou ṅwala na u vhala.
- 9** Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṅWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1** Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2** Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: **Tshivhingwi tshi tunywa mavhudzi**
- 3** Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaṭari ḽinwe na ḽinwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4** Kha vhathuse vhagudi u ṭumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḁi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- 5** Kha vha ḁivhadze vhagudi ḁivhamaipfi ntswa kha zwipiḁa zwo teaho zwa tshiṭori.
- 6** Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

U n̄wala:

Minete ya 30

U dzudzanya

T̄HOHO: N̄walani pharagirafu nga muñwe wa vhana vha mme aṅu. (*Vhagudi vha si na vhana vha vhomme avho vha nga n̄wala nga vhazwala kana khonani dzavho.*)

MUSHUMO: N̄walani pharagirafu ya mafhungo a 8.

TSHIT̄IRATHEDZHI TSHA U PULANA: Kha vha ite tsukanyamuhumbulo

KHA VHA DIVHADZE THERO NTSWA

- 1 kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa athu n̄wala.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo nga thero, sa:
Nxe na khaladzi anga a ri fani – a hu na ane a kona u zwi humbulela uri ri vhana vha mme. Ene ndi muthu a no takadza! A dovha hafhu a luga, u a mpfounela musi ndi tshi tshi lilathuso yawe.

U MODELA KANA U SUMBEDZA SIT̄IRATHEDZHI TSHA U PULANA (N̄NE NDI ITA...)

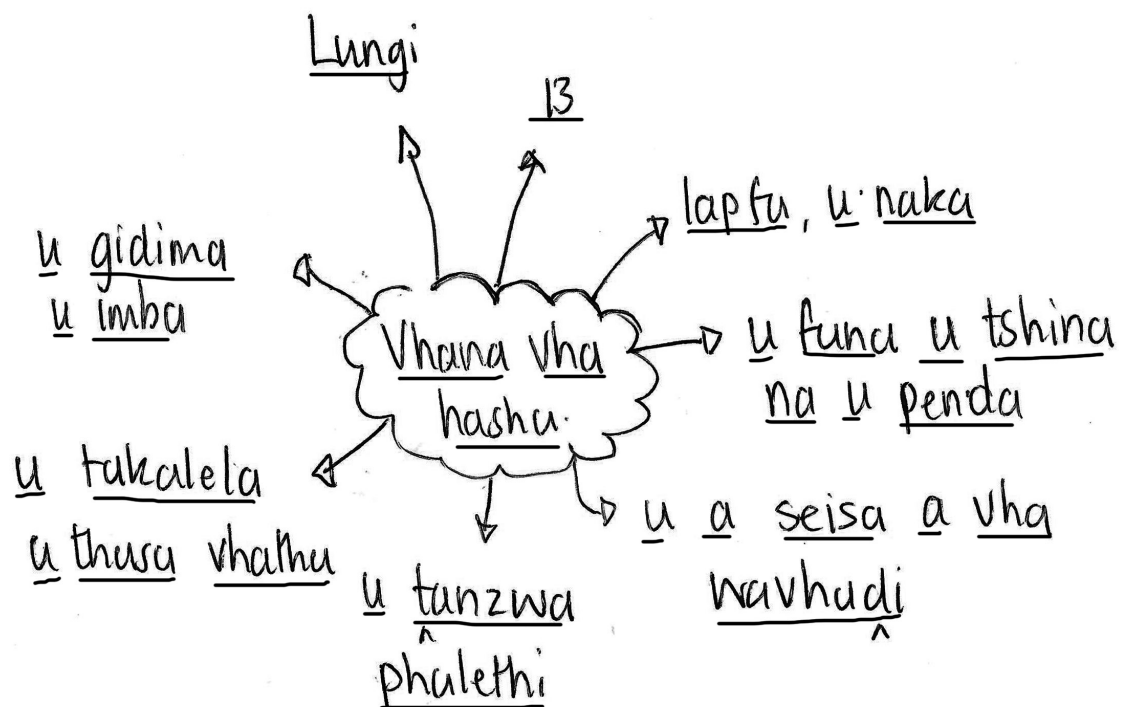
- 1 Kha vha ole tsukanyamuhumbulo kha luḽa luñwe lurumbu lwabodo ya tshoko.
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani tsukanyamuhumbulo nga u fhindula mbudziso.
- 3 Kha vha fhedzise tsukanyamuhumbulo kha kha luḽa luñwe lurumbu lwa bodo ya tshoko.

Pulane ya – Mepe wa Muhumbulo		
Dzina?	Minwaha?	N̄ wana wa mme u na mbonalo-ḡe?
N̄ wana wa mme aṅu u konesa mini?	N̄wana wa mme aṅu	N̄ wana wa mme aṅu u funesa mini?
Zwiñwe zwiḽalusi zwi re na ndeme?	Ndi zwiñhio zwine na anzela u ñañisana ngazwo?	Ndi mini tshine tsha ni takadzesa nga n̄wana wa mme aṅu?

Mepe wa Muhumbulo		
Chelsea	32	Ndi mupfufhi, o naka
U gidima U bika U ola nga pennda	N̄wana wa mme aṅu	U takalela u haikha na u ḽwa nḽa
O malwa	zwiambaro	U a takadza a ḡo vha a vha muthu o lugaho

VHAGUDI VHA SHUMISA TSHITIRATHEDZHI TSHA U PULANA (VHOIWE NI ITA)

- 1 Vha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo vha humbule nga.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha ṅeani vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara, u kovhana mihumbulo.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi fureme ya u pulana kha bodo ya tshokho, vha vhudze vha shumise fureme iyo kha u pulanela zwine vha ḍo ṅwala, sa zwe vhone vha itisa zwone.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi bugu dza ṅdowedzo.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho: **Ndaela: U pulana**
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tea u ṅwala mihumbulo yavho – vha **songo** kopa pulane yavho.
- 7 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho.

Mapa wa muhumbulo

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 7.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvuhvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha vusuludze mibvumo, u ṭanganya na u fhandekanya

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **ṭw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **ṭwela**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /ṭw/-/e/-/l/-/a/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo: /ṭw/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuhvhili wa ipfi ḷo: /e/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ḷo: /l/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisa wa ipfi ḷo: /a/
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **ṭwela**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /ṭw/-/e/-/l/-/a/ = **ṭwela**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo ḷa u thoma ḷa ipfi ḷo: /ṭwe/
- 11 Kha vha bule dungo ḷa u thoma ḷa ipfi ḷo: /la/
- 12 Kha vha modeḷe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri vha vhumbe ipfi: /ṭwe/-/la/ = **ṭwela**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **ṭw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **ṭw isa**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo ndi ufhio? / **ṭw** /
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuhvhili wa ipfi wa ḷo ndi ufhio? /**i**/
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ḷo ndi ufhio? /**s**/
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḷo ndi ufhio? /**a**/
- 7 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /ṭw/-/i/-/s/-/a/
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **ṭwisa**
- 9 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṭanganyisa mibvumo kha ipfi navho /ṭw/-/i/-/s/-/a/ = **ṭwisa**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa u thoma ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /**ṭwi**/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa vuhvhili ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /**sa**/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /ṭwi/-/sa/ = **ṭwisa**

VHONE VHA A ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha nwale deithi na thoho: **maipfi a tw.**
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho
  - a twela
  - b twisa
  - c twa
- 4 Vhagudi vha tea u nwala maipfi tsini na nomboro, a u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete mitanu yo salaho ya ngudo, kha vha nwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa **U POMBA.**

PHUROGIREMETHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

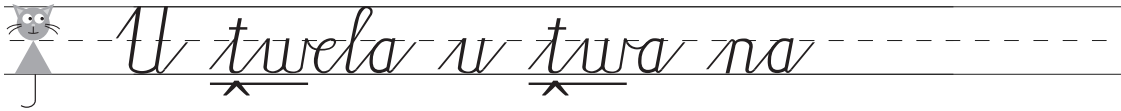
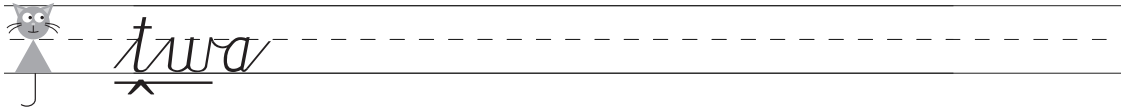
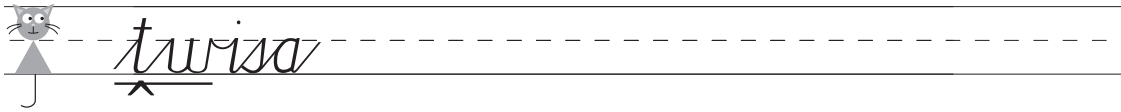
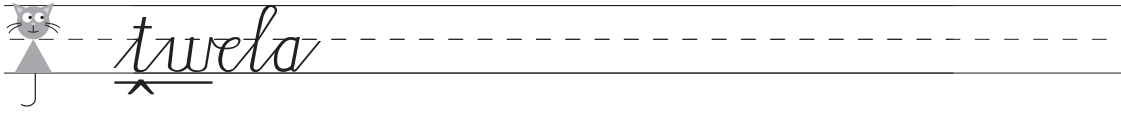
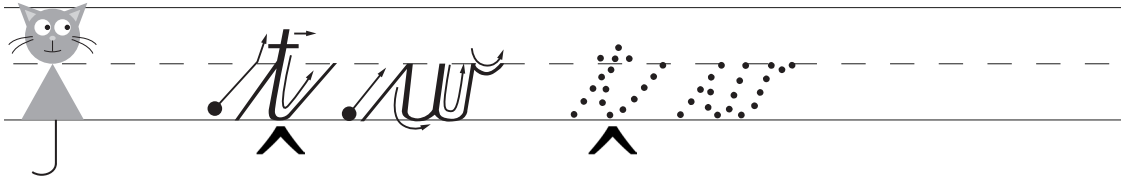

Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha nwale ma(ledere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maledere matuku na u pomba: **tw**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ledere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha nwale (ma)ledere kha mitana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha nwale (ma)ledere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ledere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u nwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṀIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U HUMBULELA

Ṁinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Marie o vha a tshi funesa tshivhingwi tshawe. O thoma u eḁela natsho a kha ḁi vha riwana muṁuku. Vhusiku vhuṁwe na vhuṁwe o vha a tshi kuvhatedza tshivhingwi tshawe tsha vhuphuvhephuvhe. Musi o dinalea, o vha a tshi kuvhatedza tshivhingwi tshawe tsha vhuphuvhephuvhe. Musi e hayani, Marie o vha a tshi dzula a na tshivhingwi tshawe.</p>	<p>Ndi humbula uri Marie o vha a tshi funesa tshivhingwi tshawe ngauri tsho vha tshi vhuphuvhephuvhe!</p>
<p>Tshivhingwi tsho vha tshi thoyi ye mme a Marie vha vha vha sa tendi uri a tambise na muṁwe. Fhedzi, Marie o vha e khaladzi a si na vhutshivha. – O vha a tshi ita a tshi fha khaladzi awe Josh uri a tambise tshivhingwi. Ṁinwe ḁuvha nga masiari, Musi Marie na Josh vha tshi khou tamba, Josh a pfa Marie a tshi khou amba na tshivhingwi tshawe. ‘Wo no vha wa kale’ a ralo a tshi khou sea, ‘fhedzi naho zwo ralo, ndi a u funa!’</p>	<p>Ndi humbula uri Marie o vha e khaladzi a si na vhutshivha. U tambisa thoyi dzawe na khaladzi naho i si khombekhombe.</p>
<p>ḁuvha ḁi tevhelaho, musi Marie e tshikoloni, Josh a wana tshigero khishini.</p> <p>‘Ndi na mumbulo!’ ndi Josh a tshi humbula nga tshivhingwi tsha Marie tsho no vhaho tsha kale. ‘Hetshi tshivhingwi tsha Marie ndi nga tshi ita tshiswa’ ndi Josh a tshi humbula.</p> <p>Josh ndi u dzhia tshigero a ṁunya mavhudzi oṁhe a tshivhingwi nṁha ha ṁhoho.</p> <p>‘Ndi khou ana, Marie u ḁo mangala!’ u ḁo humbula u nga o wana tshivhingwi tshiswa! ndi Josh a tshi humbula.</p>	<p>Ndi humbula ungari Josh o ṁunya tshivhingwi mavhudzi a tshi vhona ungari u khou u itela khaladzi awe zwithu zwavhuḁi. Ṁhamusi o humbula na uri a nga ita uri tshivhingwi tshi vhe tshiswa ngauri o pfa Marie a tshi ri ndi tsha kale.</p>
<p>‘Marie u ḁo takadzwa nga kugerelwe kwa tshivhingwi tshawe!’</p> <p>Josh a lindela Marie a tshi vhuya tshikoloni. O vha a tshi khou fhela mbilu uri Marie u vhuya lini a vhona tshimangadzo itshi.</p>	<p>Ndi khou ḁivhudzisa uri ndi nga mini Josh o vha a tshi khou balelwa u lindela Marie a tshi vhuya hayani? Hoo! Zwi nga vha zwo itwa ngauri o vha a tshi khou humbula uri Marie u ḁo takala a tshi vhona tshivhingwi tsho ṁunya mavhudzi.</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Fhedzi musi Marie a tshi vhuya hayani a tshi vhona tshivhingwi tshawe, a fhelelwa nga muya. 'Ho itea mini kha tshivhingwi tshanga?' a tshi halifhela Josh. Josh a bvisa tshigero a mu sumbedza a tshi khou mwemwela.</p> <p>'Ndo vha ndi tshi ni fulufhela, hani ngoho! Ndi nga mini no tshinya tshivhingwi tshanga tshavhuvhidi?'ndi Marie a tshi tou lila.</p> <p>'Pfarelo!' ndi Josh a tshi fhindula. 'Ndo vha ndi tshi khou ri ndi khou ita uri tshivhingwi tshaḱu tshi vhe tshiswa!'</p> <p>Fhedzi Marie a bva lufherani a tshi khou lila.</p> <p>Josh o dzula e eḱhe 'Nḱe ndo vha ndi tshi ri Marie u ḱo zwi funa ndo ḱunya tshivhingwi uri tshi vhe tshi swa' ndi Josh a tshi humbula o ḱaḱa.</p>	<p>Ndi khou ḱivhudzisa uri ndi nga mini Josh o vha o ḱaḱa? Hoo! Zwi nga vha zwo itwa ngauri o vha a tshi khou humbula uri Marie u ḱo takala a tshi vhona tshivhingwi tsho ḱunywa mavhudzi, fhedzi-ha Marie zwa mu sinyusa.</p>
<p>'No tshinya tshivhingwi tshanga!'</p>	<p>--</p>
<p>Marie a ya kha mme awe. A bvisa tshivhingwi tshawe a sumbedza mme awe. 'Kha vha vhone uri Josh o ita mini. O tshinya tshivhingwi tshanga lwa tshoḱhe. A thi tsha tshi ḱoḱa tsho vhihfa zwino!' ndi ene a tshi lila. A posa tshivhingwi fhasi.</p>	<p>Marie u tea u vha o pfa o sinyuwa a tshi vhuya a laḱa tshivhingwi fhasi!</p>
<p>Nga murahu mme a Marie vha mu vhidza.</p> <p>'Pfarelo! Josh o ḱunya mavhudzi a tshivhingwi tshaḱu zwi songo tea!' ndi mme a we vha tshi mu vhudza. 'Fhedzi tshivhingwi a tsho ngo tshinyala,' ndi mme awe vha tshi ḱalutshedza.</p> <p>Mme awe vha mu ḱekedza tshivhingwi tshawe tsho no ambara muḱadzi mutswuku. 'Muḱadzi hoyu u do dzumba ḱhoho heyi ya tshivhingwi yo ḱunywaho,' ndi mme awe vha tshi khou mwemwela. 'Nahone wo naka!'</p> <p>Josh a dzhena heneffho lufherani, o fara na badzhi ya muvhala wa lutombo. 'Ndo dzhia badzhi heyi kha tshivhingwi tshanga' ndi Josh a tshi amba. 'Ndi vhona ungari tshivhingwi tshaḱu tshi ya i ḱhoga u fhira tshanga.' O mbo ḱea mme awe badzhi iḱa ya muvhala wa lutombo. Vha mbo ḱi ambadza tshivhingwi.</p>	<p>--</p>
<p>Marie o pfa o sinyuwa, fhedzi a dzhia tshivhingwi tshawe. 'Pfarelo ndo ri no vhihfa! Ndi ni funa naho zwo ralo,'a mbo ḱi kuvhatedza tshivhingwi tshawe.</p>	<p>Ndi khou ḱi vhudzisa uri ndi nga mini Josh o ḱisela tshivhingwi badzhi ya lutombo? Hoo! Zwi nga vha zwo itwa ngauri u pfa zwi sa mufari zwavhuḱi uri Marie ha ngo funa tshivhingwi tshawe tshi tshi ḱunywa mavhudzi. U tea u vha a tshi khou itela uri Marie a pfe e khwiḱe.</p>

VHEGE YA 7

Mbudzisotheveleli	Phindulondavhelelwa
Josh o ita mini tsho tshinyaho tshivhingwi tsha Marie?	O tunya tshivhingwi mavhudzi
Mme avho vho linga nga ndilade u lugisa tshivhingwi?	<ul style="list-style-type: none"> Mme vho ambadza tshivhingwi muhadzi mutswuku na badzhi ya muvhala wa lutombo. Mme vho ambadza tshivhingwi zwiambaro u dzumba he tsha tunya hone.
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani Josh o tunya tshivhingwi?	<ul style="list-style-type: none"> Ngauri o pfa Marie a tshi khou amba na tshivhingwi tshawe a tshi ri tshi khou vha tsha kale. Ngauri o vha a tshi khou toda uri tshivhingwi tshi vhe tshiswa. Ngauri o vha a tshi khou toda u itela khaladzi awe zwithu zwavhudi.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 7**.
- Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili**.
- Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili**.
- Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraġa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha țane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - fulufhela
  - fhindula
  - lavhelela

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tzwtzwtzwi Doli Mutshavhona dada; Mutshavhona Mutshavhona; Khaladzi anga, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Vhuswa ni sa ĺi, Mutshavhona dada Mutshavhona Mutshavhona; Vho longa muri, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Muri mutswuku, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Izwo ndo zwi pfa, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona	<p>Khaladzi na khaladzi vha khou tsivhudzana.</p> <p><i>Vhagudi vha imba luimbo ulu vho fara tshele. Vha nga ita tshele nga u shumisa zwikoġikoġi zwa nyamunaithi zwo pangwa thongwana, ha itwa mikonyi ya thanda.</i></p> <p><i>Vhagudi vha vhasidzana ndi vhone vha no sima ngeno vhatukana vha tshi bvumela.</i></p> <p><i>Tsumbo:</i></p> <p>Vhasidzana: Tzwtzwtzwi Doli Mutshavhona dada</p> <p>Vhatukana: Mutshavhona Mutshavhona</p>

VHEGE YA 7

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIȚORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiȚuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshiñwe na tshiñwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiȚori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiȚori tshine tsha yelana na zwifanyiso.

- 4 Kha vha xee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muñwe na muñwe wavho a tshi anetshela tshitori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhañwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhañwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u Ṭanganya

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **ñw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **ñwata**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /ñw/-/a/-/t/-/a/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: /ñw/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ilo: /a/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: /t/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo/a/
- 8 Kha vha ñwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **ñwata**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /ñw/-/a/-/t/-/a/ = **ñwata**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dongo la u thoma la ilo ipfi: /ñwa/
- 11 Kha vha bule dongo la vuvhili la ilo ipfi: /ta/
- 12 Kha vha modeḽe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi: /ñwa/-/ta/ = **ñwata**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **ñw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **ñwala**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufho? /ñw/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufho? /a/
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ilo ndi ufho? /t/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ilo /a/
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe? /ñw/-/a/-/t/-/a/
- 8 Kha vha ñwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **ñwala**
- 9 Kha vha xee vhagudi ndaela ya uri vha ṭanganyise mibvumo u vhumbe fhungo na vhone: /ñw/-/a/-/t/-/a/ = **ñwala**

- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ipfi ilo ndi lifhio? /**nwa**/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ipfi ilo ndi lifhio?: /**la**/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**nwa**/-/**la**/ = **nwala**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha nwale deithi na thoho: **maipfi a nw**.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
- nwata
  - nwenda
  - nwavho
  - nwala
  - nwatela
- 4 Vhagudi vha tea u nwala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete mitanu yo salaho ya ngudo, kha vha nwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

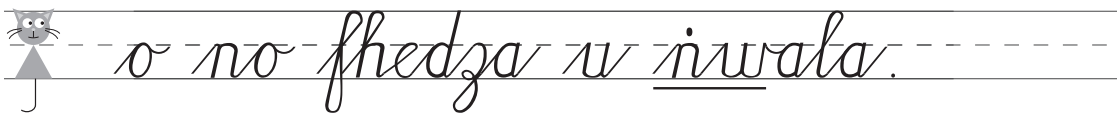
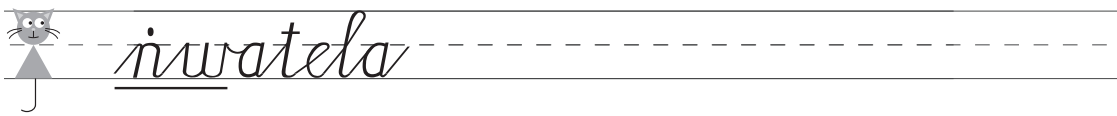
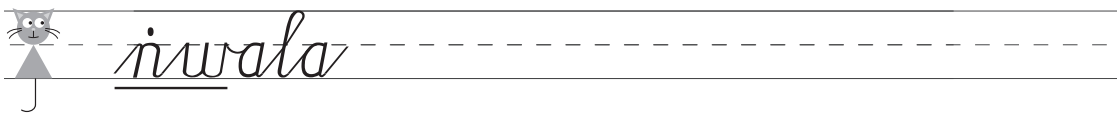
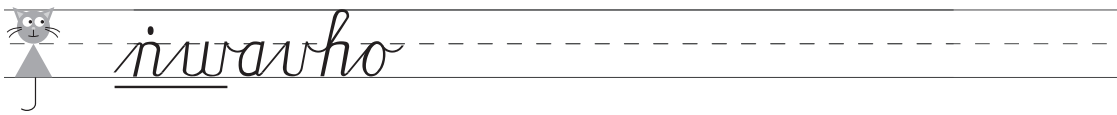
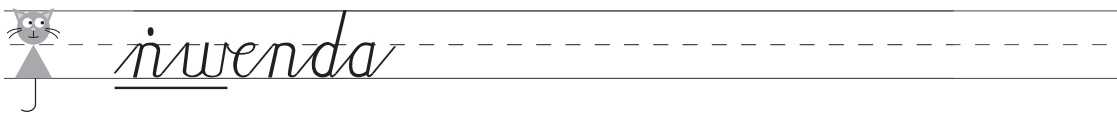
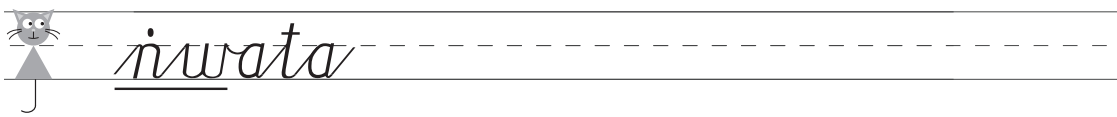
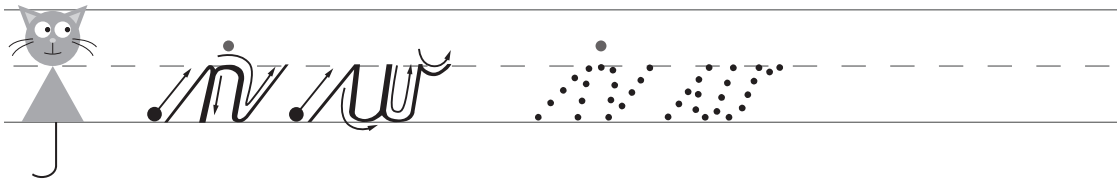
Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha nwale ma(ledere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maledere matuku na u pomba: **nw**
- Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ledere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha nwale (ma)ledere kha mitana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ḽwale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u kopa mubvumo/maipfi/mafhungo kha budu dza ḽdowedzo
- 7 Vhagudi vha tea u talela mibvumo kha maipfi/mafhungo o ḽwalwaho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U ñwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

T̄HOHO: Ñwalani pharagirafu nga vhana vha mme añu. (*vhagudi vha si na vhana vhana vha vho mme avho vha nga ñwala nga vhazwala kana khonani dzavho*)

MUSHUMO: Ñwalani pharagirafu ya mafhungo a 8.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA:

- 1 Ñwana vha mme anga...
- 2 U na miñwaha...u fana na... (talutshedzani miñwaha yavho/mbonalo yavho)
- 3 U konesa u...
- 4 U takalela u...
- 5 Tshiñwe tshifhinga ri a fhambana...
- 6 Fhedzi ndi a mu funa ngauri...
- 7 Kha zwothezwothe, nwana wa mme anga u...

NDUGISELO: Vha sa athu thoma nyito ya u ñwala, kha vha ñwale pulane ye vha ita nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.

U EDZISELA/U MODELA KUI TELE KWA MVETOMVETO: (NÑE NDI A ITA)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi fureme ya u pulana na ye vha ita nga Musumbuluwo. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani mutevhe nga u fhindula mbudziso.
- 2 Kha vha vhale pulane yo ñwalwaho kha bodo ya tshoko kha luḽa luñwe lurumbu lwa bodo.
- 3 Tshi tevhelaho, kha vha vhale fureme ya u ñwala na vhagudi.
- 4 Nga u modeḽa/sumbedza kha vha fhedzise fureme ya u ñwala vha tshi khou shumisa pulane yavho, sa:
- 5 Khaladzi yanga u pfi Chelsea. U na miñwaha ya Ndi mupfufhi, nahone o naka. U konesa u bika na u gidima. U takalela u haikha, u funesa u vha nḽa a tshi khou vhona dzithavha. Tshiñwe tshifhinga ri ita ri tshi fhambana – ngauri u mbo ḽi dzhia zwiambaro zwanga na nñe nda dzhia zwawe. Naho zwi tshi sinyusa, nñe ndi mu funa

zwo ralo ngauri o luga nahone u a takadza. Kha zwothe, ndi vhona u nga khaladzi anga ndi wavhudisa!

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA MVETOMVETO (VHOIWE NI A ITA)

- 1 Kha vha xee vhagudi bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha xee vhagudi ndaela ya u nwala deithi na xhoho: **Nwana vha mme anga: Mvetomveto**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha wane pulane yavho ye vha nwala nga Musumbuluwo na uri vha de na mihumbulo yavho.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise fureme ya u nwala vha tshi khou shumisa pulane dzavho.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha engedze manwe mafhungo arali vha na tshifhinga.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi zwine vha nga shumisa u itela u vhathusa.
- 7 Musi vhagudi vha tshi khou nwala, kha vha monamone na kilasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

Lungi, nwana wa hashuu

Nwana wa hashuu ndi Lungi

U na niraha ya 13, o lapfa a dova a naka.

Ndi makone kha u gidima na u imba

U a takalela u tshina ru u pendah

tshinwe chiifingah ri a lutana nga u
tanzwa phulethi

fedzi, ndi a mufuna ngauri u a seisa
na u vha wavhudi

Nga u angaredza, ndi umbula uri nwan
wa hashuu neli wavhudi

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 7.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷedere a a ṭhaḷulana

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi ri ḍo, ita ṅdowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **ṅwata, ṅwala**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **ṅwata, ṅwala**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /t/ na /l/ ndi maḷedere o fhambanaho, fhedzi maḷedere ayo maṅwe oṭhe a khou fana!

RINE RI ITA

TSHITENWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **ṭwela, swela**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **ṭwela, swela**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi li tevhelaho kha bodo ya tshoko: **ṅwala**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷedere liḷhio liṅe na nga tshentsha kha fhungo ili na ita uri ipfi ili li ambe zwiṅwe zwo fhambanaho na zwine la amba zwone?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa: **lala, kala, pala, yala, zwala, ṅwata**

NNE NDI A ITA

- 1 kha vha ṅwale ipfi li tevhelaho kha bodo ya tshoko: **ṭwela**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha liṅwe ḷedere vha dzhenise liṅwe. Vha dzhenise ḷedere liṭhihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḍe phanda vha ṅwale maipfi avho bodo ya tshoko:.
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho tshentshwa maḷedere afhio. **swela, lela, imela, kela, wela, zwela**

PHUROGIREMEḲADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIḲIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U HUMBULELA

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Marie o vha a tshi funesa tshivhingwi tshawe. O thoma u egela natsho a kha ḡi vha ḡwana muḲuku. Vhusiku vhuḡwe na vhuḡwe o vha a tshi kuvhatedza tshivhingwi tshawe tsha vhuphuvhephuvhe. Musi o dinalea, o vha a tshi kuvhatedza tshivhingwi tshawe tsha vhuphuvhephuvhe. Musi e hayani, Marie o vha a tshi dzula a na tshivhingwi tshawe.</p>	<p>Marie o vha a tshi funesa tshivhingwi tshawe arali a tshi tshi tshimbila natsho hoḲhehoḲhe hune a ya!</p>
<p>Tshivhingwi tsho vha tshi thoyi ye mme a Marie vha vha vha sa tendi uri a tambise na muḡwe. Fhedzi, Marie o vha e khaladzi a si na vhutshivha. – o vha a tshi ita a tshi fha khaladzi awe Josh uri a tambise tshivhingwi. Ḳinwe ḡuvha nga masiari, Musi Marie na Josh vha tshi khou tamba, Josh a pfa Marie a tshi khou amba na tshivhingwi tshawe. ‘Wo no vha wa kale’ a ralo a tshi khou sea, ‘fhedzi naho zwo ralo, ndi a u funa!’</p>	<p>Marie u amba na tshivhingwi tshawe! Ndi na muhumbulo wa uri u vhona itshi tshivhingwi tshi tshi nga khonani yawe.</p>
<p>Ḳuvha Ḳi tevhelaho, musu Marie e tshikoloni, Josh a wana tshigero khishini.</p> <p>‘Ndi na mumbulo!’ ndi Josh a tshi humbula nga tshivhingwi tsha Marie tsho no vhaho tsha kale. ‘Hetshi tshivhingwi tsha Marie ndi nga tshi ita tshiswa’ ndi Josh a tshi humbula.</p> <p>Josh ndi u dzhia tshigero a Ḳunya mavhudzi oḲhe a tshivhingwi nḲha ha Ḳhoho.</p> <p>‘Ndi khou ana, Marie u ḡo mangala!’ u ḡo humbula u nga o wana tshivhingwi tshiswa! ndi Josh a tshi humbula.</p>	<p>Josh u tea u vha o pfa uri u khou thusa nahone u na mbilu yavhuḡi musu a tshi khou Ḳunya tshivhingwi mavhudzi, u tea u vha o humbula uri u khou ita zwithu zwavhuḡi a tshi itela khaladzi awe nga u ita uri tshivhingwi tshi vhe tshiswa.</p>

VHEGE YA 7

Linwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>'Marie u do takadzwa nga kugerelwe kwa tshivhingwi tshawe!'</p> <p>Josh a lindela Marie a tshi vhuya tshikoloni. O vha a tshi khou fhela mbilu uri Marie u vhuya lini a vhona tshimangadzo itshi.</p>	<p>Josh o balelwa u lindela khaladzi awe a tshi vhuya hayani. U tea u vha o vha o takala a tshi humbula zwine Marie a do ita.</p>
<p>Fhedzi musi Marie a tshi vhuya hayani a tshi vhona tshivhingwi tshawe, a fhelelwa nga muya. 'Ho itea mini kha tshivhingwi tshanga?' a tshi halifhela Josh. Josh a bvisa tshigero a mu sumbedza a tshi khou mwemwela.</p> <p>'Ndo vha ndi tshi ni fulufhela hani ngoho! Ndi nga mini no tshinya tshivhingwi tshanga tshavhudivhudi?'ndi Marie a tshi tou lila.</p> <p>'Pfarelo!' ndi Josh a tshi fhindula. 'Ndo vha ndi tshi khou ri ndi khou ita uri tshivhingwi tshanu tshi vhe tshiswa!'</p> <p>Fhedzi Marie a bva lufherani a tshi khou lila.</p> <p>Josh o dzula e ethe 'nxe ndo vha ndi tshi ri Marie u do zwi funa ndo tunya tshivhingwi uri tshi vhe tshi swa' ndi Josh a tshi humbula o daqa.</p>	<p>Marie o pfa o sinyuwa musi a tshi vhona tshivhingwi. A si zwe Josh a vha o lavhelela! A nga vha o vha o daqa ngauri Marie ha ngo takalela u vhona tshivhingwi tshawe tsho tunya mavhudzi sa zwe ene a vha o humbulisa zwone.</p>
<p>'No tshinya tshivhingwi tshanga!'</p>	<p>--</p>
<p>Marie a ya kha mme awe. A bvisa tshivhingwi tshawe a sumbedza mme awe. 'Kha vha vhona uri Josh o ita mini. O tshinya tshivhingwi tshanga lwa tshothe. A thi tsha tshi toda tsho vhfifa zwino!' ndi ene a tshi lila. A posa tshivhingwi fhasi.</p>	<p>Marie u tea u vha o pfa o sinyuwa a sa funi na sedza tshivhingwi tshawe!</p>
<p>Nga murahu mme a Marie vha mu vhidza.</p> <p>'Pfarelo! Josh o tunya tshivhingwi tshanu zwi songo tea!' ndi mme a we vha tshi mu vhudza. 'Fhedzi tshivhingwi a tsho ngo tshinyala,' ndi mme awe vha tshi tlatshedza.</p> <p>Mme awe vha mu nekedza tshivhingwi tshawe tsho no ambara muñadzi mutswuku. 'Muñadzi hoyu u do dzumba thoho heyi ya tshivhingwi yo tnywaho,' ndi mme awe vha tshi khou mwemwela. 'Nahone wo naka!'</p> <p>Josh a dzhena henefho lufherani, o fara na badzhi ya muvhala wa lutombo. 'Ndo dzhia badzhi heyi kha tshivhingwi tshanga' ndi Josh a tshi amba. 'Ndi vhona ungari tshivhingwi tshanu tshi ya i thoga u fhira tshanga.' O mbo nea mme awe badzhi ija ya muvhala wa lutombo. Vha mbo di ambadza tshivhingwi.</p>	<p>--</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Marie o pfa o sinyuwa, fhedzi a dzhia tshivhingwi tshawe. 'Pfarelo ndo ri no vhifha! Ndi ni funa naho zwo ralo,'a mbo ḱi kuvhatedza tshivhingwi tshawe.	Mafheleloni, Marie o dzhia tshivhingwi a tshi kuvhatedza. U tea u vha o pfa e khwiḱe musi a tshi vhona tshivhingwi tsho ambara muḱadzi. Ḳhamusi nga murahu ha tshifhinga tshilapfu o pfa o dzika a songo tsha sinyuwa.
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Josh fhedza o ita mini nga murahu na musi o ḱunya tshivhingwi?	Josh o lindela Marie a tshi vhuya tshikoloni.
Marie o ḱipfa hani nga murahu na musi tshivhingwi tshawe tsho ḱunya mavhudzi?	O vha o sinyuwa!
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani Josh o vha o ḱaḱa?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o humbula uri u khou u itela khaladzi awe zwithu zwavhuḱi. • Ngauri o humbula ungari khaladzi awe u khou ḱoḱa tshivhingwi tshiswa. • Ngauri o humbula uri u khou u itela khaladzi awe zwithu zwavhuḱi zwine zwa ḱo mu takadza. • Khaladzi awe o vha a songo takala sa zwe ene a vha o zwi humbulisa zwone.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḱila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze ḱilasi yoḱhe, muḱwe na muḱwe e na **Bammbirimishumo ḱa U vhala ḱa 7**.
- 2 Kha vha ḱalutshedze ḱilasi yoḱhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuḱa**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ḱalutshedze ḱilasi yoḱhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuḱa**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḱadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ḱalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhutanu

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

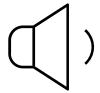
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - sinyuwa
  - luga
  - tshanga

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tzwitzwitzwi Doli Mutshavhona dada; Mutshavhona Mutshavhona; Khaladzi anga, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Vhuswa ni sa ji, Mutshavhona dada Mutshavhona Mutshavhona; Vho longa muri, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Muri mutswuku, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Izwo ndo zwi pfa, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona	Khaladzi na khaladzi vha khou tsivhudzana. <i>Vhagudi vha imba luimbo ulu vho fara tshela. Vha nga ita tshela nga u shumisa zwikoṭikoṭi zwa nyamunaithi zwo pangwa thongwana, ha itwa mikonyi ya thanda.</i> <i>Vhagudi vha vhasidzana ndi vhone vha no sima ngeno vhatukana vha tshi bvumela.</i> Tsumbo: Vhasidzana: Tzwitzwitzwi Doli Mutshavhona dada Vhatukana: Mutshavhona Mutshavhona

THERISANO YA MAṂWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha nṱwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshiṭori itshi...
  - b Ndi kona u humbulela uri Josh o vha o vhona u nga Marie u ḑo takalela u gerwa ha tshivhingwi ngauri...
  - c Zwine tshiṭori itshi tsha ri gudisa nga vhana vha mme ndi...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku.**
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshesele.

- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru. Hu katelwa na thangi.

ṭw	ṅw	e
a	l	i
s	t	n
d	vh	m

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /ṭw/ na /ṅw/
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumisa mubvumo wo tiwaho, sa /ṭw/ - /a/ = ṭwa
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho - a vho ngo tea u shumisa fhedzi /ṭw/ kana /ṅw/
- 6 Kha vha sumbedze vhana u vhumba maipfi, sa: /i/ - /m/ - /e/ - /l/ - /a/ = imela

VHAGUDI VHA A SHUMA

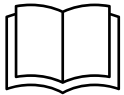
- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **ṭw, ṅw**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **ṭwela, ṭwisa, ṭwa, ṅwata, ṅwenda, ṅwavho, ṅwala, ṅwatela, lala, lela, imela**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

15 minutes

Thevhelauvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U ṬALA MAṆWALWANI

U ṆWALA THOLOKANYONDIVHO

- 1 Ngudo i sa athu thoma, kha vha ṅwale ṭhoho i tevhelaho, mbudziso na zwirangi zwa mafhungo kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha vhale mbudziso na vhagudi, vha dzi ṭalutshedze arali hu na ṭhodea iyo.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha rembuluwe vha ambe, vha rere nga mbudziso na phathinara.
- 4 Vhagudi vha ḁo tea u vula bugu dzavho dza ṅdowedzo, vha ṅwala deithi na ṭhoho, na phindulo dza mbudziso.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho kha ngudo, kha vha ambe nga phindulo na vhagudi vha vha tendele u khakhulula mushumo wavho.

VHASIDZANA VHA PHULUSA VHUTSHILO HA MUTUKANA

- 1 Khaladzi a Marie o ita mini musi a tshikoloni?
Khaladzi a Marie o ...musi a tshikoloni.
- 2 Josh o humbula u nga Marie u ḁo ḁipfisa hani musi o gera tshivhingwi?
O humbula u nga marie u ḁo...
- 3 Mme a Marie vho lugisisa hani tshivhingwi?
Vho tshi lugisa nga u...
- 4 Ri humbulelisa hani uri Josh o pfa o dinalea?
Ri humbulela uri o pfa o vhaaisala ngauri...

VHASIDZANA VHA PHULUSA VHUTSHILO HA MUTUKANA-PHINDULO

- 1 Khaladzi a Marie o ita mini musi a tshikoloni?
Khaladzi a Marie o gera tshivhingwi musi a tshikoloni.
- 2 Josh o humbula u nga Marie u ḁo ḁipfisa hani musi o gera tshivhingwi?
O humbula u nga marie u ḁo takala
- 3 Mme a Marie vho lugisisa hani tshivhingwi?
Vho tshi lugisa nga u tshi ambadza muṅadzi mutswuku
- 4 Ri humbulelisa hani uri Josh o pfa o vhaaisala?
Ri humbulela uri o pfa o vhaaisala ngauri o fha Marie badzhi ya tshivhingwi tshawe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 7.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṭānu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṭānu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

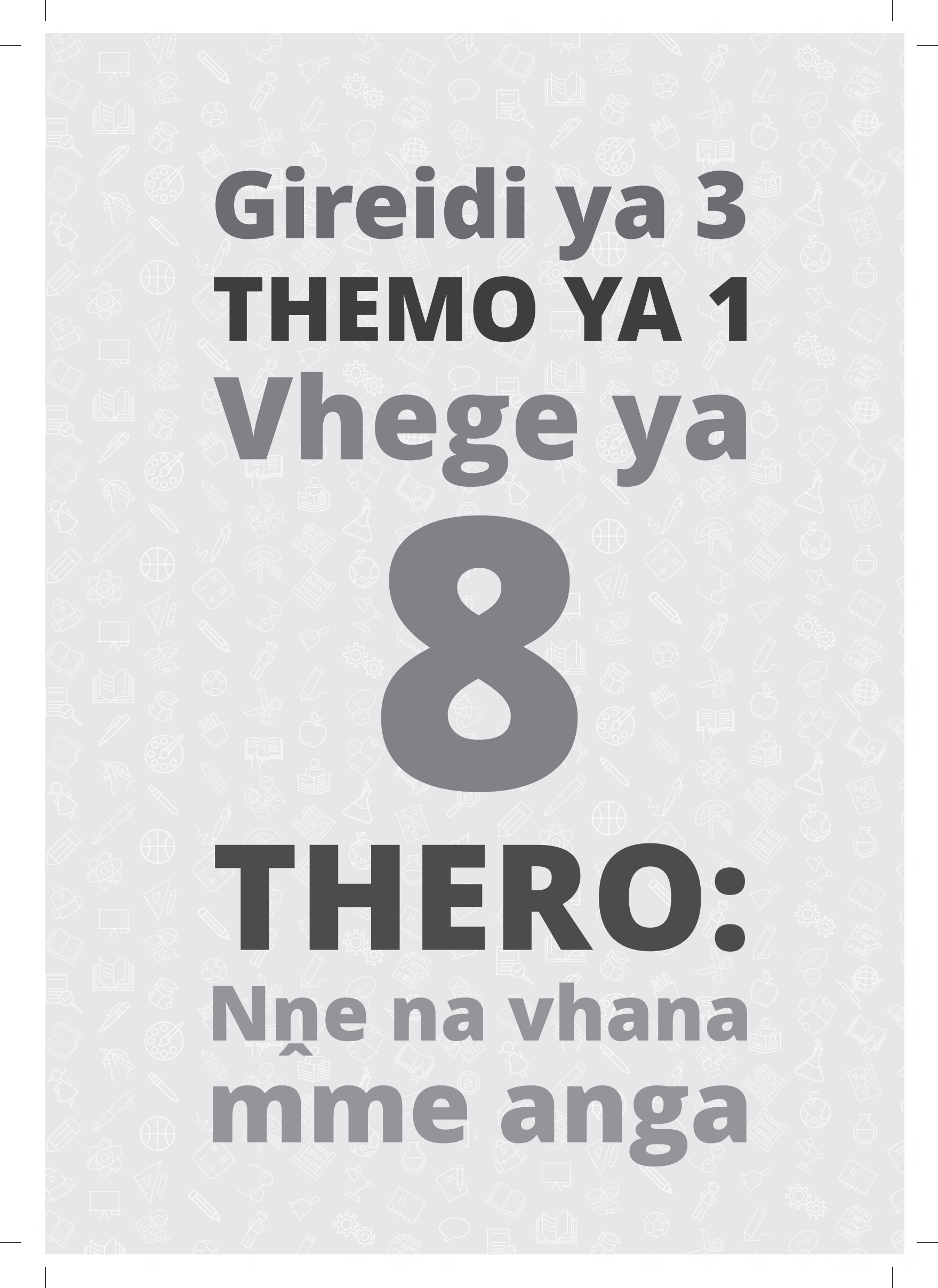

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi d̄uvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwiṅisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha vhe na nzhele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (rulers, compasses, calculators, numbers), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 3
THEMO YA 1
Vhege ya

8

THERO:

**Ntse na vhana
mme anga**

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U TANA kha dzi shandulwe na u engedzedzwa tshifhinga tshoṭhe zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭhaṭha/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṅwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi:sa: zwifanyiso zwa vhagudi vha nav ha vha mme avho, Zwifanyiso zwa vhathu vha divheaho kana vha bvumo (sa, Prince William na Prince Harry; Beyonce na Jay-Z's children, nzw)
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: nḍila ine vhana vha vhomme ashu vha kwama vhutsilo hashu musi ri tshi khou aluwa.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza nḍowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musi vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 14, Kha ri vhale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 15, Kha ri ṅwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 16, Kha ri ite nyito

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha u sumbedza nḍila ine na ḍipfa ngayo musi no fhambana na ṅwana wa mme aṅu.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

U DOVHOLOLA THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso Ntsako na Fanisa kha tshiṭori tsha Bugu Khulwane: Bvelani kule hangei, Fanisa!
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanḁa na thero ntswa i no pfi: nne na vhana vha mme anga
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanḁa na thero ntswa i no pfi:
  - a U vha na nwana wa mme zwi takadza nga mini?
  - b Ndi mini zwine zwa ita uri u vha na ṅwana wa mme zwi vhe thaidzo?
  - c Ni vhona u nga zwi amba mini u vha ṅwana wa mme au wavhuḁi?
  - d Ri nga fhata hani vhukonani sa vhana vha mme?

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - aḽibino.
  - kuvhonele
  - sinyuwa
  - pfanelo

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tzwtwitzwi Doli Mutshavhona dada; Mutshavhona Mutshavhona; Khaladzi anga, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Vhuswa ni sa ḽi, Mutshavhona dada Mutshavhona Mutshavhona; Vho longa muri, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Muri mutswuku, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Izwo ndo zwi pfa, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona	<i>Khaladzi na khaladzi vha khou tsivhudzana.</i> <i>Vhagudi vha imba luimbo ulu vho fara tshela. Vha nga ita tshela nga u shumisa zwiḱoṱikoṱi zwa nyamunaithi zwo pangwa thongwana ha itwa mikonyi ya thanda.</i> <i>Vhagudi vha vhasidzana ndi vhona vha no sima ngeno vhatukana vha tshi bvumela.</i> <i>Tsumbo:</i> <i>Vhasidzana:</i> Tzwtwitzwi Doli Mutshavhona dada <i>Vhatukana:</i> Mutshavhona Mutshavhona

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha ñwale deithi:
Vhuthihi u ya kha Vhunzhi.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ñwale nomboro 1 – 5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a re kha vhuthihi a tevhelaho: vhagudi vha ñwale maipfi tsini na nomboro.
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
  - a Munna u khou vhaḁa maḁabula.
  - b Nngu i khou fula hatsi.
  - c Sekwa ḁi khou tala.
  - d Tshikepe tshi na fuḁaga.
  - e Mutukana o ima vhengeleni.
- 4 Kha minete miḁanu yo salaho ya ngudo, kha vha ñwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ñwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ḁalusa muñwalo wa u pomba.
- 5 Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo ḁa shanduka hone.
- 6 Kha vha talele phetheni, sa:
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
  - a Munna u khou vhaḁa maḁabula.
Vhanna vha khou vhaḁa maḁabula
  - b Nngu i khou fula hatsi.
(Dzi)nngu dzi khou fula hatsi.
  - c Sekwa ḁi khou tala.
Masekwa a khou tala.
  - d Tshikepe tshi na fuḁaga.
Zwikepe zwi na fuḁaga.
  - e Mutukana o ima vhengeleni.
Vhatukana vho ima vhengeleni.
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga phetheni hedzi musi vha tshi khou ñwala na u vhala.
- 8 Kha vha xee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUŃWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangela uvhala

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshitori tsha: Bvelani kule hangei, Fanisa!
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vhathuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfelesa zwavhudi uri tshitori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipida zwo teaho zwa tshitori.
- 6 Kha vha vhale tshitori tshothe nga khathihi, vha sa imi.

U n̄wala:

Minete ya 30

U dzudzanya

T̄HOHO: N̄walani pharagirafu nga muñwe wa vhana vha mme añu. (*Vhagudi vha si na vhana vha vho mme avho vha nga n̄wala nga vhazwala kana khonani dzavho.*)

MUSHUMO: N̄walani pharagirafu ya mafhungo a 8.

TSHIT̄IRATHEDZHI TSHA U PULANA:

- 1 Kha vha n̄wale mutevhemuṭoli wa u nzudzanya kha bodo ya tshokho vha sa athu thoma u n̄wala ngudo.
- 2 Kha vha n̄wale mvetomveto yavho kha bodo ya tshokho ngudo i sa athu thoma. Kha vha litshe vhukhaxhi vhuthihi kana vhu vhu vhili.

MUTEVHEMUṬOLI WA U NZUDZANYA:

- 1 Ndo shumisa tshifhinga tsha zwino u ṭalusa n̄wana wa mme anga?
- 2 Ndo shumisa tshifhinga tsho fhiraho u talutshedza nga zwo no bvelelaho?
- 3 Ndi na mafhungo a 8 o fheleaho?
- 4 Ndo peṭeṭa maipfi zwavhuḍi?
- 5 Ipfi liñwe na liñwe li thoma nga ḷeḷeredanzi?
- 6 Mafheleloni ha fhungo liñwe na liñwe ri vhea tshithoma kana tshigagarukela?

U MODEḶA/U EDZISELA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (N̄XE NDI A ITA)

- 1 Kha vha vhalele vhagudi mutevhemuṭoli n̄ṭha.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhalele vhagudi mvetomveto n̄ṭha.
- 3 Kha vha sedzuluse mutevhemuṭoli, vha vha vhone arali mvetomveto yavho i si na vhukhaxhi kana i tshi ṭoḷa u khakhululwa.
- 4 Nga u modeḶa kha vha sumbedze vhagudi n̄ḍila ya u khakhula

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (VHOIWE NI A ITA)

- 1 Kha vha xee vhagudi bugu dza n̄dowedzo.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha wane mvetomveto ya mushumo wa u n̄wala.
- 3 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha sedzuluse mutevhemuṭoli wa nzudzanyo, vha khakhulule na u khwinisa ho teaho.
- 4 Kha vha humbele vhagudi uri vha shume, kha vha monamone na kiḷasi vha fare **khuvhanganotshihaxu** navho – kha vha vhe na vhuṭanzi ha uri vha shuma na tshigwada tshiñwe na tshiñwe tsha vhagudi kha ngudo ya mushumo muñwe na muñwe wa u n̄wala.
- 5 Kha vha sedzese vhukhaxhi ho ḍoweleaho vhuñe ha anzela u itwa nga vhagudi musi vha tshi khou n̄wala.

- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese, kha vha n'wale vhukhaki ho doweleaho vhuṅe ha anzela u itwa nga vhagudi kha bodo ya tshoko.
- 7 Kha vha sumbedze vhagudi kukhakhululele kwa vhukhaki havho.

Lungi, nwana wa hashu

Nwana wa hashu ndi Lungi

U na niraha ya 13, o lapfa a doraa a naka.

Ndi makone kha u gidima na u imba

U a takalela u tshina na u pendak

Tshirirwe chi finga ti a lutana nga u
tanzwa phulethi

Fedzi, ndi a mufuna ngauri u a seisa
na u vha wavhadi

Nga u angaredza, ndi hambula uri nwana
wa hashu ndi wavhadi

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 8.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvuhvili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ndovhololo ya mibvumo, u Fhandekanya na u ṭanganya

KHA VHA DIVHADZE MUBVUMO

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **kh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **khekhe**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**kh/-/e/-/kh/-/e/**
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo: /**kh/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa u vhuvhili wa ipfi ḷo: /**e/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u vhuraru wa ipfi ḷo: /**kh/**
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ḷo /**e/**
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **khekhe**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**kh/-/e/-/kh/-/e/ = khekhe**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo ḷa u thoma ḷa ipfi ḷo: /**khe/**
- 11 kha vha bule dungo ḷa vhuvhili ḷa ipfi ḷo: /**khe/**
- 12 Kha vha modeḷe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri vha vhumbe ipfi: /**khe/-/khe/ = khekhe**

RIṆE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **kh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **khokho**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo ndi ufhio? /**kh/**
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ḷo ndi ufhio? /**o/**
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ḷo ndi ufhio? /**kh/**
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḷo ndi ufhio?? /**o/**
- 7 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**kh/-/o/-/kh/-/o/**
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **khokho**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**kh/-/o/-/kh/-/o/ = khokho**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa u thoma ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /**kho/**
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa vhuvhili ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /**kho/**
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**kho/-/kho/ = khokho**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha nwale deithi na thoho: maipfi a **kh**.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a khekhe
  - b khuhu
  - c khokho
  - d khakha
  - e khumbelo
  - f khulu
- 4 Vhagudi vha tea u nwala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete mitanu yo salaho ya ngudo, kha vha nwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha xee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMETHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

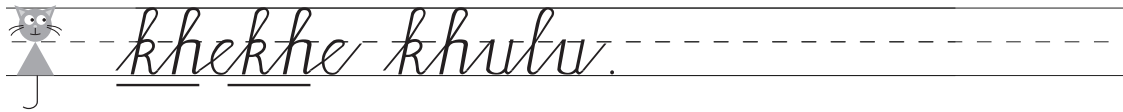
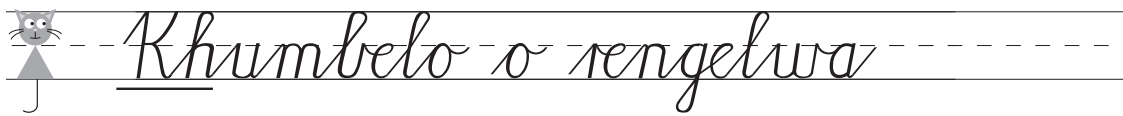
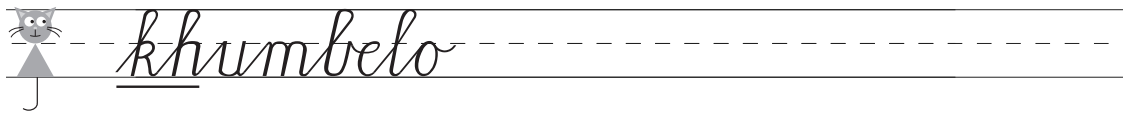
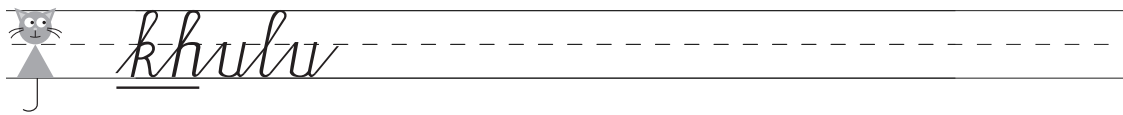
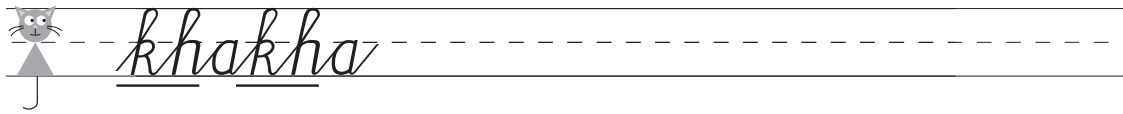
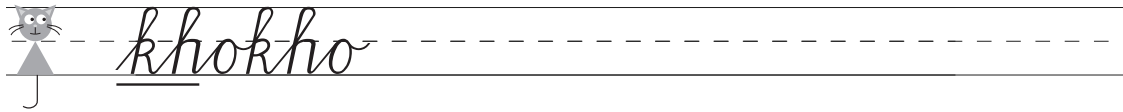
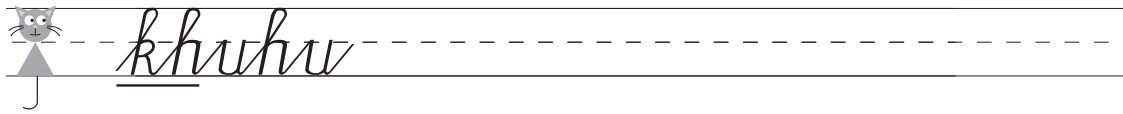
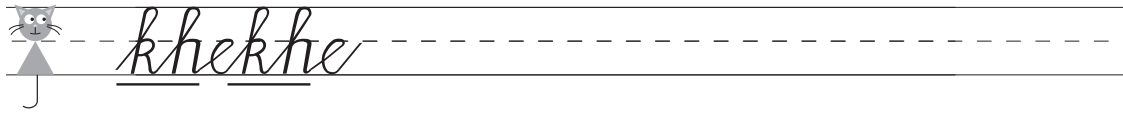
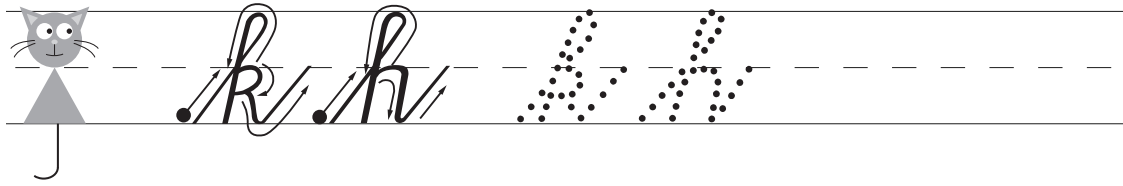
Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha nwale ma(ledere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maledere matuku na u pomba: **kh**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ledere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha nwale (ma)ledere kha mitana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha nwale (ma)ledere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ledere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi kha vha talele mibvumo kha maipfi o nwalwaho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ṬUMEKANYA

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Khavara ya nga phanda</p>	<p>Tshiṭorini itshi hu na vhaanewa vhahulwane vhavhili: Ntsako na Fanisa. Musi ri tshi khou vhala tshiṭori itshi ṅamusi, ri ḑo sedza kuvhonele kwa zwithu kwa Ntsako. Zwi amba uri ri ḑo sedza zwine a khou humbula kana vhuḑipfi hawe.</p>
<p>Ntsako o pfa o dinalea. Kurathu kwawe, Fanisa, ndi hone kwo thoma Gireidi ya 1, nahone ku tou vha tshinambate. Kha Ntsako, Fanisa u tou vha tshinembe khambana ya Funzani.</p> <p>Nga ḑuvha ja u thoma tshikolo, Ntsako o ṭavhanya a swika u itela u lumelisa khonani dzawe dzoṭhe. Fanisa khoyu nga afha murahu o omelela rokho ya mukoma.</p> <p>'Idanu nnditsha!' ndi Ntsako a tshi ambela mbiluni.</p> <p>Zwo kanya uri lo vha li ḑuvha ja u thoma ja u vula tshikolo, zwino a humbula uri a sokou mu litsha, lwa ṅamusi fhedzi.</p>	<p>Na nxe ndi na kurathu u fana na Ntsako. Ndi funa kurathu kwanga nga mbilu yanga yoṭhe. Fhedzi o vha a tshi ṭwela u ntevhela hoṭhehoṭhe, ndi vhona u nga na nxe zwo vha zwi tshi ḑo nndina.</p> <p>Arali ndo vha ndi Ntsako, ndi vhona u nga ndo vha ndi tshi ḑo ḑine vhuḑifhinduleli ha u ṭhogomela murathu wanga. Fhedzi ndo vha ndi tshi ḑo sinyuwa, ndi tshi vho balelwa u ṭwa na khonani dzanga!</p>
<p>Nga ḑuvha ja vhuvhili tshee tshikolo tsha vula, musu Ntsako a tshi khou haseledza na khonani dzawe, Fanisa u heneffho-vho na ene, o mu nyima nga rokho!</p> <p>'Khezwi a tshi dzulela u ni tevhela?' hu vhudzisa khonani yawe Mokgadi, a tshi khou sea.</p> <p>Khanani dza Ntsako dza mbo tyetyenea dzoṭhe.</p> <p>U tyetyenea havho ha vhlahedza Fanisa, uri a hunana a tama u vha khonani yawe. Ngauri ha fani na vhaṅwe vhathu.</p>	<p>Arali ndo vha ndi Ntsako, ndi vhona u nga ndo vha ndi tshi ḑo ḑine vhuḑifhinduleli ha u ṭhogomela murathu wanga, fhedzi ndo vha ndi tshi ḑo ḑi tamavho u ṭwa na khonani dzanga. Ndo vha ndi tshi nga hanganea musu murathu wanga a tshi khou nkonḑisela zwithu.</p>
<p>Nga ḑuvha ja vhuraru u bva tshee tshikolo tsha vula, thabeloni nga matsheloni, Fanisa o ima murahu ha Ntsako. Na ṅamusi o i omba rokho ya mukomana!</p> <p>'Ntsako! mugudisi wawe vha a vhidzelela vha tshi vhonele vho sinyuwa,</p> <p>'Hoyo murathu wangu ha ngo tea u ni tevhela kha vha muduba wa Gireidi ya 3!'</p> <p>Vhangana vha Ntsako vha tyetyenea vha nga vha sa pfulwa.</p>	<p>Ntsako u khou lingedza u sumbedza vhulenda nga u tenda kurathu kwawe ku tshi mu tevhela fhedzi zwi mu sia e khakhathini! Arali ndo vha ndi Ntsako, ndo vha ndi tshi ḑo pfa ndo hanganea nga hezwi zwithu!</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Kha Fanisa, u tyetyenea uhu ho vha vhuṭanzi ha uri a hu na muthu na muthihi ane a ḡo tama u vha ṭhama yawe. A thi ri ene ha fani na vhaṅwe!</p>	
<p>Musi Ntsako o dzula kiḲasini, dikitela ndi Ḳihulu. 'Zwo no yesa zwino!' ndi ene a tshi elekanya. U humbulesa hawe nga Fanisa, zwi amba u ṅaṅa u dinalea. 'U khou nkonḡisela vhutshilo hoyu ṅwana!' u a elekanya.</p>	<p>Vhege ya u thoma tshee tshikolo tsha vula i nga vha i si khou ḡifhela Ntsako. Ha koni u ṭwa na khonani dzawe e eṭhe, khonani dzawe dzi dzulea u tyetyenea sa zwikeye, nahone o vho fhedzisela o dzhena khakhathini. ṭhamusi u vho humbula uri tshikoloni ho vha hu tshi takadza musi Fanisa a sa athu ḡa.</p>
<p>Fanisa a mbo gidimela Ntsako nga bureiki. A tshi swika khae, Ntsako a mbo kwatama a mu hevhedza a ri, 'Ḳḡanu bveta kule hange! Ḳiiteni u nga a ri ḡivhani musi ri fhano tshikoloni.'</p> <p>Maipfi aya a Ntsako o vha vhuṭanzi ho fhelelaho ha uri Fanisa ha nga ḡo vuwa o wana khonani. 'Na mukomana wanga u a nnyala!' Fanisa u elekanya hezwi zwithu a tshi khou tsengisa miṭodzi.</p>	<p>Ndi a kona u ṭumekanya mafhungo. Murathu wanga ndi a mu funa, fhedzi u ita a tshi ntsinyusa. Hu na ḡuvha Ḳe a shela rokho yanga nga dzhusi. Zwo ntsinyusa lwe nda mu vhudza uri ndi a mu vhenga. Tshiṅwe tshifhinga musi ri tshi sinyutshelana na vhana vha mme ashu, ri amba maipfi a no ṭhavha.</p>
<p>Ndi ḡuvha Ḳa vhuṅa zwino u bva tshee tshikolo tsha vula. Ntsako khoyu o dzula na khonani dzawe. Fanisa ha vhoneali. Ntsako a femuluwa nge a pfa mbilu yo rula. 'Zwa ḡa zwa shuma!' ndi ene a tshi elekanya.</p>	<p>Arali ndo vha ndi Ntsako, ndo vha ndi tshi ḡo pfa ndo takala uri zwithu zwi ḡo leluwa – zwa vhuvelela kha nzulele ya zwiḲa Fanisa a sa athu ḡa tshikoloni itshi.</p>
<p>Ntsako a mbo tibula tshikhafuthini tshawe. Nga ngomu a wana hu na maḲegere na mulaedza u no bva ha mme awe.</p> <p>(Zwimuṅemuṅe zwa magombakomba anga mavhili! Kovhanani! Ndi ni funa hani vhananga, Mma.)</p>	
<p>Ntsako a vhimbila na luvhanḡe lwa u tambela lwoṭhe. Fanisa doo!</p> <p>Ntsako a mona na luvhanḡe lwa migidimo lwoṭhe. Fanisa e ndi bva vhubvo.</p> <p>'A nga vha e ngafhi ngoho?' Ntsako u a ḡivhudzisa.</p> <p>'A gidima na phasedzhi dzoṭhe, a tshi huwelela Fanisa nga dzina. A swika huṅwe e tseree! Ndi phanḡa ha kiḲasirumu ya Gireidi ya O pfa tshililo.</p>	
<p>Ntsako a mbo ṭodzimela afho kiḲasirumuni. Tshukhwii, kurathu kwawe nandi! Kwo dzula ku kwoṭhe heneḡho ngomu.</p> <p>'Khezwi ni fhano?' Ntsako u a vhudzisa nga ipfi Ḳa vhlenda.</p>	<p>Arali ndo vha ndi Ntsako, ndo vha ndi tshi ḡo ḡivhona mulandu wa uri ndo lidza murathu wanga. Ndo vha ndi tshi ḡo dovha nda ḡivhona mulandu wa uri a tho ngo kaidza khonani dzanga musi dzi tshi khou sea murathu wanga.</p>

Liñwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Fanisa a liladza tshifhaṭuwo. 'Nxe zwi ḑo nkonḑela u wana khonani,' a thoma u lila, 'A thi fani na vhañwe vhathu!'</p> <p>Maipfi aya a humbudza Ntsako maipfi oṭhe awe a no ṭhavha e a vhuya a vhudza murathu wawe. Mbilu yawe ya khathuwa.</p> <p>'A hu na muthu a re na ndavha nazwo hezwo, Fanisa!' a ralo, 'khonani dzanga dzo vha dzi tshi khou sea zwauri inwi ni muṭuku kha riñe – hu si ni zwine na vha zwone!'</p>	
<p>Ntsako a mbo takuwa, tshanḑa tsho ṭharamutshela kha murathu.</p> <p>'Kha ḑe ñwana wa mme anga, ndi mu sumbedze,' a mbo ralo.</p> <p>Fanisa na Ntsako vha bvela nnḑa vho farana nga zwanḑa, vha livha hu re na khonani dza Ntsako.</p> <p>'Mokgadi, wee – ni nga mmbidzela-vho Matuma na ḑa nae ngeno?' Ntsako u vhudzisa khonani yawe.</p>	<p>Ndi vhona u nga u lila ha Fanisa zwo ritha mbilu ya Ntsako a vho elelwa uri u funa nga maanḑa murathu wawe, nahone a zwi mu takadzi musi a tshi vhona murathu o ṭungufhala.</p>
<p>Nga murahu ha kuffhinganyana, Mokgadi a vhuya na kurathu kwawe. Uyu muthu Fanisa a mbo ḑi mu humbula na zwenezwo, vha dzhena kiḑasini nthihi. Fanisa a fara ṭhaha o mangala.</p> <p>'Matuma – murathu wanga Fanisa khoyu,' hu amba Ntsako, 'o thanya luñwe, u a funa vhathu nahone u seisa luñwe! Ni nga vha dzikhonani musi?'</p> <p>Fanisa a sedza Ntsako maṭoni. O vha a songo lavhelela u pfa mukomana wawe a tshi khou mu amba zwavhuḑi ngaurali nga murahu ha u sewa hungafhaja.</p>	<p>Hoo! Ndi vhona u nga Ntsako o zwi vhona uri hu na nḑila ya khwiñe ya u tandulula thaidzo! U ḑo thusa Fanisa uri a wane-vho khonani. Arali zwa ralo, vhuvhili havho vha ḑo ḑiphiṅa afha tshikoloni.</p>
<p>Matuma u vhonala a tshi khou ñwethuwa. Tshanḑa tshawe tsho livha kha Fanisa.</p> <p>'Iḑani, kha ri ye u tamba madembetitini,' ndi ene a no ralo.</p> <p>Ṭhamusi ndi ḑo fhedza ndo ḑiwanela khonani yanga,' ndi Fanisa a tshi elekanya musi avha vhavhili vha tshi khou gidimela u tamba.</p>	

Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Ntsako o wana Fanisa a tshi khou lila e ngafhi?	O wana Fanisa e kilasirumuni yawe, e ethe.
No vha ni tshi nga dipfa hani arali no vha ni Ntsako, kurathu kwanu ku tshi dzula kwo ni sala murahu?	<i>Ndi vhona u nga ndo vha ndi tshi nga dipfa...</i>
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani Fanisa o vha a tshi khou lila kilasirumuni nga bureiki?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri Ntsako o mu vhudza uri u khou mu kondisela vhutshilo, nahone a songo tsha sendela tsini nae. • Ngauri Ntsako o sumbedza u sa mu funa a ita na u mu thavha nga maipfi. • Ngauri Fanisa o vha a si na khonani. • Ngauri Fanisa o vha a tshi humbula uri a nga si vuwe o wana khonani. • Thamusi ngauri zwo mu tungufhadza musi a tshi vhona o fhambana na vhanwe vhatu vhothe. O pfa a si na wa hawe kana e muhedana.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 8**.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - mulandu
  - U sa dzudzanyea
  - U dzudzanyea

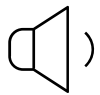
Tshidade kana luimbo	Nyito
Tzwtzwtzwi Doli Mutshavhona dada; Mutshavhona Mutshavhona; Khaladzi anga, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Vhuswa ni sa ji, Mutshavhona dada Mutshavhona Mutshavhona; Vho longa muri, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Muri mutswuku, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Izwo ndo zwi pfa, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona	<p>Khaladzi na khaladzi vha khou tsivhudzana.</p> <p><i>Vhagudi vha imba luimbo ulu vho fara tshela. Vha nga ita tshela nga u shumisa zwikoṭikoṭi zwa nyamunaithi zwo pangwa thongwana ha itwa mikonyi ya thanda.</i></p> <p><i>Vhagudi vha vhasidzana ndi vhone vha no sima ngeno vhatukana vha tshi bvumela.</i></p> <p><i>Tsumbo:</i></p> <p>Vhasidzana: Tzwtzwtzwi Doli Mutshavhona dada</p> <p>Vhatukana: Mutshavhona Mutshavhona</p>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshele zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.

- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muñwe na muñwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshesele zwiṭori zwa vhañwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhañwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **th**
- 2 Kha vha bule ipfi: **thero**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: **/th/-/e/-/r/-/o/**
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: **/th/**
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: **/e/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: **/r/**
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo **/o/**
- 8 Kha vha ñwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **thero**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: **/th/-/e/-/r/-/o/ = thero**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ilo ipfi: **/the/**
- 11 Kha vha bule dungo la u thoma la ilo ipfi: **/ro/**
- 12 Kha vha modele vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri vha vhumbe ipfi: **/the/-/ro/ = thero**

RINE RI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **th**
- 2 Kha vha bule ipfi: **thatha**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufho? **/th/**
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufho? **/a/**
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ilo ndi ufho? **/th/**
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ilo **/a/**
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe **/th/-/a/-/th/-/a/**
- 8 Kha vha ñwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **thatha**
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ṭanganyise mibvumo u vhumbe fhungo na vhone: **/th/-/a/-/th/-/a/ = thatha**

- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ipfi ilo ndi lifhio?: /**tha**/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vuvhili la ipfi ilo ndi lifhio?: /**tha**/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**tha**/-/
tha/ = **thatha**

VHONE VHA A ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha nwale deithi na thoho: maipfi a th.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
- a thatha
  - b thola
  - c thivha
  - d thero
  - e thovho
  - f vhathu
- 4 Vhagudi vha tea u nwala maipfi tsini na nomboro. vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 5 Kha minete mitanu yo salaho ya ngudo, kha vha nwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou toda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Muñwalo:

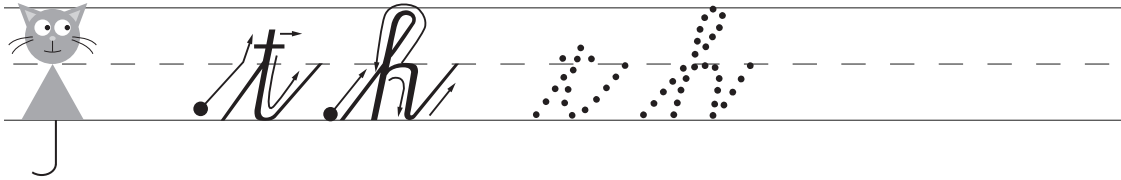
Minete ya 15

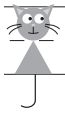
Kha vha nwale ma(ledere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

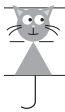
- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maledere matuku na u pomba: **th**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ledere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tshaula vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha nwale (ma)ledere kha mitana yavho vha tshi shumisa minwe.

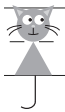

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u kopa mubvumo/maipfi/mafhungo kha budu dza ḽḽowedzo
- 7 Vhagudi vha tea u talela mibvumo kha maipfi/mafhungo o n̄walwaho.

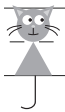

 thatha

 thola

 thivha

 thero

 thovho

 vhathu

 Thendo o thatha vhathu.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U ṅwala:

Minete ya 30

U anḁadza na makumedzwa

ṬHOHO: Ṇwalani pharagirafu nga ha vhana vha mme anu. (*Vhagudi vha si na vhana vha mme vha nga ṅwala nga vhazwala vhavho kana khonani*)

MUSHUMO: Ṇwalani pharagirafu ya mafhungo a 8.

FUREME/MUHANGA WA U ṆWALA:

- 1 Ṇwana vha mme anga...
- 2 U na miṅwaha...u fana na... (ṭalutshedzani miṅwaha yavho/mbonalo yavho)
- 3 U konesa u...
- 4 U takalela u...
- 5 Tshiṅwe tshifhinga ri a fhambana...
- 6 Fhedzi ndi a mu funa nga uri...
- 7 Kha zwoṭhezwoṭhe, ṅwana wa mme anga u...

NDUGISELO: Ni sa athu thoma nyito ya u ṅwala, ṅwalani pulane ye na ita nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.

U EDZISELA/U MODEḽA KUI TELE KWA NZUDZANYO: (NNE NDI A...)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro shumisa mutevhemuṭoli u dzudzanya mvetomveto.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha humbudze vhagudi uri ṅamusi ri ḁo anḁadza na u ṅea makumedzwa a u fhedzisa a tshipiḁa tsha maṅwalwa ashu.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi uri vhone vha ṅwalulula hani tshipiḁa tsha maṅwalwa avho, vha ṅwale na ṭhoho na deithi.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA U ANḁADZA (VHOIWE NI ITA)

- 1 Kha vha ṅee vhagudi bugu dza ṅdowedzo.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṅwala deithi na ṭhoho: **Vhana vha mme anga, (dzina)**

- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha nwalulule zwavhudi tshipida tsha u fhedzisa tsha manwalwa avho, hu si na u khakha.
- 4 Arali hu na tshifhinga vhagudi vha nga ola muolo nga u tshanya.
- 5 Musi vhagudi vha tshi khou nwa, kha vha monamone na kilasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

VHAGUDI VHA NEA MAKUMEDZWA A MANWALWA AVHO

- 1 Kha minete mitanu yo salaho ya ngundo, kha vha vhudze vhagudi vha vhee penisela fhasi.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha rumbuluwe vha ambe, vha vhalane manwalwa avho na phathinara.
- 3 Musi vhagudi vho no fhedza nga izwo, kha vha vhidze mugudi muthihi kana vhagudi vhavhili vha de vha vha kila manwalwa avho.
- 4 Kha vha tane manwalwa a vhagudi vho a livhanya na levele ya maoto avho, uri vha kone u vhalana manwalwa nga tshavho.

Lungi, nwana wa hashu.

Nwana wa hashu ndi Lungi

U na niraha ya 13, o lapfa a dovha a naka.

Ndi makone kha u gidima na u imba

U a takalela u tshina ra u pennda.

Tshinwe tshifhinga ri a lutana nga u
tanzwa phulethi

Fhedzi, ndi a mufuna ngauri u a seisa
na u vha wavhadi

Nga u angaredza, ndi hambula uri nwan
wa hashu ndi wavhadi

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 8.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvhuṇa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷedere a a ṭhadulana

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṇamusi ri ḍo, ita ndowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṇwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **khuhu, khulu**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **khuhu, khulu**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa /h/ na /l/ maḷedere o fhambanaho, fhedzi maḷedere ayo maṇwe oṭhe a khou fana!

RINE RI ITA

TSHITEṆWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṇwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **khakhe, khakha**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **khakhe, khakha**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITEṆWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṇwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **thola**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷedere ḷifhio ḷine na nga tshentsha kha fhungo ḷi na ita uri ipfi ḷi ḷi ambe zwiṇwe zwo fhambanaho na zwine ḷa amba zwone?
- 3 Kha vha ṇwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa: **hola, kola, sola, fhola**

NNE NDI A ITA

- 1 kha vha ṇwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **thivha**
- 2 Kha vha ṇee vhagudi ndaela u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha ḷiṇwe ḷedere vha dzhenise ḷiṇwe. Vha dzhenise ḷedere ḷithihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḍe phanda vha ṇwale maipfi avho bodo ya tshoko:.
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho tshentshwa maḷedere afhio. **dzuvha, mbevha, thovho, khwevha, nkhwivha**

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ṬUMEKANYA

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Khavara ya nga phanda	Ndi kha ḡi zwi elelwa uri musi we ra vhala tshiṭori itshi lwa u thoma, ro kona u ṭumekanya mafhungo zwi no kwama Ntsako. Ro elekanya ngauri a nga vha a tshi khou ḡipfa nga ṅdilaḡe. Ṇamusi ri ḡo vhala itshi tshiṭori ro sedza kuvhonele kwa zwithu kwa Ntsako.
Ntsako o pfa o dinalea. Kurathu kwawe, Fanisa, ndi hone kwo thoma Gireidi ya 1, nahone ku tou vha tshinambate. Kha Ntsako, Fanisa u tou vha tshinembe khambana ya Funzani. Nga ḡuvha ḡa u thoma tshikolo, Ntsako o ṭavhanya a swika u itela u lumelisa khonani dzawe dzoṭhe. Fanisa khoyu nga afha murahu o omelela rokho ya mukoma. 'Ḳdanu nnditsha!' ndi Ntsako a tshi ambela mbiluni. Zwo kanya uri ḡo vha ḡi ḡuvha ḡa u thoma ḡa u vula tshikolo, zwino a humbula uri a sokou mu litsha, lwa ṅamusi fhedzi.	Arali ndo vha ndi Fanisa, ndi vhona u nga na ṅxe ndo vha ndi tshi ḡo tshuwa nga ḡuvha ḡanga ḡa u thoma u ya tshikoloni. Kanzhi, u thoma tshithu tshiswa zwi a tshuwisa. Fhedzi zwi nga vha zwi tshi tshuwisa vhukuma arali u tshi khou vhilahedzwa ngauri a u fani na vhaṅwe vhathu vhoṭhe. Arali ndo vha ndi Fanisa, ndi vhona u nga ndo vha ndi tshi ḡo ṭoḡa u vha tsini na mukomana wanga. Ndi tshi pfa u nga a nga ntsireledza musi ndi na mazhuluzhulu.
Nga ḡuvha ḡa vhuvhili tshee tshikolo tsha vula, musi Ntsako a tshi khou haseledza na khonani dzawe, Fanisa u henefho-vho na ene, o mu nyima nga rokho! 'Khezwi a tshi dzulela u ni tevhela?' hu vhudzisa khonani yawe Moggadi, a tshi khou sea. Khanani dza Ntsako dza mbo tyetyenea dzoṭhe. U tyetyenea havho ha vhilahedza Fanisa, uri a hunu ane a tama u vha khonani yawe. Ngauri ha fani na vhaṅwe vhathu.	Fanisa u na nyofho dza uri vhaṅwe vhana a vha nga ṭoḡi u ita vhuṭama nae. Ndi vhona u nga Fanisa u pfa o ḡigeḡa arali a tshi nga ṭwa o omelela mukomana wawe u fhira u thoma vhuṭama huswa.

Ḳinwalwa	U vhalu ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Nga ḡuvha Ḳa vhuraru u bva tshee tshikolo tsha vula, thabeloni nga matsheloni, Fanisa o ima murahu ha Ntsako. Na ḡamusi o i omba rokho ya mukomana!</p> <p>'Ntsako! mugudisi wawe vha a vhidzelela vha tshi vhonala vho sinyuwa,</p> <p>'Hoyo murathu waḡu ha ngo tea u ni tevhela kha vha muduba wa Gireidi ya 3!</p> <p>Vhangana vha Ntsako vha tyetyenea vha nga vha sa pḡḡelwa.</p> <p>Kha Fanisa, u tyetyenea uhu ho vha vhuḡanzi ha uri a hu na muthu na muthihi ane a ḡo tama u vha ḡhama yawe. A thi ri ene ha fani na vhaḡwe!</p>	
<p>Musi Ntsako o dzula ḡḲasini, dikitela ndi Ḳihulu.</p> <p>'Zwo no yesa zwino!' ndi ene a tshi elekanya. U humbulesa hawe nga Fanisa, zwi amba u ḡaḡa u dinalea. 'U khou nkondisela vhutshilo hoyu ḡwana!' u a elekanya.</p>	
<p>Fanisa a mbo gidimela Ntsako nga bureiki. A tshi swika khae, Ntsako a mbo kwatama a mu hevhedza a ri, 'Ḳḡanu bvela kule hange! Ḳiiteni u nga a ri ḡivhani musi ri fhano tshikoloni.'</p> <p>Maipfi aya a Ntsako o vha vhuḡanzi ho fhelelaho ha uri Fanisa ha nga ḡo vuwa o wana khonani. 'Na mukomana wanga u a nnyala!' Fanisa u elekanya hezwi zwithu a tshi khou tsengisa miḡodzi.</p>	<p>Zwi tou nga Fanisa u pfa o tsireledzea musi e tshikoloni arali Ntsako e tsini. Arali ndo vha ndi Fanisa, ndo vha ndi tshi nga pfa u nga ndo laḡiwa arali mukomana wana a tshi nga mmbudza maipfi o raliho!</p>
<p>Ndi ḡuvha Ḳa vhuḡa zwino u bva tshee tshikolo tsha vula. Ntsako khoyu o dzula na khonani dzawe. Fanisa ha vhonali. Ntsako a femuluwa nge a pfa mbilu yo rula. 'Zwa ḡa zwa shuma!' ndi ene a tshi elekanya.</p>	
<p>Ntsako a mbo tibula tshikhafuthini tshawe. Nga ngomu a wana hu na maḲegere na mulaedza u no bva ha mme awe.</p> <p>(Zwimuḡemuḡe zwa magombakomba anga mavhili! Kovhanani! Ndi ni funa hani vhananga, Mma.)</p>	
<p>Ntsako a vhimbila na luvhanḡe lwa u tambela lwoḡhe. Fanisa doo!</p> <p>Ntsako a mona na luvhanḡe lwa migidimo lwoḡhe. Fanisa e ndi bva vhubvo.</p> <p>'A nga vha e ngafhi ngoho?' Ntsako u a ḡivhudzisa.</p>	

Liṅwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>'A gidima na phasedzhi dzoṭhe, a tshi huwelela Fanisa nga dzina. A swika huṅwe e tseree! Ndi phanḁa ha kijasirumu ya Gireidi ya O pfa tshililo.</p>	
<p>Ntsako a mbo ṭodzimela afho kijasirumuni. Tshukhwii, kurathu kwawe nandi! Kwo dzula ku kwoṭhe heneḁho ngomu.</p> <p>'Khezwi ni fhano?' Ntsako u a vhudzisa nga ipfi ḁa vhulenda.</p> <p>Fanisa a liladza tshifhaṭuwo. 'Ntse zwi ḁo nkondela u wana khonani,' a thoma u lila, 'A thi fani na vhaṅwe vhathu!'</p> <p>Maipfi aya a hambudza Ntsako maipfi oṭhe awe a no ṭhavha e a vhuya a vhudza murathu wawe. Mbilu yawe ya khathuwa.</p> <p>'A hu na muthu a re na ndavha nazwo hezwo, Fanisa!' a ralo, 'khonani dzanga dzo vha dzi tshi khou sea zwaure inwi ni muṭuku kha riṅe – hu si ni zwine na vha zwone!'</p>	<p>Arali ndo vha ndi Fanisa we a vha o dzula e eṭhe kijasirumuni nga bureki, ndo vha ndi tshi ḁo pfa ndi si na wanga – ndi muheḁana.</p>
<p>Ntsako a mbo takuwa, tshanḁa tsho ṭharamutshela kha murathu.</p> <p>'Kha ḁe ṅwana wa mme anga, ndi mu sumbedze,' a mbo ralo.</p> <p>Fanisa na Ntsako vha bvela nṅḁa vho farana nga zwandḁa, vha livha hu re na khonani dza Ntsako.</p> <p>'Mokgadi, wee – ni nga mmbidzela-vho Matuma na ḁa nae ngeno?' Ntsako u vhudzisa khonani yawe.</p>	<p>Arali ndo vha ndi Fanisa, ndi vhona u nga zwi no khou bvelela zwo vha zwi tshi ḁo rudza mbilu yanga. Zwo vha zwi tshi ḁo ntsumbedza uri mukomana wanga u a mpfuna nahone u a nndonda.</p>
<p>Nga murahu ha kuffhinganyana, Mokgadi a vhuya na kurathu kwawe. Uyu muthu Fanisa a mbo ḁi mu hambula na zwenezwo, vha dzhena kijasini nthihi. Fanisa a fara ṭhaha o mangala.</p> <p>'Matuma – murathu wanga Fanisa khoyu,' hu amba Ntsako, 'o thanya luṅwe, u a funa vhathu nahone u seisa luṅwe! Ni nga vha dzikhonani musii?'</p> <p>Fanisa a sedza Ntsako maṭoni. O vha a songo lavhelela u pfa mukomana wawe a tshi khou mu amba zwavhuḁi ngaurali nga murahu ha u sewa hungafhaḁa.</p>	<p>Fanisa o vha a tshi khou vhilahela uri vhathu vha ḁo hambula zwithu zwi si zwavhuḁi musi vha tshi mu vhona. Arali ndo vha ndi Fanisa, ndi vhona u nga ndo vha ndi tshi ḁo ḁihudza musi mukomana a tshi khou nnyamba zwavhuḁi vhukati ha vhathu.</p>
<p>Matuma u vhoneala a tshi khou ṅwethuwa. Tshanḁa tshawe tsho livha kha Fanisa.</p> <p>'ḁḁani, kha ri ye u tamba madembetitini,' ndi ene a no ralo.</p>	<p>Zwa u ḁiwanela khonani zwo dina Fanisa nga maanḁa lwe a si vhuye a lingedza. Ndi na fulufhelo ḁa uri zwo bvelelaho zwi ḁo sumbedza Fanisa uri a nga zwi kona u thoma vhukonani – vhukonani vhu a shumelwa!</p>

Ḳinwalwa	U vhalu ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Ṱhamusi ndi ḱo fhedza ndo ḱiwanela khonani yanga,' ndi Fanisa a tshi elekanya musi avha vhavhili vha tshi khou gidimela u tamba.	
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Fanisa o fhedza u sima vhukonani na nnyi?	O sima vhukonani na Matuma.
Ni vhona u nga no vha ni tshi ḱo ḱipfa hani musi mukomana wangu a tshi nga ni vhudza uri ni khou mu konḱisela vhutshilo?	<i>Ndi vhona u nga ndo vha ndi tshi nga ḱipfa...</i>
Mbudziso ya ndi ngani/ndi nga mini	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani zwo konḱela Fanisa u sima vhukonani na vhaḱwe.	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha a tshi vhona u nga a hu na muthu we a vha a tshi nga tama u vha khonani yawe. • O vha a tshi ofha u thoma vhukonani ngauri o vha a sa fani na vhaḱwe vhana. • Ngauri o vha a tshee muswa tshikoloni itsho nahone a sa ḱivhi uri u thoma vhukonani zwi itiswa hani. • Ngauri o vha a tshi dzula o sala mukomana wawe murahu. Hezwi zwo ita uri u ḱithomela vhukonani nga eṱhe zwi konḱe!

U vhalu ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḱila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṱhe, muḱwe na muḱwe e na **Bammbirimishumo la U vhalu la 8**.
- 2 Kha vha ṱalutshedze kilasi yoṱhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuḱa**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhalu**.
- 6 Kha vha ṱalutshedze kilasi yoṱhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuḱa**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḱadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwiḱhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhalu mini.
- 9 Kha vha ṱalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalu kana nyito dza u vhalu.

Lavhutanu

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

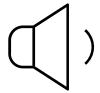
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - vhuludu
  - momela
  - dilanga

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tzwitzwitzwi Doli Mutshavhona dada; Mutshavhona Mutshavhona; Khaladzi anga, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Vhuswa ni sa ji, Mutshavhona dada Mutshavhona Mutshavhona; Vho longa muri, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Muri mutswuku, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona; Izwo ndo zwi pfa, Mutshavhona dada, Mutshavhona Mutshavhona	Khaladzi na khaladzi vha khou tsivhudzana. <i>Vhagudi vha imba luimbo ulu vho fara tshele. Vha nga ita tshele nga u shumisa zwikoṭikoṭi zwa nyamunaiti zwo pangwa thongwana ha itwa mikonyi ya thanda.</i> <i>Vhagudi vha vhasidzana ndi vhone vha no sima ngeno vhatukana vha tshi bvumela.</i> Tsumbo: Vhasidzana: Tzwitzwitzwi Doli Mutshavhona dada Vhatukana: Mutshavhona Mutshavhona

THERISANO YA MAÑWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha n̄wale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshitori itshi
  - b Ndi humbula u nga Ntsako u...ngauri...
  - c Zwine tshitori itshi tsha ri gudisa nga u diimisela ngauri...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku.**
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso in̄we na in̄we ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshelese.

- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru. Hu katelwa na thangi.

kh	th	e
vh	u	o
a	m	b
l	i	r

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /**kh**/ na /**th**/
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumisa mubvumo wo tiwaho, sa: /**kh**/ - /**e**/ - /**kh**/ - /**e**/ = **khekhe**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho - a vho ngo tea u shumisa fhedzi /**kh**/ kana /**th**/
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa Ḳiṅwe ipfi, sa: /**m**/ - /**e**/ - /**m**/ - /**e**/ = **meme**

VHAGUDI VHA A SHUMA

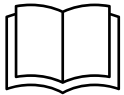
- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **kh, th**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **khekhe, khokho, khakha, khulu, khumbelo, thatha, thola, thivha, thero, thovho, vhathu, mbevha, meme, baba, maba**

PHUROGIREMEṬHAḐULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

15 minutes

Thevhelauvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U ṬUMEKANYA

NYITO YA ORAḐA YA U ṬALUTSHEDZA ZWI BVAHO TSHIṬORINI

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḑo tea u amba nga zwe vha takalela tshiṭorini: Bvelani hangei Fanisa!
- 2 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḑo amba nga zwine vha ḑivhudzisa ngazwo tshiṭorini.
- 3 Nga u **edzisela kana u modela** sumbedzani vhagudi nga u shumisa mitaladzi ya mafhungo ya 1 – 2, u ṭalutshedza zwine vha zwi ḑivha, vha dovha vha kona na u zwi **ṭumekanya** na zwi bvaho tshiṭorini. Sa: **Ndi takalela** musu mafheleloni, Ntsako a tshi thusa Fanisa uri a vhe khonani na Matuma. Nga ndila heyo, vhoṭhe vha ḑo vha na ḑuvha lavhuḑi tshikoloni. **Musi** Fanisa a tshi vhilaela ngauri a huna ane a mu takalela tshikoloni, **zwi nkhubudza musu** mukomana wanga a tshi ya America. O vha a tshi vhilaela a tshi vhona u nga zwi ḑo mu kondela u ita khonani ngauri o vha a ene MuAfrika e eṭhe mushumoni wawe muswa.
- 4 Kha vha imisele nṭha zwifanyiso zwi re kha bugu khulwane. Kha xee vhagudi ndaela ya uri vha lavhelese zwifanyiso vha humbule nga zwe zwa itea.
- 5 Kha vha xee vhagudi ndaela ya uri vha vha humbule nga zwine vha zwi ḑivha, vha dovha vha kona na u zwi **ṭumekanya** na zwi bvaho tshiṭorini
- 6 Kha vha humbele vhagudi 2–3 u amba nga mihumbulo yavho na kilasi yoṭhe. Kha vhaṭhuse vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 7 Kha vha ṭalutshedze na u khakhulula vhukhaxhi ho ḑowealeho vhuṅe ha itwa nga vhagudi.
- 8 Kha xee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha amba** nga u ṭalutshedza zwe **vhone vhaṅe vha** vhala u bva tshiṭorini na phathinara. (*A vho ngo tea u tou rwela ngomani zwe mugudisi a amba. Vha tea u ḑa na mihumbulo yavho vhone vhaṅe.*)

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 8.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṭanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

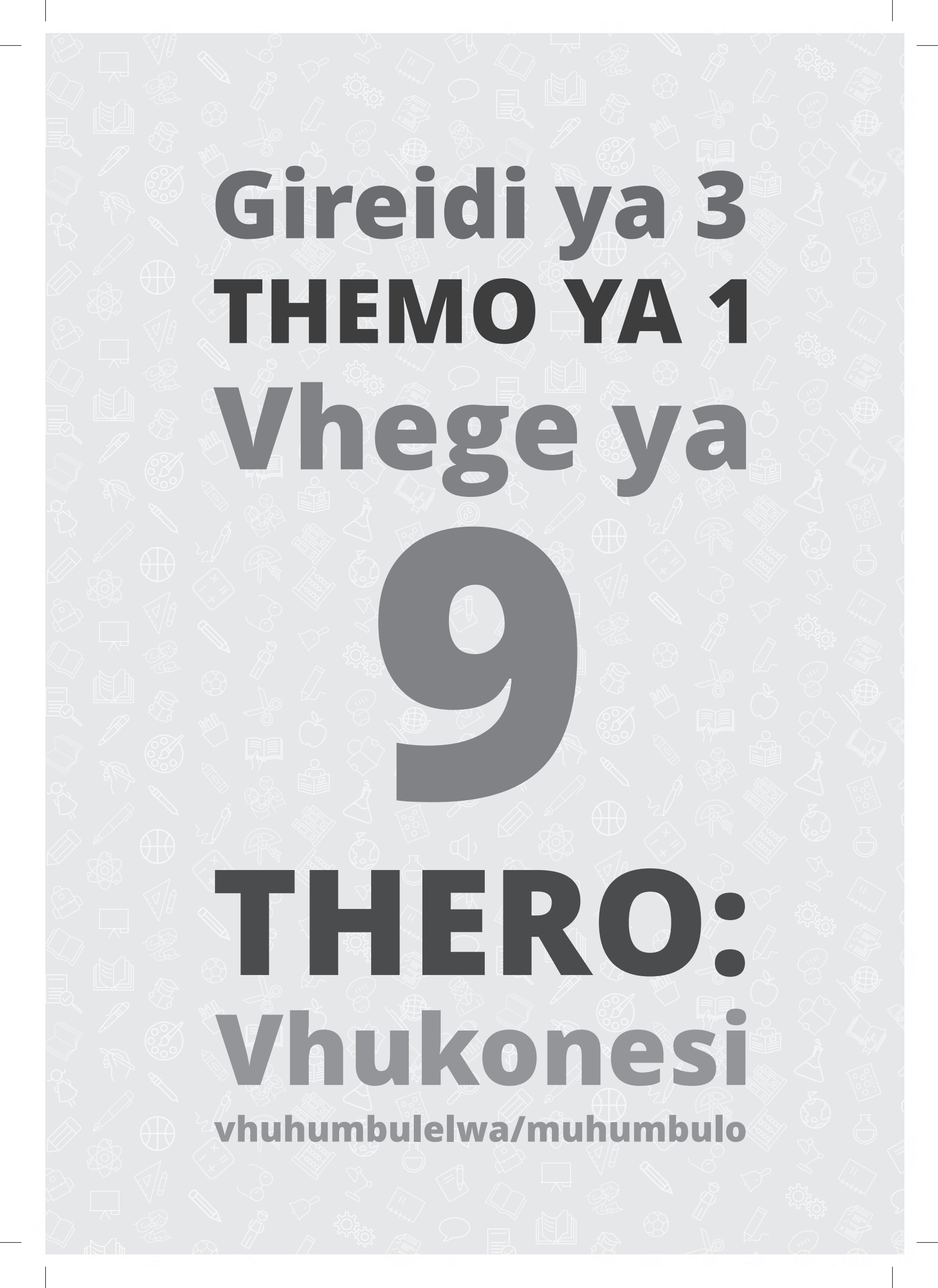

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi dxvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha dzhieze nzhele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, speech bubbles, lightbulbs).

Gireidi ya 3
THEMO YA 1
Vhege ya

9

THERO:
Vhukonesi

vhuhumbulelwa/muhumbulo

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na tshifhinga tshoṭhe ha zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiṭeṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: zwifanyiso zwa vhathu vha re na vhutsila vho bvumaho, vhutumbukisi ho fhambanaho (sa, a gulupu, beṭiri).
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: nyito dzi gudisaho vhagudi u shumisa vhukonesi vhuhumbulelwa!
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.
- 8 Kha vha dzudzanye u vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni /ndivho arali zwi tshi ṭoḍea
- 9 Kha vha pulane nyito dzavho dza vhege dza u linga hu si ha fomaḷa na ha fomaḷa.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 16, Kha ri ṅwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 17, Kha ri ṅwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 18, Kha ri vhale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha tshivhumbwa tshi si tsha ngoho ni tshi khou shumisa vhukonesi vhuhumbulelwa.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso **Jack na tsinde ĵa muṅawa** kha tshiṭori tsha Bugu Khulwane **Jack na tsinde ĵa muṅawa**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: Vhukonesi vhuhumbulelwa
- 3 Kha vha ole tshidanga vhukati ha bodo ya tshoko vha ṅwale dzina ĵa **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ṅwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoṭhuṭhuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Vhukonesi vhuhumbulelwa ndi mini
  - b Ri shumisa mini u ita vhukonesi vhuhumbulelwa?
  - c Ndi nnyi ane a vha na vhukonesi vhuhumbulelwa?

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - vhukonesi vhuhumbulelwa
  - ngoho
  - u hoya

Tshidade kana luimbo <i>Mavhilivhili</i>	Nyito
Vhasidzana vho vha vho bva, Vha tshi ya bephani u yo tamba. Ha ri nga musi vha tshi vhuya, Salungano! Muṅwe a hangwa muthenga. A huma a tshi ri u yo dzhia, Muthenga wawe we a hangwa. A ṭangana na tshilombe tsha ngoma, Salungano! Tsha mu longa ngomu ngomani! Ngoma lila, lila, lila! A i lile mavhilivhili! X 2	<i>Vhagudi vha khou kaidzwa uri vha thanyele vhathu vha no tswa vhana. Luimbo lu khou shumisa khumbulelwa ya musi ṅwana a tshi tswiwa a longwa ngomani nga tshilombe. Nga ṅṭhani ha muthenga fhedzi-fhedzi?</i> <i>Mugudi muthihi u lidza murumba kana kugoma ngeno vhaṅwe vha tshi khou imba.</i> <i>Vha nga kha di ita ĵitambwa ĵa muṅwe wa muthenga a tshi khou batiwa nga tshilombe.</i>

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha ñwale deithi.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ñwale nomboro 1 – 5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Vhagudi vha ñwale maipfi fhungo li tevheleho kha bodo ya tshoko tsini na nomboro 1: U lavhelesa rinngi yawe.
- 4 Tshi tevhelaho, vhagudi kha vha ñwale masala a tevhelaho tsini na nomboro 2–5:
  - a U
  - b Vhone
  - c Riñe
  - d Ene/Inwi
- 5 Tshi tevhelaho, kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwala maipfi ayo e kha vhunzhi kha mutalo wa nga fhasi.
- 6 Kha minete miñanu yo salaho ya ngudo, kha vha ñwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ñwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u ñalusa muñwalo wa u pomba.
- 7 Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo la shanduka hone.
- 8 Kha vha talele phetheni, sa:
  - a U lavhelesa rinngi yawe.
  - b Ndo lavhelesa rinngi yanga.
  - c Vho lavhelesa rinngi yavho.
  - d Ri lavhelesa rinngi yashu.
  - e Ene u lavhelesa rinngi yawe.
- 9 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMEṬHAḐULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalu (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshitori tsha: Jack na Tsinde la Munawa
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vhathuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfelesa zwavhudi uri tshitori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipida zwo teaho zwa tshitori.
- 6 Kha vha vhale tshitori tshothe nga khathihi, vha sa imi.

U nwala:

Minete ya 30

U dzudzanya

THOHO: Nwalani tshitori tsha khumbulelwa, ni shumise Vhukonesi vhuhumbulelwa!

MUSHUMO: Nwalani tshitori ngs mafhungo a mitaladzi ya 8 kha bugu dza ndowedzo. Ni shumise Vhukonesi vhuhumbulelwa hanu!

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PULANA: Kha vha ite mepe wa muhumbulo

KHA VHA DIVHADZE THERO YA U Nwala

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa athu nwala.**
- 2 Kha vha talutshedze vhagudi nga mihumbulo yavho nga ha tshitori, sa:
Ndi khou ya u nwala tshitori nga ha muinwe mukololo, a no pfi Lintle a no dzula shangoni la kulekule, li no pfi Ha Manakanaka. Afha Ha Manakanaka, vhathu vhothe vho tukufhala sa vhusunzi.

U MODELA KANA U SUMBEDZA SITIRATHEDZHI TSHA U PULANA (NNE NDI A ITA)

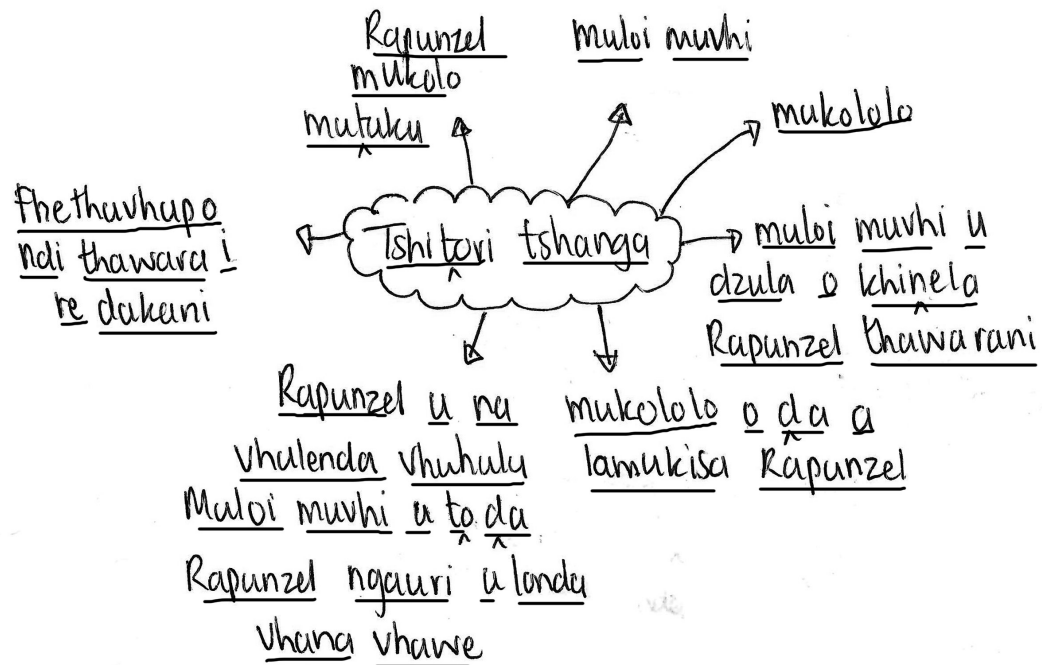
- 1 Kha vha ole mepe wa muhumbulo kha luja luwe lurumbu lwa bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani mepe wa muhumbulo nga u fhindula mbudziso.
- 3 Fhedzisani mepe wa muhumbulo kha bodo ya tshoko kha luja luwe lurumbu lwabodo.

Pulane ya -Mepe wa muhumbulo			Mepe wa muhumbulo		
Mubvumbedzwa muhulwane kha tshiṭori?	Muvhi ndi nnyi kha itshi tshiṭori?	Hu na vhaṅwe vhabvumbedzwa?	Lintle – Mukololo	Lomusa – mmane vha songo lugaho	Nomsa – mmane vho lugaho
	Tshiṭori tshanga	Thaidzo ndi mini?		Tshiṭori tshanga	Lomusa U valela mukololo lufherani a mu tswela zwijiwa.
Fhethuvhupo ha tshiṭori ndi ngafhi?	Hu na zwidombedzwa zwa zwa ndeme?	Thaidzo yo tandululiswa hani?	Fhethuvhupo ndi fhethu hu no pfi Ha Manakanaka	Lintle o luga. Lomusa ha ṭoḡi Lintle a tshi kunda khosikadzi.	Nomsa u iledza mmane wawe uri vha songo tsha ḡa muḡini

VHAGUDI VHA SHUMISA TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PULANA (VHOIWE NI A ITA)

- 1 Vha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo vha humbule nga.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha ṅeani vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara, vha kovhane mihumbulo.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi fureme ya u pulana kha bodo ya tshokho, vha vhudze vha shumise fureme iyo vha tshi pulanela zwine vha ḡo ṅwala, sa zve vhone vha itisa zwone.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi bugu dza ṅdowedzo.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tea u ṅwala mihumbulo yavho – vha **songo** kopa pulane yavho.
- 6 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho.

Mapa wa muhumbulo

U vhalo ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo** la U vhalo la 9.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhalo**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhubhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dade tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhalo mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalo kana nyito dza u vhalo.

Ḳavhuvhili

U Ḳalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U Ḳanganya na u Fhandekanya

NḲE NDI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **dz**
- 2 Kha vha bule ipfi: **dzula**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi Ḳi bve mibvumo yo imaho nga yoṱhe: /**dz**/-/**u**/-/**l**/-/**a**/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi Ḳo: /**dz**/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi Ḳo: /**u**/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi Ḳo: /**l**/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi Ḳo: /**a**/
- 8 Kha vha Ḳwale ipfi Ḳo kha bodo ya tshoko: **dzula**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u Ḳanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**dz**/-/**u**/-/**l**/-/**a**/ = **dzula**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo Ḳa u thoma Ḳa ipfi Ḳo: /**dz**u/
- 11 Kha vha bule dungo Ḳa vhuvhili Ḳa ipfi Ḳo: /**l**a/
- 12 Kha vha modeḲe vha tshi sumba madungo na u a Ḳanganya uri vha vhumbe ipfi: /**dz**u/-/**l**a/ = **dzula**

RḲE RI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **mb**
- 2 Kha vha bule ipfi: **mbula**
- 3 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi Ḳo? /**mb**/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi Ḳo? /**u**/
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa Ḳo ndi ufhio? /**l**/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi Ḳo? /**a**/
- 7 Kha vha fhandekanye ipfi Ḳi bve mibvumo yo imaho nga yoṱhe: /**mb**/-/**u**/-/**l**/-/**a**/
- 8 Kha vha Ḳwale ipfi Ḳo kha bodo ya tshoko: **mbula**
- 9 Kha vha Ḳee vhagudi ndaela ya u Ḳanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**mb**/-/**u**/-/**l**/-/**a**/ = **mbula**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo Ḳa u thoma Ḳa Ḳo ipfi ndi Ḳifhio?: /**mb**u/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo Ḳa vhuvhili Ḳa Ḳo ipfi ndi Ḳifhio?: /**l**a/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha Ḳanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /**mb**u/-/**l**a/ = **mbula**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na t̄hoho: maipfi a **dz, mb**.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha ite muvhidzelo wa maipfi a tevhelaho:
  - a dzula
  - b dzama
  - c dzima
  - d mbalo
  - e mbila
  - f mbula
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga n̄dila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oḁa i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

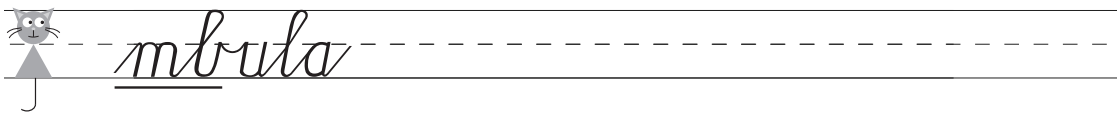
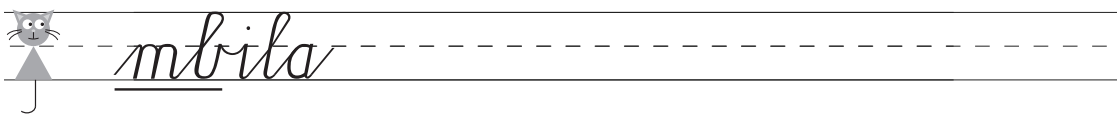
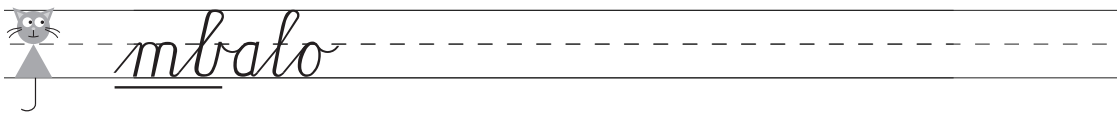
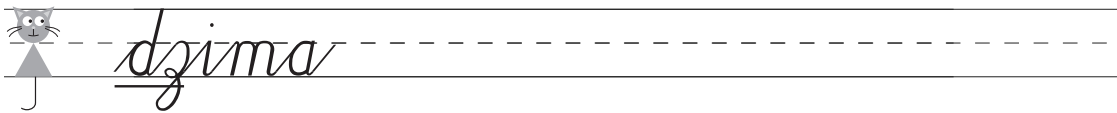
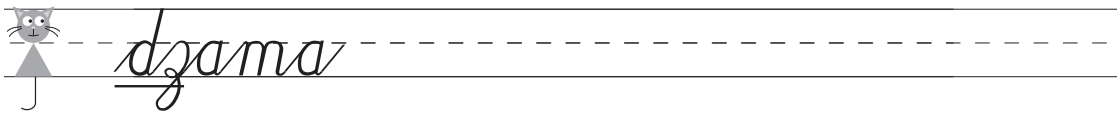
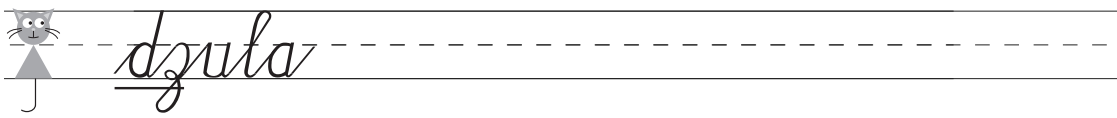
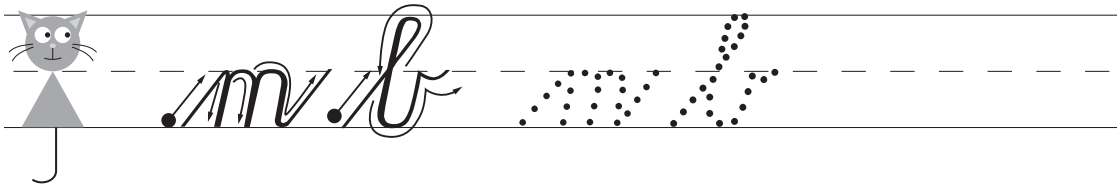
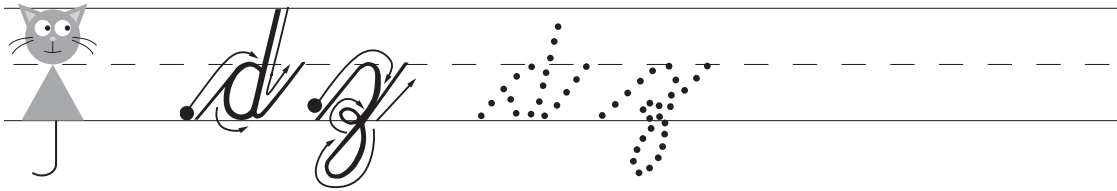
Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha n̄wale ma(ḽeḽere) /maipfi/mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maḽeḽere maṭuku na ma(ḽeḽeredanzi): **dz, mb**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽeḽere kwa vhagudi vha no shumisa tshand̄a tshauḽa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshand̄a tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.

6 Vhagudi vha tea u nwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga**ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U SHUMISA TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO**

Linwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Kalekale ho vhuya ha vha na muṅwe mutukana we a vha a tshi pfi Jack. Jack o vha a tshi dzula na mme awe. O vha a si na khotsi.</p> <p>Khotsi a Jack vho lovha a tshi kha ḡi vha ṅwana muṭuku. Musi khotsi awe vha tshi kha ḡi tshila, ḷilema ḷa mbilu mmbi ḷo ḡa ḷa tswa haripa yavho na khuhu yavho ya madambi ye ya vha i tshi kudzela makumba a musuku.</p> <p>'Arali ra wana haripa yashu murahu ri ḡo kona u vha na tshede ya zwiḷiwa. Kha ri dzhie kholomo ri ise makete'.</p>	--
<p>Jack na mme awe vho vha vhe vhashai vhukuma. Vho vha vha si na tshede ya u renga zwiḷiwa. Mme a Jack vha mbo ḡi dzhia tsho ya uri ndi khwiṅe vha tshi rengisa kholomo yavho nthihi fhedzi uri vha kone u renga zwiḷiwa.</p>	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mme a Jack vha tshi khou vhilahela uri a hu na zwiḷiwa.
<p>Nga ḡuvha ḷi tevhelaho Jack a isa kholomo makete u i rengisa.</p>	--
<p>Nḡilani, Jack a ṭangana na muṅe wa silaha 'Ndi ḡo u fha hedzi ṅawa ṭhanu dzi re na madambi iwe wa mpha kholomo,' ndi muṅe wa silaha a no ralo. Hedzo ṅawa Jack o vha a tshi khou dzi ṭoda nga maṭo matswuku! A mbo ḡi ṅea muṅe wa silaha kholomo a dzhia ṅawa.</p>	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack na muṅe wa silaha vha tshi rengiselana zwithu. Jack o fha muṅe wa silaha kholomo. Muṅe wa silaha ene a vhea ṅawa ṭhanu ṭhukhu tshandani tsha Jack.

Liṅwalwa	U vhalo ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Jack a tshi swika hayani, o vha o takalesa, a mbo ḡi sumbedza mme awe dziḡa ṅawa dza madambi. Fhedzi vhone a vho ngo sumbedza u zwi takalela.</p> <p>'No vha no tea no dzhia tshelede!' zwino no sokou vhuya na ṅawa dzi si na phanḡa na murahu. No galatshiwa!' vha ralo vho sinyuwa.</p> <p>Vha mbo ḡi posa ṅawa dziḡa nḡa nga fasiṅere.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mme a Jack vho sinyuwa. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo ngavho vha tshi humbula nga tshelede ye Jack a vha o fanela o vhuya nayo.</p>
<p>'Jack, ni tou vha mutukana wa tsilu'.</p> <p>Vhusiku uho, ho vha hu si na tshelede na zwiḡiwa zwa tshilalelo zwi siho. Jack na mme awe vha kombetshedzea u eḡela na nḡala.</p> <p>'Ngavhe ndi rengise kholomo ndi wane tshelede,' ndi ene a tshi humbula, a tshi pfa o vha tsilu.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack na mme awe vha tshi eḡela vha songo ḡa. Zwi fanela u vha zwo konḡa u fara khofhe u songo ḡa!</p>
<p>Nga matsheloni musi Jack a tshi lavhelesa nḡa nga fasiṅere, a vhona ho mela tsinde ḡilapfulapfu ḡa muḡawa hanefho nḡa. Jack a mbo ḡi gonya ḡiḡa tsinde.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack a tshi gonya muri a ya nṅhanṅha makoleni.</p>
<p>A tshi swika ngei nṅha a wana haripa ya madambi na khuhu ya madambi ya khotsi awe ye ya vha i tshi kudzela makumba a musuku 'Hezwi zwi tea u vha zwi zwithu zwa khotsi anga!'ndi Jack a tshi humbula o takala.</p> <p>'Heḡi ḡi ḡo vha ḡi heḡiḡa ḡilema ḡe ḡa tswela khotsi anga!' ndi Jack a tshi humbula. A mbo ḡi ḡi lindela ḡi tshi ya u eḡela. A mbo ḡi dzhia zwiḡa zwithu zwoṅhe zwa khotsi awe.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o lindela ḡilema ḡi tshi ya u eḡela uri a kone u dzhiulula zwithu zwa khotsi awe.</p>
<p>Musi Jack a tshi khou dodoma a tshi humela tsindenḡi ḡa muḡawa o no dzhiulula zwithu zwa khotsi awe a mbo ḡi khakha a raha luṅale lwa haripa. Ya mbo ḡi ita phosho khulu. Khuhu ya thoma u kekea.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o fara haripa na khuhu. U khou lingedza u dodoma uri a sa pfale. U khou dodoma uri a sa vuse ḡilema ḡa mbilu mmbi.</p>
<p>ḡilema ḡa mbo ḡi vuwa! 'Fobvu ndi iwe!' ndi ḡilema ḡi tshi semana. ḡilema ḡa mbilu mmbi ḡa thoma u gidimedza Jack.</p> <p>'Mpheni haripa yanga ya madambi na khuhu yanga ya madambi!' Ndi ḡilema ḡi tshi tou ṅavha mukosi.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ḡilema ḡi tshi khou huwelela nga ipfi ḡi no ofhisa. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack a tshi khou gidima a tshi shavha.</p>
<p>'Kha vha nthuse mmawe! Kha vha ṅavhanye!'</p> <p>'Ndo wana khuhu yashu!'</p>	<p>--</p>

Līnwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Jack a swenda a tshi tsa nga tsinde la muṅawa. Musi e tsini na u swika hayani a mbo vhidzelela mme awe: 'Kha vha ḡe! Nga u ṭavhanya! Ndo wana haripa na khuhu yashu!'</p> <p>Mme awe vha gidimela nṅa. Vho vha vho takala vha tshi vthonathundu yavho ya kale! 'Zwino ri ḡo la makumba a musuku ḡuvha liṅwe na liṅwe!' 'ri ḡo vha na tshelede.' Ndi mme a Jack vha tshi amba.</p> <p>'Fhedzi liṅema li khou ri ḡela,' ndi Jack a tshi amba.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mme a Jack vha tshi vhona khuhu na haripa, vha tea u vha vho takala uri Jack o vhuisa hayani thundu ya muṭani.</p>
<p>Mme awe vha ya u dzhia mbaḡo. Vha mbo ḡi rema tsinde la uḷa muṅawa nga u ṭavhanya, liṅema li sa athu bata Jack, uḷa muṅawa wa mbo ḡi phozhoo fhasi.</p> <p>Liṅema a longo kona u vha fara!</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mme a Jack vha tshi khou rema tsinde la muṅawa nga u ṭavhanya. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musu vho sedza liṅema vha tshi khou rema nga u ṭavhanya uri li songo tsa.</p>
<p>Jack na mme awe vha tshila vho takala u ya nga hu sa fheli vhe na haripa yavho na khuhu yavho ya madambi.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack a tshi khou dobela makumba a musuku, a tshi a rengisa uri vha wane zwiljiwa.</p>
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
<p>Khotsi a Jack vho tswelwa mini?</p>	<p>Haripa na khuhu ya madambi i kudzelaho makumba a musuku.</p>
<p>Jack o wana mini nḡuni ya liṅema?</p>	<p>O wana haripa ya khotsi awe na khuhu ya madambi i kudzelaho makumba a musuku</p>
Why question	Phindulondavhelelwa
<p>Ndi nga mini Jack o dzhia haripa na khuhu ya madambi i kudzelaho makumba a musuku?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri zwo vha zwi zwa khotsi awe. • Ngauri Jack na mme awe vho vha tshi khou shaya tshelede. • Ngauri Jack o vha a tshi ṭoḡa u dzhiulula zwithu zwa khotsi awe murahu uri mme awe vha rene zwiljiwa • Ngauri Jack o vha a tshi ṭoḡa mme awe vha tshi zwi vhona uri muhumbulo wawe wa u rengisa kholomo a wana ṅawa dza madambi wo vha u songo tou vhiḡha.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 9.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - beanstalk
  - lilema
  - takadza

Tshidade kana luimbo <i>Mavhilihili</i>	Nyito
<p>Vhasidzana vho vha vho bva, Vha tshi ya bephani u yo tamba. Ha ri nga musi vha tshi vhuya, Salungano! Muñwe a hangwa muthenga. A huma a tshi ri u yo dzhia, Muthenga wawe we a hangwa. A tanga na tshilombe tsha ngoma, Salungano! Tsha mu longa ngomu ngomani! Ngoma lila, lila, lila! A i lile mavhilihili! X 2</p>	<p>Vhagudi vha khou kaidzwa uri vha thanye vathu vha no tswa vhana. Luimbo lu khou shumisa khumbulelwa ya musi ñwana a tshi tswiwa a longwa ngomani nga tshilombe. Nga nṱhani ha muthenga fhedzi-fhedzi?</p> <p>Mugudi muthihi u lidza murumba kana kugoma ngeno vhañwe vha tshi khou imba.</p> <p>Vha nga kha ñi ita litambwa la muṅe wa muthenga a tshi khou batiwa nga tshilombe.</p>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṱuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṱori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshṱori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha ñee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muñwe na muñwe wavho a tshi anetshela tshṱori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṱori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshela-vho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḍIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo: **hw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **hwivha**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /hw/-/i/-/vh/-/a/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo /hw/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ḷo: /i/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ḷo: /vh/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḷo: /a/
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **hwivha**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /hw/-/i/-/vh/-/a/ = **hwivha**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo ḷa u thoma ḷa ipfi ḷo: /hwi/
- 11 Kha vha bule dungo ḷa vhuvhili ḷa ipfi ḷo: /vha/
- 12 Kha vha modeḷe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri vha vhumbe ipfi: /hwi/-/vha/ = **hwivha**

RINE RI A ITA...

- 1 Kha vha bule mubvumo: **dy**
- 2 Kha vha bule ipfi: **dyambila**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo ndi ufhio? /dy/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ḷo ndi ufhio? /a/
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ḷo ndi ufhio? /m/
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuṅa wa ipfi ḷo ndi ufhio? /b/
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuṭanu wa ipfi ḷo ndi ufhio? /i/
- 8 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhurathi wa ipfi ḷo ndi ufhio? /l/
- 9 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ḷo ndi ufhio? /a/
- 10 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ḷo ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe /dy/-/a/-/m/-/b/-/i/-/l/-/a/
- 11 Kha vha ṅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **dyambila**
- 12 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṭanganya mubvumo kha ipfi, izwi vha zwi ite vha navho: /dy/-/a/-/m/-/b/-/i/-/l/-/a/ = **dyambila**
- 13 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa u thoma ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /dyam/
- 14 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa vhuvhili ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /bi/
- 15 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḷa vhuraru ḷa ḷo ipfi ndi ḷifhio?: /la/

- 16** Kha vha vhudze vhagudi uri vha t̄anganye madungo vha vhumbe ngao ipfi:: /**dyam**/-/**bi**/-/**la**/ = **dyambila**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na t̄hoho:
hw, dy words
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha nombore 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha ite muvhidzelo wa maipfi a tevhelaho:
  - a O hwala
  - b hwivha
  - c dyambila
  - d dyelo
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro. vha talele mibvumo ine vha khou t̄oda i tshi gudwa.
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga nd̄ila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muṅwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muṅwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

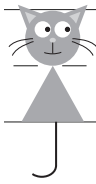

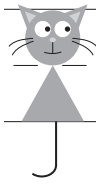
Muṅwalo:

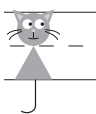
Minete ya 15

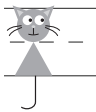
Kha vha n̄wale ma(ḽedere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

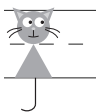
- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḽedere maṭuku na u pomba: **hw, dy**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḽedere kwa vhagudi vha no shumisa tshand̄a tshauḽa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshand̄a tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḽedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

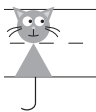
 h w

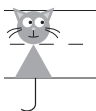
 d y

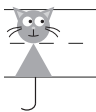
 O hwala

 hwiwa

 dyamba

 dyelo

 O hwala ha tsi he a hwiwa.

 Khuhu dzi na dyelo.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUṬWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U n̄wala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

T̄HOHO: N̄walani tshiṭori tshine tsha khou itea fhefhuvhupo ha khumbulelwa. Shumisani khumbelelwa!

NYITO: N̄walani tshiṭori tshi re na mafhungo tsha mitaladzi ya 8, n̄walani kha bugu ya ndowedzo: Shumisani khumbelelwa!

FUREME/MUHANGA WA U N̄WALA:

- 1 Muñwe musi... *(Ri vhudzeni nga vhabvumbedzwa na fhethuvhupo)*
- 2 Liñwe d̄uvha... *(Ambani nga thaidzo)*
- 3 Fhedzi ha... *(T̄alutshedzani uri thaidzo yo tandululwa hani)*
- 4 Mafheleloni... *(Ri vhudzeni pfunzo ya tshiṭori?)*

NDUGISELO: Vha sa athu thoma nyito ya u n̄wala, kha vha n̄wale pulane ye vha ita nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.

U EDZISELA/U MODELA KUI TELE KWA MVETOMVETO: (N̄NE NDI A ITA...)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi fureme ya u pulana na ye vha ita nga Musumbuluwo. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha itisa hani mutevhe nga u fhindula mbudziso.
- 2 Kha vha vhale pulane yo n̄walwaho kha bodo ya tshoko kha luḷa luñwe lurumbu lwa bodo.
- 3 Tshi tevhelaho, kha vha vhale fureme ya u n̄wala na vhagudi.
- 4 Nga u modela/sumbedza kha vha fhedzise fureme ya u n̄wala vha tshi khou shumisa pulane yavho, sa:

Kalekale ho vhuya ha vha na muñwe musidzana muṭuku wa u luga wa mukololo we a vha a tshi pfi Lintle. Lintle o vha a tshi dzula shangoni ḷa kule kule ḷi no pfi Ha Manakanaka. Kha shango iḷo, muñwe na muñwe o vha e muṭuku sa lusunzi! Lintle o vha a tshi dzula na vho mmane wawe, navho vhe vha ṭukuṭuku, Lomusa na Nomsa. Nomsa o vha o luga, sa Lintle. Lomusa o vha e na mbilu mmbi. **Liñwe d̄uvha** Nomsa a mbo tea u ya kule kule kha ḍoroboni ya kuleu ṭoḍa mushumo. Lintle a tea u sala na Lomusa. Lomusa o mbo ḍi mu khinetshele lufherani lwawe, a sa mu fhe zwiḷiwa! O vha o humbula u nga ri u ḍo fa. **Fhedzi-ha**, Nomsa o mbo ḍi vhuya zwi sa athu lavhelelwa lwendonni lwawe. O vhona zwe Lomusa a ita, a mu thatha. **Khunyeledzoni**, Lomusa o guda u sa vha na mbilu mmbi. Lintle na Nomsa vho mbo di dzula vhe vhavhili, vho ḍitakalela u isa nga hu sa fheli!

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA MVETOMVETO (VHOIWE NI A ITA...)

- 1 Kha vha n̄ee vhagudi bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u n̄wala deithi na ṭhoho: **Ndaela: Mvetomveto**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha wane pulane yavho ye vha n̄wala nga Musumbuluwo na uri vha ḍe na mihumbulo yavho.

- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise fureme ya u ñwala vha tshi khou shumisa pulane dzavho.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha engedze mañwe mafhungo arali vha na tshifhinga.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi zwine vha nga shumisa u itela u vhathusa.
- 7 Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha monamone na kilasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

Tshitori tshanga: Rapunzel

Kele-kale, nga ngomu ha thawara i re dakani
ho va hu na mukololo mutuku a no fi.
Rapunzel.

Linwe duvha muloi muvhi o khinetshel
Rapunzel kha thawara. O va a tshi khou
itela uri a lete vhana vha we.

Fhedzihha makololo a da a tshidza
Rapunzel u bva kha Thawara.

Mafheloni vho dzula vhothe lwa
tshothe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 9.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷedere a a ṭhaḷulana

NNE NDI A ITA...

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi ri ḍo, ita ṅdowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **dzama, dzima**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **dzama, dzima**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /a/ na /i/ ndi maḷedere o fhambanaho, fhedzi maḷedere ayo maṅwe oṭhe a khou fana!

RINE RI A ITA...

TSHITENWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha bodo ya tshoko: **mbula, mvula**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **mbula, mvula**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **mbula**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷedere ḷifhio ḷine na nga tshentsha kha fhungo ḷi na ita uri ipfi ḷi ḷi ambe zwiṅwe zwo fhambanaho na zwine ḷa amba zwone?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko, sa: **ṅula, vula, rula, dzula, mvula, dzeula, vheula, mbila**

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha ṅwale ipfi ḷi tevhelaho kha bodo ya tshoko: **dzama**
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u vhumba maipfi a re na tshivhalo, vhudzuloni ha ḷiṅwe ḷedere vha dzhenise ḷiṅwe. Vha dzhenise ḷedere ḷithihi fhedzi.
- 3 Khunyeleloni, kha vha vhidze vhagudi vha ḍe phanda vha ṅwale maipfi avho bodo ya tshoko:.
- 4 Kha vha vhale maipfi ayo, vha ṭalutshedze uri ho tshentshwa maḷedere afhio, **fama, hama, ṅama, rama, dzima**

PHUROGIREMETHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga**ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO**

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Kalekale ho vhuya ha vha na muṅwe mutukana we a vha a tshi pfi Jack. Jack o vha a tshi dzula na mme awe. O vha a si na khotsi.</p> <p>Khotsi a Jack vho lovha a tshi kha ḡi vha riwana muṭuku. Musi khotsi awe vha tshi kha ḡi tshila, Ḳilema Ḳa mbilu mmbi Ḳo ḡa Ḳa tswa haripa yavho na khuhu yavho ya madambi ye ya vha i tshi kudzela makumba a musuku.</p> <p>Arali ra wana haripa yashu murahu ri ḡo kona u vha na tshelede ya zwijiwa. Kha ri dzhie kholomo ri ise makete.</p>	--
<p>Jack na mme awe vho vha vhe vhashai vhukuma. Vho vha vha si na tshelede ya u renga zwijiwa. Mme a Jack vha mbo ḡi dzhia tsho ya uri ndi khwiṅe vha tshi rengisa kholomo yavho nthihi fhedzi uri vha kone u renga zwijiwa.</p>	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack na mme awe vha tshi tama uri ngavhe vha tshi wana murahu zwithu zwavho zwa u ita madambi.
<p>Nga ḡuvha Ḳi tevhelaho Jack a isa kholomo makete u i rengisa.</p>	--
<p>Nḡilani, Jack a ṭangana na muṅe wa silaha 'Ndi ḡo u fha hedzi ṅawa ṭhanu dzi re na madambi iwe wa mpha kholomo,' ndi muṅe wa silaha a no ralo. Hedzo ṅawa Jack o vha a tshi khou dzi ṭoda maṭo nga matswuku! A mbo ḡi ṅea muṅe wa silaha kholomo a dzhia ṅawa.</p>	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o takala musi a tshi pfa uri ndi ṅawa dza madambi!
<p>Jack a tshi swika hayani, o vha o takalesa, a mbo ḡi sumbedza mme awe dziḲa ṅawa dza madambi. Fhedzi vhone a vho ngo sumbedza u zwi takalela.</p> <p>'No vha no tea no dzhia tshelede!' zwino no sokou vhuya na ṅawa dzi si na phanḡa na murahu. No galatshiwa!' vha ralo vho sinyuwa.</p> <p>Vha mbo ḡi posa ṅawa dziḲa nṅa nga fasitere.</p>	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o mangala musi mme awe vha tshi mu sema vha laṭela na ṅawa kule hangei!

Lĩnwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>'Jack, ni tou vha mutukana wa tsilu'.</p> <p>Vhusiku uho, ho vha hu si na tshelede na zwiŋiwa zwa tshilalelo zwi siho. Jack na mme awe vha kombetshedzea u eḡela na nḡala.</p> <p>'Ngavhe ndi rengise kholomo ndi wane tshelede,' ndi ene a tshi humbula, a tshi pfa o vha tsilu.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o ganama mmbeteni, o farwa nga nḡala. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga a tshi humbula zwe mme awe vha amba: uri o galatshiwa. Ndi nga ndi a mu vhona a tshi pfa o vha tsilu nga u rengisa kholomo a wana nḡawa.</p>
<p>Nga matsheloni musi Jack a tshi lavhelesa nḡa nga fasiṭere, a vhona ho mela tsinde ḡilapfulapfu ḡa muḡawa hanefho nḡa. Jack a mbo ḡi gonya ḡiḡa tsinde.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o mangala. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga a tshi ri: 'Ngoho! Dzo vha dzi nḡawa dza madambi!'</p>
<p>A tshi swika ngei nḡa a wana haripa ya madambi na khuhu ya madambi ya khotsi awe ye ya vha i tshi kudzela makumba a musuku 'Hezwi zwi tea u vha zwi zwithu zwa khotsi anga!'ndi Jack a tshi humbula o takala.</p> <p>'Heḡi ḡi ḡo vha ḡi heḡiḡa ḡilema ḡe ḡa tswela khotsi anga!' ndi Jack a tshi humbula. A mbo ḡi ḡi lindela ḡi tshi ya u eḡela. A mbo ḡi dzhia zwiḡa zwithu zwoṭhe zwa khotsi awe.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o takala a tshi vhona zwithu zwa khotsi awe zwa madambi. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga a tshi ri: 'Heyi! Hezwi zwithu ndi zwashu!' Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi a tshi khou humbula uri mme awe vha ḡo takala vha tshi vhona o vhuya na zwithu zwoṭhe murahu. A vha tsha ḡo sinyutshela kholomo ye a rengisa.</p>
<p>Musi Jack a tshi khou dodoma a tshi humela tsideni ḡa muḡawa o no dzhiulula zwithu zwa khotsi awe a mbo ḡi khakha a raha luṭale lwa haripa. Ya mbo ḡi ita phosho khulu. Khuhu ya thoma u kekea.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha ḡilema ḡo sinyuwa musi ḡi tshi vuwa. Khofoheni haḡo hu fanela hu tshi ofhisa!</p>
<p>ḡilema ḡa mbo ḡi vuwa! 'Fobvu ndi iwe!' ndi ḡilema ḡi tshi semana. ḡilema ḡa mbilu mmbi ḡa thoma u gidimedza Jack.</p> <p>'Mpheni haripa yanga ya madambi na khuhu yanga ya madambi!' Ndi ḡilema ḡi tshi tou ṭavha mukosi.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack a tshi khou tsa nga tsinde ḡa muḡawa nga u ṭavhanya. Ndi vhome u nga a nga vha o suvha lunzhi.</p>
<p>'Kha vha nthuse mmawe! Kha vha ṭavhanye!'</p> <p>'Ndo wana khuhu yashu!'</p>	<p>--</p>
<p>Jack a swenda a tshi tsa nga tsinde ḡa muḡawa. Musi e tsini na u swika hayani a mbo vhidzelela mme awe: 'Kha vha ḡe! Nga u ṭavhanya! Ndo wana haripa na khuhu yashu!'</p> <p>Mme awe vha gidimela nḡa. Vho vha vho takala vha tshi vhoathundu yavho ya kale! 'Zwino ri ḡo ḡa makumba a musuku ḡuvha ḡiḡwe na ḡiḡwe!' 'ri ḡo vha na tshelede.' Ndi mme a Jack vha tshi amba.</p> <p>'Fhedzi ḡilema ḡi khou ri ḡela,' ndi Jack a tshi amba.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack a tshi khou ofha uri ḡilema ḡi ḡo mu fara. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi a tshi khou huwelela a tshi vhidzelela mme awe uri vha mu thuse.</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Mme awe vha ya u dzhia mbaḡo. Vha mbo ḡi rema tsinde Ḳa uḲa muḲawa nga u ḡavhanya, Ḳilema Ḳi sa athu bata Jack, uḲa muḲawa wa mbo ḡi phozhoo fhasi. Ḳilema a longo kona u vha fara!	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mme a Jack vha tshi khou shuma vho ḡiimisela vha tshi rema tsinde Ḳa muḲawa. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi vha tshi khou phopha biko Ḳi tshi elela kha tshifhaḡuwo.
Jack na mme awe vha tshila vho takala u ya nga hu sa fheli vhe na haripa yavho na khuhu yavho ya madambi.	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Jack o dzula na mme awe, vha tshi pfa vho takala. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga Jack a tshi humbula uri wo vha muhumbulo wavhuḡi wa u rengisa kholomo a wana Ḳawa.
Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Jack o rengisa kholomo a wana mini?	Jack o rengisa kholomo a wana Ḳawa ḡhanu dza madambi.
Ndi nnyi o rengaho kholomo ya Jack?	MuḲe wa silaha o renga kholomo ya Jack.
Why question	Phindulondavhelelwa
Ndi nga mini Jack o pfa o takala musi a tshi vhona haripa ya madambi na khuhu ya madambi?	<ul style="list-style-type: none"> • Jack o pfa o takala ngauri o wanathundu ya khotsi awe ya madambi. • Jack o pfa o takala ngauri o pfa uri o ḡo zwi wana. • Jack o pfa o takala ngauri o mme awe vha ḡoḡa zwithu izwo zwi vhuye murahu. • Jack o pfa o takala ngauri arali o wana zwithu izwo mme awe a vha tsha ḡo sinyuwa. • Jack o pfa o takala ngauri arali o wana zwithu izwo mme awe a vha tsha ḡo ri o ita tsilu nge a rengisa kholomo a wana Ḳawa • Jack o pfa o takala ngauri arali o wana zwithu izwo a vha tsha ḡo dovha vha tambula.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 9.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuna.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuna.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - madambi
  - haripa
  - ḍithu

Tshidade kana luimbo <i>Mavhilivhili</i>	Nyito
<p>Vhasidzana vho vha vho bva, Vha tshi ya bephani u yo tamba. Ha ri nga musi vha tshi vhuya, Salungano! Muṅwe a hangwa muthenga. A huma a tshi ri u yo dzhia, Muthenga wawe we a hangwa. A ṭangana na tshilombe tsha ngoma, Salungano! Tsha mu longa ngomu ngomani! Ngoma lila, lila, lila! A i lile mavhilivhili! X 2</p>	<p>Vhagudi vha khou kaidzwa uri vha thanyele vhathu vha no tswa vhana. Luimbo lu khou shumisa khumbulelwa ya musi ṅwana a tshi tswiwa a longwa ngomani nga tshilombe. Nga ṅṭhani ha muthenga fhedzi-fhedzi?</p> <p>Mugudi muthihi u lidza murumba kana kugoma ngeno vhaṅwe vha tshi khou imba.</p> <p>Vha nga kha ḍi ita ḷitambwa ḷa muṅwe wa muthenga a tshi khou batiwa nga tshilombe.</p>

THERISANO YA MAṅWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshiṭori itshi ndi ...
  - b Kha tshiṭori itshi ndi takalela musi...ngauri...
  - c Ndi vhona uri thero ya tshiṭori hetshi tshi ri funza nga khubulelo...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwingwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshesele.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha n̄wale thebuḽu kha bodo a tshoko ine ya katela mibvumo yo gudwaho ino themo.

a	b	m
dz	hw	mb
e	i	f
dy	vh	fh
m	g	o
sw	ṭw	n̄w
d	u	h
kh	th	s

U MODEḽA/NYEDZISELO

- 1 Kha ṭole mibvumo yoṭhe vha i vange kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha n̄ee vhagudi minete 3 uri vha ite maipfi manzhi ane vha nga a kona vha tshi khou shumisa muvango wa mibvumo afho n̄ṭha.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza n̄dowedzo.
- 2 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya uri vha thome u n̄wala.
- 3 Kha vha n̄ee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho.
- 5 Kha vha humbele vhagudi u kovhekana na vha n̄we maipfi e vha a fhaṭa, vha a n̄wale kha bodo ya tshoko.

PHUROGIREMEṭHADḽI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

15 minutes

Thevhela uvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

U OLA MAṆWALWA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha desike dzavho, na bugu dza ndowedzo na bammbiri Ḳi si na tshithu, penisela na khirayoni.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṇamusi ri ḍo shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha uri Jack na mme awe vho tshilisa hani zwavhuḍi musi vha tshi ya phanḍa na vhutshilo! Kha vha ṭalutshedzani uri vha ḍo tea u shumisa vhukonesi vuhumbulelwa u ita tshitori tshi si ho kha maṇwalwa.
- 3 **Modelani/ni sumbedze** uri ni shumisa hani tshifanyiso tsha **muhumbulo na u ola**, Jack na mme awe vho tshilisa hani zwavhuḍi, sa: Ndi khou shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha Jack na mme awe vho dzula kha ṭafula Ḳihulwane, na zwiliwa zwine zwa ḍifha, Vha sumbedza vho takala ngauri vha khou kovhana zwiliwa na khonani dzavho.
- 4 Olani tshifanyiso tsha Jack, na mme awe, vho dzula ṭafulani kuhulwane, na zwiliwa zwo ḍadza ṭafula.
- 5 Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise tshifanyiso tsha muhumbulo nga Jack mme awe vho tshilisa hani zwavhuḍi musi vha tshi ya phanḍa na vhutshilo!.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo vha ḍigede. Kha vha vhudzise uri vha humbula u nga ri Jack na mme awe vho vha vha tshi nga shumisa khuhu yavho ya manditi nga ṇḍila ḍe
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha bonyolole maṭo, vha ole zwine vha vha nazwo muhumbuloni.
- 8 Tsha u fhedzisela, kha vha vhudze vhagudi vha **rembuluwe vha ambe**, vha ambe nga nyolo yavho na phathinara.

U vhalā ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ṇḍila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze Ḳilasi yoṭhe, muṇwe na muṇwe e na **Bammbirimishumo Ḳa U vhalā Ḳa 9.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze Ḳilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.

- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2 ya Lavhutanu**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

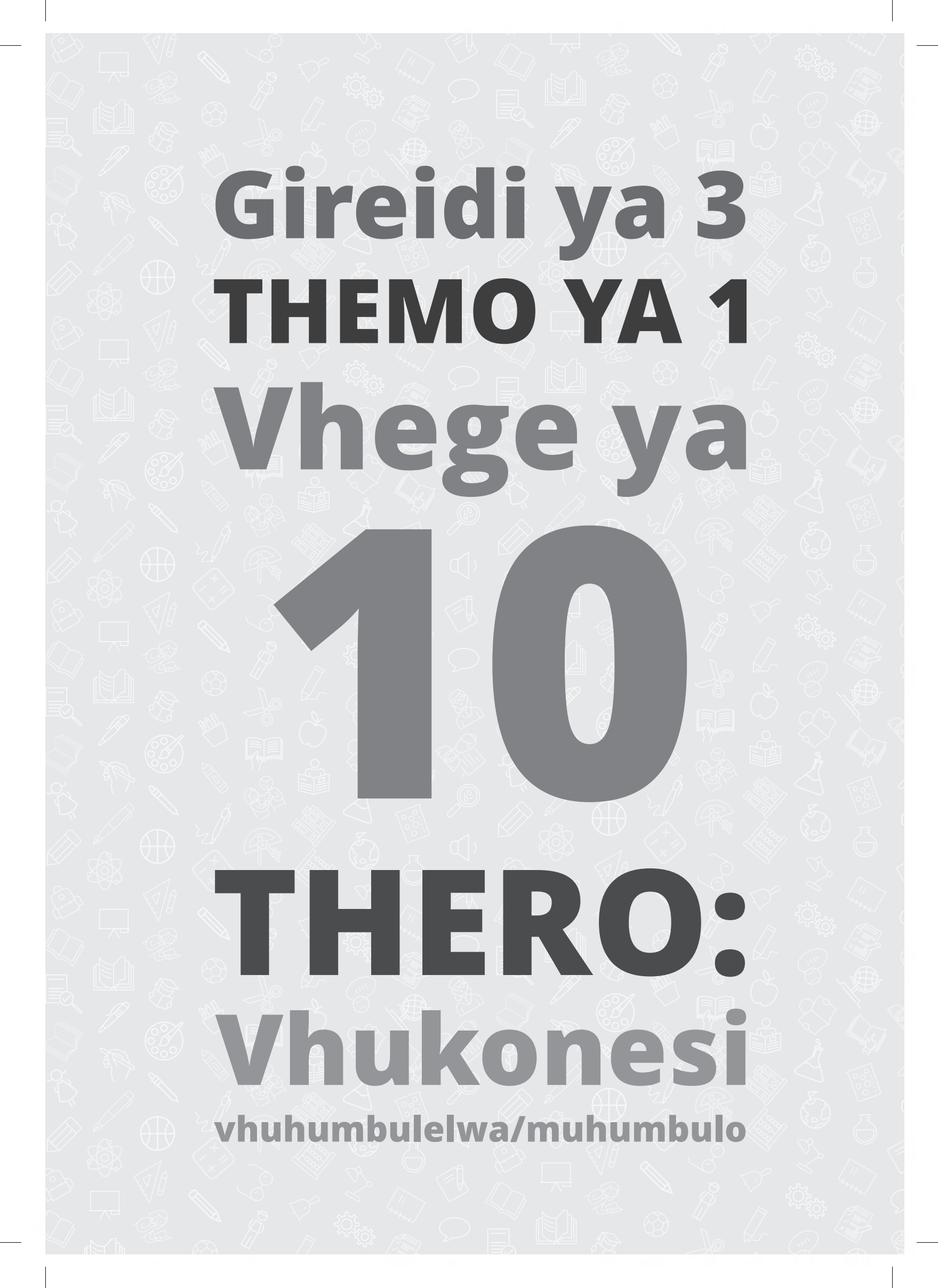

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi duvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha dzhieze nzhele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: books, pencils, globes, gears, lightbulbs, speech bubbles, and laboratory equipment like flasks and beakers. The icons are scattered across the page, creating a textured, academic atmosphere.

Gireidi ya 3
THEMO YA 1
Vhege ya

10

THERO:
Vhukonesi

vhuhumbulelwa/muhumbulo

Ndugiselo dza kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u u engedzedzwa tshifhinga tshoṭhe ha zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṅwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoda u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwithu zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: bugu dza ngano, zwifanyiso zwa kale zwa zwivhumbwa zwa khumbulelwa zwi songo iteaho.
- 5 Kha vha ite ṭhodiṣiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: Stacey Fru
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito dza u inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 19, Kha ri nṱwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 20, Kha ri ite nyito

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 21, Kha ri nṱwale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha zwine na humbula u nga ni nga swikelela kha vhumatshelo haṅu!

Musumbuluwo

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

U DOVHOLOLA THERO: U WANA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso Stacey Fru a tshi khou amba na vhagudi vha matiriki kha tshitori tsha Bugu Khulwane: Bugu ya u ranga ya Stacey
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: khumbulelo
- 3 Kha vha ole tshidanga vhukati ha bodo ya tshoko vha n'wale dzina la **thero**.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha n'wale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vha vhudzise mbudzisothuwedzi dzi tevhelaho:

  - a Ndi zwifhio zwithu zwine ra nga zwi humbulela?
  - b Ni shumisa hani khumbulelo?
  - c Ndi ngani khumbulelo i na ndeme?

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - muvhi
  - khumbulelwa
  - zwi si zwa khumbulelwa

Tshidade kana luimbo <i>Mavhilihili</i>	Nyito
Vhasidzana vho vha vho bva, Vha tshi ya bephani u yo tamba. Ha ri nga musi vha tshi vhuya, Salungano! Muñwe a hangwa muthenga. A huma a tshi ri u yo dzhia, Muthenga wawe we a hangwa. A tanga na tshilombe tsha ngoma, Salungano! Tsha mu longa ngomu ngomani! Ngoma lila, lila, lila! A i lile mavhilihili! X 2	<i>Vhagudi vha khou kaidzwa uri vha thanyele vhathu vha no tswa vhana. Luimbo lu khou shumisa khumbulelwa ya musi n'wana a tshi tswiwa a longwa ngomani nga tshilombe. Nga n'hani ha muthenga fhedzi-fhedzi?</i> <i>Mugudi muthihi u lidza murumba kana kugoma ngeno vhanwe vha tshi khou imba.</i> <i>Vha nga kha di ita litambwa la muñe wa muthenga a tshi khou batiwa nga tshilombe.</i>

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha ñwale deithi:
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
- 2 Tshi tevhelaho, kha vha humbele vhagudi vha ñwale nomboro 1 – 5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a re kha vhuthihi a tevhelaho: vhagudi vha ñwale maipfi tsini na nomboro.
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
  - a golo
  - b phalaphala
  - c bugu
  - d ñwana
  - e mbevha
- 4 Kha minete miñanu yo salaho ya ngudo, kha vha ñwale mafhungo nga ndila kwayo kha bodo ya tshokho, musi vha kha zwenezwi zwa u ñwala, kha vha ite na u amba nga mibvumo na u talusa muñwalo wa u pomba.
- 5 Kha vha humbele vhagudi u sumba phetheni dzine vha khou vhona, sa: hune fhungo la shanduka hone.
- 6 Kha vha talele phetheni, sa:
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi.
  - a golo
(dzi)golo
  - b lianga
maanga
  - c muvhuda
mivhuda
  - d ñwana
vhana
  - e tshinoni
zwinoni
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga phetheni hedzi musi vha tshi khou ñwala na u vhala.
- 8 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.

PHUROGIREMEṬHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangela uvhalala

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshitori tsha: Bugu ya u ranga ya Stacey
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari liñwe na liñwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vhathuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfelesa zwavhudi uri tshitori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipida zwo teaho zwa tshitori.
- 6 Kha vha vhale tshitori tshothe nga khathihi, vha sa imi.

U n'wala:

Minete ya 30

U dzudzanya

T'HOHO: N'walani pharagirafu ya mafhungo a 8 ni tshi shela mulenzhe kha u n'wala bugu ya kilasi i no pfi: Ri shumisa vhukonesi vhuhumbulelwa hashu!

NDUGISELO:

- 1 Kha vha n'wale mutevhemutoli wa u dzudzanya kha bodo ya tshokho vha sa athu thoma u n'wala ngudo.
- 2 Kha vha n'wale mvetamveto yavho kha bodo ya tshokho ngudo i sa athu thoma, vha dzhenise na zwo khakheaho, tshithihi kana zwivhili.

MUTEVHEMUTOLI WA U DZUDZANYA:

- 1 Ndo shumisa tshifhinga tsho fhiraho?
- 2 Ndo shumisa vhukonesi vhuhumbulelwa kha u sika fhethuvhupo hanga?
- 3 Tshitori tshanga tshi a sumbedza thaidzo i re hone?
- 4 Thaidzo i re tshitorini i a tandululwa
- 5 Ndo peleta maipfi zwavhudi?
- 6 Ipfi liñwe na liñwe li thoma nga lederedanzi?
- 7 Fhungo liñwe na liñwe li fhela nga ndogazwiga yo teaho?

U MODELA/U EDZISELA KUI TELE KWA NZUNDZANYO (N'NE NDI A ITA)

- 1 Kha vha vhalele vhagudi mutevhemutoli n'ha.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhalele vhagudi mvetamveto n'ha.

- 3 Kha vha sedzuluse mutevhemuṭoli, vha vha vhone arali mvetamveto yavho i si na vhukhaki kana i tshi ṭoḁa u khakhululwa.
- 4 Nga u modeḁa kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u khakhula

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA NZUNZANYO (VHOIWE NI A ITA)

- 1 Kha vha nee vhagudi bugu dza nḁowedzo.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha wane mvetamveto ya mushumo wa u ṅwala.
- 3 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha sedzuluse mutevhemuṭoli wa nzudzanyo, vha khakhulule na u khwinisa ho teaho.
- 4 Kha vha humbele vhagudi uri vha shume, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu** navho – kha vha vhe na vhuṭanzi ha uri vha shuma na tshigwada tshinwe na tshinwe tsha vhagudi kha ngudo ya mushumo muṅwe na muṅwe wa u ṅwala.
- 5 Kha vha sedzese vhukhaki ho ḁowealeho vhune ha anzela u itwa nga vhagudi musi vha tshi khou ṅwala.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshese, kha vha ṅwale vhukhaki ho ḁowealeho vhune ha anzela u itwa nga vhagudi kha bodo ya tshoko.
- 7 Kha vha sumbedze vhagudi kukhakhululele kwa vhukhaki havho.

Tshitori tshanga: Rapunzel

Keile -kale, nga ngomu ha thawara i re dakani
ho vha hu na mukololo mutuku a no (Fi)
Rapunzel.

Linwe dluva muloi muvhi a khinetshela
Rapunzel kha thawara. O va a tshi khou
itela uri a lete vhana vhave.

Fhedzihana mukololo a da a tshidza
Rapunzel u bva kha Thawara.

MaA(heloni)^{heloni} vho dzula vhothe lwa
tshothe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 10**.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuvhili

U ḱalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ndovhololo ya mibvumo, u fhandekanya na u ḱanganya

KHA VHA ḐIVHADZE MUBVUMO

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **vh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **vhomba**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḽi bve mibvumo yo imaho nga yoṱhe: /vh/-/o/-/mb/-/a/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḽo: /vh/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ḽo: /o/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ḽo: /mb/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela wa ipfi ḽo: /a/
- 8 Kha vha ḽwale ipfi ḽo kha bodo ya tshoko: **vhomba**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ḱanganya mibvumo uri vha sike ipfi /vh/-/o/-/mb/-/a/ = **vhomba**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo ḽa u thoma ḽa ipfi ḽo: /vho/
- 11 Kha vha bule dungo ḽa vhuvhili ḽa ipfi ḽo: /mba/
- 12 Kha vha modeḽe vha tshi sumba madungo na u a ḱanganya uri a vhumbe ipfi: /vho/-/mba/ = **vhomba**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **fh**
- 2 Kha vha bule ipfi: **fhira**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḽo ndi ufhio? /fh/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ḽo ndi ufhio? /i/
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuraru wa ipfi wa ḽo ndi ufhio? /r/
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u fhedzisela kha ipfi ḽo: /a/
- 7 Kha vha fhandekanye ipfi ḽi bve mibvumo yo imaho nga yoṱhe: /fh/-/i/-/r/-/a/
- 8 Kha vha ḽwale ipfi ḽo kha bodo ya tshoko: **fhira**
- 9 Kha vha ḽee vhagudi ndaela ya u ḱanganyisa mibvumo kha ipfi navho /fh/-/i/-/r/-/a/ = **fhira**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḽa u thoma ḽa ḽo ipfi ndi ḽifhio?: /fhi/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo ḽa vhuvhili ḽa ḽo ipfi ndi ḽifhio?: /ra/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḱanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /fhi/-/ra/ = **fhira**

VHOIWE NI A ITA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na t̄hoho: maipfi a **vh, fh w**.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha nwale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a v̄hea
  - b v̄homba
  - c v̄hana
  - d f̄hola
  - e f̄hata
  - f f̄hira
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga n̄dila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oda i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muñwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muñwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

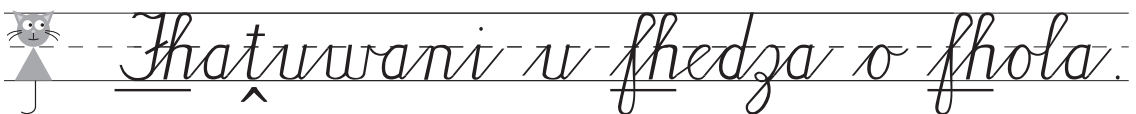
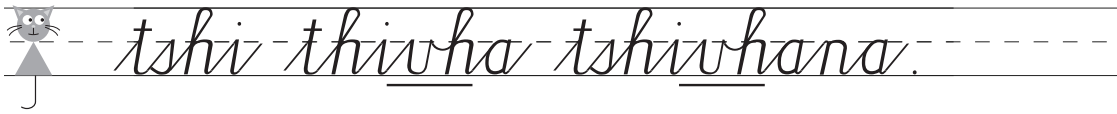
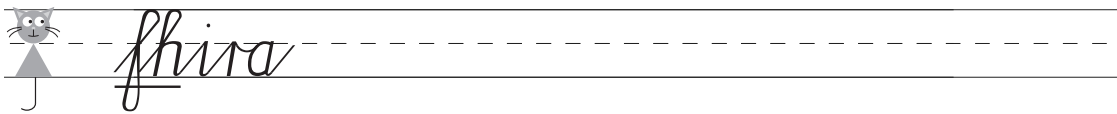
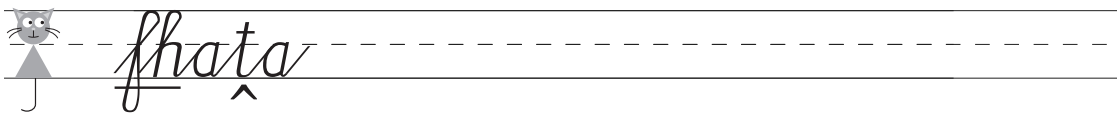
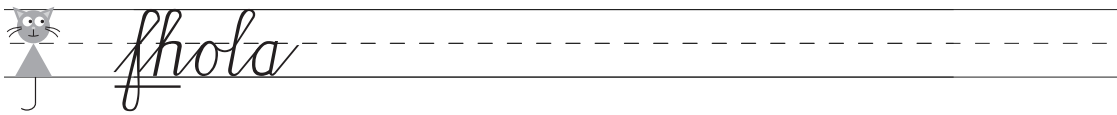
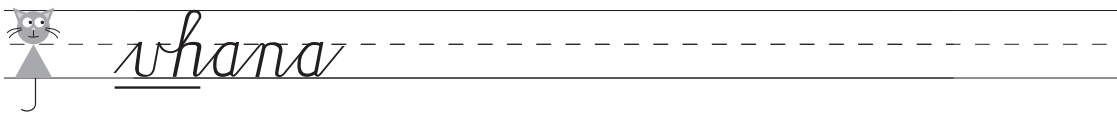
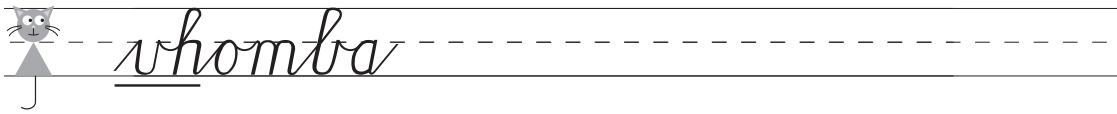
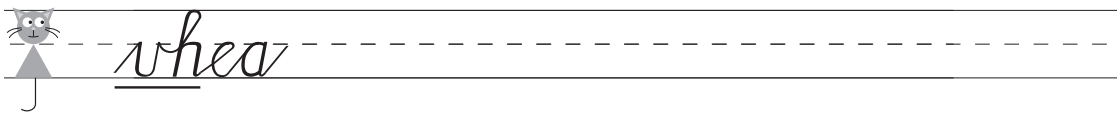
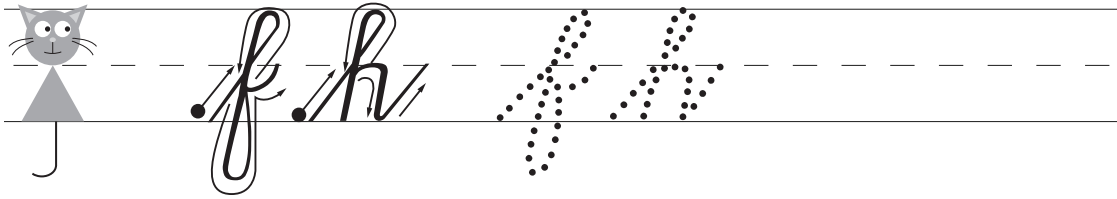
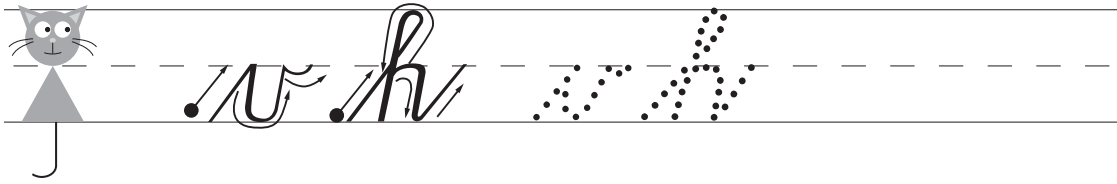
Maipfi: _____

Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha n̄wale ma(ḷedere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa maḷedere maṭuku na u pomba: **vh, fh**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḷedere kwa vhagudi vha no shumisa tshand̄a tshaul̄a vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshand̄a tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḷedere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḷedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḷedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREMETHADULI YA MUᱤᱨWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIᱠIRATHEDZHI ZWA U PFESESA:: U ᱠALA MAᱤᱨWALWANI

ᱠᱤᱨᱤᱰᱤᱨᱤ	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Stacey Fru o bebwa nga 2007 Johannesburg, Afrika Tshipembe. Musi a tshee lutshetshe, Stacey o vha a tshi vhalelwa bugu dzi sa fheli nga vhabebi vhawe zwenezwi vho mu takula. Vho vha vha tshi mu sumbedza zwifanyiso zwa mivhalavhala ngeno Stacey a tshi khou amba sa mbuwe khathihi na u thethenyea.	Stacey u bva ngafhi ? Hoo, ndi a pfesesa uri u bva Johannesburg.
Musi a tshee tshixele, o vha a tshi dzula fhasi phanᱠa ha shelefu khulukhulu ya bugu, a tshi kokodza bugu nga nthihi nga nthihi. O vha a tshi takadza nga u fhendᱠa masiaᱠari, a tshi ᱠala zwifanyiso zwa mivhalavhala. U vhala ipfi nga ipfi zwo vha zwi tshi mu takadza nga maandᱠa.	Stacey o vha a tshi takadza nga u ita mini ? Ndi a pfesesa uri o vha a tshi pfana na u vhala bugu u bva musu a tshee muᱠuku!
Muhumbuloni wa Stacey, bugu dzine a khou vhala dzo ᱠwalwa na u oliwa nga vhana, vha no fana nae. A ᱠivhudza uri u ᱠoᱠou ᱠwala bugu yawe, nangoho a i ᱠwala.	Ndi vhonny vhe a humbula uri vha a ᱠwala bugu? Hoo, ndi a pfesesa uri o humbula uri vhaᱠwe vhana, sa ene, vha a ᱠwala bugu.
ᱠᱤᱨᱤᱰᱤᱨᱤ musu Stacey a tshi tou vha na miᱠwaha ya sumbe fhedzi, mme awe vha mbo dzhena kamarani yawe. 'Kha vha vhone! Ndi siaᱠari ᱠa u fhedza ᱠa bugu yanga!' ndi Stacey a tshi ᱠivhadza mme awe, o angaladza siaᱠari ᱠa u khunyeledza. Mme awe vha vhona tshitake tsha masiaᱠari o no fhelaho tsho tsiga desike ya Stacey. 'Ndi khou ya u i anᱠadza,' Stacey u zwi amba a sa timatimi, 'u itela uri i vhaliwe nga vhaᱠwe vhana.'	Stacey o vha e na miᱠwaha mingana musu a tshi ᱠwala bugu yawe ya u thoma? Ndi a pfesesa uri o vha a tshi tou vha na miᱠwaha ya sumbe fhedzi.

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Vhusiku honoho, vhabebi vha Stacey khevha vho dzula vhe mmbeteni.</p> <p>'Hone vho vha vha tshi zwi ḡivha uri Stacey o ṅwala bugu yo fhelelaho?'</p> <p>Hu vhudzisa mme a Stacey.</p> <p>'O ṅwala bugu?' hu vhudzisa khotsi awe, 'I pfi mini?'</p> <p>'I pfi <i>Zwimange Zwo Mpfudela!</i></p>	<p>Dzina ḡa bugu ya u tou thoma ya Stacey ndi ḡifhio? Ndi zwi pfesesa heneḡha uri i pfi <i>Zwimange Zwo Mpfudela!</i></p>
<p>Vhabebi vha Stacey vha mbo vhala ḡa bugu. Vha pfa vha tshi kanakana.</p> <p>'I ḡo vhuya ya anḡadzwa yenyi?' hu vhudzisa khotsi awe.</p> <p>'Stacey u tshee muḡuku! Zwi nga konadzea hani uri bugu ya ṅwana wa miṅwaha ya sumbe i anḡadze?' ndi mme awe vha tshi elekanya nga mulomo.</p>	<p>Vhuḡipfi ha vhabebi vha Stacey ho vha hufhio? Ndi a pfesesa uri vho vha vha tshi khou kanakana uri bugu ya Stacey i nga anḡadziwa.</p>
<p>Fhedzi vho vha vha tshi tama u thusa Stacey uri muloro wawe u wedze. Mme a Stacey vha ṅekedza mudzudzanyi wa maṅwalwa zwe Stacey a ṅwala.</p> <p>Nangoho ḡa mudzudzanyi a mbo vhala <i>Zwimange Zwo Mpfudela!</i> I pfi nga ipfi.</p> <p>'Kha i anḡadze heyi!' ndi ene a no ralo.</p> <p>Stacey a mwemwela a bvisa na marinini.</p>	<p>Mme a Stacey vho ṅekedza nnyi zwe Stacey a ṅwala? Ndi a pfesesa uri vho zwi ṅekedza mudzudzanyi wa maṅwalwa.</p>
<p>Musi <i>Zwimange Zwo Mpfudela</i> yo no anḡadzwa, Stacey o thusa kha u lugisela fulo ḡa bugu yawe, u itela u ḡivhadza bugu yawe vhaṅwe vhana nga na vhabebi vhavho.</p> <p>'Heyi bugu ndo i ṅwala ndi ndoḡhe,' ndi Stacey a tshi ḡalutshedza vhathetshesesi. "Ndi vhona zwi na ndeme uri vhana vhanzhi – nga maanḡa vhana vha fhano Afrika – ri bule zwi re mbiluni dzashu nga maṅwalwa!'</p>	<p>Stacey o ita ndugiselo dza mini? Hoo! Ndi a pfesesa uri o lugisela fulo ḡa u ḡivhadza bugu yawe, uri a vhudze vhatu nga ha u anḡadzwa ha bugu yawe!</p>

Linwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>U takalelwa ha <i>Zwimange Zwo Mpfudela</i> a ho ngo guma nga dluvha la fulo fhedzi. Iyi bugu yo tangedzwa nga vha muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa shango la Afrika Tshipembe, zwine zwa amba uri vhana vha a tendelwa u vhala bugu iyi zwikoloni!</p> <p>Nga 2015, Stacey – o wina pfufho – Nyandadzo ya Ntshesa ya Nyaluwo ya U Ranga ya Vhuhana. Vhabebi vha Stacey vho mu talela vha tshi qihudza nga musiki a tshi gonya tshiteidzhi uri a tangedze pfufho yawe.</p> <p>‘U a dilaya hoyu rwana!’ ndi mme awe vha no ralo</p> <p>‘Ngavhe ri si vuwe ro mu timatima!’ hu amba khotsi awe.</p> <p>‘Ri songo tsha dovha ra kanakana mihumbulo yawe!’ mme awe vha ralo vha tshi tendelana nazwo.</p> <p>Vhabebi vha Stacey vha mwemwela vha tshi qihudza nga.</p>	<p>Bugu ya Stacey yo wina pfufho ifhio? O wina Nyandadzo ya Ntshesa ya Nyaluwo ya U Ranga ya Vhuhana.</p>
<p>U bva tshee Stacey a rwala <i>Zwimange Zwo Mpfudela</i>, o isa phanda na u rwala bugu dza vhana vha no nga ene. Fhedzi hu na zwiwe zwine a ita nga nda ha u rwala.</p> <p>Stacey o no vha mutundelatsiwana. O thoma Muteomuundi kana Faundesheni yawe, i no ita zwa u avhela vhashai bugu, khomphyutha, zwiambaro na zwiwiwa.</p>	
<p>Stacey o dovha hafhu a shumisa u bvela phanda hawe kha u vha mututuwedzi na mulwelapfanelo dza vhathu. U anzela u vha a tshi khou amba na vhathu e na fulufhelo la uri u do funza na u tutuwedza vhana, vha no nga ene.</p>	<p>Ndi zwifhio zwiwe zwine Stacey a ita? Ndi a pfesesa uri ndi mutundelatsiwana, mututuwedzi na mulwelapfanelo dza vhathu.</p>
<p>Musi wa tshipitshi tsha u thoma tsha Stacey, o tutuwedza madana na madana a vhagudi vha Matiriki.</p> <p>‘U wedza ha miloro a hu na uri u rwana kana u mulala!’</p>	<p>Ndi vhonnyi vhe Stacey amba navho Hoo! Ndi a zwi pfesesa uri o amba na madana na madana a vhagudi vha Matiriki</p>

Mbudzisothevheleli	Phindulondavhelelwa
Dzina la bugu ya u thoma ya Stacey ndi lifhio?	Dzina la bugu ndi <i>Zwimange Zwo Mpfudela</i>
Stacey o vha e na miŋwaha mingana musi a tshi ŋwala bugu yawe ya u ranga?	O vha e na miŋwaha ya sumbe fhedzi.
Why question	Phindulondavhelelwa
Ndi ngani vhabebi vha Stacey vho vha na u mu kanakana?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri vho vha vha si na vhuṭanzi uri Stacey o no swikisa miŋwaha ya u vha muŋwali wa bugu. • Ngauri vho vha sa koni u ḡivha uri bugu yawe i nga aṅḡadzwa naa. • Ṭhamusi vho vha vha si na vhuṭanzi uri bugu yawe yo vha i yavhuḡi lune ya nga aṅḡadzea.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muŋwe na muŋwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 10**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvthuraru

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha țane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - kanakana
  - vhuđifulufheli
  - mulwela mbofholowo

Tshidade kana luimbo	Nyito
<i>Mavhilivhili</i>	
<p>Vhasidzana vho vha vho bva, Vha tshi ya bephani u yo tamba. Ha ri nga musi vha tshi vhuya, Salungano! Muñwe a hangwa muthenga. A huma a tshi ri u yo dzhia, Muthenga wawe we a hangwa. A țangana na tshilombe tsha ngoma, Salungano! Tsha mu longa ngomu ngomani! Ngoma lila, lila, lila! A i lile mavhilivhili! X 2</p>	<p>Vhagudi vha khou kaidzwa uri vha thanyele vhathu vha no tswa vhana. Luimbo lu khou shumisa khumbulelwa ya musi ñwana a tshi tswiwa a longwa ngomani nga tshilombe. Nga ñthani ha muthenga fhedzi-fhedzi?</p> <p>Mugudi muthihi u lidza murumba kana kugoma ngeno vhañwe vha tshi khou imba.</p> <p>Vha nga kha ği ita ğitambwa ğa muñe wa muthenga a tshi khou batiwa nga tshilombe.</p>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIȚORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiȚuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiȚori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshȚori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha ñee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muñwe na muñwe wavho a tshi anetshela tshȚori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiȚori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhañwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhañwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **sw**
- 2 Kha vha bule ipfi: **swaya**
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /sw/-/a/-/y/-/a/
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: /sw/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: /a/
- 6 Say the third sound of the word: /y/
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo: /a/
- 8 Kha vha ñwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **swaya**
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi /sw/-/a/-/y/-/a/ = **swaya**
- 10 Tshi no tevhela, kha vha bule dungo la u thoma la ipfi ilo: /swa/
- 11 Kha vha bule dungo la vhuvhili la ipfi ilo: /ya/
- 12 Kha vha modeḽe vha tshi sumba madungo na u a ṭanganya uri a vhumbe ipfi: /swa/-/ya/ = **swaya**

RINE RI ITA

- 1 Kha vha bule mubvumo: **nz**
- 2 Kha vha bule ipfi: **nzambo**
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio? /nz/
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio? /a/
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo /mb/
- 6 Ask learners: What is the last sound in the word? /o/
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe?: /nz/-/a/-/mb/-/o/
- 8 Kha vha ñwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **nzambo**
- 9 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha ṭanganyise mibvumo u vhumbe fhungo na vhone: /nz/-/a/-/mb/-/o/ = **nzambo**
- 10 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la u thoma la ilo ipfi ndi lifhio?: /nza/
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Dungo la vhuvhili la ilo ipfi ndi lifhio?: /mbo/
- 12 Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganye madungo vha vhumbe ngao ipfi: /nza/-/mbo/ = **nzambo**

VHONE VHA...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri vha bwise bugu dza ndowedzo vha n̄wale deithi na t̄hoho: maipfi a **sw, nz**
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha vhudze vhagudi uri vha n̄wale nomboro 1–5 kha lumeme lwa bugu.
- 3 Kha vha vhidzelele maipfi a tevhelaho:
  - a swaya
  - b wima
  - c wela
  - d wura
  - e nzie
  - f nzambo
- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala maipfi tsini na nomboro, na u talela mibvumo ine vha khou guda
- 5 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngudo, kha vha n̄wale mafhungo nga n̄dila kwayo kha bodo ya tshokho, vha talele mibvumo ine vha khou t̄oḁa i tshi gudwa.
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u dzhia penisela ya muvhala, vha khakhulule mushumo wavho.
- 7 Kha vha t̄alutshedze vhagudi nga muṅwalo vha ite na u amba nga mibvumo na u t̄alusa muṅwalo wa **U POMBA**.

PHUROGIREMEṬHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

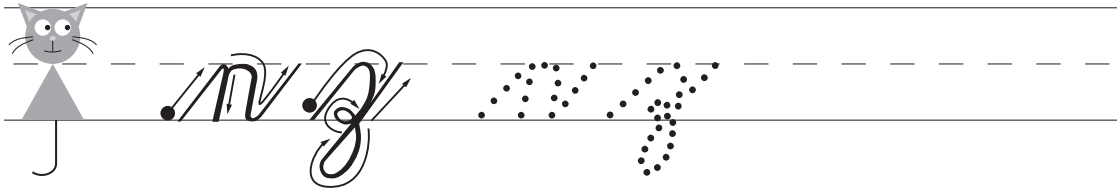
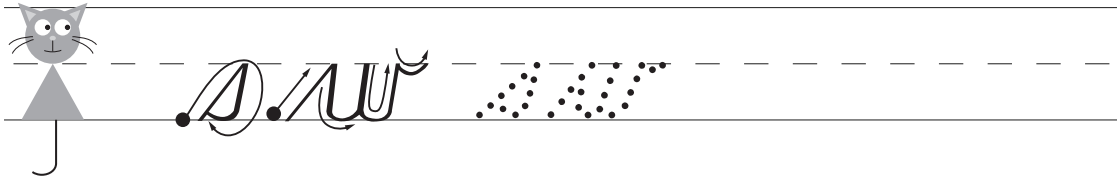
Maipfi: _____

Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha n̄wale ma(ḁere), maipfi/ mafhungo nga u pomba

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḁere maṭuku na u pomba: **sw, nz**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḁere kwa vhagudi vha no shumisa tshand̄a tshaul̄a vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshand̄a tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha n̄wale (ma)ḁere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḁere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḁere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u talela mafhungo buguni dzavho.

swaya

swima

swela

swura

nzie

nzambo

swelani u swura gofhi.

U fhufha nzambo sa nzie.

PHUROGIREMETHADULI YA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U ñwala:

Minete ya 30

U anḡadza na makumedzwa**ṬHOHO:** Ñwalani tshiḡori nga fhethufhupo ha khumbulelwa. Shumisani u humbulela!**MUSHUMO:** Ñwalani tshiḡori nga mafhungo a mitaladzi ya 8 ni ñwale buguni dza ndowedzo: Ri shumisi u humbulela!**FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA:**

- 1 Tshiñwe tshifhinga... (nga fhethufhupo na vhabvubvedzwa)
- 2 Liñwe ḡuvha... (ḡalutshedzani thaidzo)
- 3 Fhedzi ha... (ḡalutshedzani thaidzo uri yo tandululwa hani)
- 4 In the end... (Pfunzo ya tshiḡori?)

NDUGISELO: Ni sa athu thoma nyito ya u ñwala, ñwalani mvetamveto ye na dzudzanya nga Musumbuluwo kha bodo ya tshoko.**U EDZISELA/U MODELA KUI TELE KWA NZUDZANYO: (NÑE NDI ...)**

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro shumisa mutevhemuḡoli u dzudzanya mvetamveto.
- 2 Tshi tevhelaho, Kha vha humbudze vhagudi uri ñamusi ri ḡo anḡadza na u ñea makumedzwa a u fhedzisa a tshipiḡa tsha mañwalwa ashu.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi uri vhone vha ñwalulula hani tshipiḡa tsha mañwalwa avho, vha ñwale na ḡhoho na deithi.

VHAGUDI VHA FHEDZISA KUI TELE KWA U ANḡADZA (VHA YA...)

- 1 Kha vha ñee vhagudi bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwala deithi na ḡhoho: **Fhethu hanga ha khumbulelwa**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha ñwalulule zwavhuḡi tshipiḡa tsha u fhedzisa tsha mañwalwa avho, hu si na u khakha.
- 4 Arali hu na tshifhinga vhagudi vha nga ola muolo nga u ḡavhanya.

- 5 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vhathuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.

VHAGUDI VHA NEA MAKUMEDZWA A MAÑWALWA AVHO

- 1 Kha minete miṭanu yo salaho ya ngundo, kha vha vhudze vhagudi vha vhee penisela fhasi.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha rumbuluwe vha ambe, vha vhalelane mañwalwa avho na phathinara.
- 3 Musi vhagudi vho no fhedza nga izwo, kha vha vhidze mugudi muthihi kana vhagudi vhavhili vha ḑe vha vhalele kilasi mañwalwa avho.
- 4 Kha vha kuvhanganye mushumo wa vhagudi vhoṭhe kilasini u ye kha bugu dza ndowedzo. Kha vha ite uri mushumo uyo u ye kha khona ya u vhala uri vhagudi vha kone u vhala.

Tshitori tshanga: Rapunzel

Kele-kale, nga ngomu ha thawara i re dakani
ho vha hu na mukololo mutuku a no pfi.
Rapunzel.

Linwe duvha muloi muvhi o khinetshela
Rapunzel kha thawara. O vha a tshi khou
itela uri a leke vhana vha we.

Fhedzihwa mukololo a ḑa a tshidza
Rapunzel u bva kha Thawara.

MaFheketoni vho dzula vhoṭhe lwa
tshoṭhe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 10.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dādze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Maḷedere a a ṭhaḷulana

NNE NDI A ITA

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi ri ḍo, ita ṅdowedzo ro sedza kha phambano ṭhukhu dzi wanaho kha maipfi. Hezwi zwi ḍo ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha tshoko ya bodo: **vhea, vhia**
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi phambano idzo, sa: **vhea, vhia**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano idzo, sa: /e/ na /i/ ndi maḷedere o fhambanaho, fhedzi maḷedere ayo maṅwe oṭhe a khou fana!

RINE RI ITA

TSHITENWA TSHA 1

- 1 Kha vha ṅwale maipfi aya mavhili kha tshoko ya bodo: **swima, sima**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili?
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha ḍe vha talele phambano vhukati ha maipfi aya mavhili, sa: **swima, sima**
- 4 Kha vha ṭalutshedze vhagudi phambano vhukati ha maipfi aya mavhili.

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi iḷo kha bodo ya tshoko. : **kela**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mubvumo ufhio une na nga ṭhaḷula muṅwe ngawo u itea u vhumba ipfi liswa?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya tshoko. : **thivhela, imela, wela, ṭwela, ṅwatela**

TSHITENWA TSHA 2

- 1 Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale ipfi li tevhelaho kha tshoko ya bodo: **kela**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ḷedere lifhio line na nga tshentsha kha fhungo ili na ita uri ipfi ili li ambe zwiṅwe zwo fhambanaho na zwine la amba zwone?
- 3 Kha vha ṅwale mutevhe wa mihumbulo ya vhagudi kha tshoko ya bodo, sa. **swela, lela, imela, kala, kola, ṭwela, lela**

PHUROGIREMETHADULI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIḲIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ḲALA MAḲWALWANI

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Stacey Fru o bebwa nga 2007 Johannesburg, Afrika Tshipembe. Musi a tshee lutshetshe, Stacey o vha a tshi vhalelwa bugu dzi sa fheli nga vhabebi vhawe zwenezwi vho mu takula. Vho vha vha tshi mu sumbedza zwifanyiso zwa mivhalavhala ngeno Stacey a tshi khou amba sa mbuwe khathihi na u thethenyea.</p>	<p>Ndi ngani Stacey o vha a tshi takulwa nga vhabebi vhawe? Ndi a pfesesa uri vho vha vha tshi mu takula musi vha tshi khou mu vhalela bugu.</p>
<p>Musi a tshee tshixele, o vha a tshi dzula fhasi phanḡa ha shelefu khulukhulu ya bugu, a tshi kokodza bugu nga nthihi nga nthihi. O vha a tshi takadzwa nga u fhenda masiatari, a tshi ḡala zwifanyiso zwa mivhalavhala. U vhala ipfi nga ipfi zwo vha zwi tshi mu takadza nga maandḡa.</p>	<p>Ndi ngani Stacey o vha a tshi takadzwa nga u dzula phanḡa ha shelefu ya bugu? Hoo, o vha a tshi itela u vhala bugu nnzhi.</p>
<p>Muhumbuloni wa Stacey, bugu dzine a khou vhala dzo ḡwalwa na u oliwa nga vhana, vha no fana nae. A ḡivhudza uri u ḡoḡou ḡwala bugu yawe, nangoho a i ḡwala.</p>	<p>Ndi mini tshe tsha ḡuḡuwedza Stacey uri a ḡwale bugu yawe? Ndi a pfesesa uri o humbula uri vhaḡwe vhana ndi vhone vha no khou ḡwala bugu dzoḡhe dzine dza vha shelefuni ya hawe ya bugu, zwino a pfa a tshi tama u fana navho!</p>
<p>Ḳinwe ḡuvha musi Stacey a tshi tou vha na miḡwaha ya sumbe fhedzi, mme awe vha mbo dzhena kamarani yawe. 'Kha vha vhone! Ndi siatari ḡa u fhedza ḡa bugu yanga!' ndi Stacey a tshi ḡivhadza mme awe, o angaladza siatari ḡa u khunyeledza. Mme awe vha vhona tshitake tsha masiatari o no fhelaho tsho tsiga desike ya Stacey. 'Ndi khou ya u i anḡadza,' Stacey u zwi amba a sa timatimi, 'u itela uri i vhaliwe nga vhaḡwe vhana.'</p>	<p>Ndi ngani Stacey o vha a tshi khou ḡoḡou anḡadza bugu yawe? Hoo! O vha a tshi khou itela uri i vhaliwe nga vhaḡwe vhana!</p>
<p>Vhusiku honoho, vhabebi vha Stacey khevha vho dzula vhe mmbeteni. 'Hone vho vha vha tshi zwi ḡivha uri Stacey o ḡwala bugu yo fhelelaho?' Hu vhudzisa mme a Stacey.</p>	

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>'O ṅwala bugu?' hu vhudzisa khotsi awe, 'I pfi mini?'</p> <p>'Ipfi <i>Zwimange Zwo Mpfudela!</i></p>	
<p>Vhabebi vha Stacey vha mbo vhala iḽa bugu. Vha pfa vha tshi kanakana.</p> <p>'I ḽo vhuya ya anḽadzwa yeneyi?' hu vhudzisa khotsi awe.</p> <p>'Stacey u tshee muḽuku! Zwi nga konadzea hani uri bugu ya ṅwana wa miṅwaha ya sumbe i anḽadzwe?' ndi mme awe vha tshi elekanya nga mulomo.</p>	<p>Ndi ngani vhabebi vha Stacey vho vha vha tshi khou kanakana? Khezwo, ndi a pfesesa uri vho vha si na vhuḽanzi uri bugu ya Stacey ane a kha ḽi vha ṅwana i nga anḽadzwa.</p>
<p>Fhedzi vho vha vha tshi tama u thusa Stacey uri muloro wawe u wedze. Mme a Stacey vha ṅekedza mudzudzanyi wa maṅwalwa zwe Stacey a ṅwala.</p> <p>Nangoho uḽa mudzudzanyi a mbo vhala <i>Zwimange Zwo Mpfudela!</i> Ipfi nga ipfi.</p> <p>'Kha i anḽadzwe heyi!' ndi ene a no ralo.</p> <p>Stacey a mwemwela a bvisa na marinini.</p>	<p>Ndi ngani Stacey a mwemwela a bvisa na marinini? Hoo! O mwemwela a bvisa na marinini ngauri mudzudzanyi uri bugu yawe i tea u anḽadzwa!</p>
<p>Musi <i>Zwimange Zwo Mpfudela</i> yo no anḽadzwa, Stacey o thusa kha u lugisela fulo ḽa bugu yawe, u itela u ḽivhadza bugu yawe vhaṅwe vhana ngae na vhabebi vhaṅvo.</p> <p>'Heyi bugu ndo i ṅwala ndi ndoḽhe,' ndi Stacey a tshi ḽalutshedza vhathetshelesi. "Ndi vhona zwi na ndeme uri vhana vhanzhi – nga maanḽa vhana vha fhano Afrika – ri bule zwi re mbiluni dzashu nga maṅwalwa!'</p>	<p>Ndi ngani Stacey a tshi khou ḽoḽou lugisela fulo ḽa u ḽivhadza bugu? Ndi vhona u nga ndi ngauri o vha a tshi khou ḽoḽa u vhudza vhatu nga bugu yawe, na u ḽuḽuwedza vhaṅwe vhana uri na vhone vha ṅwalevho!</p>
<p>U takalelwa ha <i>Zwimange Zwo Mpfudela</i> a ho ngo guma nga ḽuvha ḽa fulo fhedzi. Iyi bugu yo ḽanganedzwa nga vha muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa shango ḽa Afrika Tshipembe, zwine zwa amba uri vhana vha a tendelwa u vhala bugu iyi zwikoloni!</p> <p>Nga 2015, Stacey – o wina pfufho – Nyandadzo ya Nḽhesa ya Nyaluwo ya U Ranga ya Vhuhana. Vhabebi vha Stacey vho mu ḽalela vha tshi ḽihudza ngae musi a tshi gonya tshiteidzhi uri a ḽanganedze pfufho yawe.</p> <p>'U a ḽilaya hoyu ṅwana!' ndi mme awe vha no ralo</p> <p>'Ngavhe ri si vuwe ro mu timatima!' hu amba khotsi awe.</p>	<p>Ndi ngani vhabebi vha Stacey vho mwemwela vha tshi ḽihudza ngae? Zwi nga vha zwo itiswa ngauri o ṅwala bugu yoḽhe yo fhelela, nahone bugu yawe yo wina pfufho!</p>

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 10.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuna.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuna.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - anḍadza
  - mudzudzanyi
  - penya

Tshidade kana luimbo	Nyito
<i>Mavhilihili</i>	
Vhasidzana vho vha vho bva, Vha tshi ya bephani u yo tamba. Ha ri nga musi vha tshi vhuya, Salungano! Muṅwe a hangwa muthenga. A huma a tshi ri u yo dzhia, Muthenga wawe we a hangwa. A ṭangana na tshilombe tsha ngoma, Salungano! Tsha mu longa ngomu ngomani! Ngoma lila, lila, lila! A i lile mavhilihili! X 2	<i>Vhagudi vha khou kaidzwa uri vha thanyele vhathu vha no tswa vhana. Luimbo lu khou shumisa khumbulelwa ya musi ṅwana a tshi tswiwa a longwa ngomani nga tshilombe. Nga ṅṭhani ha muthenga fhedzi-fhedzi?</i> <i>Mugudi muthihi u lidza murumba kana kugoma ngeno vhaṅwe vha tshi khou imba.</i> <i>Vha nga kha ḍi ita ḷitambwa ḷa muṅe wa muthenga a tshi khou batiwa nga tshilombe.</i>

THERISANO YA MAṅWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Vhege yo fhiraho ro vhala nga tshiṭori tsha...
  - b Vhege ino ro vhala nga tshiṭori tsha ...
  - c Ndi takalela u vhala nga... ngauri...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kiḷasi i thetshesele.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha n̄wale thebuḽu kha bodo a tshoko ine ya katela mibvumo yo gudwaho ino themo.

a	b	m
dz	hw	mb
e	i	f
dy	vh	fh
m	g	o
sw	ṭw	n̄w
d	u	h
kh	th	s

U MODEḽA/NYEDZISELO

- 1 Kha ṭole mibvumo yoṭhe vha i vange kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha n̄ee vhagudi minete 3 uri vha ite maipfi manzhi ane vha nga a kona vha tshi khou shumisa muvango wa mibvumo afho n̄ṭha.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza n̄dowedzo.
- 2 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya uri vha thome u n̄wala.
- 3 Kha vha n̄ee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho.
- 5 Kha vha humbele vhagudi u kovhekana na vha n̄we maipfi e vha a fhaṭa, vha a n̄wale kha bodo ya tshoko.

-PHUROGIREMEṭHADḽI YA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhela uvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO

U ṆWALA MANWELEDZO A TSHIṬORI

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṇamusi vha ḍo tea u humbula nga tshipiḍa tsha ndeme nga maṇwalwa.
- 2 Ri ḍo humbula na nga zwithu zwa ndeme zwine ra khou tea u guda zwi no bva kha maṇwalwa.
- 3 Kha vha ṇwale fureme ya manweledzo kha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha ṇee vhagudi ndaela ya u shumisa fureme ya manweledzo kha u fhindula mbudziso:
  - a Maṇwalwa aya a ... (mafhungo 2–3)
  - b Ndi takalela...
  - c Ndi vhona u nga maṇwalwa aya o ṇwalela uri ndi gude ...
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi a vha nga koni u amba na u ḍivha zwoṭhe nga maṇwalwa – vha ḍo tea u nanga tshipiḍa tsha ndeme.
- 6 Kha vha edzisele kana u modela vhagudi phindulo dzavho. Vha ri: *Maṇwalwa aya a amba a amba nga musidzana a no pfi Stacey Fru. Ndi takadzwa nga thoho ya bugu ya Stacey: Zwimange Zwo Mpfudela!. Maṇwalwa aya o ṇwalela uri ndi gude u shumisa vhukonesi vhuhumbulelwa (khumbulelwa) kha u wana mvelelo dzanga!.*
- 7 Kha vha ṇee vhagudi tshifhinga tsha u humbula nga tshipiḍa tsha ndeme maṇwalwani.
- 8 Kha vha vhudze vhagudi vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara vha kovhane mihumbulo. Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale fureme yavho ya manweledzo.
- 9 Kha vha vhidze kilasi vha vhe fhethu huthihi.
- 10 Kha vha vhidze vhagudi 1–2 vha ḍe phanḍa vha ambe nga manweledzo avho na kilasi.
- 11 Kha vha ṇwale manweledzo avho, sa *Maṇwalwa aya a amba a amba nga musidzana a no pfi Stacey Fru we a ṇwala bugu a na minwaha ya sumbe. Ndi takalela musi Stacey a tshi ḍihudza nga bugu yawe. Maṇwalwa aya o ṇwalela uri ndi gude u shumisa khumbulelwa u wana mvelelo dzanga na uri zwi nga nthusu hani u bvela phanḍa na vhutshilo hanga.*

U vhalā ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṇwe na muṇwe e na **Bambirimishumo la U vhalā la 10.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya Ḳavhuṭanu.

- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2 ya Lavhufanu**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi divha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwifhio zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwifhio zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndila-de ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha dzhiele nzhele: Maitele haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.